

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

YUNAN BASINININ GÖZÜNDEN LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NDA TRAKYA TARTIŞMALARI

Doktora Tezi

Emine HATİP

Ankara-2023

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

YUNAN BASINININ GÖZÜNDEN LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NDA TRAKYA TARTIŞMALARI

Doktora Tezi

Emine HATİP

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hakan UZUN**

Ankara-2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**YUNAN BASINININ GÖZÜNDEN LOZAN BARIŞ
KONFERANSI'NDA TRAKYA TARTIŞMALARI**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hakan UZUN

Tez Jürisi Üyeleri

İmzası

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Necdet HAYTA (Başkan)

.....

Prof. Dr. Hakan UZUN (Danışman)

.....

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Üye)

.....

Prof. Dr. Yasemin DOĞANER (Üye)

.....

Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT (Üye)

.....

Tez Sınavı Tarihi: 2 Ağustos 2023

Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Enstitü Müdürü

ÖZET

“Yunan Basınının Gözünden Lozan Barış Konferansı’nda Trakya Tartışmaları” başlıklı beş bölümden oluşan bu çalışmada, Başkumandan Muharebesi’nden başlayarak, Trakya konusunun taraflar arasında nasıl şekillendiği ve Lozan Konferansı’nda nasıl ele alındığı, özellikle Yunan basınının gözünden incelenmiştir.

20 Kasım 1922’de başlayan Lozan Barış Konferansı bir defa kesintiye uğrayarak 24 Temmuz 1923 tarihinde sona ermiştir. “Doğu Sorunu”nun masaya yatırıldığı Lozan Barış Konferansı’nda Türkiye ve Yunanistan arasında, Trakya sorununun yanı sıra çözüme kavuşturulması gereken birçok başka sorunlar da vardı. Nüfus Mübadelesi, Adalar, Esirler, Patrikhane, Azınlık Hakları bunlardan bazılarıdır. Bunların bir kısmı Konferans’ın ilk döneminde çözümlenmişse de, en çok dikkat çeken husus, sorunun adı ne olursa olsun tümünün Trakya ile bağı olmasıdır.

Bu çalışmanın temelini Trakya ve Trakya konusunun yarattığı sorunlar (askersizleştirme, Thalweg Hattı, Karaağaç, tamirat bedeli) oluştururken, aynı zamanda Lozan’ın panoramik bir görüntüsü de çizilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında, konuya arka plan oluşturmak amacıyla, Lozan Barış Konferansı öncesinde Trakya’nın İtilaf Devletleri, Yunanistan ve Balkan Devletleri için olan önemi ve bu bölgenin ele geçirilmesi için taraflar arasında yapılan antlaşmalara ve konferanslara değinilmiş, ayrıca kaynak tahlili yapılarak çalışmanın yöntemi anlatılmıştır.

Çalışmanın Birinci Bölümü’nde, Doğu Trakya konusu açısından dönüm noktası teşkil eden Mudanya Mütarekesi’ne yer verilmiştir. Bu çerçevede Yunan basınının özellikle Mudanya öncesi döneme, Başkumandan Muharebesi’nden hemen sonraki döneme yoğunlaştığı ve kamuoyuna bu dönemde Anadolu’dan çekilen Yunanistan’ın Trakya’yı ne pahasına olursa olsun elinde tutmak istediği ve bu uğurda mücadele vereceği yönünde seslendiği tespit edilmiştir. Bu arada Venizelos ise basının aksine Doğu Trakya’nın kaybedildiğini kamuoyuna kabul ettirmeye çalışmıştır. Trakya kaybedildiğinde ise hayal kırıklığı yaşayan Yunan basınının bu kayıptan duyduğu üzüntü doruğa çıkmıştır.

Lozan Barış Konferansı’na tarafların nasıl hazırlandığının incelendiği İkinci Bölüm’de daha çok Yunan tarafının konferans hazırlıklarına değinilmiştir. Yunanistan’da İhtilal Komitesi Trakya’yı alma konusunda tekrar savaş çanlarını çalarken Venizelos ise Trakya’nın tamamen kaybedildiği ve bu durumun kabullenilmesi gerektiği yönünde kamuoyuna seslenmiştir. Söz konusu bölümde ayrıca Yunanistan’ın Lozan’da itibarını yok eden “Altılar Davası” sürecinin

yanı sıra Yunan halkının, Lozan’da ülkesini temsil edecek olan Venizelos’a nasıl baktığı da incelenmiştir. Bu çerçevede Yunan halkının yarısının Venizelos’a olumlu yaklaşırken diğer yarısının ise olumsuz baktığı görülmüştür.

Tezin Üçüncü Bölümü’nde Trakya konusunun Lozan Konferansı’nın birinci aşamasında nasıl ele alındığı üzerinde durulmuştur. Bu inceleme sonucunda, Trakya konusunun sadece Türkiye ve Yunanistan’ı değil, İtilaf Devletleri ve Balkan Ülkelerini de ilgilendirdiği ve Trakya konusunun başka kollara ayrıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın Dördüncü Bölümü’nde, Lozan Konferansı’nın kesintiye uğradığı dönemde Yunanistan’da yaşanan gelişmelere yer verilmiş ve kesinti döneminde Yunanistan’ın iç sorunlarını yoluna koyabilmek için Konferans’ın bir an önce sonuca ulaşmasını istediği yönünde bir izlenim edinilmiştir.

Çalışmanın beşinci ve son bölümünde, Lozan Barış Konferansı’nda Trakya meselesinin boyut değiştirerek tamirat bedeli konusuna dönüşmesi ve Lozan Antlaşması’nın Yunan basınındaki yankılarına yer verilmiştir. Bu çerçevede, tamirat bedeli ödeyecek durumda olmayan Yunanistan, Türk tarafına Karaağaç’ı vermeyi bir kazanım olarak görmüş, ayrıca Yunan basını Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasını, İtilaf Devletleri’nin Türkiye karşısındaki yenilgisi olarak değerlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Basın, Lozan Konferansı, Trakya, Türkiye, Türk-Yunan İlişkileri, Yunanistan.

ABSTRACT

This thesis named “ *The Negotiations About The Thrace At The Lausanne Peace Conference Through The Greek Press*” and it consists of five chapters. Battle of the Commander -in- Chief was the turning point for the Thrace problem between Turkey and Greece. The object of this dissertation is to examine the Thrace problem mainly at the Lausanne Conference through Greek press.

The Lausanne peace negotiations which started on 20 November 1922 ended on 24 July 1923. In the process, the conference interrupted only once. The Lausanne peace talks had been held for the resolution of existing issues in the framework of “Eastern Question.” There had been also another many problems which need to be resolved between Turkey and Greece besides Thrace problem. For example compulsory population exchange, Aegean disputes, prisoners of war, the Ecumenical Patriarchate, protection of minority rights. Even if some of them had been resolved at the first phase of the Lausanne Conference, most notable point of these negotiations is every issue consists Thrace problem inside it.

The main object of this dissertation is to examine the Thrace and the issues related to the Thrace (demilitarization, Thalweg boundry, Karagats, war reperation). Besides this study aims to give general ideas for the whole Lausanne Conference.

The introductory chapter deals with the historical background by giving a summary of the Thrace problem among the Allied States, Greece and the Balkan States. Besides it deals with the treaties, conferences related to the Thrace. Also in this chapter there is a book analysis which used in this study.

Chapter one investigates the Armistice of Mudanya which constituted the first phase of the Eastern Thrace issue. In this chapter concluded that the Greek press focused on the period just after the Battle of the Commander in Chief and gave many news about the Eastern Thrace. The content of these news gave the following message to the Greek people. “The Greece will take back the Eastern Thrace with every effort.” At he same period Veniselos had an different idea. He said to the Greek people that the Eastern Thrace should be evacuated from the Greek soldiers and Greek people. When the Greek evacuation started in Eastern Thrace there were many news in the Greek press that expres great sadness about the evacuation of Eastern Thrace.

Chapter two discusses the preparations of Greece for the Lausanne Conference. In this period the politicians didn't abandon their demands to take back the Eastern Thrace. On the other hand Veniselos had been already accepted the evacuation of Eastern Thrace by Greek army and people. In this chapter also examined the Trail of Six which destroyed the prestige of Greece at Lausanne Conference. In this chapter examined lastly the issue of representation of Greece at the Lausanne Conference by Veniselos. It concluded that the half of the Greek people supported the Veniselos and the other half opposed the representation of Greece by Veniselos.

Chapter three deals with how the Thrace issue negotiated at the first phase of the Lausanne Conference and concluded that the Thrace issue had an importance not only for Turkey, Greece but also for Allied Powers and Balkan States. In this chapter concluded also the Thrace issue contains other problems related to same issue.

Chapter four discusses the domestic policy of Greece during the breakdown of the Conference to the re-opening with the second phase. In this chapter got an impression that The Greece wait to end the Lausanne Conference for find solutions to her domestic problems.

Chapter five deals with how the Thrace problem converted to the war reparations and also this chapter deals with how the Treaty of Lausanne found a place to itself in Greek Press. In this chapter concluded that the Greece satisfied with the result that the Karagats will be given to Turkey as a war reparations because Greece that time was going through a difficult economic period. Also in this chapter concluded that the Greek press evaluate the Lausanne Treaty as a defeat of the Allies against the Turkey.

Key Words: Press, Lausanne Conference, Thrace, Turkey, Greece, Turkish-Greek Relationship.

ÖNSÖZ

Dünyanın Avrupa sahnesinde 1918 yılında bitirdiği savaşa, Türkiye Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu sahnesinde 4 yıl daha devam etmiştir. Anadolu'nun Eylül 1922'de Yunan unsurundan temizlenmesinin ardından, Milli Mücadele süreci Türkiye için zaferle, Yunanistan için felaketle sonuçlanmıştır. Savaş alanlarında kazanılan zaferlerin ardından Türkiye için bu sefer diplomasi savaşı başlamıştır. Türkiye, İsmet Paşa'nın başkanlığında ilk diplomasi savaşını Mudanya'da verirken ikinci diplomasi savaşını yine İsmet Paşa'nın başkanlığındaki Lozan Barış Konferansı'nda vermiştir.

Mudanya Mütarekesi Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaşa son veren ve Trakya'nın tahliyesini sağlayan bir diplomasi masası olurken, 20 Kasım 1922'de başlayan Lozan Barış Konferansı, kökleri çok daha eskilere dayanan sorunların masaya yatırıldığı uluslararası bir siyaset sahnesi olmuştur. Bu siyaset sahnesinde ipleri kurt politikacı, İngiliz Başdelegesi elinde tutarken Türkiye'ye Sevr'in yumuşatılmış bir şeklini kabul ettirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Curzon Konferansı'nın ilk konusu olarak, bu çalışmanın da konusu olan Trakya meselesini seçmiştir. Trakya Türkiye, İtilaf Devletleri, Balkan Ülkeleri ve Yunanistan için ayrı ayrı anlamlar taşımaktaydı. Trakya Türkiye'nin Avrupa'daki varlığının son parçasıydı. İngiltere/İtilaf Devletleri'nin Boğazları kontrol etme mekanizmasıydı. Balkan Ülkeleri'nin Türkiye'ye karşı kendilerini savundukları son sınırdı ve Yunanistan için Megali İdea'nın son penceresiydi. Lozan Barış Konferansı böylesine çetrefil bir sorunla başlarken, sırasıyla Curzon'un stratejik taktik uygulayarak Lozan masasına getirdiği başka zorlu konularla 8 ay devam etmiştir. Trakya meselesi kendi içinde farklı sorunlar barındırırken (Thalweg Hattı, askerden arındırma, Karaağaç, tamirat bedeli) Lozan'da ele alınan hemen hemen her konunun da bir parçası olmuş ve konferansın son anına kadar canlılığını koruyarak tarafları meşgul etmiştir. Bu çalışmada güdülen esas amaç, taraflar için bu kadar önemli olan Trakya meselesini bu konuda yazılan kaynakların yardımıyla Yunan basınının gözünden incelemek olmuştur.

Yazmaya niyet etmiş ve bu yola girmiş biri için sadece seçtiği kaynaklar değil, bu yolda yürürken ona eşlik eden, katkıda bulunan kişiler de çok önemlidir. Bu çerçevede mensubu olmaktan büyük onur ve mutluluk duyduğum Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (DTCF)'nin değerli çalışanlarına teşekkür ederim.

Doktora çalışmamı yürütebilmem için bana imkânlar sunan DTCF Dekanı Prof. Dr. Levent KAYAPINAR'a, nadir bulunan kaynaklarını benimle paylaşan Doç.Dr. İbrahim Alper ARISOY'A, yanımda olduklarını her zaman hissettiğim kıymetli dostlarım Zeynep SEVİM'e,

Zeynep SARAY’a, Şehide KAYADELEN’e, Doç. Dr. Mustafa GÜLEÇ’e ve Doç. Dr. Seda KARAÖZ ARIHAN’a, şükranlarımı sunarım.

Bünyesinde doktora çalışmamı yaptığım Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü çalışanlarına da teşekkür ederim. Bu çalışmanın ilk adımından son adımına kadar eleştirileri ile katkıda bulunan Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL’a, Prof. Dr. Necdet HAYTA’ya, Prof. Dr. Yasemin DOĞANER’E, değerli vaktinden bana ayırarak tezime yön veren, eleştirileriyle katkıda bulunan, tezimle ilgili Yunanca kaynaklarını benimle paylaşan Doç. Dr. Çağla D. TAĞMAT’a içtenlikle teşekkür ederim. Son dokunuşlarıyla ve eleştirileriyle bu çalışmaya katkıda bulunan, her dersi bir konferans güzelliğinde geçen Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN’a teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezin yoğun ve yorucu geçen yazım aşamasının hemen tüm süreçlerini benimle birlikte yaşayan aileme, hayatımda çok önemli bir yeri olan Prof. Dr. Damla DEMİRÖZÜ’ne teşekkür ederim.

Yazmak için masaya oturduğumuz an elimizin altında okuduğumuz, not aldığımız onlarca kitap ve makale vardır. Benim de vardı, hatta bunların yanı sıra gazetelerim, telgraflarım da vardı. Fakat bir tez çalışması için okuma nasıl yapılır, bilgiler nasıl tasnif edilir, basındaki yazılar nasıl yorumlanır ve teze eklenir kısmında elimden tutan, bana bilgi ve tecrübelerini hiç yorulmadan sunan, hayatımdaki yerini burada bir önsöze sığdıramayacağım değerli hocam Prof. Dr. Hakan UZUN’a, kalemimin sesini duymamı sağladığı için ve potansiyelimden en iyisi olma yolculuğumda bana kattıkları için sevgi dolu teşekkürlerimi sunarım.

2023 yılı dünyanın en eski ve uzun süreli barış anlaşmalarından olan Lozan Antlaşması’nın 100. Yılı olması nedeniyle önemlidir. Lozan’ın 100. Yıl dönümünde bu çalışmayı yapmak ve Lozan literatürüne katkıda bulunmak bana büyük mutluluk vermiştir.

Emine HATİP
Ankara
Ağustos 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUDANYA MÜTAREKESİ VE TRAKYA

1.1. Türkiye-İtilaf Devletleri İlişkileri Çerçevesinde Trakya Sorunu	20
1.2. Küçük Asya Felaketi'nin Yankıları ve Trakya.....	32
1.3. Türkiye, İtilaf Devletleri ve Yunanistan'ın Mudanya Mütarekesi Görüşmeleri İçin Yaptıkları Ön Hazırlıklar ve Mütareke Görüşmeleri	46
1.4. Yunan Temsilcilerinin Trakya ile İlgili Görüşleri ve Kriz	55
1.4.1. Mudanya Mütarekesi'nin İmzalanması ve Yunanistan'da Tepkiler	67
1.5. Doğu Trakya'nın Türkiye'ye Devir Teslimi	75

İKİNCİ BÖLÜM

LOZAN KONFERANSI'NA HAZIRLIK SÜRECİ ve TRAKYA

2.1. Yunanistan'da İhtilal Komitesi'nin Trakya Politikası.....	87
2.2. Venizelos'un Heyet Başkanı Seçilmesi: Eleştiriler ve Telkinler.....	90
2.3. Altılar Davası.....	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOZAN KONFERANSI'NIN BİRİNCİ AŞAMASINDA TRAKYA

3.1. Trakya Sınırı Sorunu Konusundaki Tartışmalar.....	112
3.2. Batı Trakya'ya İlişkin Tartışmalar	127
3.3. Trakya Konusunda Beliren Yeni Aktör: Bulgaristan	139
3.4. Doğu Trakya'nın Askerden Arındırılması.....	144
3.5. Nüfus Mübadelesi Görüşmelerinde Bir Çıkmaz: Batı Trakya Sınırı Sorunu.....	154
3.6. Tamirat Bedeli Meselesi.....	169

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KONFERANS'IN KESİNTİ DÖNEMİ VE YUNANİSTAN

4.1. Görüşmelerin Çıkmaza Girmesi ve Konferans'ın Kesintiye Uğraması	173
4.2. Askeri Yenilginin Artçısı: Yunanistan'da Göçmen Sorunu ve Bu Soruna Çözüm Arayışı Çerçevesinde Kredi Diplomasısı	181
4.3. Siyasi ve Sosyal Yaşamda Yaşanan Yenilikler	184
4.4. Meriç Ordusu'nun Hazırlanma Süreci.....	189

BEŞİNCİ BÖLÜM

LOZAN'A DÖNÜŞ: TRAKYA ve TAMİRAT BEDELİ MESELESİ

5.1. Doğu Trakya Sınırı Konusunda Yeni Bir Yaklaşım: Thalweg Çizgisi (Hattı)	195
5.2. Karaağaç'ın Tamirat Bedeli Boyutuna Taşınması ve Yunan Dışişleri Bakanı Aleksandris'in Lozan'a Gelerek Baskı Politikası Uygulaması	200
5.3. Meriç Ordusunun Heyecanlı Bekleyişi ve Savaş Hazırlığı	212
5.4. Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanması.....	218

SONUÇ	230
KAYNAKÇA.....	235
GÖRSELLER LİSTESİ.....	249
EKLER	250
ÖZGEÇMİŞ	257

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARMCH	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Başk	: Başkaları
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
T.y	: Tarih Yok
Yay. Yön.	: Yayın Yönetmeni

GİRİŞ

Trakya coğrafya olarak doğuda Karadeniz, güneyde Marmara-Çanakkale ve Ege Denizi ile sınırlandırılan yerdir. Söz konusu coğrafya adını İ.Ö. 2000- 1200’lerde buraya gelmiş olan Trak kabilelerinden almıştır. Trakya bölgesi daha geniş yorumlanacak olursa, kuzeyde Balkan Dağları, batıda ise Struma Nehri’ne dek uzanmaktadır. Batı Trakya, bu Trakya bölgesinin günümüzde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Doğu bölümünün (Doğu Trakya) sona erdiği varsayılan Meriç Nehri’nden, batıda Mesta-Karasu Nehri’ne kadar olan ve Yunanistan toprakları içinde kalan batı parçasıdır.¹ Günümüzde Türkiye’nin Avrupa kıtasında bulunan şehirleri (İstanbul’un doğusu hariç) Doğu Trakya’dır.² Osmanlı Devleti stratejik, tarihi, iktisadi açıdan tanımı verilen bu bölgede, 1864’te beş sancaklı büyük Edirne Vilayeti’ni kurmuştur.³

Trakya Avrasya’da bir geçiş noktası olması özelliği ile Edirne de hem ticaret yolu üzerinde bulunması hem de Osmanlı Devleti’ni Avrupa içlerine taşıması özelliği ile ön plana çıkmışlardır.⁴

Trakya Yunanistan için de en az Osmanlı Devleti/ Türkiye için olduğu kadar önemlidir. Trakya’nın Yunanistan için ne anlama geldiğinin anlaşılması için Megali İdea teriminin akla gelmesi yeterlidir. Trakya Yunanistan için ikinci bir Yunanistan’dır. Yunan basını dikkatle incelendiğinde, Küçük Asya Felaketi’yle birlikte Yunanistan’ın iki Yunanistan’ı kaybettiği belirtilir, Trakya Yunanistan’ı ve Küçük Asya Yunanistan’ı.

Trakya’da yer alan Edirne’nin Osmanlı Devleti’nin savunma açısından önemi, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında ortaya çıkmıştır. Bu savaş kısa sürsede,⁵ Rus ordularının bu savaşta Balkanlar’ı da geçerek Edirne’ye ve hatta Çorlu Enez’e kadar ilerlemeleri İstanbul ve Boğazlar üzerindeki Edirne’yi önemli hale getirmiştir.⁶

1829 Savaşından yarım asır kadar sonra, 1877’de Edirne ikinci defa Rusların eline geçmiştir. Rus ordusu İstanbul yakınlarına kadar sokulmuştur. Babıali bu durumda 3 Mart 1878’de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması’nı imzalamıştır.⁷ Ayastefanos Antlaşması ile Bulgaristan Osmanlı’dan ayrılarak ayrı bir devlet haline gelmiştir. Ayastefanos Antlaşması ile Babaeski, Kırklareli, İskeçe Bulgaristan’da kalmıştır. Gümülcine ile İskeçe arasındaki Karaağaç

¹ Veysi Akın, *Trakya’nın Türklere Devir Teslimi* Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 1996, 1.

² Abidin Özmen, *Trakya*, Ankara: Kanaat Yayınları, 1948, 3.

³ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*, Cilt 1, Ankara: TTK Basımevi, 1992, 3.

⁴ Şerafettin Turan, “Trakya Kongrelerinin Özellikleri ve Türk Kurtuluş Savaşındaki Yeri”, *XI. Milli Egemenlik Sempozyumu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 88 (2000), 37.

⁵ İsmet Görgülü, “Trakya’daki Milli Mücadelenin Türkiye Büyük Millet Meclisine Etkileri” *XI. Milli Egemenlik Sempozyumu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 88 (2000), 41.

⁶ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*, 3.

⁷ Ali İhsan Gencer, “Ayastefanos,” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul, 1994, 225.

körfeziyle Struma nehrinin ağzı arasındaki kıyılar da Bulgaristan'a bırakıldığı için bu ülke, Ege Denizi'ne inmiş ve Kavala limanına sahip olmuştur.⁸

Ayastefanos Antlaşması Rusya'nın Osmanlı Devleti ve Balkanlar'daki etkisini artırmıştır. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır. Berlin Antlaşması ile Bulgarlar Ayastefanos Antlaşması'ndan elde ettiklerini kaybetmişlerdir.⁹ Yine Berlin Antlaşması ile Trakya'nın bütünlüğü bozulmuş, Balkan sıradağları Osmanlı Devleti'nin olmaktan çıkmıştır. Bunun sonucunda Boğazlar doğal savunma hattından mahrum kalmış Boğazlara bağlı olarak Trakya, İstanbul ve Anadolu da tehlikelere açık bir konuma gelmiştir.¹⁰ Bu çalışmada görüleceği üzere Lozan'da Boğazlar konusu görüşülürken Trakya meselesi de masaya yatırılacaktır.

1908 ile 1912 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bunalımdan faydalanan Balkan Devletleri Osmanlı Devleti'nden kendilerine pay almak için birleşmişlerdir.¹¹ Berlin Antlaşması bu devletlere Osmanlı Devleti'nin Makedonya toprakları üzerinde hak iddia etme fırsatını vermiştir.¹² Bulgaristan da hem "Büyük Bulgaristan" hayalini gerçekleştirmek hem Trakya ve Makedonya'yı ele geçirmek ve aynı zamanda Ege Denizi'ne inmek istiyordu.¹³

Birinci Balkan Savaşı sırasında Bulgarlar 22 Ekim'de Kırklareli, arkasından Lüleburgaz'da, Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratmışlardır.¹⁴ Bunun üzerine Osmanlı Devleti ateşkes istemek zorunda kalmış ve Londra'da yapılan görüşmeler sonucunda 30 Mayıs 1913'te Londra Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının ötesindeki Trakya ve Rumeli¹⁵ topraklarını Balkan Devletleri'ne bırakmayı kabul etmiştir. Yine bu antlaşma ile Yunanistan, Selanik, Güney Makedonya ve Girit'e; Bulgaristan, Kavala, Dedeoğaç ve bütün Trakya'ya Sırbistan ise Orta ve Kuzey Makedonya'ya sahip olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Londra Andlaşması ile Balkanlı devletlerine bıraktığı geniş toprakların paylaşılmasında, müttefikler arası çıkan anlaşmazlık sonucu, 29 Haziran 1913'te İkinci Balkan

⁸ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 10.

⁹ Erol Çetin, *Bulgaristan Prensliği ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, İstanbul, 2003, 5-6.

¹⁰ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 3.

¹¹ Eugene Rogan, *Osmanlı'nın Çöküşü Ortadoğu'da Büyük Savaş 1914-1920*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, 27.

¹² Zekai Güner, "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)", Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, 1.

¹³ Rogan, *Osmanlı'nın Çöküşü Ortadoğu'da*, 27.

¹⁴ Justin Mc Carthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı 1821-1922*, Ankara: TTK, Çev. Fatma Sarıkaya, 2018, 144,145.

¹⁵ Osmanlı Devleti Avrupa'da fethettiği memleketlere Rumeli ismini vermiştir.

Savaşı çıkmıştır.¹⁶ Osmanlı ordusu Balkan devletleri arasında çıkan bu anlaşmazlıktan faydalanarak Edirne ve Dimetoka'yı 23 Temmuz 1913'te Bulgarlardan geri almıştır.¹⁷

10 Ağustos 1913'te Balkan Devletleri arasında imzalanan Bükreş Antlaşması ile Batı Trakya Yunanlardan, Bulgarlara geçmiştir. Bükreş Antlaşması'nın ardından aynı yılın Ağustos'unda Batı Trakya, Türk milis kuvvetleri tarafından kurtarılmıştır. Ardından burada "Garbi Trakya Hükümeti Muvakkatı" adıyla geçici bir hükümet kurulmuştur.¹⁸ Batı Trakya'da böyle bir hükümetin varlığı hem Bulgar Hükümeti'ni hem de Osmanlı Hükümeti'ni telaşlandırmıştır. Bunun sonucunda Türkiye ve Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşması imzalanmıştır.¹⁹ 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya tamamen Bulgaristan'a kalmış, Garbi Trakya Hükümeti de tarih sahnesinden silinmiştir.²⁰

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması Doğu Trakya'nın kaderi üzerinde etkili olmuştur. Şöyle ki; Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katılmakla beraber kendi toprak bütünlüğünü sağlamak için de Bulgaristan'la 6 Eylül 1915'de Sofya'da Osmanlı-Bulgar Sınır Düzeltmesi Antlaşması'nı imzalamıştır.²¹ Bu antlaşma Osmanlı Devleti'ne Doğu Trakya sınırında büyük oranda toprak kaybettirmiştir.²²

Yunanistan geç de olsa Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Bu çerçevede Venizelos 22 Ocak 1918'de Paris'te müttefikler konferansından dönüşünde genel seferberlik ilan etmiştir.²³ Birinci Dünya Savaşı'nı İtilaf Devletleri kazanınca Yunanistan da kazanan tarafta yer almıştır. Lozan Konferansı'nda görüleceği üzere Venizelos her başı sıkıştığında İtilaf Devletleri'ne bunu hatırlatacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nı İtilaf Devletleri'nin kazanmasının bir diğer yönü de Doğu ve Batı Trakya'nın kaderinin onların eline geçmiş olmasıdır. Bu tarihten sonra artık Trakya'nın milli mücadele tarihi de başlamıştır. Bu mücadele, Türkiye'nin işgallere karşı gösterdiği mücadeleye paralel bir seyir izlemiştir. Trakya'nın milli mücadele tarihi üç döneme ayrılmaktadır. *"Birinci dönem; Mondros Mütarekesi ile başlayan ve Sivas Kongresi ile son bulan ve yaklaşık bir yıl süren dönemdir. Bu dönem, Trakya topraklarında örgütlenme ve mücadelenin başladığı dönemdir. İkinci dönem; Sivas Kongresi ile başlayan Mudanya*

¹⁶ Güner, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, 4.

¹⁷ Hasan Berke Dilan, "Trakya Paşaeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti Nasıl Kuruldu" "Trakya Paşaeli Gazetesi" XI. Milli Egemenlik Sempozyumu, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 88 (2000), 86.

¹⁸ Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, 1991, s.28

¹⁹ <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/bati-trakya-sorunu/> Erişim Tarihi, 14 Temmuz 2023.

²⁰ Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde*, s.29.

²¹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 85-106.

²² Dilan, "Trakya Paşaeli Müdafaa Hukuk", 87.

²³ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 120.

Konferansı ile son bulan dönemdir. Üçüncü ve son dönem de, Mudanya Konferansı ile Lozan Barış Antlaşması arasındaki dönemdir.”²⁴

Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti için yenilgiyle sona ermiş ve Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918’de Limni Adası’ndaki Mondros adlı limanda, İngiltere’ye ait Agamemnon savaş gemisinde²⁵ imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaştan ayrılmıştır.²⁶ 600 yıllık Osmanlı Devleti’nin sonunu hazırlayan Mondros Mütarekesi 24 maddeden ibarettir. Mütareke’nin birinci ve yedinci maddesi bu çalışmanın konusunu ilgilendirmektedir. Bu çerçevede Mütareke’nin birinci maddesi “*Karadeniz’e geçmek için Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması sağlanacak, Çanakkale ve Karadeniz Boğazları İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecektir.*”²⁷ şeklinde iken yedinci maddesi “*Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek durum zuhurunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır.*”²⁸ idi.

Mondros Mütarekesi sonrasında Selanik’te bulunan Fransız kuvvetleri Rumeli, Trakya, Boğazlar ve İstanbul’un işgaline katılmaya kendilerinde hak görmüşlerdir. Bu çerçevede 4 Kasım 1918’de Doğu Trakya’da Uzunköprü-Sirkeci demiryolu ele geçirilmiştir. Fransız işgali söz konusu bölgede Yunan işgalini kolaylaştırıcı bir etki yapmıştır.²⁹

Mondros Mütarekesi’nin uygulamaya konulduğu günlerde, ülkeyi korumak amacıyla cemiyetler kurulmaya başlanmıştır. Kasım 1918 başlarından itibaren kurulan ve çalışmaya başlayan cemiyetlerden birisi de, “Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” olmuştur.³⁰ Trakya- Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hem Batı hem Doğu Trakya’da Türklerin çoğunlukta olduğunu İtilaf Devletleri’ne anlatmak için kurulmuştur. Bu çerçevede söz konusu cemiyet nüfus istatistikleri ve haritalar hazırlamıştır.³¹

Mondros Mütarekesi’nin 7. Maddesi ile işgallerine başlayan İtilaf Devletleri, 18 Ocak 1919 tarihinde Paris’in Versay Sarayı’nda otuziki devletin katılımıyla³² Birinci Dünya Savaşı sonunda meydana gelen durumu görüşmek ve barışı imzalamak üzere biraraya gelmişlerdir.³³

²⁴ Dilan, “Trakya Paşaeli Müdafaa Hukuk,” 85.

²⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Türkiye’nin Bağımsızlık Mücadelesi ve Dış Politika (1919-1923)*, İstanbul: DER Yayınları 2022, 15.

²⁶ İhsan Güneş, “Milli Egemenliğe Dayalı Yeni Devletin Kurulmasında Edirne Milletvekillerinin Katkısı,” XI. *Milli Egemenlik Sempozyumu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 88 (2000), 59.

²⁷ Mustafa Turan, *Milli Mücadele Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2019, 25.

²⁸ Turan, *Milli Mücadele Tarihi*, 25.

²⁹ M. Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi’nden Büyük Millet Meclisi’nin Açılmasına*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, 31.

³⁰ Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, 75.

³¹ Ali Arslan, *Trakya’da Milli Mücadele*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2014, 39.

³² Sönmezoğlu, *Türkiye’nin Bağımsızlık Mücadelesi*, 17.

³³ Turan, *Milli Mücadele Tarihi*, 32.

İtilaf Devletleri Paris Barış Konferansı'nda ayrıca Osmanlı Devleti'nden Yunanistan'a verilecek pay konusu ile de ilgilenmişlerdir. Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan Başbakanı Venizelos Batı Anadolu ve Trakya bölgelerindeki Yunan isteklerini dile getirmiştir. Venizelos bu çerçevede İzmir'de Rum nüfusun çoğunluğu oluşturduğunu söyleyerek bu şehir üzerinde hak iddia etmiştir.³⁴ 3 Şubat 1919 tarihli toplantıda Venizelos, Yunanistan'ın isteklerini Yüksek Konsey'e sunmuştur. Venizelos Türkiye'den toprak istemenin yanı sıra Avrupa'da Arnavutluk'un güneyini Türkiye'de Ege ile Karadeniz arasındaki Trakya'yı almak istediğini belirtmiştir. Venizelos bu isteklerini dile getirirken Rum Patrikhanesi'nden aldığı uydurma istatistiklere güvenmiştir.³⁵

Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlar çerçevesinde, 1919 yılı Mayıs ayında İzmir ve hinterlandı Yunan işgaline uğramaya başlamıştır. İzmir'den sonra sıranın Edirne ve Doğu Trakya'ya geleceği açıktı.³⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıtaları müfettişi olarak Anadolu'ya geçişi Trakya için de yeni bir umut olmuştur.³⁷

Mondros Mütarekesi sonunda yapılan işgaller karşısında Türk halkı kendi bölgelerini savunmak amacıyla yerel örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Bölgesel nitelik taşıyan bu örgütler, Sivas Kongresi'nde birleştirilerek, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMCH) adı altında birleşmişlerdir.³⁸ Erzurum ve Sivas Kongrelerinin ardından 28 Ocak 1920'de son Osmanlı Mebusan Meclisi, bu kongre kararlarını ve Ankara'da mebusların Mustafa Kemal Paşa ile yaptıkları görüşmeleri esas alarak Misak-ı Milli'yi kabul etmişlerdir.³⁹ Misak-ı Milli ile Türk halkının, galip devletlere karşı ayaklanmış olduğu ilan edilmiştir.⁴⁰

Türkiye Misak-ı Milli'yi kabul ederken 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilmiştir. İstanbul'un işgali Anadolu ve Trakya'da büyük tepkilere yol açmıştır.⁴¹ Türkiye'nin Avrupa kıtasındaki en önemli parçasının Trakya olduğunu bilen Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadeleyi bir bütün olarak düşünmüş ve Doğu Trakya'yı da milli harekete bağlamanın yollarını araştırmıştır. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, Trakya ile ilgili cemiyetleri birleştirmeyi ve Anadolu ve Rumeli vilayetleri temsilcilerinden güçlü bir merkezi heyet oluşturmayı kararlaştırmıştır. Böylece Rumeli de, Anadolu ile kurtuluş mücadelesi için, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği

³⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Tuna, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 6. Baskı, 2013, 326.

³⁵ Margaret Macmillan, *Paris 1919- 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, Çev. Belkıs Dişbudak, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2003, 345, 346.

³⁶ Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 179.

³⁷ Arslan, *Trakya'da Milli Mücadele*, 39.

³⁸ Arıkan, "Birinci Türkiye Büyük Millet", 67.

³⁹ Arıkan, "Birinci Türkiye Büyük Millet", 67-68.

⁴⁰ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, İkinci cilt 2nci Kısım, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 1991, 125.

⁴¹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, İkinci cilt 2nci Kısım, 135.

altında birleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu Trakya'yı milli mücadelenin bir parçası haline getirmek için attığı adımlardan biri de Edirne'de I. Kolordu kumandanı Cafer Tayyar Bey'e talimat vererek, Trakya'yı, gerektiği zaman, savunacak I. Kolorduyu da Anadolu'ya bağlamak olmuştur.⁴²

27 Kasım 1919 tarihinde Bulgaristan ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Neuilly Antlaşması Trakya'nın tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Söz konusu antlaşma ile İtilaf Devletleri İttifak Devletleri yanında savaşa katılan Bulgaristan'ı cezalandırmışlardır. Bu çerçevede İtilaf Devletleri Sırp Krallığı'na toprak vermişler, Yunanistan'ın Batı Trakya'yı almasını kolaylaştırmışlardır. Böylece Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı engellenmiştir.⁴³ Bu çalışmanın Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi başlığında görüleceği üzere, oturumlarda Türkiye'yi temsil eden Rıza Nur Mesta ile Meriç Nehri arasındaki nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğunu söyleyerek bu toprakları isteyecektir.

1920 yılında Sevr Antlaşması maddeleri Londra, San Remo, Hythe, Lympe, Boulogne ve Spa konferanslarında görüşülmüştür. Bu konferanslarda Osmanlı coğrafyasının nasıl paylaşılacağı tartışılırken, Yunanistan da bu paylaşımdan faydalanmak istemiştir.⁴⁴ Sevr Barış Antlaşması'nı Türkiye'ye zorla kabul ettirme çerçevesinde Yunan ordusu 22 Haziran 1920'de İtilaf Devletleri'nin izniyle Doğu Trakya'da taarruza girişmişlerdir.⁴⁵ Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı işgal ettiği bu dönemde Venizelos Yunan Parlamentosu'nda nutuklar atmış ve vekillere Trakya'nın eski sınırlarını aşan büyüklükteki haritayı göstermiştir. Venizelos kendi içinde aslında Megali İdea'nın, büyük Yunanistan'ın heyecanını taşımıştır.⁴⁶

22 Temmuz 1920'de Yunanlar Doğu Trakya'da taarruza girişirken İtilaf Devletleri de Türk ulusunu ve vatanını parçalamak amacıyla daha önceden hazırlamış oldukları⁴⁷ “Sevr Barış Antlaşması” ya da resmi adıyla “Müttefik ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr'de İmzalanan Barış Antlaşması”, 10 Ağustos 1920 tarihinde Paris yakınlarındaki Sevr'de, İtilaf Devletleri temsilcileri ile Rıza Tevfik ve Reşat Halis beylerden oluşan bir Osmanlı Heyeti tarafından Osmanlı Devleti adına imzalanmıştır.⁴⁸ Osmanlı

⁴² Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 168, 169.

⁴³ İbrahim Kamil, “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 60 (2017), 100-101.

⁴⁴ Çağla D. Tağmat, “Yunan Belgelerinde Doğu Trakya'nın Yunanistan Tarafından İşgali ve Cafer Tayyar,” *Atam*, (2021) 183,184. <https://doi.org/10.51824/978-975-17-4794-5.11>. Erişim 28. 08.2022.

⁴⁵ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, IInci cilt 2nci Kısım, 240, 241.

⁴⁶ Tağmat, “Yunan Belgelerinde Doğu Trakya'nın,” 325-326.

⁴⁷ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, IInci cilt 2nci Kısım, 240, 241.

⁴⁸ Sönmezoğlu, *Türkiye'nin Bağımsızlık Mücadelesi*, 24.

Devleti’ni sona erdiren Sevres Antlaşması’nı TBMM Hükümeti ve Türk ulusu hiçbir zaman tanımamıştır.⁴⁹

Bu çalışmanın konusunu çerçevesinde Sevres Antlaşması’nın İkinci Bölümü (Madde 27-35) “*Türkiye’nin Sınırları*” başlığını taşımaktadır. Bu çerçevede Türkiye’nin Trakya topraklarında, Podima (bugünkü Yalıköy) ile Silivri civarlarından geçen hattın kuzeybatısındaki kısımlar Yunanistan’a bırakılmıştır.⁵⁰ Sevres Antlaşması İtilaf Devletleri arasında bir çatlak yaratmıştır. Bu çerçevede çıkarları sarsılan Fransa 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile Adana’yı boşaltmış İtalya da Güney-Batı Anadolu’dan çekilmiştir.⁵¹

1921 yılı Ocak ayına gelindiğinde Milli Mücadele’de bir dönüm noktası yaşanmıştır. 10 Ocak 1921’de, Albay İsmet’in komutasındaki Türk ordusu, I. İnönü Savaşı’nda, Yunan ordusuna büyük bir darbe indirmiştir. I. İnönü Savaşı ile Türk tarafı Milli Mücadelenin askeri safhasına girmiş ve bu başarı Türk ordusu üzerinde olumlu etki yapmıştır.⁵² I. İnönü Savaşı’nın kazanılması özellikle İngiltere’yi Sevres Antlaşması konusunda yeniden düşünmeye itmiştir. 10 Ocak 1921’de I. İnönü Savaşı’nın kazanılmasının sonrasında, 21 Şubat-12 Şubat 1921’de Londra Konferansı toplanmıştır. Konferansta Türk tarafı Misak-ı Milli sınırlarından ödün veremeyeceğini yani Kilikya, İzmir ve 1913 sınırına kadar Trakya’nın geri verilmesinin istediğini belirtmiştir.⁵³

1921 Londra Konferansı’nda⁵⁴ Yunan tarafı Başbakan Kalogeropulos tarafından temsil edilmiştir. Burada kısa bir parantez açmak gerekirse; Sevres’i imzalayan Venizelos’un 1921 Londra Konferansı’nda olmadığı görülecektir. Venizelos 1920 Kasım seçimlerini kaybetmiş ve ülkesinden ayrılmıştır. Lozan Barış Konferansı öncesinde yaşanan bu olay, Yunan halkını ikiye bölerek kutuplaşmasına neden olmuştur. Yunan halkı, Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasından sonraki döneme kadar Kralcılar ve Venizelistler olarak ikiye ayrılacaktır. Dolayısıyla Londra Konferansı’nda Yunanistan’ı yeni Başbakan Kalogeropoulos temsil etmiş ve Yunanistan’ın Anadolu’da ilerlemeye hazır olduğunu, buna karşılık Yunanistan’ın İngiltere’den borç almak istediğini belirtmiştir.⁵⁵

Londra Konferansı’ndan tarafların istediği bir sonuç çıkmayınca Yunan ordusu Eskişehir-Kütahya-Afyon-Seyitgazi yönünde büyük bir taarruz hareketine hazırlanmıştır. Yunanistan

⁴⁹ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, IIinci cilt 2nci Kısım, 240, 241.

⁵⁰ Sönmezoğlu, *Türkiye’nin Bağımsızlık Mücadelesi*, 24.

⁵¹ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*, 377,409.

⁵² İsmet İnönü, *Hatıralar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Yayına Haz. Sabahattin Selek 4. Basım 2014, 235.

⁵³ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II Büyük Millet Meclisi’nin Açılışından Lozan Anlaşmasına Kadar*, Ankara: TTK Yayınları, 3. Baskı, 2003, 117-127.

⁵⁴ 1921 Londra Konferansı’nda Yunanistan’ı daha iyi anlamak için bkz. Çağla D. Tağmat, “1921 Londra Barış Konferansı’nda Yunan Heyeti ve Tezleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18 (2013):29-54.

⁵⁵ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 126.

Londra Konferansı kararlarını kabul etmemekle İtilaf Devletleri'ne artık onların hesabına değil kendi hesabına çalışacağı mesajını vermiştir. Yunanlar söz konusu taarruz hareketlerinde bir noktaya kadar başarılı olmuşlardır. Bu ortamda 10 Ağustos 1921'de Paris'te Yüksek Barış Meclisi toplanarak Şark Meselesi'ni görüşmüştür. Bu konferansta İtilaf Devletleri Türkiye ve Yunanistan'a karşı tarafsızlıklarını ilan etmişlerdir. Yunanistan Eskişehir, Kütahya, Afyon yönündeki ilerlemesinden kazandığı güçle Sevr hükümlerinden başka yeni bazı isteklerde de bulunmuştur. Bu istekler Sakarya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuş 22 gün 22 gece süren Sakarya Savaşı'nı Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın gece gündüz büyük emek sarfetmesiyle Sakarya'nın Doğusu Yunan kuvvetlerinden tamamen arındırılmıştır.⁵⁶ Sakarya Savaşı'ndan sonra, Mustafa Kemal Paşa, Boğazları ve Doğu Trakya'yı kurtarmayı kendisine amaç edinmiştir.⁵⁷

Sakarya Savaşı siyasal kazanımları vermekte gecikmemiş,⁵⁸ Sakarya Savaşı sonrasında Fransa, TBMM Hükümeti ile yaptığı 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması ile Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'da işgal ettiği toprakları boşaltmıştır. Böylece Sakarya Savaşı İtilaf Devletleri'nden birinin bile olsa TBMM Hükümeti'ni tanıdığını göstermiştir.⁵⁹ TBMM Başkanı ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, bir yandan Anadolu'da vereceği büyük mücadeleye hazırlanırken, diğer yandan bütün olumsuz şartlara rağmen İtilaf Devletleri ile diplomatik temaslar kurmanın da yollarını aramıştır. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, 1922 Mart ayında dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'i Misak-ı Milli'yi tanıtmak için Avrupa'da temaslar kurmaya göndermiştir. Ancak Yusuf Kemal Bey Avrupa'da Türkiye lehine bir hava bulamamıştır.⁶⁰

Yusuf Kemal Bey'in Avrupa temaslarının ardından İtilaf Devletleri 26 Mart 1922'de Paris Konferansı'nı, bunun ardından da 10 Nisan'da Cenova Konferansı'nı toplamışlardır. İlk konferansta Sevres Antlaşması'nın şartlarında bir değişime gidilmemiştir. İkinci konferansta ise bu çalışmanın konusunun bir parçası olan Bulgaristan'ın Akdeniz'de bir "mahreç" istemesi talebi ele alınmıştır. Bulgaristan'ın Cenova Konferansı'ndan isteği, Akdeniz'de kendisine bir çıkış verilmesi, ve büyük devletlerin veya Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında Trakya'ya muhtariyet verilmesi olmuştur.⁶¹

⁵⁶ İnönü, *Hatıralar*, 254.

⁵⁷ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 410-415.

⁵⁸ *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yay. Yön. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi, 2013, 101.

⁵⁹ Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8 (1992): 273.

⁶⁰ Ömer Akdağ, "Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 14 (1998): 508.

⁶¹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 438.

Bu çalışmada ise Lozan Konferansı'nda görüşülen Trakya konusu ele alınmıştır. “Yunan Basınının Gözünden Lozan Barış Konferansı'nda Trakya Tartışmaları” adlı bu çalışma, 20 Kasım 1922’de başlayan ve 24 Temmuz 1923’te Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasıyla sona eren Lozan Konferansı'nda ele alınan Trakya ile ilgili tartışmaları ağırlıklı olarak Yunan basınının gözünden incelemeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede, çalışmaya yol gösteren en temel kaynaklar şöyledir.

Trakya konusu ile ilgili yapılan en kapsamlı çalışma, Tevfik Bıyıklıoğlu’nun kaleme aldığı iki ciltlik “Trakya’da Milli Mücadele” adlı eserdir. Bıyıklıoğlu bulunduğu görevler nedeniyle, Trakya konusu ile hep iç içe olmuştur. Bu nedenle yazdığı eser, Trakya konusunda başat rol oynamaktadır. Bıyıklıoğlu’nun yazdığı eser o kadar önemli bir boşluğu doldurmuştur ki, Enver Ziya Karal, Bıyıklıoğlu’nun bu eseri ile ilgili kapsamlı bir makale yayınlamıştır.⁶² Bıyıklıoğlu’nun yukarıda belirtilen eseri, çalışmanın en temel yol gösterici eseri olmuştur.

Aslı Fransızca olan Lozan Konferansı tutanakları Prof. Dr. Seha L. Meray tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. Seha Meray tarafından dilimize kazandırılan, sekiz ciltlik Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler adlı esere, çalışmamızın konusu gereği sık sık başvurulmuştur. Çünkü bu eserde Trakya konusunda tüm taraflarının görüşünün ne olduğu daha iyi anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu eser, Konferans’ın tüm komisyonlarında tartışılan konulara bakma ve bu komisyonlarda Trakya konusunun çeşitli boyutlarını inceleme fırsatı vermiş ve çalışma sırasında bu esere çok sık müracaat edilmiştir.

Gazeteci olarak Lozan Konferansı’nı izlemiş olan Ali Naci Karacan da Lozan Antlaşması’nın yirminci yılında bir kitap çıkarmıştır. Karacan’ın kitabı hem konumuz açısından hem de konferansın tümü açısından önemli bir eserdir.

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde ve Lozan Konferansı’nda Türk Heyeti’ne başkanlık eden İsmet Paşa’nın, genç subaylık yıllarından başlayarak anlattığı ve Sabahattin Selek tarafından yayına hazırlanan “Hatıralar” adlı kitabı çalışmamızda bize yol gösteren bir diğer önemli eserdir.

Editörlüğünü Çağrı Erhan’ın yaptığı, “Yaşayan Lozan” adlı eser, Lozan Konferansı’nda ele alınan konuları tarihi arka planlarıyla ve günümüzdeki durumlarıyla inceleyen bir eser olması bakımından ön plana çıkmıştır. Bu çalışmanın konusu bağlamında söz konusu eserde “Sınırlar ve Toprak Konuları” başlığı altındaki bölümlerden faydalanılmıştır. Bu çerçevede Kudret Özersay’ın kaleme aldığı “Trakya Sınırı” başlıklı yazı hem Lozan öncesi Trakya’da yaşanan

⁶² Enver Ziya Karal, “Tevfik Bıyıklıoğlu’nun “Trakya’da Milli Mücadele” Adlı Eseri Hakkında” *Belleten*, 20/77 (1956): 175-200.

gelişmeler ve hukuksal durum bakımından hem de Lozan Konferansı sırasında Trakya sınırı konusunda yapılan tartışmalar bakımından çalışmaya ışık tutmuştur.

Lozan Konferansı'nda Trakya konusu, sınırlar meselesinin yanı sıra mübadele kapsamında da ele alınmıştır. Çağrı Erhan'ın editörlüğünü üstlendiği “Yaşayan Lozan” kitabında Türk ve Yunan nüfus mübadelesi konusu kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Söz konusu eserde, Funda Keskin tarafından kaleme alınan “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi” adlı bölümde, hem nüfus mübadelesinin arka planı hakkında bilgiler edinmek bakımından hem de Lozan Konferansı'nda mübadelenin nasıl ele alındığı bakımından bilgiler elde edildi.

Bu çalışmanın temelini Yunan basını oluşturmaktadır. Çalışmanın temel hedefi, 20 Kasım 1922'de başlayan ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla son bulan Lozan Konferansı görüşmelerinde Trakya konusunun nasıl ele alındığını incelemek olmuştur. Bu incelemeyi yaparken, Trakya konusunda daha önce yapılan çalışmalara getirilmek istenen yenilik, Yunan basınının gözünden Trakya konusuna yaklaşmak olmuştur.

Yunanistan'ın basın tarihinin başlangıç noktasına bakıldığında 1784'e kadar gidilmektedir. 1784'te Viyana'da Georgios Bentotis tarafından basılan Rumca gazete Yunanistan'ın basın tarihindeki ilk gazete olarak kabul edilmektedir. Bu gazetenin adı bilinmese de hangi amaca hizmet ettiği bilinmektedir. Helenizm'in uyanışına destek olmak. Orta Avrupa'da, Rusya'da ve Akdeniz'de yaşayan zengin ve kültürlü Rum tüccarlar yaşadıkları topraklarda liberal ve devrimci fikirlerle temasa geçiyorlardı. Dolayısıyla bu fikirlerin gelişimi ve yayılması misyonunu da üstlenmişlerdir. Bu misyonu, gazete, dergi ve kitaplar yayınlayarak yerine getirmeye çalışmışlardır.⁶³

Yunan diasporası yaptığı yayınlar aracılığıyla Yunan halkını bilgilendirme ve liberal fikirlerden onları haberdar etme görevlerini, yaptıkları yayınlar aracılığıyla sürdürmeye 19. Yüzyılın ikinci 10 yılında da devam etmişlerdir. Yunanistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu dönemde, 26 Nisan 1831'de, basın özgürlüğünü koruyan ilk yasa İoannis Kapodistrias tarafından imzalanmıştır. Ancak buna rağmen basın tam özgür olamamıştır. Yunan basınının yükselişi, 19. Yüzyılın son 35 yılında hız kazanmıştır. Siyasette, eğitimde, teknolojiye, iletişimde ve ulaşımda yaşanan gelişmeler basının gelişimine olumlu etkide bulunmuştur.⁶⁴

Bu çalışmanın tarih aralığını oluşturan zaman diliminde, 20. Yüzyılın ilk 25 yılında, Yunanistan'a iki güçlü siyasi şahsiyet damgasını vurmuştur: Başbakan Elefterios Venizelos ve Kral Konstantin. İki siyasi şahsiyetin işbirliği Yunanistan'ın Balkan Savaşları'nda zafer

⁶³ Nikou Giannopolu, “İ Istoría Tu Ellinikú Tipu Ton 19o Ke Ton 20 Aíona, Mia Antifatiki Poreía,” *Istoría* 644, (2022), 100.

⁶⁴ Giannopolu, “İ Istoría Tu Ellinikú Tipu, 107-108.

kazanmasını sağlamıştır. Bu coşku Yunan basınında izdüşümünü bulmuştur. Ancak daha sonra, bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde görüleceği üzere, iki şahsiyet arasındaki Birinci Dünya Savaşı'na Yunanistan'ın girip girmemesi konusunda yaşanan fikir ayrılığı Ulusal Bölünme ile sonuçlanacak ve Yunan halkı iki keskin kutba ayrılacaktır. Bu durum Yunan basınına da Venizelist ve antivenizelist/ Kral yanlısı olmak üzere iki ayrı kampa ayırmıştır.⁶⁵ Dolayısıyla bu çalışmanın kapsadığı zaman aralığındaki Yunan basını taranırken, dönemin gazetelerinin Venizelist mi antivenizelist mi olduğuna önem verildi ve çalışma sırasında seçilen gazeteler de bu ayrım göz önüne alınarak seçildi. Buna göre bir tasnif yapmak gerekirse, 19. Yüzyıl sonlarında, Atina'da çıkan ve satış oranı en yüksek gazeteler arasında yer alan Embros gazetesinin kurucusu Kalapothaki'dir. Embros gazetesinin ilk sayısı 10 Kasım 1896'da çıkmıştır. Söz konusu gazete ilk olarak antivenizelist bir çizgide yayın yapmıştır. Fakat bu çalışmanın kapsadığı tarih aralığında Embros Venizelist bir tutum sergilemiştir. Embros gazetesi, 1930 yılında kapatılmış ve 1945 yılında yeniden yayın hayatına başlamıştır. 1954 yılında haftalık gazeteye dönüşen Embros'un 1982 yılında yayın hayatına tamamen son verilmiştir.⁶⁶

Elefteros Tipos gazetesi 1916 yılında Andreas Kavafakis tarafından kurulmuştur. Kavafakis 1922 yılında antivenizelistler tarafından öldürülmüştür. Elefteros Tipos liberal, Venizelist çizgide bir gazetedir. 1927 yılında kapatılan gazete, 1983 yılında yeniden yayın hayatına başlamıştır. Elefteros Tipos'un satış oranı 1980'lerde en yüksek düzeye ulaşmıştır. Elefteros Tipos günümüzde de yayın hayatına devam etmektedir.⁶⁷

Georgios Drasinis tarafından kurulan Estia gazetesi, ilk sayısını 6 Mart 1894'te çıkarmıştır. 1898 yılında gazetenin yayın yönetmenliğini Adonis Kiru ve Sp. Dasios üstlenmiştir. Estia gazetesi'ni diğer gazetelerden ayıran özellik, yayın hayatına başladığı günden itibaren, en az kesintiyle bu günlere gelen gazete olma niteliği olmuştur. Estia gazetesi Venizelos'un siyasetini içtenlikle destekleyen bir gazetedir.⁶⁸

Esperini Gazetesi, 1901 yılında, Petros Yannaros tarafından kurulmuştur. Yannaros aynı zamanda bu gazetenin yayın yönetmenliğini de yapmıştır. Antivenizelist yani Kral yanlısı olan Esperini Gazetesi, dönemin satış oranı en yüksek gazeteler arasında yer almıştır.⁶⁹

⁶⁵ Giannopolu, "İ İstoria Tu Elliniku Tipu, 110-112.

⁶⁶ Stilianos Matzuris, *I Stasi Tu Elliniku Tipu Enanti Tis Politikis Tu Elefteriu Venizelu (1910-1914)*, "Doktora Tezi, Pantio Panepistimio, Koinonikon Ke Politikon Epistimon, Atina, 2014, 29.

⁶⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Eleftheros_Typos Erişim , 13.08. 2023.

⁶⁸ Matzuris, *I Stasi Tu Elliniku Tipu*, 30.

⁶⁹ https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bba28ca1ef5/2022_CATALOG_TYPOS_.pdf Erişim: 13.08. 2023.

St. Nikolopoulos tarafından kurulan Ethnos Gazetesi, 1913 yılının Ekim ayında yayın hayatına başlamıştır. Ethnos'un 1916'da beş aylığına, 1916'da iki aylığına yayın hayatına son verilmiştir. Ethnos'un yayın hayatına 1970 yılında, Cunta tarafından bir kez daha son verilmiş, sonrasında 1981'den günümüze kadar yayın hayatına devam etmiştir.⁷⁰

Yayın hayatına 1889'da Bükreş'te başlayan Patris Gazetesi, Yunanistan'daki yayın hayatına 20 Kasım 1905'te başlamıştır. Patris Gazetesi satış oranı en yüksek gazeteler arasında yer almıştır çünkü Yunanistan'ın en iyi yazarları bu gazetede yer almışlardır. Bunun yanı sıra Papandreu ve Papanastasiu gibi siyasetçiler de Patris'te yazmışlardır. Patris Gazetesi 4 Ağustos 1936'da dönemin diktatoryal rejimi tarafından tamamen kapatılmıştır.⁷¹

Skrip Gazetesi, 1895 yılının Eylül ayında yayın hayatına başlamıştır. Fanatik derecede antivenizelist olan Skrip Gazetesi'nin yayın hayatı 1917 yılında kesintiye uğramıştır. 1917 yılında tekrar yayın hayatına başlayan Skrip Gazetesi 1930 yılında tamamen kapatılmıştır.⁷²

1908 yılında Yannis Petsopoulos tarafından kurulan Rizospastis gazetesi, Yunan Komünist Partisi'nin resmi yayın organıdır ve antivenizelist çizgide bir gazetedir.⁷³

Bir Selanik gazetesi olan Makedonia Yunanistan'ın en eski gazetelerinden biridir. 1911 yılında yayıncı Konstantinos Bellidi tarafından kurulmuştur. Makedonia Venizelist çizgide bir gazetedir. Söz konusu gazete 1996 yılında yayın hayatına son vermiştir.⁷⁴

Yunan gazeteleri konusunda seçim yapılırken ele alındığı dönemdeki Yunan basınının ruhunu etkileyen diğer bir olay da yukarıda değinildiği gibi, "Ulusal Bölünme" olmuştur. Çağdaş Türkiye ve Yunanistan tarihinde önemli bir olay olan Lozan Konferansı başlarken Yunan toplumu, 1914 yılından beri sürüklediği ve Konferans'ın başladığı dönemde artık en yüksek noktaya ulaşmış olan ulusal bölünme duygusunu içinde taşıyordu. Yunan toplumu, ulusal bölünmeyi sonuca ulaştırmak için yumruklarını sıkmış Lozan Konferansı'nın bitmesini bekliyordu. Ülkede 1922 yılı Eylül ayında görev başına gelen ve diktatoryal bir rejim uygulayan İhtilal Komitesi vardı. İhtilal Komitesi'nin diktatoryal rejimi Yunan basınına uyguladığı sansürde de kendini göstermişti. Venizelist bir çizgide olan İhtilal Komitesi antivenizelist basına sansür uygulamıştır.

Bu çalışmada incelenen Estia, Patris, Ethnos Gazeteleri belirgin bir şekilde Venizelos'u ve partisi Liberal Partiyi destekleyen gazetelerdir. Embros ve Elefteros Tipos Gazeteleri de

⁷⁰ Matzuris, *I Stasi Tu Elliniku Tipu*, 28,29.

⁷¹ Matzuris, *I Stasi Tu Elliniku Tipu*, 34.

⁷² Matzuris, *I Stasi Tu Elliniku Tipu*, 34.

⁷³ <https://el.wikipedia.org/wiki/Ριζοσπαστης> Erişim: 09.01.2023.

⁷⁴ [https://el.wikipedia.org/wiki/Μακεδονία_\(εφημερίδα\)](https://el.wikipedia.org/wiki/Μακεδονία_(εφημερίδα)). Erişim 09.01.2023.

Venizelist çizgidedirler. Esperini, Rizozpastis ve Skrip Gazeteleri ise antivenizelist gazetelerdir. Bu çalışmada antivenizelist gazete olarak en çok Esperini Gazetesi ön plana çıkmıştır. Esperini bu çalışmanın konusu olan Trakya konusunda ideolojik görüşünü geri plana atarak, “Trakya Yunanistan’ın bir parçasıdır ve kimseye verilemez” görüşünü savunmuştur. Bunun yanı sıra Lozan Konferansı’nda Yunanistan’ın çıkarları söz konusu olduğunda Esperini Gazetesi yine ideolojisini arka plana atarak Yunanistan’ın çıkarlarını düşünen yazılar kaleme almıştır. Fakat Venizelos’un Yunanistan’ı Lozan Konferansı’nda temsil edeceği Yunan kamuoyuna duyurulunca, Esperini Gazetesi Venizelos’u ağır sözlerle eleştirmiştir. Zaten hem venizelist hem de antivenizelist basın, Lozan Konferansı’nda Yunanistan’ın çıkarları söz konusu olduğunda aynı çizgide yazılar kaleme almışlardır. Ancak Venizelist basın, bu yöndeki yazılarını kaleme alırken Lozan’da ülkesini temsil eden Venizelos’u ve onun diplomatik yeteneğini ön plana çıkaracak şekilde kamuoyunu bilgilendirmiştir. Venizelist basının bu şekilde yorumlar yapmasının arkasında Venizelos’u Lozan sonrasında tekrar ülkeye getirmenin çabası da vardır. Zaten antivenizelist basın da venizelist basını, onu tekrar ülkeye getirmenin hazırlıklarını yapması açısından eleştirmiştir.

Yukarıdaki genel tasnifin yanı sıra Anadolu’da yayınlanan, içinde yer alan bilgiler açısından bu çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülen Amaltia gazetesi sınırlı da olsa kullanılmıştır. 6 Ağustos 1838’de yayın hayatına başlayan Amaltia gazetesinin imtiyaz sahibi, sorumlu müdürü ve başyazarı Sokratis Solomonidis’tir. Söz konusu gazete Mütareke döneminde İzmir’de Türkçe dışındaki dillerde yayımlanan gazeteler sınıfına girmektedir.⁷⁵

“Yunan Basınının Gözünden Lozan Barış Konferansı’nda Trakya Sınırı Tartışmaları” isimli bu çalışmada bir Türk okuyucusunun Yunan düşünce yapısını ya da diğer bir deyişle Yunan tarafının olaylara bakış açısını anlaması için bazı kavramları bilmesi gerekmektedir. Bu kavramlardan ilki Yunanistan’ın bağımsızlığını kazandığı dönemden itibaren dile getirdiği “Megali İdea” kavramıdır.⁷⁶ Modern Yunanistan üzerine yapılan çalışmalarda bu kavramla sık sık karşılaşılır. Megali İdea kavramı her şeyden önce Yunanistan’ı bağımsızlığına kavuşturmak; sonrasında Teselya, Epir, Makedonya ve Trakya’yı ele geçirmek; Girit Adası, Oniki Adalar ve Kıbrıs Adası’nı, Anadolu’nun Sakarya’ya kadar olan kesimini, İstanbul dahil, elde etmek ve son olarak Karadeniz kıyılarını da zapt ederek Pontus Rum Devletini kurmak olarak⁷⁷

⁷⁵ Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997, 194.

⁷⁶ Megali İdea kavramının geniş bir değerlendirmesi için bkz. Çağla D. Tağmat, “Türk ve Yunan Kaynakları Çerçevesinde Megali İdea Değerlendirmeleri” *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler Dağlar Dağlar Viran Dağlar*, Ed. Yeliz Okay, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014, 89-109.

⁷⁷ Nilüfer Erdem, “Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923),” İstanbul: Derlem Yayınları, 2010, 153.

tanımlanabilir. Bu çalışmada okuyucu Megali İdea kavramını farklı yönleriyle görme fırsatını elde edecektir. Burada sadece giriş açısından kısa bir açıklama yapma gereği duyulmuştur.

Bu çalışmanın içeriğinde coğrafya da bulunmaktadır. Yunan kaynaklarında “Anadolu’dan” söz ederken, “Küçük Asya” ifadesi kullanılmaktadır. “Küçük Asya” denildiğinde, Asya’nın en batı ucunda yer alan bir yarımada anlaşılmaktadır. Bu yarımada’nın kuzeyi Karadeniz, batısı Ege Denizi ve Güney’i Akdeniz’le çevrilidir. Ege Denizi ve Karadeniz, Marmara Denizi ve Boğazlar aracılığıyla bağlanmaktadır.⁷⁸

Bu çalışmanın Küçük Asya ile bağlantılı olan kavramlarından biri de “Küçük Asya Felaketi”dir. 15 Mayıs 1919’da Megali İdea hayalini gerçekleştirmek üzere Anadolu’ya çıkan Yunanistan; Başkumandanlık Muharebesi ile kesin yenilgiye uğramıştır. Yunanistan’ın Büyük Yunanistan’ı yaratma hayalinin son aşaması olan Başkumandanlık Muharebesi Türk tarafı için Milli Mücadele’nin başarıya ulaşması demek olurken Yunan tarafı için “Küçük Asya Felaketi” olmuştur.

Türk Milli Mücadele süreci her ne kadar Başkumandanlık Muharebesi ile başarıya ulaşmış olsa da, henüz çözüme kavuşturulmamış Trakya ve Boğazlar sorunu bulunmaktaydı. Trakya Anadolu topraklarında Yunanistan’ın elinde kalan son parçaydı; dolayısıyla Trakya Megali İdea’nın da son parçasıydı. Yunan tarafı her ne pahasına olursa olsun Trakya’yı bırakmak istemiyordu. Bu çalışmada görüleceği üzere Doğu Trakya’nın tamamen kaybedilmesi Yunanistan için tam bir felaket olacaktır. Söz konusu bu felaket “Küçük Asya Felaketi” olarak bu çalışmada yerini alacaktır.

Lozan Konferansı’nda ele alınan Trakya konusunun boyutlarından biri de tamirat bedeli olmuştur. Bu çerçevede o dönemde Yunanistan’ın elinde olan Karaağaç, Yunan ordusunun 1919-1922 savaşı sırasında Anadolu topraklarında açtığı zararın bedeli olarak Türkiye’ye verilmiştir. Bu tahribat konusunda terminolojik bir açıklamanın şimdiden yapılması faydalı olacaktır. Konferansta mali konular görüşülürken İtilaf Devletleri TBMM Hükümeti’nden “savaş tazminatı” TBMM Hükümeti de Yunanistan’dan “tamirat bedeli” talep etmiştir. Türkiye yenen taraf olarak Yunanistan’dan tamirat bedeli istemiştir.⁷⁹ Dolayısıyla bu çalışmada Türkiye’nin Yunanistan’dan istediği yakıp yıkmanın terminolojik değerlendirmesi çerçevesinde “tamirat bedeli” kavramı kullanılacaktır. Türkiye’de “tamirat bedeli” ile ilgili yapılan araştırmalarda “savaş tazminatı” teriminin kullanıldığı görülmüştür.

⁷⁸ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle*, 154.

⁷⁹ Temuçin Faik Ertan, “Lozan Konferansı ile İlgili Bir Terminolojik Değerlendirme,” 9. *Uluslararası Atatürk Kongresi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2021, 2431-2434.

Aynı kavrama Yunan tarafından bakıldığında “Apozimiosi” kavramıyla karşılaşılabilecektir. Bu kavram Babinyotis’in sözlüğünde, “*bir savaşın bitmesinden sonra, anlaşmada belirlenen miktara bağlı olarak yenilenin yenene verdiği para miktarı*”⁸⁰ olarak açıklanmıştır.

Öte yandan kavram açısından burada açıklanma gereği duyulan terimler dizisi Yunan-Yunanlı, Yunanlar-Yunanlılar terimleridir. Gündelik dilde duyulmasına çok alışılmış olsa da bu çalışmada, Türk Dil Kurumu güncel kılavuzu da göz önüne alınarak Yunan-Yunanlar kullanımı tercih edilmiştir. Türk Dil Kurumu’nun sözlüğüne bakıldığında söz konusu kavramın “*Yunanistan’da yaşayan veya Yunanistan halkından olan kimse, Yunanistanlı.*”⁸¹ Şeklinde açıklandığı görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında belirtilmesi gereken bir diğer kavram da “Helenizm”dir. Helenizm Yunanistan’ın 1830’da bağımsızlığını kazanmasının ardından tüm dünyada yaşamakta olan Yunanlıları kapsayan⁸² bir kavramdır.

Türkçe sözlükte “Helenizm” kavramına bakıldığında “*Grek uygarlığı, Grek (Eski Yunan) olmayan ulusların Grek düşüncesinin etkisiyle gerçekleştirdiği uygarlık.*”⁸³ Şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Aynı kavrama Yunanca sözlükten bakıldığında Ellinismos kelimesiyle karşılanan Helenizm, “*tüm dünyada yaşayan Yunanların hepsi, Yunan ulusu*”⁸⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Helenizm kökleri İskender dönemine kadar uzanan sosyal, siyasal ve kültürel yönleri olan bir kavramdır. Yunan tarih yazımında Helenizm’in bu çok yönlü boyutları kullanılarak Yunan ırkının tarihi kesintisiz olarak birbirine bağlanmıştır.⁸⁵

Bu çalışmada kullanılan Helenizm kavramı ile Trakya Helenizmi kastedilmiştir. Türk tarafına göre Anadolu’da, Trakya’da yaşayan Yunanlar “Rum” olarak adlandırılırken Yunan bakış açısına göre Trakya’da yaşayan Yunanlar Trakya Helenizmi’nin bir parçasıdır.

Bu çalışma açısından “Rum” kavramının da açıklanması gerekmektedir. Osmanlı Devleti Rum deyimini başlangıçta Roma ve Bizans İmparatorluklarını tanımlamak için kullanmıştır. Fakat İslamiyet’in yedinci yüzyılda yayılmaya başlamasıyla birlikte Rum kelimesi Hristiyan kelimesi özdeşleşmiştir.⁸⁶

⁸⁰ Georgiou Babinyotis, *Leksiko Tis Neas Ellinikis Glossas*, Atina: Kentro Leksikologias, 2002, 233.

⁸¹ *Türkçe Sözlük*, haz. Şükrü Haluk Akalın (ve başk), 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011, 2617.

⁸² Pınar Erkem Gülboy, “Yunanistan’ın Bağımsızlığı ve Elen Milliyetçiliğinin Dış Etkileri,” *Türk Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler*, Dağlar Dağlar Viran Dağlar, Ed. Yeliz Okay, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014, 251, 252.

⁸³ *Türkçe Sözlük*, 1080.

⁸⁴ Babinyotis, *Leksiko Tis Neas Ellinikis Glossas*, 590.

⁸⁵ Çağla D. Tağmat, *Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla İstanbul’da Helenizm (1839-1922)*, İstanbul: Libra Kitapçılık, 2020, 17.

⁸⁶ Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2006, s.1

Türkçe’de “Rum” sözcüğü, genel olarak Hristiyan Ortodoks mezhebine bağlı ve Çağdaş Yunanca konuşan kimse anlamına gelir. “Romalı” (Romeos) sözcüğünden türemiş olan Rum sözcüğü tarih içinde kültürel, toplumsal, politik ve ideolojik gelişmelere paralel olarak farklı anlamlar edinmiştir.⁸⁷ Bu çalışma açısından Rum kavramı Yunan uyruklu olmayan Rumca konuşan Yunanlardır.

Bu çalışmanın bütününe etkileyen kavramlardan biri de “Ulusal Bölünme” dir. Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşı’na girmesi, İtilaf ve İttifak Devletleri’ni Balkanlar’da yandaşlar aramaya itmiştir. Söz konusu bu süreç Yunanistan’ın iç siyasetini de etkilemiştir.⁸⁸ Venizelos Megali İdea hayalini gerçekleştirmek için Yunanistan’ın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi gerektiğini savunmuştur.⁸⁹ Venizelos böylece Yunanistan’ın topraklarını genişletebileceğini⁹⁰ düşünmüştür. Ancak koyu bir Alman yanlısı olan Kral Konstantinos⁹¹ Venizelos’un bu görüşüne karşı çıkarak Yunanistan’ın bu savaşta tarafsız kalması gerektiğini savunmuştur. Venizelos ile Konstantinos arasındaki Yunanistan’ın Birinci Dünya Savaşı’na katılıp katılmama konusundaki görüş farklılığı Yunanistan’ın iki kutba ayrılmasının yolunu açmıştır. Bu kutuplaşma Yunan tarih literatürüne “*Ethnikos Dihasmos/Milli Bölünme*” olarak geçmiştir.⁹²

Birinci Dünya Savaşı başında Venizelos Yunanistan’ın savaşa girmesi gerektiği görüşünü Kral Konstantinos’a kabul ettirememiş ve 1915 yılının Mart ayında istifa etmiştir. Venizelos’tan sonra ona karşı güçlü muhalefetiyle bilinen Gunaris iktidara gelmiştir. Gunaris’in başbakanlığı 2 ay sürmüştür. Mayıs 1915’de yapılan seçimleri yine Venizelos kazanmıştır.⁹³

Ulusal Bölünme kavramının açıklanması aynı zamanda 1 Kasım seçimlerinin de açıklanmasını gerektirmektedir. Çünkü 1 Kasım seçimleri Ulusal Bölünme’yi derinleştirmiştir. İtilaf Devletleri 1917 yılının Haziran ayında Yunanistan’ın iç politikasına müdahale etmişler ve Kral Konstantinos’u görevinden almışlardır. Konstantinos görevini oğlu Aleksandros’a bırakarak ülkeyi terketmiştir. Bundan sonra Venizelos yeniden görevi devralmıştır.⁹⁴ Venizelos 10 Ağustos 1920’de Sevres Antlaşması’nı Yunanistan adına imzalamıştır. Sevres Antlaşması’nın Yunanistan’a kazandırdıklarından güç alan Venizelos 7 Kasım’da seçime gideceğini

⁸⁷ Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar, Dil, Din ve Kimlikleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, 195.

⁸⁸ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle*, 88. David Walder, *Çanakkale Olayı*, Çev. M. Ali Kayabal, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970, 49.

⁸⁹ Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, “Yunanistan’da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, 58 (2016), 110.

⁹⁰ Murat Köylü, “Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909-1922) İstiklal Harbine Etkisi”, Toros Üniversitesi İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (2015), 37.

⁹¹ Kral Konstantinos Heidelberg Üniversitesi ve Berlin Askeri Akademisi’nde öğrenimini yapmıştır ve Alman İmparatoru Kayzer’in kız kardeşiyle evlidir. Walder, *Çanakkale Olayı*, 50.

⁹² Cihangir, “Yunanistan’da Monarşi”, 110.

⁹³ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, 112.

⁹⁴ Özgür Rençberler, *Küçük Asya Felaketi’nin Yunan Siyasetine Etkisi (1919-1922)*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014, 20.

açıklamıştır. Fakat beklenmedik bir olay yaşanmış,⁹⁵ Kral Aleksandros genel seçimlerden bir ay önce⁹⁶ sarayın bahçesinde bir maymun tarafından ısırılarak 25 Ekim’de ölmüştür. Ölen Kral Avrupa’yı rahatsız etmeyen ve Venizelos’la işbirliği içinde olan bir Kraldır. Sevres’i imzalayan Venizelos Yunan askerini Anadolu’da tutmak istemiş ve bu görüşünü de Yunan halkına onaylatma ihtiyacı hissetmiştir. Bu çerçevede Venizelos, 1 Kasım 1920’de seçimlere gitme kararı almıştır.⁹⁷ 1 Kasım 1920’de yapılan seçimleri Venizelos kaybetmiştir. Venizelos’un seçimleri kaybetmesi, onun Megali İdea hayali çerçevesinde Yunan halkını savaştan savaşa sürüklemesiyle açıklanabilir. Venizelos’un seçimleri kaybetmesiyle Kral Konstantinos’un tahta dönmesinin de yolu açılmıştır.⁹⁸ Böylece 3 Aralık 1920’de bir plebisitte Yunan halkı Kral Konstantinos’un Yunanistan’a geri dönmesi yönünde oy kullanmıştır. Fakat Yunan halkının beklediği gibi Anadolu’daki savaş sona ermemiş, Kral Anadolu’da Yunan askerinin daha bir süre kalacağı yönünde mesajlar vermiştir. Sonuçta ne Venizelos’un seçimleri kaybetmesi ne de Kral’ın ülkeye dönüyor olması sorunları çözüme kavuşturmamış tersine Venizelos’u destekleyenler ve Kralı destekleyenler arasındaki uçurum büyümüştür. İçerideki huzursuzluk Yunanistan’ın dış politikasına da yansımıştır.⁹⁹ Bu yansımanın izleri Trakya konusunda da kendini göstermiştir.

⁹⁵ Murat Hatipoğlu, *Yunanistan’daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988, 105-114.

⁹⁶ Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu*, Ankara, 1987, 224.

⁹⁷ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin*, 278.

⁹⁸ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir inceleme*, Çev. İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, 377.

⁹⁹ Murat Hatipoğlu, *Yunanistan’daki Gelişmelerin*, 105-114.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUDANYA MÜTAREKESİ VE TRAKYA

Yunan ordusunun temel kuvvetlerinin yok edildiği¹⁰⁰ 30 Ağustos Başkumandanlık Muharebesi ile Anadolu'yu düşmandan temizleyen Mustafa Kemal Paşa,¹⁰¹ bundan sonra Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan Doğu Trakya'yı almak için Boğazlar ve Çanakkale üzerine yürümeye başlamıştır.¹⁰² Bu durum Türkiye ile İngiltere'yi savaşın eşiğine getirir de hem İngiliz kamuoyunun hem de Fransa ve İtalya'nın karşı koymalarıyla¹⁰³ olası bir Türk-İngiliz savaşının önüne geçilmiştir. Bu aşamadan sonra Mudanya Mütarekesi görüşmelerine giden yol açılmaya başlamıştır. Bu yoldaki en önemli dönemeç TBMM Hükümeti'ne sunulacak mütareke şartlarının belirlendiği¹⁰⁴ 20-23 Eylül 1922 tarihleri arasında Paris'te İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcilerinin biraraya geldiği Paris müzakereleri olmuştur.¹⁰⁵ İtilaf Devletleri'nin söz konusu müzakerelerde hazırladıkları ve Türk tarafına sundukları notada Doğu Trakya konusunda Türk tarafının beklediği şekilde bir çözüm olmamıştır.¹⁰⁶

Paris müzakerelerinin Türk tarafında bekleneni vermemesi Türk ve İngiliz kuvvetlerini Çanakkale cephesinde savaşın eşiğine getirmiştir.¹⁰⁷ Mustafa Kemal Paşa barış masasına oturmak için sadece Anadolu'nun değil, Trakya'nın da Yunanlar tarafından boşaltılmasını istemiştir.¹⁰⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın kararlılığı karşısında İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington'un Çanakkale'deki İngiliz birliklerine verdiği talimatıyla¹⁰⁹ ve Fransa'yı temsil eden Franklin Bouillon'un arabuluculuğu¹¹⁰ ile Türkiye ile İngiltere arasında yaşanacak bir savaşın önüne geçilmiştir.

Başkumandanlık Muharebesi'nin zaferle sonuçlanması Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında yukarıda belirtilen gelişmelere neden olurken Yunanistan'ın iç siyasetine de etkisi olmuştur. Bu çerçevede yaşanan ilk gelişme dönemin Gunaris hükümetinin istifası olmuştur.¹¹¹

¹⁰⁰Hakan Uzun, "Anadolu Basınının Gözüyle Başkumandan Muharebesi," *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Yay. Haz. Arzu Güvenç-Murat Saygın, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014, 1078.

¹⁰¹ Ali Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, 1948, 151.

¹⁰² İnönü, *Hatıralar*, 288.

¹⁰³ Walder, *Çanakkale Olayı*, 275.

¹⁰⁴ Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya*, 153.

¹⁰⁵ Alev Coşkun, *Asker İnönü 1884-1922*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018, 567.

¹⁰⁶ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 438.

¹⁰⁷ İnönü, *Hatıralar*, 294.

¹⁰⁸ Turan, *Milli Mücadele Tarihi*, 238.

¹⁰⁹ Coşkun, *Asker İnönü*, 569.

¹¹⁰ Selek, *Anadolu İhtilali*, 737.

¹¹¹ Embros 29 Ağustos/11 Eylül 1922.

Yunanistan bundan sonra ardı ardına hükümetlerin istifa edip yenilerinin kurulacağı bir ülke olmuştur. Bu istikrarsız ortama bir de Ulusal Bölünme olgusu eklenmiştir. Ulusal Bölünme Yunan toplumunu Küçük Asya’da yaşanan felaketin ardından hemen bir iç savaşa sürükleyecek kadar etkili bir konu iken Trakya meselesi söz konusu iç savaşa engel olmuştur. Şöyle ki; Yunanistan tüm gücünü Trakya’yı elinde tutmaya harcamıştır. Bu dönemde Yunan halkı Venizelist olsun ya da olmasın, Trakya ortak paydasında birleşmiştir. Aynı şekilde Yunan basını da hangi ideolojiye sahip olursa olsun Yunan halkının, askerinin sadece Trakya için savaşması gerektiği yönünde yazılar kaleme almıştır.¹¹²

Başkumandanlık Muharebesi’nin Yunan tarafında neden olduğu diğer bir etki de İhtilal olmuştur. Küçük Asya Felaketi sonrasında Sakız ve Midilli’ye çekilen subaylardan Plastiras öncülüğünde¹¹³ 10 Eylül 1922’de İhtilal hareketinin temelleri atılmıştır.¹¹⁴ Kararların daha hızlı alınması için 12 kişiden oluşan bir İhtilal Komitesi kurulmuştur. İhtilal Komitesi kendisine ilk olarak Trakya’yı kurtarma görevini seçmiştir. İhtilal Komitesi İtilaf Devletleri’nin güvenini/desteğini kazanmak için girişimlerde bulunmuşsa da başarılı olamamıştır. İtilaf Devletleri İhtilal Komitesi’ne Doğu Trakya’dan çekilmesi ve burayı Türkiye’ye bırakması talimatını vermiştir.¹¹⁵

Başkumandanlık Muharebesi sonrasında Türkiye, İtilaf Devletleri ve Yunanistan kanadında yukarıda sıralanan gelişmeler kaydedilirken, 3 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi görüşmeleri başlamıştır.¹¹⁶ 3 Ekim’den 11 Ekim 1922’ye kadar süren Mudanya görüşmelerinde bir yandan Türkiye’nin dört yıldan beri savaştığı Yunanistan ile anlaşmazlığa son verilirken diğer yandan Doğu Trakya konusu masaya yatırılmıştır.¹¹⁷ Taraflar arasında çetin müzakerelere sahne olan Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sonunda 11 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi Protokolü imzalanmıştır.¹¹⁸ Mudanya Mütarekesi ile Türkiye tek bir mermi atmadan Doğu Trakya’yı geri almıştır.¹¹⁹

Mudanya Mütarekesi’nin imzalanmasının ardından Doğu Trakya’nın Türkiye’ye devir teslimi süreci başlamıştır. Doğu Trakya’nın tahliyesi için Trakya Jandarma Teşkilatı kurulmuş ve Doğu Trakya’yı TBMM adına teslim almak üzere Refet (Bele) Paşa görevlendirilmiştir.¹²⁰ Mudanya

¹¹² Esperini 3/16 Eylül 1922, Embros 27 Ağustos/9 Eylül 1922.

¹¹³ Istoria Tou Ellinikou Ethnous, Atina: Atina Yayınları, 1978, 251.

¹¹⁴ Epiheiriseis Eis Thrakin (1919-1923), Arhigeion Stratou, Athina: Ekdosis Dieftinseos Istorias Stratou, 1969, 94.

¹¹⁵ Rençberler, *Küçük Asya Felaketi’nin*, 64.

¹¹⁶ Erol Mütercimler, *1922 Mudanya Mütarekesi Diplomasi Savaşı*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, 120.

¹¹⁷ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*, 446.

¹¹⁸ Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar IV*, Ankara: TTK Yayınları, 2019, 211.

¹¹⁹ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, İstanbul: Altın Kitaplar, 30. Baskı, 2017, 400.

¹²⁰ Akın, *Trakya’nın Türklere*, 91,92.

Mütarekesi Protokolü'nün imzalandığı 3 Ekim 1922'den 30 Ekim 1922 akşamına kadar geçen süreç içerisinde, son Yunan birliklerinin de Meriç'in batısına geçmesiyle Doğu Trakya'nın tahliyesi işlemi tamamlanmıştır. Doğu Trakya'nın tahliyesi 15-31 Ekim 1922 tarihleri arasında tamamlanmıştır.¹²¹

1.1. Türkiye-İtilaf Devletleri İlişkileri Çerçevesinde Trakya Sorunu

30 Ağustos Başkumandanlık Muharebesi bir yandan bir ulusun kaderini değiştirirken diğer yandan Trakya konusu açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren Trakya konusu, Türkiye, İtilaf Devletleri ve Yunanistan arasında yoğun müzakerelerin sebebi olmuştur. 30 Ağustos 1922'den 3 Ekim 1922'ye, Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin başlamasına kadar geçen yaklaşık bu bir aylık dönem, Yunan basınında Trakya konusuna yoğun bir şekilde vurgu yapılan bir dönem olmuştur. Yine bu bir aylık süreci incelemek Mustafa Kemal Paşa'nın Misak-ı Milli'ye ve bu çerçevede Trakya'ya verdiği önemi anlamak bakımından da önemlidir.

26 Ağustos 1922 sabahı başlayan Büyük Taarruz¹²² 30 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa'nın Yunan ordularını “ateşten bir çember içine almasıyla”¹²³ son bulmuş ve Yunan kuvvetlerinin güney cephesi¹²⁴ beş gün beş gece süren savaştan sonra Başkumandanlık Muharebesi ile yok edilmiştir¹²⁵ ve 1 Eylül 1922'de Yunan cephesi tamamen çökmüştür.¹²⁶

Başkumandanlık Muharebesi, Yunanistan'ın Doğu Trakya'nın işgalini genişletme hayallerini de sona erdirmiştir. Şöyle ki; 1922 ilkbaharında Yunan yöneticiler, Çatalca sınırına dayanmış olan işgal alanına İstanbul'u da katma planları yapıyorlardı. Diğer bir ifadeyle, Yunanistan Doğu Trakya'nın işgalini müttefiklerini karşısına alarak genişletme eğilimindeydi. Yunanlar İstanbul Rumlarının milis gücü ile vereceği desteğin bu işgale yeteceği kanısındaydılar. Ancak buna cesaret edemediler. Başkumandanlık Muharebesi Yunanistan'ın bütün planlarını alt üst

¹²¹Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, 372.

¹²² “Büyük Taarruz, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle 26 Ağustos 1922'de başlamıştır. 30 Ağustos 1922'de Çalköy-Adatepe-Aslıhanlar bölgesinde yapılan imha muharebesine Başkumandanlık Muharebesi/Başkomutan Meydan Muharebesi/Başkumandan Muharebesi adı 3 Eylül 1922'de Batı Cephesi Komutanlığı tarafından verilmiştir.” Orhan Özcan, “Avustralya Basınında Başkumandan Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz”, *100. Yılında Büyük Taarruz*, Ed. Temuçin Faik Ertan, Kadri Unat, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 88 (2022), 354. Bu çalışmada 26 Ağustos'ta başlayan taarruza “Büyük Tarruz”, 30 Ağustos'tan sonrasında ise “Başkumandanlık Muharebesi”, terimi kullanılacaktır.

¹²³Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, 162,163.

¹²⁴Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, 2016, 356.

¹²⁵Akın, *Trakya'nın Türklere*, 21.

¹²⁶Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV, Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, 628.

etmiştir. Böylece Yunan tarih literatürünün “Küçük Asya Felaketi” olarak tanımladığı yenilgi gerçekleşmiştir.¹²⁷

1 Eylül 1922 tarihinde Yunan Fevkalade Yüksek Komiseri Stergiadis, Gemlik, Mudanya ve diğer yerlerdeki Yunan temsilciliklerine, memurların gitmek üzere hazır olmalarını emretmiştir. Yunan memurlar gemilerle Anadolu’dan ayrılmışlardır. 8 Eylül 1922’ye gelindiğinde Yunan yetkilileri taşıyan tüm gemiler hareket etmişlerdir. Stergiadis’in kendisi de 8 Eylül saat 19.00’da “Iron Duke” adlı İngiliz gemisiyle İzmir’den ayrılmıştır.¹²⁸ Atina hükümeti 2 Eylül 1922’de hem Londra’daki temsilcisi Rizo Rangabe aracılığıyla¹²⁹ hem de İstanbul’daki Yüksek Komiseri Sinopoulos aracılığıyla mütareke istediğini İtilaf Devletleri’ne bildirmiştir.¹³⁰ Yunanistan mütareke isteğini İtilaf Devletleri’ne bildirirken,¹³¹ 2 Eylül 1922’de Mustafa Kemal Paşa ünlü tarihi emrini vermiştir: “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir. İleri!”¹³²

Yunanistan’ın mütareke teklifini erken bulan İngiltere¹³³ Yunanlar toparlanıp bir varlık gösterebilirler mi diye¹³⁴ bu isteği bir süre gizlemiştir.¹³⁵ Ancak İngiltere kısa bir süre sonra Yunanistan’ın İzmir’de artık tutunamayacağını görmüştür.¹³⁶ Bu çerçevede İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon, 3 Eylül’de İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold’a telgraf çekerek Anadolu’nun boşaltılması şartlarının neler olabileceğini,¹³⁷ ateşkes için TBMM Hükümeti ile nasıl ilişki kurulabileceğini sormuştur.¹³⁸ Rumbold’un 4 Eylül’de Curzon’a verdiği yanıtta Doğu Trakya konusu ön plana çıkmıştır; Rumbold Türklerin mütarekeyi kabul etmek için, Doğu Trakya’nın boşaltılması dahil, bütün Misak-ı Milli’yi isteyeceklerini Curzon’a belirtmiştir.¹³⁹ Trakya’nın Türklere geri verilecek olması, İtilaf Devletleri’nin Boğazlar üzerindeki nüfuzunun da kaybı demek olacaktı.¹⁴⁰

¹²⁷ Rıdvan Akın, *Türkiye’nin Siyasal Gelişmeleri 1876-1923*, İstanbul: Nora Yayınları, 2022, 410.

¹²⁸ Nilüfer Erdem, “Anadolu Bozgunu ya da Küçük Asya Felaketi”, *Yunan Algısında Türk İmgesi (Kökenleri ve Dostluk İçin Kültürel Çıkış Yolları)*, Ed. Prof. Dr. Mustafa Kaymakçı, Doç. Dr. Cihan Özgün, Doç. Dr. Nilüfer Erdem, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021, 287.

¹²⁹ Salahi Sonyel, *Kaygılı Yıllar Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşının Perde Arkası (1918-1923)*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012, 366.

¹³⁰ Gotthard Jaschke, “Mustafa Kemal’in Amiral Brock’a Mektubu” *Belleten* 36 (1972), 535. Tansel, *Mondros’tan*, 179.

¹³¹ Cevad Odyakmaz, *Mondros-Sevr ve Mudanya Lozan*, İstanbul: Togan Yayıncılık, 2013, 253,254.

¹³² *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. (1917-1938)*, Ankara:1964, 449,450.

¹³³ İnönü, *Hatıralar*, 291.

¹³⁴ Odyakmaz, *Mondros-Sevr*, 253.

¹³⁵ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, Cilt II, 9. Baskı, 2000, 735.

¹³⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978, 237,238. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, 628.

¹³⁷ Akın, *Trakya’nın Türklere*, 21,22.

¹³⁸ Erol Mütercimler, *1922 Mudanya Mütarekesi Diplomasi Savaşı*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, 96.

¹³⁹ Akın, *Trakya’nın Türklere*, 22.

¹⁴⁰ Esin Yurdusev, “İstanbul’dan Lozan’a İngiltere’nin Boğazlar Politikası 1915-1923” *Belleten* 71 (2007), 194.

Yunanistan'ın mütareke isteği o dönem İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiştir.¹⁴¹ Mustafa Kemal Paşa 5 Eylül 1922'de mütareke için şu şartı ileri sürmüştür: “*Mütareke tarihinden itibaren, on beş gün zarfında, Trakya, 1914 hudutlarına kadar, kayıtsız şartsız, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin idare memurlarına ve askeri kuvvetlerine teslim edilmiş bulunacaktır.*”¹⁴²

Mustafa Kemal Paşa'nın ileri sürdüğü bu şarttan anlaşılmaktadır ki mütarekenin sağlanması için uygun zemin henüz hazır değildi, İngiltere ile Türkiye birbirinden tamamen farklı görüşe sahipti. Curzon, Anadolu'nun boşaltılmasından söz ederken, Trakya'nın boşaltılmasını söz konusu bile etmemiştir.¹⁴³ Oysa bu dönemde Türk ordusu Marmara ile Akdeniz'e doğru ilerlemekteydi.¹⁴⁴ Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa için Anadolu'nun boşaltılması işi zaten tamamlanmak üzereydi burası için bir mütareke söz konusu olamazdı.¹⁴⁵

İtilaf Devletleri kanadından bir ülke olan, aynı zamanda İngiltere'nin de müttefiki olan Fransa da Mustafa Kemal Paşa ile aynı görüşü paylaşıyordu. Fransa Yunanistan'ın Anadolu ile birlikte¹⁴⁶ Midye-Enez hattına kadar Doğu Trakya'yı boşaltmasını ve Trakya'ya asker yığmamasını istiyordu.¹⁴⁷ Fransa İngiltere'ye ancak bu şartla yardım edeceğini bildirmişti.¹⁴⁸ Böylece Fransa Doğu siyasetine kesin şeklini de vermiştir.¹⁴⁹ İngiltere ve Fransa arasında yaşanan bu görüş ayrılığına rağmen, İtilaf Devletleri 6 Eylül'de, İstanbul'daki Yüksek Komiserleri aracılığıyla, TBMM Hükümeti'nin temsilcisi Hamid Bey'e başvurarak¹⁵⁰ Yunanistan'ın mütareke isteğini bildirmişlerdir.¹⁵¹

Hamid Bey İtilaf Devletleri Komiserleri'nin teklifini Hariciye Vekaleti'ne ulaştırmıştır. Öncelikle Mustafa Kemal Paşa'nın görüşü alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa 5 Eylül'deki görüşünü koruyordu. Hamid Bey 9 Eylül'de İtilaf Devletleri Komiserleri'ne onları oyalamaya yönelik bir yanıt vermiştir, bu arada Türk ordusu asıl yanıtını ikinci hedefine doğru ilerleyerek cephede verecektir.¹⁵² Peki ikinci hedef neresiydi? İkinci hedef Trakya idi. İkinci hedefin Trakya olduğu İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un Yunanların yenilgisinin 14 Eylül 1922'de Curzon'a çektiği telgraftan anlaşılmıştır. Rumbold'un söz konusu telgrafı

¹⁴¹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, 628.

¹⁴² Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 435.

¹⁴³ Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle*, 386.

¹⁴⁴ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 435,436.

¹⁴⁵ Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle*, 386. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, 632. Tansel, *Mondros'tan*, 179.

¹⁴⁶ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 22.

¹⁴⁷ Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle*, 386.

¹⁴⁸ Briton Cooper Busch, *Mudros To Lausanne: Britain's Frontier In West Asia, 1918-1923*, Albany, New York: State University of New York Press, 1976, 342.

¹⁴⁹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, 670.

¹⁵⁰ Mütercimler, *1922 Mudanya*, 98.

¹⁵¹ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 23. Tansel, *Mondros'tan*, 179.

¹⁵² Tansel, *Mondros'tan*, 179.

şöyleydi: “Kemal Paşa ordusuna, ilk hedefiniz Akdeniz’dir dedi. İkinci hedef hiç şüphemiz olmasın, Trakya’dır. Görüşmeler sağlanamazsa, Trakya’ya İstanbul veya Çanakkale yoluyla ulaşmaya teşebbüs edecektir.”¹⁵³

9 Eylül’de İzmir’in alınması, 16 Eylül’de de Bandırma’nın ele geçirilmesi Türk ordusunun¹⁵⁴ Anadolu’daki başarısıydı. Türk tarafı için Anadolu’nun boşaltılması diye bir sorun¹⁵⁵ kalmamıştı. Fakat savaş henüz bitmemişti, yıl sonuna kadar ara sıra çatışmalar ve diplomatik çekişmeler yaşanacaktı.¹⁵⁶ Mustafa Kemal Paşa artık Boğazlar ve Çanakkale üzerine yürümeye başlamıştı.¹⁵⁷ Sorun artık Ege Bölgesi ve Batı Anadolu olmaktan çıkmıştı.¹⁵⁸ Sorun Boğazlardı.¹⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan İstanbul’u ve Edirne’yi almak istiyordu.¹⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa’nın Yunan ordusunu bertaraf etmesi, sözde “tarafsız bölge”¹⁶¹ diye adlandırılan yerde İtilaf Devletleri ile Türk kuvvetlerini karşı karşıya getirmişti.¹⁶² Mustafa Kemal Paşa’nın ordularına emir vermesi durumunda savaş kaçınılmazdı.¹⁶³

İngiltere dünya deniz ticareti açısından taşıdığı önem nedeniyle İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını, Avrupa’da olduğu için de Doğu Trakya’yı elinde tutmak istiyordu.¹⁶⁴ Bunun yanı sıra İngiltere Yunanistan’a olumlu barış şartları sağlamak ve Dünya Savaşı’nda kazandığı prestijini korumak için de Boğazlarda tutunmak istiyordu.¹⁶⁵ İngiltere Boğazlarda tutunma çabaları çerçevesinde ilk iş olarak İstanbul’daki Yüksek Komiseri Rumbold’a “Yunanların Trakya’dan çekilmelerine karşı olduğunu, gerekirse Çanakkale Boğazı ve Trakya’nın İngiltere tarafından savunulacağını” bildirmiştir.¹⁶⁶

¹⁵³ Odyakmaz, *Mondros-Sevr*, 253,254.

¹⁵⁴ Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle*, 413, Tansel, *Mondros’tan*, 191.

¹⁵⁵ Ali Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, 1948, 151.

¹⁵⁶ Ryan Gingeras, *Sorrowful Shores Violence, Ethnicity, and the End of the Ottoman Empire, 1912-1923*, New York: Oxford University Press, 2009, 134.

¹⁵⁷ İnönü, *Hatıralar*, 288.

¹⁵⁸ Akın, *Trakya’nın Türklere*, 24.

¹⁵⁹ Salahi Sonyel, “Mudanya Bırakışmasının Ellinci Yıldönümü”, *Belleten* 37 (1973), 98.

¹⁶⁰ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, İstanbul: Altın Kitaplar, 30. Baskı, 2017, 391.

¹⁶¹ Tarafsız Bölgenin ne olduğunu ve amacını Walder şöyle tanımlar: “*Tarafsız bölgenin amacı, gerek Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını, gerekse Marmara denizini korumaktır. Sınırları çizilirken savunma stratejisi ve arazinin sağlayacağı imkânlar hiç düşünülmemiş, gelişigüzel hareket edilmiştir. Sanki haritanın üzerine bir cetvel yerleştirilmiş ve ortadan çekilen bir çizgiyle Marmara’nın iki çıkış yeri köşeleme olarak birleştirilmiştir. Tarafsız bölgeler de Asya ve Avrupa kıyılarına rastlayan yerlerdi. Dolayısıyla Anadolu yakasında dar bir kıyı şeridi ile birleşen iki bölge meydana getirilmişti: Gelibolu yarımadası karşısında, Çanakkale şehrinin de içine alan güney bölgesi ve İstanbul’un karşısındaki Kocaeli yarımadası.*” Walder, *Çanakkale Olayı*, 231,232.

¹⁶² Walder, *Çanakkale Olayı*, 231.

¹⁶³ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 6. Baskı, 2016, 485.

¹⁶⁴ Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 486.

¹⁶⁵ Akın, *Trakya’nın Türklere*, 24, Bıyıklıoğlu, *Trakya’da*, 436.

¹⁶⁶ Coşkun, *Asker İnönü*, 563,564.

TBMM ordularının, Boğazlara ve Trakya'ya yönelmesi karşısında İngiltere¹⁶⁷ TBMM Hükümeti'ne, İngiltere ile savaş halinde olup olunmadığını sorma girişimlerinde bulunmuştur.¹⁶⁸ TBMM Hükümeti'nin yeni bir savaşa ne niyeti ne de gücü vardı. Anadolu'yu Yunan unsurundan temizleyen TBMM Hükümeti, artık diplomasi dönemine geçip bir an önce barışa ulaşmak istiyordu. Çünkü Türk halkı 15 yıldan beri savaş halindeydi.¹⁶⁹ Boğazlar ve Trakya konusu TBMM Hükümeti'nin barış isteğine set çekiyordu. Diğer taraftan TBMM Hükümeti Yunanların Trakya'da tekrar silaha sarılmalarına engel olmakla meşguldü. TBMM hükümeti söz konusu bu iki durumu çok iyi yönetmeliydi. Aksi takdirde Anadolu'dan sonra bir de Trakya'nın kurtarılması için yeni bir savaşı göze almak gerekecekti.¹⁷⁰

İngiltere, savaş konusunda Ankara'nın düşüncelerini öğrendikten sonra, 12-13 Eylül'de Çanakkale'ye kuvvet yığarak istihkâmlarını güçlendirmiştir.¹⁷¹ İngiltere, Türklerin Boğazlara doğru ilerlemesini kendi müttefiklerine yeni bir savaşın başlangıcı olarak göstermiş¹⁷² ve bu çerçevede Türkiye'deki tarafsız bölgenin savunulması için, Fransa ve İtalya'dan yardım istemiştir.¹⁷³ İngiltere bununla da yetinmemiş Güney Afrika, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda'dan¹⁷⁴ yani kendisine dahil dominyon ve sömürgelerinden bunun yanı sıra Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'dan¹⁷⁵ Boğazları savunmak için yardım istemiştir.¹⁷⁶ İngiliz dominyonlarından sadece Avustralya ile Yeni Zelanda Çanakkale'ye asker göndermeyi kabul etmişlerdir.¹⁷⁷ İngiltere yaptığı tüm bu hazırlıklarla savaşa hazır olduğunu göstermişti.¹⁷⁸ Tarihe “Çanakkale Bunalımı” ya da “Çanak Krizi” olarak geçen durum bu şartlarda başlamıştır.¹⁷⁹

Bu çalışmanın konusunu kapsayan dönemde satış oranı en yüksek gazeteler arasında yer alan Embros Gazetesi, 14 Eylül 1922 tarihli sayısında, Yunan askerinin Küçük Asya'da Boğazları ve İstanbul'u koruyan bir unsur olduğunu, bu unsurun Küçük Asya'dan çekilmesiyle

¹⁶⁷ İnönü, *Hatıralar*, 190.

¹⁶⁸ Jaschke Gotthard, “Mustafa Kemal'in Amiral Brock'a Mektubu” Belleten, C.XXXVI, 141-144 (1972) Ankara: TTK Basımevi.

¹⁶⁹ İnönü, *Hatıralar*, 293.

¹⁷⁰ İnönü, *Hatıralar*, 293.

¹⁷¹ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 24, Bıyıklıoğlu, *Trakya'da*, 436, Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz*, 241.

¹⁷² Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete*, Cilt: I-II, İstanbul: Temel Yayınları, Üçüncü Baskı, 2011, 120.

¹⁷³ Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 70.

¹⁷⁴ Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 487.

¹⁷⁵ Harry Howard, *Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923)*, Çev. Salih Sabit Togay, Ankara: TTK Yayınları, 2018, 350.

¹⁷⁶ İnönü, *Hatıralar*, 288, Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 270.

¹⁷⁷ Howard, *Türkiye'nin Taksimi*, 351.

¹⁷⁸ Turan, *Milli Mücadele Tarihi*, 236.

¹⁷⁹ Walder, *Çanakkale Olayı*, 275.

İngiltere'nin zor durumda kaldığını okuyucularıyla paylaşmıştır.¹⁸⁰ Böylece Embros Gazetesi yenilmiş olsa dahi Yunan askerinin önemini ön plana çıkarmak istemiştir.

İngiltere'nin tarafsız bölgeye olası bir Türk saldırısını önlemek için yaptığı savaş hazırlıklarını Kral yanlısı Esperini Gazetesi Yunanistan'ın lehine bir durum olarak yorumlamıştır: Esperini gazetesine göre İngiltere askeri hazırlıklar yaparken Yunanistan da askeri hazırlıklarını yapacaktı ve bu durum Mustafa Kemal'in saldırı fikrini etkileyecekti.¹⁸¹

İngiltere'nin savaş hazırlığı yaptığı dönemde Embros Gazetesi, Trakya'ya yönelik Mustafa Kemal tehdidinin her geçen gün arttığını, Mustafa Kemal'in Trakya'dan sonra da durmayacağını okuyucularına duyurmuştur. Gazetenin yazarı Dimitrios Karonis yazısına koyduğu "Haç'ın Hilale Karşı Savaşı Başladı Bile" başlığıyla Trakya üzerinden başlayan mücadeleyi bir haçlı seferi gibi yorumlamış, yazısının devamında Kemal tehdidinin Atina'ya kadar geleceğini vurgulamıştır. Karonis Trakya'nın Yunanistan'ın sınır kapısı olduğunu vurgulamıştır.¹⁸²

Antivenizelist Esperini Gazetesi, 17 Eylül tarihli sayısında, Türklerin Trakya'ya geçmesinin Yunanistan'ın yanı sıra Balkanlar ve Avrupa için de büyük bir tehlike olacağını dile getirmiş ve bu tehlikeyi önlemenin yolunu ise Trakya'da Yunan askerinin olması gerektiği ile açıklamıştır. Söz konusu gazete Türk tehdidinin artacağını, bu nedenle Yunanistan'ın kendine müttefikler bulması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁸³

İngiltere'nin Boğazları elde tutmak ve savunmak konusundaki hazırlıklarına, Fransa Türkiye'deki kendi çıkarlarını korumak düşüncesiyle önce İngiltere'ye destek vermeyi kabul etmiştir.¹⁸⁴ Fakat İngiltere'nin kendi müttefiklerine danışmadan dominyonlarından yardım istemesi, Türklerle yeni bir savaşa girmek istemeyen Fransa ve İtalya'nın tepkisini çekmiş ve İtilaf Devletleri arasında fikir ayrılığı yaratmıştır.¹⁸⁵

Fransa Başbakanı Poincare, askerlerinin geri çekilmesi için İstanbul'daki Yüksek Komiseri General Pelle'ye talimat göndererek; Fransızların hiçbir biçimde Yunanlarla işbirliği yapmayacaklarını, aslında Türklerin saldırgan amaçlar beslemediklerini, İtilaf Devletleri'nin

¹⁸⁰ Embros 1/14 Eylül 1922. Yunanistan'da 16 Şubat 1923 tarihine kadar Jülyen takvimi kullanılmıştır. Bu nedenle metin içinde söz konusu tarihe kadar basında yer alan haberlerde 13 günlük bir fark olacaktır. Konferans'a ara verilen dönemde Yunanistan'da takvim reformu yaşanacak ve Yunanistan Gregoryen takvimine geçerek 16 Şubat tarihini 1 Mart olarak kabul edecektir.

¹⁸¹ Esperini 4/17 Eylül 1922.

¹⁸² Embros 1/14 Eylül 1922.

¹⁸³ Esperini 4/17 Eylül, 1922.

¹⁸⁴ Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 270.

¹⁸⁵ Bige Yavuz, "Fransız Arşiv Belgelerine Göre Mudanya Konferansı'nın Toplanmasında Fransa'nın Katkısı", *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993, 111.

İzmir’de ve Trakya’daki Türk egemenliğini tanımları gerektiğini söylemiştir.¹⁸⁶ Fransa’nın bu tavrı Batı kamuoyunun yeni bir savaşı göze alamadığını göstermekteydi.¹⁸⁷

Önceleri İngiltere’nin çağrısına uyarak ona askeri destek veren Fransa ve İtalya’nın askerlerini geri çekmesini, Esperini Gazetesi “İngiltere ile Birlikte İstanbul’a” başlıklı haberiyle Yunanistan için bir fırsat olarak değerlendirmiştir: Esperini, Fransa ve İtalya’dan boşalan yerin Yunanistan tarafından doldurulacağını, böylece İngiltere ile birlikte Trakya’nın yanı sıra İstanbul’un da alınacağını okuyucularıyla paylaşmıştır.¹⁸⁸ Anadolu’da büyük bir hezimete uğrayan Yunanistan Trakya’yı alıyor bunun yanı sıra bir de İstanbul’u alıyor! Aynı yazıda Yunan halkının en büyük manevi mirası Agia Sofya’ya da değinilerek İstanbul’un alınmasıyla burasının yine Yunanistan’a ait olacağı belirtilmiştir. Yunanistan’ın bu konudaki en büyük destekçisi ise, yazının başlığından da anlaşıldığı üzere İngiltere’ydi.¹⁸⁹

Türkiye ile İngiltere arasında yaşanacak bir savaşa sadece Fransa ve İtalya değil İngiliz kamuoyu da karşıydı.¹⁹⁰ Muhalefet liderleri hükümete olan tepkilerini açıkça gösterirken¹⁹¹ bizzat kendi kabinesinde bulunan muhafazakâr üyeler de Lloyd George’un görüşünü kabul etmemişlerdi.¹⁹² İngilizler Doğu Trakya’nın savunulması için İngiltere’nin kaynaklarının tüketilmesini istemiyorlardı.¹⁹³

Londra’daki savaş taraftarı politikacıların yeni bir savaşa yol açacak hazırlıklarına İngiltere’nin İstanbul’daki Yüksek Komiseri Rumbold da karşı çıkıyordu. Rumbold’a göre barış müzakereleri için en uygun zamandı. Rumbold bu çerçevede Curzon’a şu uyarıda bulunmuştur: “Durumun askıda kalmasına müsaade edersek, Kemal rahat oturmayacak; müzakereler bir an önce başlamazsa, İstanbul veya Çanakkale yoluyla Trakya’ya geçmeye çalışacak.”¹⁹⁴

Mustafa Kemal Paşa da tıpkı Rumbold gibi barış müzakerelerinin zamanının geldiğine inanmış ve sorunu diplomasi yoluyla çözmeye çalışmıştır. Bu amaçla Mustafa Kemal Paşa, Yunan ordusunun Trakya’dan çekilmesi halinde, sorunun diplomasi yoluyla çözülmesini tercih edeceğini fakat Misak-ı Milli sınırlarına ulaşamaması halinde Türk ordusunu uzun süre bekletmeyeceğini de belirtmiştir.¹⁹⁵ Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, 13 Eylül 1922’de Batı cephesi kumandanı İsmet Paşa’ya emir vererek I. Ve II. Orduların Çanakkale ve İstanbul’a

¹⁸⁶ Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 271. Sarihan, *Kurtuluş Savaşı*, 632. Howard, *Türkiye’nin Taksimi*, 350.

¹⁸⁷ Turan, *Milli Mücadele Tarihi*, 235.

¹⁸⁸ Esperini 7/20 Eylül 1922.

¹⁸⁹ Esperini 7/20 Eylül 1922.

¹⁹⁰ Walder, *Çanakkale Olayı*, 275.

¹⁹¹ Ş.Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, Cilt III, İstanbul: Remzi Kitabevi, Otuzuncu Basım, 2014, 29.

¹⁹² Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 120.

¹⁹³ Ahmet Emin Yaman, “Mudanya Bırakışması ve Yankıları”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 18 (1996), 194.

¹⁹⁴ Sonyel, “Mudanya Bırakışmasının”, 103.

¹⁹⁵ Akın, *Trakya’nın Türklere*, 25, Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 273,274.

yürütülmesi emrini vermiştir.¹⁹⁶ Türk askeri bu tarihten itibaren Çanakkale’ye doğru ilerlemeye başlamıştır.

Türk askerinin Çanakkale’ye ilerlemesinden endişelenen Poincare, Fransız Yüksek Komiseri General Pelle’ye acilen İzmir’e hareket ederek Mustafa Kemal Paşa’yla görüşmesi için talimat vermiştir.¹⁹⁷ İngiltere ve İtalya hükümetlerinin de onayıyla İzmir’e gelen¹⁹⁸ General Pelle¹⁹⁹ 18 Eylül’de Mustafa Kemal Paşa’yla görüşmesinde²⁰⁰ tarafsız bölgenin ihlal edilmemesini, Yüksek Komiserlerin, Yunanistan’ın gerisine çekileceği hattı saptayacaklarını²⁰¹ Doğu Trakya’nın Meriç’e kadar Türklere bırakılacağını, Boğazlar için de özel bir idare kurulacağını bildirmiştir.²⁰² Mustafa Kemal Paşa, Pelle’ye TBMM Hükümeti’nin tarafsız bölge diye bir kavram tanımadığını belirtmiştir.²⁰³ Mustafa Kemal Paşa General Pelle’ye Trakya konusundaki kararlılığını açık ve net bir şekilde şöyle dile getirmiştir: “*Mütareke askeri hareketin durdurulmasıdır. Mütareke yapılması Trakya’nın tahliyesine bağlıdır. Hâlbuki düşman ordusu karşımızdan çekilmiş, fakat Trakya’da toplanmaktadır. Zamana bırakırsak toplanırlar, tekrar birtakım müdafaa tertiplerine girmek için ordu olarak kendini gösterecek bir vaziyet alabilirler. Bunu önlemek lazımdır; galip gelen kumandanın takip vazifesi ile düşmanın bu gibi hareketlerinin bertaraf edilmesi lazımdır.*”²⁰⁴ General Pelle’nin İzmir’e gelmesi Mustafa Kemal Paşa’nın ve TBMM Hükümeti’nin ciddiyetini göstermiştir.²⁰⁵

İngiltere hem Müttefiklerinin desteğini kaybetmişti hem de Türk askeri Çanakkale’ye doğru ilerliyordu İngiltere bir yandan bu soruna bir çözüm bulabilmek diğer yandan da Fransa ve İtalya’yı yeniden kendi yanına çekmek için ²⁰⁶ Dışişleri Bakanı Curzon’u müttefikleriyle birlikte Türklere mütareke şartlarını belirlemek için 19 Eylül’de Paris’e göndermeyi kararlaştırmıştır.²⁰⁷ 20-23 Eylül tarihlerinde Quai d’Orsay’de²⁰⁸ yapılan Paris müzakerelerinde Curzon, Fransız Başbakan Poincare ve İtalya’nın Paris Büyükelçisi Kont Sforza ile

¹⁹⁶ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*, 436.

¹⁹⁷ Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 271,272.

¹⁹⁸ Turan, *Milli Mücadele Tarihi*, 237.

¹⁹⁹ Lord Kinross ise Pelle’nin öteki müttefiklere haber bile vermeden, bir savaş gemisiyle İzmir’e geldiğini yazar. Kinross, *Atatürk Bir Millet*, 393.

²⁰⁰ Pelle Türk ordusunun İzmir’e girip ilerlediği dönemde 14 Eylül 1922’de ülkesine gönderdiği telgrafta barış koşullarını sıralamıştı. Pelle telgrafında “*Türklerle dostluğu tercih ettiğimiz takdirde, onlar bu iyiliğimizi unutmayacaklardır. Bu durumdan da okullarımız ve şirketlerimiz yararlanacaktır. Ayrıca, Türklerle barış masasına oturduğumuzda galip gibi davranamayacağımızı ve de onların koşullarını büyük ölçüde bize dikte ettireceklerini bilmemiz gerekir*” demıştır. Yavuz, “Fransız Arşiv”, 112,113.

²⁰¹ Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz*, 243,244.

²⁰² Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya*, 196.

²⁰³ Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz*, 243,244. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, 681.

²⁰⁴ Mütercimler, *1922 Mudanya*, 99,100.

²⁰⁵ Yaman, “Mudanya Bırakışması”, 191,192.

²⁰⁶ Yurdusev, “İstanbul’dan Lozan’a”, 209.

²⁰⁷ Akın, *Trakya’nın Türklere*, 26, Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 121. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, 688.

²⁰⁸ Fransız Dışişleri Bakanlığı, Kinross, *Atatürk Bir Millet*, 394.

görüşmüştür.²⁰⁹ Paris müzakereleri bir yandan TBMM Hükümeti'ne sunulacak mütareke şartlarının belirlendiği bir toplantı olurken diğer yandan Curzon'un Trakya Sınırı ve Boğazlar konusundaki denetimi eline alma toplantısı olmuştur.²¹⁰

Paris müzakerelerinde Fransa, İngiltere ile görüş ayrılığına düşmüştür; Poincare Mustafa Kemal Paşa'nın Boğazları geçebileceğinden endişelenmiştir. Poincare Curzon'a Fransa'nın Türkiye ile yapılacak olası hiçbir savaşa katılmayacağını bildirmiştir.²¹¹ Poincare'ye göre en iyi çözüm yolu Mudanya'da konferansı başlatmak ve TBMM Hükümeti'ne Meriç'e kadar Trakya'nın boşaltılmasının garantisinin verilmesiydi. Paris müzakerelerinde, Kont Sforza da Poincare'yi desteklemiştir.²¹² Curzon kendi müttefiklerinden tamamen farklı bir düşünceye sahipti; O'na göre Doğu Trakya Türkiye'ye bırakılırsa Avrupa Asya karşısında yenilecekti ve sömürgeler kaybedilecekti.²¹³

Paris'te üç gün süren müzakereler sonunda, 23 Eylül 1922'de, Fransa, İngiltere ve İtalya Dışişleri Bakanlarının imzasını taşıyan bir nota TBMM Hükümeti'ne sunulmak üzere hazırlanmıştır. Bu nota biri askeri harekâtın durdurulması; diğeri konferans ve barış olmak üzere iki noktayı içeriyordu.²¹⁴

İtilaf Devletleri'nin notası Türkiye'nin beklentilerini karşılamamıştır. İtilaf Devletleri sadece *"Meriç Nehri'ne kadar olan Doğu Trakya toprakları ve Edirne konusunda Türk taleplerini anlayışla"*²¹⁵ karşılamışlardır. Dolayısıyla İtilaf Devletleri'nin notası sadece barış konferansına davetiye özelliği taşıyordu.²¹⁶

Paris'te Türkiye'ye verilecek notadan bir sonuç çıkmayacağını, bu notanın barışa bir katkı sağlamayacağını gören Mustafa Kemal Paşa, 19 Eylül'de İsmet Paşa'ya verdiği talimatla Türk ordusunun kuzey yönünde ilerlemesini sağlamıştır²¹⁷ Bu talimat çerçevesinde Türk askeri Erenköy'de tarafsız bölgeye girmiştir. Türk askerinin Erenköy'e girdiği tarih 23 Eylül 1922'dir. Dikkat edilirse aynı tarih, İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye verilecek notanın hazırlıklarını tamamladığı gündür.²¹⁸ 23 Eylül 1922'de Erenköy'de Türk ve İngiliz askerleri savaş halini almış durumdaydılar. İki ordunun savaşı için bir talimat yeterliydi.²¹⁹ Mustafa Kemal

²⁰⁹ Coşkun, *Asker İnönü*, 567.

²¹⁰ Akin, *Trakya'nın Türklere*, 26,27. Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 274,275.

²¹¹ Busch, *Mudros To*, 349,350.

²¹² Akin, *Trakya'nın Türklere*, 26,27, Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 121,122. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, 688, Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, 197.

²¹³ Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle*, 449.

²¹⁴ Turan, *Milli Mücadele Tarihi*, 237.

²¹⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, 198,199.

²¹⁶ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 123.

²¹⁷ Coşkun, *Asker İnönü*, 569.

²¹⁸ İnönü, *Hatıralar*, 294.

²¹⁹ Coşkun, *Asker İnönü*, 569, Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 487. Kinross, *Atatürk Bir Millet*, 396.

Paşa'nın barış masasına oturması için Trakya Yunanlar tarafından boşaltılmalı ve İtilaf Devletleri de İstanbul'u boşaltmalıydılar. Mustafa Kemal Paşa bu isteğini İstanbul Hükümeti'ne²²⁰ de bildirmiştir.²²¹

İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington²²² Çanakkale'deki İngiliz Birliklerine “*Türk askeri ateş açmadığı sürece İngiliz kuvvetlerinin silahla karşılık vermemesi*”²²³ talimatını göndermiştir. Bu talimatıyla İngiliz askerini durduran General Harington, daha sonra Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve kendisinden tarafsız bölgedeki Türk askerini çekmesini istemiştir.²²⁴ Mustafa Kemal Paşa, Harington'a verdiği yanıtta, herşeyden önce tarafsız bölge kavramını tanımadığını belirtmiş ve Trakya konusunda İtilaf Devletleri'nin sözde tarafsız bölge olarak anılan yerde Yunan kuvvetlerine sağladığı kolaylığı eleştirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, yanıtının devamında Yunan tarafının Anadolu'yu baştan başa yıktıktan sonra şimdi de Trakya'da zulümlere başladığını da vurgulamıştır.²²⁵

Mustafa Kemal Paşa Harington'a İngilizlerin Çanakkale'den çekilmeleri gerektiğini söylemiştir, Harington Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği yanıtta iki ordu arasında bir çatışma çıkmasına engel olmak için ülkesiyle görüşüğünü bildirmiştir.²²⁶ Gerçekten de Harington İngiltere Savaş Bakanlığına gönderdiği telgrafında, “*Mustafa Kemal'in bize saldırmak istediğini sanmıyorum ve şimdi dürüstçe davranırsak, askerlerimize karşı tüm saldırı tehlikelerini ortadan kaldırmış oluruz.*” demiştir.²²⁷ Böylece, Harington, Eylül 1922'de dünyayı yeni bir savaşın eşiğine getirecek bir krizi önlemek için elinden geleni yapmıştır. Harington ve Mustafa Kemal Paşa'nın karşılıklı yazışmaları sonucu Çanakkale'de uzlaşma taraftarı bir ortam geçici de olsa sağlanmıştır.²²⁸

Mustafa Kemal Paşa, 25 Eylül 1922'de Paris müzakerelerinde hazırlanan notayı aldığı anda ortam yukarıda belirtildiği gibiydi. Bu dönemde daha önceden planlanan bir ziyaret gerçekleşmiştir. Franklin Bouillon 21 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşeceğini İzmir'deki Fransız konsolosu aracılığı ile bildirmişti. Bouillon alınacak önemli kararlardan önce kendisinin

²²⁰ 1922 yılının ilk 10 ayında Türkiye'de iki hükümet vardı. Ankara'da de facto hükümet ve İstanbul'da İtilafların de jure hükümet saydıkları Padişahın Hükümeti. İstanbul Hükümeti Mudanya'da fiilen ömrünü tamamlamıştır. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle*, 418.

²²¹ Turan, *Milli Mücadele Tarihi*, 238.

²²² Aydemir, *Tek Adam*, 28.

²²³ Coşkun, *Asker İnönü*, 569.

²²⁴ Aydemir, *Tek Adam*, 28. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, 699.

²²⁵ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 124. Mustafa Kemal'in General Harrington'a gönderdiği telgrafın tam metni için bkz. Bilal N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981, 300, 301.

²²⁶ Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 277. Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, 706.

²²⁷ Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 277.

²²⁸ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 30.

beklenmesini rica etmişti. Bu çerçevede Bouillon 28 Eylül'de İzmir'e gelmiştir.²²⁹ Bouillon'un İzmir'e gelmesinde Doğu Trakya konusunda Fransa ve İtalya'nın İngiltere'ye direnmesi de etkili olmuştur.²³⁰

Mustafa Kemal Paşa Bouillon'a Yunanların Doğu Trakya'da yaptıkları zulümler karşısında Türk tarafının artık sabrının taşıdığını belirtmiştir.²³¹ Franklin Bouillon ise İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül 1922 tarihli notasını temel alarak, Yunan askerinin Edirne dahil Doğu Trakya'dan çekileceğini söylemiştir.²³² Ancak Bouillon Mustafa Kemal Paşa'ya, Yunanistan'ın çekileceği alanda “*bir tampon bölge*” oluşturulacağını ve Boğazlarda uluslararası bir denetim sistemi kurulacağını da belirtmiştir.²³³ Bouillon Türk isteklerinin, yakında toplanacak olan askeri ve siyasi konferanslarda kabul olunacağını garanti etmiştir.²³⁴

Mustafa Kemal Paşa'yla Bouillon görüşürken İngiliz kabinesi Curzon'un muhalefetine rağmen²³⁵ 29 Eylül'de Savunma Bakanlığı aracılığıyla kesin uyarı göndererek Türk askerinin en kısa zamanda “tarafsız bölgeden” çekilmelerini istemek kararını almış; bu karar Savunma Bakanlığınca aynı gün Tümgeneral Harington'a bildirilmiştir.²³⁶ Bundan sonra çıkacak tüm krizleri yönetmek sorumluluğu Harington'a kalmıştır.²³⁷

İngiliz kabinesinin yukarıdaki kesin uyarıyı gönderdiği gün, Türk tarafı İtilaf Devletleri'ne verilecek cevabi notayı hazırlamıştır.²³⁸ Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in imzasını taşıyan,²³⁹ 29 Eylül 1922 tarihli cevabi notada: Trakya'nın Yunan ordusunun işgali altında kalmasının sakıncalarına değinilerek, burasının bir an önce boşaltılması gerektiği vurgulanmıştır. Yine aynı notada 3 Ekim 1922'de Mudanya'da bir konferans yapılması ve bu konferansa başkan olarak İsmet Paşa'nın atandığı bildirilmiştir.²⁴⁰

29 Eylül 1922 tarihli Türk notasında dikkati çeken bir nokta şuydu; daha önce belirtildiği gibi Yunanların isteği üzerine, İtilaf Devletleri komiserleri tarafından yapılan mütareke isteğine Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen 5 Eylül 1922 tarihli yanıtta, 1914 sınırına kadar Doğu Trakya'nın boşaltılması şartı ileri sürülürken, Türk notasında bu şart bir kenara bırakılmıştır.

²²⁹ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 30, Coşkun, *Asker İnönü*, 572, Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 122. Tansel, *Mondros'tan*, 204.

²³⁰ Selek, *Anadolu İhtilali*, 737.

²³¹ Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 279

²³² Bıyıklioğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 439. Sarihan, *Kurtuluş Savaşı*, 714.

²³³ Coşkun, *Asker İnönü*, 572. Sarihan, *Kurtuluş Savaşı*, 718.

²³⁴ Bıyıklioğlu, *Trakya'da*, 439.

²³⁵ Tansel, *Mondros'tan*, 206.

²³⁶ Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 277. Yurdusev, “İstanbul'dan Lozan'a”, 211. Tansel, *Mondros'tan*, 206.

²³⁷ Busch, *Mudros To*, 354.

²³⁸ Sarihan, *Kurtuluş Savaşı*, 716.

²³⁹ Bıyıklioğlu, *Trakya'da*, 440. Turan, *Milli Mücadele Tarihi*, 238.

²⁴⁰ Cevabi notanın tam metni için bkz. Odyakmaz, *Mondros-Sevr*, 254, 255.

1914 sınırını oluşturan bölge Kızıl Deliçay'a kadar Dimetoka ile Kuleliburgaz-Karaağaç demiryolunu da içeren Edirne'nin güneyindeki bölgeydi. Bu bölgenin Türk isteği dışında bırakılmasını Tevfik Bıyıklıoğlu şu iki başlıkta açıklamıştır:

“30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün adı geçen bölge Türk işgalinde değildi. Bu bölge Misak-ı Milli'nin dışında kalıyordu ve Milli misak dışında kalan bir toprak talebinde bulunmak doğru değildi.

*Türkiye'nin istediği Edirne'nin güneyindeki toprak parçası, barış konferansında konuşulup karara bağlanması gereken bir sınır meselesiydi. Mudanya'da toplanacak olan mütareke konferansın selahiyeti dışındadır”.*²⁴¹

30 Eylül 1922'ye gelindiğinde Çanakkale'de Türklerle İngilizler arasında bir gerginliğin çıkmaması İngiltere'yi şaşırtmıştır.²⁴² Soğukkanlı bir tutum sergileyen General Harington,²⁴³ ortamı iyi değerlendirmiş, ülkesinin talimatına uymamış ve olası bir savaşın önüne geçmiştir.²⁴⁴ General Harington'un bu davranışını Başbakan Lloyd George cezalandırmak istemiş fakat Lord Curzon engel olmuştur.²⁴⁵

Embros Gazetesi'nden anlaşıldığına göre Paris müzakerelerini yakından takip eden Yunanistan bu müzakereleri üç büyük gücün Türkiye karşısında yenilgisi olarak yorumlamıştır. Bunun yanı sıra Paris Müzakereleri Trakya'nın kaybedileceğinin de ilk işareti olmuştur. Trakya konusunda Müttefiklerin niyetini anlayan Yunanistan bir başkaldırıya geçmiştir.

Embros Gazetesi, 25 Eylül tarihli sayısında İtilaf Devletleri'ne Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla bu savaşın iki yıl uzadığını hatırlatma gereği duymuş, Yunanistan'ın Anadolu'yu yakıp yıkmasına hiç değinmeden Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'da Hristiyanları katleden ve İzmir'i kundaklayan kişi olarak göstermiştir. Embros Gazetesi tüm bu olumsuzlukları sıraladıktan sonra İtilaf Devletleri'nin hiç hak etmemesine rağmen Trakya'yı Türkiye'ye verdiklerini belirtmiştir. Söz konusu gazete “insan aklının bunu alması neredeyse imkânsız” diyerek Trakya'nın Türkiye'ye verilmesini Yunanistan'a yapılmış büyük bir haksızlık olarak göstermiştir.²⁴⁶

Embros Gazetesi yine 25 Eylül tarihli sayısında, İngiltere'ye de bir serzenişte bulunarak *“hani İngiltere Küçük Asya'daki Hristiyan katliamına izin vermeyecekti, hani Hristiyanların güvenliği sağlanmazsa İngiltere hiçbir barışı imzalamayacaktı?”* demiştir. Embros

²⁴¹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 441.

²⁴² Yurdusev, *“İstanbul'dan Lozan'a”*, 212.

²⁴³ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, 206.

²⁴⁴ Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 278,279.

²⁴⁵ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2000, 215,216.

²⁴⁶ Embros 12/25 Eylül 1922.

Yunanistan'ın İngiltere'ye olan güveninin sarsıldığına dair bir sitemde bulunmuş ve İngiltere'yi dünya kamuoyunun gözünde suçlu duruma düşürmeyi hedeflemiştir.²⁴⁷

Embros Gazetesi yukarıdaki haberinin devamında Trakya'yı Yunan ırkının dünyada onuruyla yaşaması için, Yunan tarihinin yaşaması için önemli bir yer olarak göstermiş ve Yunanistan'ın boyun eğmeyeceğini; Trakya'yı kimseye vermeyeceğini belirtmiştir. Söz konusu gazete, İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül Notası'nı da eleştirmeyi ihmal etmemiş ve bu Notayla Yunan askerinin Doğu Trakya'dan çekilmek zorunda kalacağını, bu çekilmenin anlamının ise Trakya'nın yolunun Mustafa Kemal'e açılması demek olduğunu vurgulamıştır.²⁴⁸

Trakya açısından tehlikeleri sıralayan Embros Gazetesi, savaş çanlarını çalmış ve Yunan askerinin Trakya cephesinde güçlü durması gerektiğini belirtmiştir. Haberin devamı okunduğunda Embros Gazetesi'nin Yunanistan'ın içeride yaşadığı hükümet bunalımını da ele verdiği görülmüştür. Embros Gazetesi İhtilal yönetiminden rahatsız olduğunu açık açık söylemese de milli bir hükümetin gerekliliğinden söz etmiş ve bu hükümetin Trakya'da ordusunu güçlendirmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁴⁹

1.2. Küçük Asya Felaketi'nin Yankıları ve Trakya

Başkumandan Muharebesi ile alınan alınan yenilgi, Yunanistan'ın iç siyasetine yansımıştır; bu çerçevede Küçük Asya Felaketi'nin sorumlusu olarak görülen General Hacıanestis istifa ettirilmiş ve cephede bulunan Kolordu komutanlarından General Nikolaos Trikupis atanmıştır. Ancak, bu atamanın yapıldığı sırada Trikupis çoktan Türklere esir düşmüştür. Cephe ile haberleşmenin kesilmesi yüzünden, Trikupis'in esir düştüğü Yunanistan'da ancak 6 Eylül 1922'de öğrenilebilmiştir. Bu haber üzerine aynı gün, Harbiye Bakanı ile birlikte İzmir'de bulunan General Polimakos ordu komutanı yapılmıştır.²⁵⁰ Dönemin Gunaris hükümeti her ne kadar ordu kanadında atamalar yapsa da Yunan basınında Küçük Asya'nın kaybedildiğine dair haberler yayınlanmıştır. Ethnos Gazetesi, Küçük Asya'da savaşan Yunan askerlerinin Yunanistan'ın onurunu korurken hayatlarını feda ettiklerini, vatanın Yunan askerlerine minnet duyduğunu yazmıştır.²⁵¹

Yunan basınında ilgi çeken bir nokta da, Küçük Asya'nın kaybedilişine neden olan günah keçileri aranmasıdır. Bu çerçevede ideolojik rengi ne olursa olsun tüm gazeteler kendilerine

²⁴⁷ Embros 12/25 Eylül 1922.

²⁴⁸ Embros 12/25 Eylül 1922.

²⁴⁹ Embros 12/25 Eylül 1922.

²⁵⁰ Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, 199,200.

²⁵¹ Ethnos 20 Ağustos/2 Eylül 1922.

referans noktası olarak 1 Kasım 1920 seçimlerini almışlardır. Venizelist basın Küçük Asya Felaketi'nden dönemin Gunaris hükümetini sorumlu tutmuştur.

Venizelist Patris Gazetesi, Gunaris hükümetinin geçmişte de kaybettiği toprakları örnek göstererek aslında Yunanistan'ın hep bu hükümet yüzünden toprak kaybettiğini, şu an yaşanan Küçük Asya Felaketi'nin de bunun bir devamı olduğunu vurgulamıştır.²⁵²

Patris Gazetesi yazarı Gayos Grakos “*kendi kendinize sorunuz*” başlığıyla kaleme aldığı yazısında; Küçük Asya Felaketi'ni ulusal bir rezalet olarak yorumlamış ve bu bozgunun sorumluluğunu tamamen Gunaris hükümetine yüklemiştir. Venizelos'un Megali İdea ülküsünü gerçekleştirmek için, Yunan askerini Anadolu'ya gönderen politikasını görmezden gelen Grakos, Yunanistan'ı bu hükümetin, dolayısıyla Kralcıların yenilgiye sürüklediğini²⁵³ belirtmiştir.

Ethnos Gazetesi “*İlk Yenilgi*” başlıklı yazısında Küçük Asya Felaketi'ne Venizelos'un yönetimden gitmesinin neden olduğunu, Venizelos'un gitmesiyle Türkiye'nin daha da güçlendiğini dile getirmiştir. Aynı gazetede Venizelos'tan sonra Yunanistan'da sorunlara diplomasi yoluyla çözüm bulma yeteneğinden yoksun olan kişilerin geldiğini, bu kişilerin Yunanistan'ı Avrupa'ya yayılmaya çalışan Türkiye ile karşı karşıya bıraktığını ve Yunanistan'ın Trakya'yı kaybetme tehlikesiyle yüzleştiğini kamuoyuyla paylaşmıştır.²⁵⁴

Antivenizelist basın ise Anadolu'da Yunan ordusunun uğradığı felaketi bir “felaket” olarak değil de “kaza” olarak nitelemiştir. Antivenizelist basın, Gunaris hükümetinin sorumlu olduğu noktaları kabul etmekle beraber yenilginin nedenini sadece bu hükümete değil genel anlamda Yunanistan'ın uyguladığı yanlış politikalara bağlamıştır. Örneğin Skrip Gazetesi 4 Eylül'de “*Yunanistan'ın izlediği yanlış politikalar yüzünden Küçük Asya Kazasını yaşadık*”²⁵⁵ diye yazmıştır. Kral da 11 Eylül'de Yunan halkına yayınladığı bildiride Küçük Asya Felaketi'ni Yunan askerinin kazası olarak nitelemiştir.²⁵⁶

Venizelist basın ise kamuoyuna: “*Bu büyük trajediyi bir akademik kelimeyle, “kaza” kelimesiyle bize açıklamaya çalışmayın. Biz tehlikenin TRAKYA'ya geldiğini görmüyor muyuz!*” diye eleştirmiştir.

Yunan basını Küçük Asya'nın kaybedildiğini 9 Eylül'den önce yani İzmir'in işgal edilmesinden önce kamuoyuyla paylaşmıştır. Ancak 9 Eylül'de, İzmir'in işgal edildiği gün ve sonrasında

²⁵² Patris 25 Ağustos/7 Eylül, 1922.

²⁵³ Patris 25 Ağustos/7 Eylül, 1922.

²⁵⁴ Ethnos 27 Ağustos/ 9 Eylül, 1922.

²⁵⁵ Skrip 21 Ağustos/3 Eylül, 1922.

²⁵⁶ Atinaiki 28 Ağustos/10 Eylül, 1922.

çıkan İzmir yangını, Yunanistan için asıl yıkım olmuştur. Yunan basınında İzmir yangını hem Küçük Asya Helenizminin yok oluşu hem de sıranın Trakya'ya gelmesi açısından son derece önemliydi.

Yunan basınında bu konunun nasıl yankı bulduğunu incelemeye geçmeden önce konunun arka planına kısaca değinmek faydalı olacaktır: 9 Eylül'de Türk ordusunun İzmir'e girişini "işgal" olarak nitelendiren İstanbul'daki ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol Washington'a şu telgrafi göndermiştir: *"İzmir'de durum çok vahimdir. Yunan birlikleri panik halinde şehre dolmaktadır. Yunan subayları şehri yakmak için devamlı tehditler savurmaktadırlar. Aydın ve Nazilli daha önce ateşe verilmiştir. 6 Eylül'de Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan konsolosları Yunan Harbiye Bakanı Teotokis'e telgrafla başvurarak İzmir'in yakılmaması ve talan edilmemesi için garanti istemişlerdir. Teotokis ise bu şekilde bir garanti veremeyeceği karşılığını bildirmiştir."*²⁵⁷

13 Eylül 1922'de İzmir baştan başa yanmaya başlamıştır.²⁵⁸ 13 Eylül'de başlayan İzmir yangını beş gün sürmüş ve şehrin önemli bir kısmının kül olmasıyla sonuçlanmıştır. İsmet Paşa, 14 Eylül'de İzmir yangınına günlüğüne şöyle not etmiştir. *"Sabaha kadar yangın. Akşama kadar yangın. Çok merak ettim. Akşama doğru tatmin ve teskin ettiler."*²⁵⁹

Türkler ve Rumlar İzmir yangınının sorumlusu olarak birbirlerini göstermişlerdir. Rum tarafına göre yangın nasıl çıkmış olursa olsun Türkler kasıtlı olarak yangını genişletmişlerdir. Rum tarafı yangından yalnızca Türk mahallelerinin kurtulduğunu öne sürerek bunun bir intikam alma amacı taşıdığını belirtmiştir. Türk tarafı ise İzmir'de Müslüman mahallelerinin güneyde bulunduğunu, her gün öğleden sonra esmeye başlayan güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu imbatın doğal olarak yangını Türk mahallelerinden uzaklaştırıp Ermeni kesiminden Rum mahallelerine doğru götürdüğünü söylemiştir.²⁶⁰

Patris Gazetesi, İzmir'i kaybedişin nedeni olarak 1 Kasım seçimlerini işaret etmiştir. 1 Kasım'da Venizelos'un yerine geçenlerin yaydığı tek ışığın İzmir'den görünen yangın ışıkları olduğunu vurgulamıştır. Patris Gazetesi'ne göre, 1 Kasım seçimleriyle Yunanistan İtilaf Devletleri'nin gözünden düşmüş ve uluslararası anlamda yalnızlaşmıştı. Yalnızlaşan Yunanistan İzmir'i kaybetmişti ve Yunanlılık İzmir'de son bulmuştu.²⁶¹

²⁵⁷ Walder, *Çanakkale Olayı*, 210.

²⁵⁸ Walder, *Çanakkale Olayı*, 213.

²⁵⁹ İsmet İnönü, *Defterler 1919-1973*, Der. Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016, 40.

²⁶⁰ Walder, *Çanakkale Olayı*, 214.

²⁶¹ Patris 7/20 Eylül, 1922. Patris 3/16 Eylül, 1922.

Embros Gazetesi İzmir’den ayrılmanın verdiği acıyı dile getirmiş, yangından Türkleri sorumlu tutarak Türklerin bu yolla yağmalamalarının izlerini sileceğini dile getirmiştir.²⁶² Oysa Embros gazetesi Yunan askerinin Anadolu’da yaptığı yakıp yıkmaları görmezden gelmiştir.

İzmir yangınından sonra Esperini gazetesi İtilaf Devletleri’ne acilen şunu hatırlatmıştır: İzmir’i yakan Türkler Trakya’ya neler yapmazlar. İzmir yangını Trakya için bir dönüm noktası olmuş, Yunanistan tehlikenin soluğunu Trakya’da hissetmeye başlamıştır.²⁶³ Bu tehlikenin adı ise kesin ve net bir şekilde şöyle belirtilmişti: “Kemal” Patris gazetesi şöyle diyordu: “Kemal’in iştahı İzmir’de tükenmeyecektir; yemeğini tamamlamak için Trakya’yı da isteyecektir.”²⁶⁴

Esperini Gazetesi İzmir’den sonra Trakya’ya yaklaşan tehlikenin bertaraf edilmesi için ise “ateş ve tüfek” yani savaşı çözüm yolu olarak göstermiştir. Söz konusu gazeteye göre Trakya’yı diplomasi değil sadece savaş kurtaracaktı. Halk top yekün bir savaşa davet edilmiştir. Bu savaşla Yunanistan Anadolu Bozgunu’nun utancını da üzerinden atacaktı. Bu savaşın başında ise Kral olmalıydı. Böylece söz konusu gazete ideolojik rengini de ön plana çıkarmıştır.²⁶⁵

Patris Gazetesi Trakya’nın kurtulması için Yunanistan’a bir dayanak da bulmuştu; İtilaf Devletleri. Patris Gazetesi’ne göre İtilaf Devletleri Trakya konusunda Yunanistan’a yardım etmek zorundaydılar çünkü Dünya Savaşı’nda Yunanistan Avrupa’nın yanında yer almıştı.²⁶⁶

Türk ordusunun 30 Ağustos başarısı ve İzmir’in Türkler tarafından ele geçirilmesi Yunan Hükümetinde de sorunlar yaratmıştır,²⁶⁷ Gunaris Hükümeti istifa etmiştir. Embros Gazetesi bu durumu manşetine “*Yunanistan’da hüküm süren anarşi karşısında Küçük Asya Felaketi de neymiş*”²⁶⁸ diye taşıyarak Yunanistan’ın şimdi içinde bulunduğu durumun savaş yenilgisinden de ağır olduğunu gözler önüne sermiştir.

Anadolu’da aldığı yenilginin ardından bir de Gunaris hükümetinin istifasıyla karşılaşan Yunanistan zor durumdaydı. Fakat Yunanistan sadece Gunaris hükümeti istifa etti diye zor durumda değildi bunun nedeni daha eskiye dayandırılmaktaydı; 1 Kasım 1920’ye yani Venizelos’un seçimleri kaybettiği döneme. 1 Kasım 1920’den sonra sonu gelmeyen parti kavgaları Yunanistan’ı yormuştur. Yunan halkının artık yeni anlayışlar temsil edebilecek bir hükümet arayışını Elefteros Tipos Gazetesi 6 Eylül tarihli sayısında dile getirmiştir.²⁶⁹

²⁶² Embros, 3/16 Eylül 1922.

²⁶³ Esperini 4/17 Eylül 1922.

²⁶⁴ Patris 25 Ağustos/7 Eylül 1922.

²⁶⁵ Esperini 2/15 Eylül 1922.

²⁶⁶ Patris 3/16 Eylül, 1922.

²⁶⁷ Vasilis Bekiris, *Apo Ton Ethniko Dihasmo Sti Mikrasiatiki Katastrofi Kai Tin Ektelesi Ton Eksi (1915-1922)*, Atina: Historia Yayınları, 2015, 310.

²⁶⁸ Embros 29 Ağustos/11 Eylül 1922.

²⁶⁹ Elefteros Tipos 23 Ağustos/5 Eylül 1922.

Yunanistan'da hükümetin kurulması Trakya konusu için de çok önemliydi çünkü ülke içte istikrarsız olursa Trakya sorunuyla baş etmek de zor olacaktı.²⁷⁰

Ethnos Gazetesi yeni hükümetin oluşturulmasının gerekliliğine vurgu yaparken 1 Kasım 1920'den beri kesin çizgilerle ikiye bölünmüş Yunan halkını ise birleşmeye çağırmıştır. Yunan halkı birleşmezse Küçük Asya ile başlayan felaket Trakya'da son bulacaktı.²⁷¹

Yunanistan'ın hükümete kalmasının Trakya konusuna olan etkisini Embros Gazetesi şöyle dile getirmiştir: *“Trakya'nın tehlikede olması ne düşman gücünden ne de Yunanistan'ın güçsüzlüğünden kaynaklanıyor. Yunanistan'ın hükümete kalmasından kaynaklanıyor.”*²⁷² Aynı gazete, başka bir haberinde, kurulacak olan hükümetin Trakya cephesini güçlendirerek barış müzakerelerinde Yunanistan'ın elini kolunu güçlendirmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bunu ise ancak, şimdilikte olsa, içerde bölünmüşlüğü ortadan kaldırmış bir Yunanistan'ın sağlayabileceğini dile getirmiştir.²⁷³

Yunan basını, hükümete kalmasının Yunanistan'a ve Trakya sorununa getireceği olumsuzluklardan bahsederken 11 Eylül 1922'de Kral bir bildiri yayınlamıştır ve 12 Eylül'de, hükümet kurma görevini Triandafillakos'a vermiştir. 11 Eylül 1922'de Kral Konstantinos Küçük Asya Felaketi'ne “kaza” diye değinmiş ve bu kazanın Yunan askerinin değerini azaltmadığına vurgu yaparak Yunan halkını birlik olmaya çağırmıştır.²⁷⁴

12 Eylül'de Triandafillakos Genel Kurmay Başkanlığı'nı da uhdesine alarak Başbakan olmuştur.²⁷⁵ Basın temsilcilerini kabul eden Triandafillakos, Yunan basınının günlerdir dile getirdiği toplumun bütünleşmesinin gerektiğini bir kez de kendisi yinelemiştir. Ona göre Yunanistan ancak içerde güçlü olursa dışarıda da güçlenecek ve kaybettiklerinin bir çoğunu kurtarabilecekti.²⁷⁶

12 Eylül'de kurulan Triandafillakos hükümetine ilişkin gazetelerde yer alan yorumlara bakıldığında Venizelist basının yeni hükümeti yerden yere vurduğu görülmektedir. Venizelist basına göre bu hükümet, 1 Kasım 1920'de Venizelos'u ülkeden gönderen tarafın hükümetiydi. Bu çerçevede Patris Gazetesi yeni hükümeti “1 Kasım'ın artığı” olarak yorumlamış ve Yunanistan'ın uğradığı tüm yenilgilerin müsebbibi olarak görmüştür. Patris'e göre bu hükümet vücudu saran bir mikroptan başka bir şey değildi.²⁷⁷

²⁷⁰ Ethnos 28 Ağustos/10 Eylül, 1922.

²⁷¹ Ethnos 28 Ağustos/10 Eylül, 1922.

²⁷² Embros 11/24 Eylül, 1922.

²⁷³ Embros 28 Ağustos/10 Eylül, 1922.

²⁷⁴ Atinaiki 28 Ağustos/10 Eylül, 1922.

²⁷⁵ Kalogeropoulos Dışişleri Bakanı, Busios İçişleri Bakanı, Maneas Ticaret Bakanı olmuşlardır.

²⁷⁶ Patris 29 Ağustos/11 Eylül 1922.

²⁷⁷ Patris 29 Ağustos/11 Eylül 1922.

Triandafillakos hükümetine yapılan en ağır eleştirilerden biri de Patris Gazetesi'nde Gayos Grakos imzalı bir yazıda yer almıştır. Grakos yeni hükümeti “7. Yara Bandı” olarak tanımlamıştır. Grakos bu yazısında her ne kadar Venizelos'u diğer bir deyişle Liberalleri desteklese de yorumun tamamı okunduğunda 1 Kasım 1920'den 12 Eylül 1922'ye kadar Yunanistan'da istikrarın bir türlü sağlanamamasının yarattığı huzursuzluk ve Yunan toplumunun artık anlaşılmak istediği görülmüştür. Grakos, yazısında Yunanistan'ı bir kanser hastası, Başbakan Triandafillakos'u ise bu hastanın üzerine yapıştırılan bir yara bandı olarak göstermiştir. Grakos okuyucularına yeni bir hükümetin kurulması gerektiğini, bu kanserli hücrenin Yunanistan'ı zehirlediği argümanı ile açıklarken artık bu hastaya bir neşter vurulması gerektiğini de belirtmiştir.²⁷⁸ Patris Gazetesi'nin ideolojik rengi göz önüne alındığında bu neşterin Venizelist bir hükümet olduğu gözden kaçmayacaktır.

12 Eylül 1922'de Yunanistan'da hükümet kurulmasının ardından, Yunan basını, Trakya konusunda bu yeni hükümete düşen görevleri de sıralamaya başlamıştır. Patris Gazetesi yeni hükümete düşen görevleri sıralarken, bu hükümet gibi düşünen önceki siyasilerin hem Küçük Asya'yı hem de burada yaşayan ırkdaşlarını “Kemal'e teslim” ettiklerini vurgulamaktan da geri kalmamıştır. Aynı gazete yeni hükümetin Trakya'yı kurtarmak için şimdi hem siyasi hem de askeri açıdan iki yönlü çalışması gerektiğini vurgulamıştır. Askeri ayağı zaten belliydi; orduyu güçlendirmek. Trakya'yı kurtarmanın siyasi ayağı ise Yunanistan'ın Balkanlarda kendisine yandaşlar bulması olmalıydı. Bunun yanı sıra Yunanistan yüzünü İtilaf Devletlerine çevirmeliydi.²⁷⁹

Ethnos Gazetesi 12 Eylül'de göreve başlayan Triandafillakos hükümetinden bir “vatanseverlik” beklemiyordu. Fakat Yunan halkı sadece Trakya'nın hatırına bu hükümete katlanmalıydı.²⁸⁰

Atinaiki Gazetesi Trakya'yı kurtarma çerçevesinde, yeni hükümete düşen görevin Küçük Asya'dan Yunanistan'a gelen askerlerin Trakya'ya taşınması olduğunu okuyucularıyla paylaşmıştır.²⁸¹

Esperini ise Venizelos yanlılığından veya karıştılığından çok, iç kavgaları bir kenara bırakıp Trakya konusunda birleşmeyi tavsiye etmiştir.²⁸²

²⁷⁸ Patris 2 Eylül/15 Eylül 1922.

²⁷⁹ Patris 1/13 Eylül 1922.

²⁸⁰ Ethnos 30 Ağustos/12 Eylül 1922.

²⁸¹ Atinaiki 1/14 Eylül, 1922.

²⁸² Esperini 3/16 Eylül, 1922.

Embros Gazetesi, yeni hükümetin tüm Yunan halkının duygularını kapsamaması gerektiğini ve ne pahasına olursa olsun Trakya'yı kurtarması gerektiğini dile getirmiştir. Embros Gazetesi Yunan halkının bu dileğini “bıkıp usanmadan” dile getireceğini de vurgulamıştır.²⁸³

Yunan basınının hükümete bir eleştirisi de “yetenekli diplomatlar” konusunda olmuştur. 18 Eylül'de Trakya'ya vali olarak atanan Venizelist Kanellopulos'a Kral yanlısı Esperini Gazetesi itiraz ederek bu valinin yeteneksiz olduğunu ve zamanında Kral'a küfür ettiğini vurgulamıştır.²⁸⁴ Dönemin gazeteleri her ne kadar içte birleşmeyi tavsiye etse de 1 Kasım'ın etkilerini ülkeden silmek pek mümkün olmamıştır.

Yunanistan'ın da bir “Kemal” e ihtiyacı vardı ve Esperini Gazetesi Mustafa Kemal Paşa gibi bir lidere olan ihtiyacı şöyle dile getiriyordu: *“Yunanistan'a bir Kemal gerekiyor. Evet onun gibi büyük, vatansever, kararlı, sarsılmaz bir ruhu olan. Onun gibi vatanına hizmet eden bir asker gerekiyor. İsteklerinden vazgeçmeyen demir bir bilek gerekiyor. Nasıl ki Ankara'nın Kemal'i ülkesindeki her şeyi değiştirdi, Yunan hükümeti de ulusa tam bir yaşam özgürlüğü sağlayacak zamana kadar her şeyi değiştirmeli”*²⁸⁵

Yunanistan'da 12 Eylül'de Triandafillakos hükümetinin kurulmasının ardından basın Trakya'dan Yunanistan'a yapılacak göç sorununa da değinmiştir. Göç konusunda da ilk oklar yine hükümete çevrilmiştir. Patris Gazetesi hükümete *“Küçük Asya Yunanlarını İzmir Limanı'na çaresiz bir şekilde toplayan hükümet”*²⁸⁶ diye seslenmiştir.

Yunanistan'ın Anadolu'da aldığı yenilgiyle birlikte binlerce Rum Anadolu'dan, Karadeniz'den ve İzmir'den zaten Yunanistan'a göç etmişti. Şimdi bir de Mustafa Kemal Paşa Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan Trakya'yı almak istiyordu. Bu ise binlerce Yunan uyruklu insanın Yunanistan'a göç etmesi anlamına gelecekti.

Ethnos Gazetesi Yunanistan'a gelecek binlerce aç, çıplak göçmenin ancak kendi kendine yeten Yunanistan'a büyük bir yük oluşturacağını belirtirken hükümetin gerekli önlemleri alıp almadığını da sormuştur.²⁸⁷

Atinaiki Gazetesi, 22 Eylül tarihli sayısında Yunanistan'ın uzun vadede bu göçmenlere yardımcı olamayacağını dile getirmiş Yunanistan'ın göçmen sorununa tek başına

²⁸³ Embros 27 Ağustos/9 Eylül, 1922.

²⁸⁴ Esperini 6/19 Eylül, 1922.

²⁸⁵ Esperini 4/17 Eylül, 1922.

²⁸⁶ Patris 25 Ağustos/7 Eylül, 1922.

²⁸⁷ Ethnos 28 Ağustos/10 Eylül, 1922.

yetemeyeceğini belirterek bu sorunu çözmek için diaspora Yunanlarından ve insani örgütlerden yardım alınması gerektiğini vurgulamıştır.²⁸⁸

Embros Gazetesi gelecek olan göçmenlerin sorunlarının yanı sıra bu konuda yeni bir pencere açarak; Mustafa Kemal'in Hristiyanlığı Küçük Asya haritasından silmesine karşılık Yunanistan'ın da bu topraklarda tek bir Türk bile bırakmayacağını dile getirmiştir. Şiddetin tonunu artıran Embros "Son Türk kafası da yok olana kadar mücadele edeceğiz" demiştir. Aynı gazete Yunanistan'da ardı ardına kurulan hükümetlerden, yaşlı politikacılardan Yunan halkının bıktığını, Yunan halkının siyasette yeni yüzler görmek istediklerini belirtirken Trakya için hiç olmazsa şimdi birlik olunması gerektiğini dile getirmiştir.²⁸⁹

Yunanistan'ın iç kavgalara neden son vermesi gerektiği Embros Gazetesi, iç sorunların ilerde zaten konuşulacağını şu an önceliğin Trakya olması gerektiği belirtilmiştir.²⁹⁰

Ulusal bölünmenin Yunan halkına hiçbir fayda sağlamadığı ve bu durumdan Yunan halkının son derece bıktığını Esperini Gazetesi toplumun bölünmesinin ülkeyi zehirlediğini dile getirerek vatan sevgisinde birleşilmesi gerektiğini, Trakya'nın Türkiye'den öç alma ve zafer noktası olması gerektiğini dile getirmiştir.²⁹¹

Esperini Gazetesi halkın iki kutba ayrılmış olmasından, parti kavgalarından Yunan toplumunun ne kadar bıktığını dile getirirken Trakya'nın Yunanistan'ın en büyük sınır kapısı olduğunu bu nedenle parti kavgalarının bir kenara bırakılması gerektiğini vurgulamıştır. Esperini geleceğe yönelik bir umudu da dile getirmiştir: Yunanistan'ı yepyeni politikacılar yönetebilir.²⁹²

Embros Gazetesi Trakya'yı Yunanistan'ın şerefi olarak görmüştür. Aynı gazete ulusal bölünmenin şimdilik te olsa bir kenara bırakılmasını, Trakya'nın baştan başa askerle donatılması gerektiğini dile getirmiştir. Aynı gazeteye göre Yunanistan'ın dünyada bağımsız bir devlet olarak yaşayabilmesi için Trakya kurtarılmalıydı.²⁹³

Esperini Gazetesi Trakya'nın Boğazlar bölgesindeki önemine dikkat çekerek İngiltere'nin kendi çıkarları için Yunanistan'ı yalnız bırakabileceğini, bu nedenle Yunanistan'ın Trakya'yı askerle donatması gerektiğini vurgulamıştır. Öyle ki bu Yunanistan için yeni bir haçlı seferi anlamına gelmekteydi.²⁹⁴

²⁸⁸ Atinaiki 9/22 Eylül, 1922.

²⁸⁹ Embros 7/20 Eylül, 1922.

²⁹⁰ Embros 27 Ağustos/9 Eylül, 1922.

²⁹¹ Esperini 2 Eylül/15 Eylül, 1922.

²⁹² Esperini 3/16 Eylül, 1922.

²⁹³ Embros 31 Ağustos/13 Eylül, 1922.

²⁹⁴ Esperini 3/16 Eylül, 1922.

Esperini Gazetesi'nden Dimitrios Karonis, 20 Eylül'de Yunanistan'ın Trakya'da vermesi gerektiği savaşı "Haç'ın Hilale Karşı Savaşı Başladı Bile" çarpıcı başlığıyla vererek Trakya konusunu kendi sınırlarının da ötesine taşımış ve İtilaf Devletleri'ne dolayısıyla Avrupa'ya da çağrı yaparak okuyucu kitlesine şöyle seslenmiştir: *"Asker ve sivil herkes Trakya için ayaklanmalı. Yoksa Kemal Makedonya, Teselya ve Atina'ya kadar olan toprakları isteyecek.... Türkler canavar gibi bağırarak ayaklandılar ve Kemal yeni bir Fatih Sultan Mehmet gibi Hristiyanlara karşı savaştacak.* Karonis Yunan halkına ise şöyle bir öğüt vermiştir: *"...Eğer vatanınızı yıkılmış bir halde görmek istemiyorsanız savaşın. Nasıl antik Yunanistan Perslere karşı savaşmış, siz de Türklere karşı savaşmalısınız. Trakya'da Yunan askeri dünya çapında meşhur olacak."*²⁹⁵

Trakya'da savaş söyleminin güçlendiği dönemde Kral da Esperini Gazetesi'nde yayınlanan bir bildirisi ile Yunan ordusunun umutsuzluğa düşmemesi gerektiğini belirtirken Türkleri Barbar olarak nitelemiş ve Yunan ordusunun Trakya'da *"Barbarlara"* karşı savaşması gerektiğini dile getirmiştir.²⁹⁶

Embros Gazetesi, Trakya cephesinin güçlendirilmesinin sadece Yunanistan için değil Avrupa ve dünya barışı içinde gerekli olduğunu okuyucularıyla paylaşmıştır.²⁹⁷

Trakya konusu Yunanistan için o kadar önemlidir ki bu konuya Üniversite Rektörü Liros da dahil olmuş ve Yunan askerine çağrıda bulunmuştur. Liros çağrısında İzmir'in Yunanlılığına vurgu yapmış, bir vahşi olarak nitelediği Türklerin bu şehri aldıklarını ve şimdi de gözlerini Trakya'ya çevirdiklerini belirtmiştir. Liros Avrupa'nın da artık Yunanistan'ı desteklemediğini, tüm görevin Yunan askerine düştüğünü, Yunanistan'ın nefes alabilmesi için, hayatta kalabilmesi için Trakya'nın kurtarılması gerektiğini vurgulamıştır. Liros Yunan askerine *"Dünyaya Trakya'da yükselen bayrağı hiçbir gücün indiremeyeceğini kanıtlayın."*²⁹⁸ Diye seslenerek Yunan askerinin dıştan hiçbir destek görmeden de Trakya'yı alabileceğini ve kendini kanıtlayabileceğini dile getirmiştir.

Yunanistan'ın Anadolu'da bozguna uğramasının ardından tüm gazeteler bu bozguna ilişkin ve Trakya sorununa ilişkin düşüncelerini sütunlarına taşımışlardır. Fakat Atinaiki Gazetesi diğer tüm gazetelerden farklı bir yol izlemiş; diğer gazetelerle paralel bir şekilde gündemi takip ederken Eylül ayında her gün şu motto ile çıkmıştır.

²⁹⁵ Esperini 7/20 Eylül, 1922.

²⁹⁶ Esperini 6/19 Eylül, 1922.

²⁹⁷ Embros 7/20 Eylül, 1922.

²⁹⁸ Embros 7/20 Eylül, 1922.

*“Halk, asker ve hükümet hayatımızın Trakya’ya bağlı olduğunu kabul etmeliyiz. Eğer Yunanistan Trakya için zamanında silahlanmazsa burayı kaybettik demektir. Trakya’nın kaybedilmesi demek Yunanistan’ın da kaybedilmesi demektir. HER ŞEY ve HERKES TRAKYA İÇİN. Bu cümle Yunan bilincinin sembolü olmalı.”*²⁹⁹

Eylül 1922’de Yunan basını Trakya cephesinin güçlendirilmesi çerçevesinde 1923 yılında askere alınacak gençlerin bir yıl öncesinden askere alınacaklarını yazmışlardır.

Başkumandanlık Muharebesi, Türk tarafı için cephedeki savaşın bitirilerek vatanın düşmandan temizlenmesi anlamına gelirken Yunan tarafı için felaket demektir.³⁰⁰ Yunanistan bu zaferin bir sonucu olarak fakat özellikle 9 Eylül’de İzmir’in alınmasıyla Megali İdea rüyasına veda etmek zorunda kalırken hiç olmazsa bu hayalin bir parçası olan Trakya’yı elinde tutmak istiyordu. Türk ordusu 9 Eylül 1922’de, İzmir’e girmeden önce İzmir Başpiskoposu Hrisostomos 25 Ağustos 1922’de Venizelos’a tarihi bir çağrıda bulunarak³⁰¹ onu darbeyle yönetimi ele geçirmeye çağırmıştır. Türk düşmanı olan Hrisostomos, Venizelos’a bir mektup yazarak onu Küçük Asya’da ve Trakya’daki Helenizmi kurtarmak üzere bir ihtilal yapmaya davet etmiştir.

³⁰²

Hrisostomos, Küçük Asya’dan sonra sıranın Trakya’ya geleceğini biliyor olmalı ki buralardaki Helenizm’in kurtulması için Venizelos’a çağrıda bulunmuştur. Hrisostomos’un bu çağrısına Venizelos değil ama Sakız ve Midilli’ye çekilmiş Yunan komutanlardan Nikolaos Plastiras ve Stilianos Gonatas bir darbe ile yanıt vermiştir.³⁰³

Anadolu cephesinin çökmesi yani Küçük Asya Felaketi, Yunan ordusunda kaosa neden olmuştur. Güvensizlik duygusu, felaketten sorumlu kişilere karşı duyulan öfke bir grup subayın aklına şu soruyu getirmiştir: “Yunanistan nasıl tekrar kurtulacak ve saygınlığını kazanacak?” Küçük Asya Felaketi sonrası Sakız ve Midilli’ye çekilen subaylardan Sakız’da bulunan Plastiras askeri çevreye ait olan yakın arkadaşlarına Kral rejiminin düşmesi gerektiğine yönelik

²⁹⁹ Atinaiki, Eylül 1922.

³⁰⁰ Grigoros Dafnis, *İ Ellas Metaksi Duo Polemon 1923-1940 O Venizelismos Kiverna*, Atina: Kaktos Yayınları, 1997, 13.

³⁰¹ Dimitriu Vaka, *H Megali Ellas O El. K. Venizelos Polemikos İgetis*, Atina: Ekdosis Pliris Simpepliromeni Dia Neon Stoxion, 1965, 576.

³⁰² Söz konusu mektubunda Hrisostomos Venizelos’a şöyle seslenmiştir: “Sevgili dost ve kardeş Venizelos, sizin yüce bir davranışta bulunacağınız kritik bir durum doğmuştur. Küçük Asya’da Helenizm, Yunan devleti ve tüm Yunan ulusu şimdi cehennemî zorluk içindedir ve onları hiçbir güç kurtaramaz... Özellikle Küçük Asya ve Trakya’daki Helenizmi kurtarmak üzere bir ihtilal hareketi başlatmanız gerekiyor. Helenizmin ve İstanbul da dahil, bu toprakların Yunanistan’la birleşmesine gerek yoktur, çünkü bu düş, hiç olmazsa 100 yıl süre ile bizden alınmıştır; ama bu toprakların, padişahın egemenliği altında bile olsa, özerk “Doğu Hristiyan Devleti” haline getirilmesi için sesinizi yükseltiniz ve siz de onun yüksek komiseri olunuz.” Salahi R. Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011, 343.

³⁰³ Rençberler, *Küçük Asya Felaketi’nin*, 49,50.

niyetini açıklamıştır.³⁰⁴ Plastiras'ın bu açıklamasıyla 10 Eylül 1922'de ihtilal hareketi Sakız'da artık hazır hale gelmiştir.³⁰⁵

Midilli'de bulunan subay ise Kral yanlısı Gonatas'tı. Plastiras Midilli'deki birliklerle de birleşerek “ihtilal” gerçekleştirmişlerdir. İhtilalciler 12 kişiden oluşan bir “İhtilal Komitesi” kurmuşlardır.³⁰⁶ Burada şunun vurgulanması gerekir ki 1922 İhtilali ülkede yönetim şeklini değiştirmemekle birlikte 1923 yılının sonuna kadar diktatoryal bir rejim uygulamıştır.³⁰⁷

İhtilalin asıl mimarı her ne kadar Plastiras olsa da İhtilalin Venizelist bir algı³⁰⁸ yaratmaması için başa Gonatas getirilmiştir.³⁰⁹ Gonatas 11 Eylül 1922'de Midilli'de İhtilal Bildirisini hazırlamıştır. İhtilal her şeyden önce kendisine Trakya'yı kurtarma görevini yüklemiştir. Bunun için de ordunun yeniden toparlanması, bu toparlanmayı sağlamak için de gerekli maddi kaynağın bulunması gerekiyordu. 24 Temmuz 1923'e yani Lozan Antlaşması'nın imzalanacağı tarihe kadar Yunanistan'da her konuda söz sahibi olacak, ağır bir mirası tasfiye etmeye çalışacak³¹⁰ bir ihtilalden söz edildiğine göre ihtilal üyelerinin Trakya'nın yanı sıra ilgilenmesi gerekecek ve her biri sırası geldiğinde Trakya konusuyla bağlantılı olan başka görevleri de vardı.

İhtilal Komitesi Atina'ya adım attığında Anadolu'dan ve Trakya'dan gelen, kendi ırkından olan yüzbinlerce göçmeni, toprakları küçülen Yunanistan'a yerleştirmenin zorluklarıyla uğraşacaktı. Bu zorluklar savaş yorgunu, fakir bir Yunanistan göz önüne alındığında daha da artacaktı. İhtilal Komitesi her ne kadar Venizelist ruhunu saklamaya çalışarak her fırsatta vatani kurtarmak için işbaşına geldiğini söyleyecek olsa da içten içe yanan intikam ateşiyle, Küçük Asya Felaketi'nden sorumlu tuttıkları kişileri yargılayacaklardı. Çalışmanın ilerleyen bölümünde ayrıntılarıyla ele alınacak olan bu süreç Lozan Konferansı'nı da etkileyecekti. İhtilal Komitesi, 1915'ten beri iki derin kutba ayrılmış olan Yunan halkını, Lozan Barış Konferansı sonuçlanıncaya kadar bir arada tutmaya çalışacak, Yunanistan'da yeniden inşaa edilecek siyasi yaşam koşullarını hazırlayacaktı.³¹¹

³⁰⁴ *Istoria Tou Ellinikou Ethnous*, Atina: Atina Yayınları, 1978, 251.

³⁰⁵ *Epiheiriseis Eis Thrakin (1919-1923)*, Arhigeion Stratou, Athina: Ekdosis Dieftinseos Istorias Stratou, 1969, 94.

³⁰⁶ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 129.

³⁰⁷ Thanos Veremis, *Oi Epembaseis Tou Stratou Sthn Ellhnikh Politikh 1916-1936*, Atina: Aleksandreia Yayınları, 2018, 119.

³⁰⁸ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 129.

³⁰⁹ Rençberler, *Küçük Asya*, 53-56.

³¹⁰ Dafnis, *İ Ellas Metaksi Duo*, 13.

³¹¹ Dafnis, *İ Ellas Metaksi Duo*, 13.

İhtilal Komitesi kendine belirlediği tüm bu hedefleri gerçekleştirmek için, yeri geldiğinde İtilaf Devletleriyle ilişkilerini koparacak, yeri geldiğinde Venizelos'la ters düşecek, yeri geldiğinde basına sansür uygulayacak ve en çok da Trakya konusunu Yunan halkının önüne koyacaktı.

Başkumandan Muharebesi'nin başarıyla sona ermesi İzmir'e yönelik Yunan hayallerini sona erdirmişti. Fakat Yunan tarafının Trakya üzerindeki umutları bitmemişti. İhtilal Komitesi Yunan ordusunu ve halkını Trakya'yı geri alabileceği umuduyla aşılama başlamıştı.³¹²

Bildirilerini hazırlayan ihtilalciler "Yunanistan Kurtuluş" parolasıyla, 26 Eylül'de Lavrion'a ulaşmışlardır. Hazırladıkları bildiri halka duyurulmak üzere ihtilalcilerin emrine verilen ve zaten ülkede az sayıda bulunan bir uçaktan Gonatas'ın emriyle Atina semalarından atılmıştır.³¹³

27 Eylül 1922 tarihinde ise İhtilalcilerin baskısına daha fazla dayanamayan Kral, 1920 seçimleriyle geldiği tahtından feragat ettiğini ve yerini oğlu II. Georgios'a bıraktığını bildirmiştir.³¹⁴ Böylece İhtilal daha Venizelist bir ruh kazanmıştır.³¹⁵

28 Eylül 1922'de İhtilal Komitesi ve Küçük Asya cephesinden dönen 12.000 asker İngiltere büyükelçisinin deyimiyle "*tükenmiş fakat onurlu bir şekilde*"³¹⁶ Atina caddelerinden geçmişlerdir. İhtilalciler başkent sakinleri tarafından mutluluk ve endişeyle, umut ve çekingenlikle karmaşık duygular içinde kabul edilmişlerdir. İhtilalcilerin Atina'ya gelmesiyle o dönem görevde olan Gunaris hükümeti, İhtilal Komitesi'nin baskısıyla istifa etmiş ve 30 Eylül 1922'de Sotiris Krokidas İçişleri Bakanlığını da uhdesine alarak hükümeti³¹⁷ kurmuştur. Aslında bu hükümette başbakan olarak Zaimis düşünülmüştü fakat çok yaşlı olan ve Viyana'da yaşayan Zaimis ülkesine telgraf göndererek bu görevi kabul edemeyeceğini bildirmiştir. Bu hükümette Dışişleri Bakanı Politis, Ekonomi Bakanı Kanellopulos, göçmen sorunuyla en yakından ilgilenecek olan Çevre Bakanı ise Doksiadis olmuştur.³¹⁸ İhtilalcilerin Atina'ya geldiği dönemde ise ülkede şöyle bir ortam hüküm sürmekteydi: Anadolu cephesinin çökmesinin ardından binlerce Yunan Anadolu'dan kaçarak Yunanistan'da göçmen durumuna düşmüştü. Ayrıca gıda sıkıntısı, özellikle ekmek yokluğu nedeniyle başkent Atina'da gösteriler yapılmıyordu. Dönemin hükümeti basına sansür uyguluyor, halka ise toplanma yasağı

³¹² Walder, *Çanakkale Olayı*, 316,317.

³¹³ Alkis Rigos, *Ta Krisima Hronia 1922-1935*, Atina: Papazisi Yayınları, 1995, 27. Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 128.

³¹⁴ Veremis, *Oı Epembaseis*, 120.

³¹⁵ Rençberler, *Küçük Asya Felaketi'nin*, 60.

³¹⁶ Veremis, *Oı Epembaseis*, 120.

³¹⁷ Istoria Tou Ellinikou Ethnous, 252.

³¹⁸ Atinaiki 15/28 Eylül, 1922.

getiriyordu. Kral Konstantinos, halktan sabırlı olmalarını istiyordu. Fakat durum artık kontrol edilemez bir noktaya gelmişti.³¹⁹

İhtilal karşısında Venizelist ve antivenizelist basın, İhtilali Yunanistan için yeni bir başlangıç olarak değerlendirmişlerdir. İhtilalcilere verilen ilk öğüt ise Trakya'yı kurtarmaları olmuştur. Bu çerçevede Patris Gazetesi'nden Gayos Grakos İhtilali ölen Yunanistan'ı yeniden diriltten bir güç olarak göstermiş ve Yunan halkının tanrıya şükretmesi gerektiğini *"Yaşa İhtilal!"* başlıklı yazısıyla dile getirmiştir.³²⁰

Venizelos'un siyasetini içtenlikle destekleyen Estia Gazetesi İhtilalcilerin Atina'ya gelişini *"Yunan vatanseverliği yollarda"* diye tanımlamıştır. Yunanistan'da oluşturulan yeni rejimden memnuniyetini dile getiren Estia Gazetesi ihtilalcileri *"delikanlı"* olarak nitelemiştir. Estia Gazetesi'ne göre delikanlılara düşen görev ise Trakya'yı kurtarmaktır.³²¹

Kral yanlısı Esperini Gazetesi ise İhtilal kurulunun 11 üyesini 11 tane Mustafa Kemal'e benzeterek Türkiye'yi bir Kemal kurtardıysa Trakya'yı 11 Kemal mutlaka kurtarır güvencesini dile getirmiştir.³²²

Embros Gazetesi ihtilalin nefret tohumları saçmak için değil Trakya'yı kurtarmak için geldiğini belirtmiştir. Aynı gazete Trakya konusunda ise Yunan halkını birlik olmaya çağırarak: *"Düşman kapımızdayken, korkunç bir şekilde sınırımızı tehdit ederken milletin yapacağı tek şey birlik olmaktır."* demiştir. Embros İhtilali her ne kadar olumlu karşılarsa da Konstantinos'un kendini Trakya için feda ettiğini yeni Kralın birinci görevinin Trakya'yı kurtarmak olduğunu belirtmiştir. Bu durumu okuyucularına: *"Kral Georgios'la Yunanistan'ın tarihinde yeni bir sayfa açılıyor. Kral Georgios'un bu yeni sayfaya yazacağı ilk konu TRAKYA'NIN kurtarılması olsun. KRAL KONSTANTİN bile kendini TRAKYA için feda ettiyse diğer her şey Trakya'ya feda olsun."*³²³ diye anlatmıştır.

Yunanistan'da 29 Eylül 1922'de Kral istifa etmiştir. Kral halkına veda ederken halkından onu unutmamasını, Trakya'daki düşmanla mertçe savaşılması gerektiğini dile getirmiştir.³²⁴ Kralın istifasıyla birlikte aslında ülkede bir iç savaş çıkması beklenirdi. Atinaiki Gazetesi, ülkede bir iç savaş çıkmamasının nedenini halkın artık ulusal bölünmeden, parti kavgalarından bıkmaması ve

³¹⁹ Istoria Tou Ellinikou Ethnous, 252.

³²⁰ Patris 15/28 Eylül, 1922.

³²¹ Estia 15/28 Eylül, 1922.

³²² Esperini 15/28 Eylül, 1922.

³²³ Embros 15/28 Eylül, 1922.

³²⁴ Esperini 17/30 Eylül, 1922.

Trakya sorunu olarak göstermiştir.³²⁵ Kralın istifasının ardından Yunan basını ülkenin yeni bir hükümete duyduğu ihtiyacı vurgulamaya başlamıştır.

Embros Gazetesi ihtilalin sadece vatani kurtarmak için geldiğini yeni hükümetin kurulması gerektiğini dile getirmiştir. Yeni hükümetin kurulması Trakya konusu açısından önemliydi. Bu çerçevede Embros bir tarafta Kralı destekleyen, diğer tarafta Venizelos'u destekleyen; iki ayrı kampa ayrılmış Yunanistan'ı birleştirebilecek bir hükümete olan ihtiyacı vurgulamıştır. Embros Trakya konusunu da göz önüne alarak hükümetin vakit kaybedilmeden kurulması gerektiğini belirtmiştir. Embros Gazetesi ihtilali göklere çıkarmamış, ihtilalin sadece ve sadece vatani kurtarmak için geldiğini, tüm Yunanistan'ın en acil bir şekilde Trakya'ya akın etmesi gerektiğini belirtmiştir.³²⁶

Kralın istifasının ardından Yunanistan'da Zaimis hükümeti kurulmuştur. Embros Gazetesi 30 Eylül'de "*Yeni Hükümet Haydi Trakya'ya*" başlığıyla hükümetin ilk ve en acil işinin Trakya olması gerektiğini vurgulamıştır.³²⁷

Atina'ya gelen ihtilalcilerin ilk işi konumlarını sağlamlaştırmak olmuştur. Bu çerçevede ihtilal bildirilerine sadık kalacaklarını açıklamışlardır. İkinci iş olarak ise Plastiras ve Gonatas İngiltere Büyükelçisi Lindley ve Fransa büyükelçisi Marcilly ile İngiltere büyükelçiliğinde ortak bir görüşme yapmışlardır.³²⁸

Bu görüşmede Plastiras ve Gonatas İtilaf Devletlerine, yeni hükümette kimlerin görev almasını önerebileceklerini söylemişlerdir. İhtilalciler böylelikle, bildirilerinin hedeflerinden biri olan "İtilaf Devletlerinin güvenini kazanmış yeni bir hükümet oluşturma" hedeflerine ulaşabileceklerine inanmışlardır. İhtilalciler Konstantinos'un uzaklaştırılmasıyla da İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan'a karşı duruşlarının değişeceğine inanıyorlardı. İhtilalciler bu görüşmede İtilaf Devletlerinden Yunanistan'ın Doğu Trakya'dan çekilerek burayı Türkiye'ye bırakmaları gerektiği yanıtını alınca büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardır. Çünkü bu yanıt onların ihtilal bildirilerinin en temel hedefine aykırıydı. İhtilalcilerin hayal kırıklığı, Kral ülkeden gitti diye Yunanistan'ın İtilaf Devletlerinden yardım beklememesi gerektiği yanıtıyla daha da artmıştır. Plastiras, İtilaf Devletlerine siyasetçi olmadığını ve bu noktadan sonra Paris'te sürgünde bulunan Venizelos'un yönlendirmelerine göre hareket edeceğini söylemiştir. Plastiras aynı gün Elefterios Veniselos'u Yunanistan'ı yurt dışında temsil etmesi için görevlendirmiştir. İhtilalciler 1 Ekim 1922'de yeni Kral II. Georgios'la görüşmüşlerdir.

³²⁵ Atinaiki, 16/29 Eylül, 1922.

³²⁶ Embros 16/29 Eylül, 1922.

³²⁷ Embros 17/20 Eylül, 1922.

³²⁸ Istoria Tou Ellinikou Ethnous, 253.

İhtilalciler bu görüşmede halkın ve politikacıların geçmiş kavgaları bir yana bıraktıklarını, bir iç savaş çıkmadığı için memnun olduklarını, bir ülkü altında birleşmiş bu vatana krallık etmekte olduğu süre içerisinde ulusun tüm rüyalarının gerçek olmasına dair umutlarını dile getirmişlerdir.³²⁹

1.3. Türkiye, İtilaf Devletleri ve Yunanistan'ın Mudanya Mütarekesi Görüşmeleri İçin Yaptıkları Ön Hazırlıklar ve Mütareke Görüşmeleri

30 Ağustos 1922'de Başkumandan Muharebesinin başarıyla sonuçlanması bunun akabinde İzmir'in ve Bursa'nın kurtarılması.³³⁰ İle Anadolu düşman unsurundan temizlenmiştir. TBMM Hükümeti için ise sıra Trakya'yı kurtarmaya gelmiştir.³³¹ Bu noktada İtilaf Devletleri 23 Eylül 1922'de Türk tarafına bir nota vermişlerdir. İtilaf Devletleri notalarında Doğu Trakya ve Boğazlar bölgesinin barış antlaşmasından sonra boşaltılacağını belirtmişlerdir. TBMM Hükümeti İtilaf Devletleri'nin notası çerçevesinde İstanbul doğrultusunda ilerleyeceğini, Doğu Trakya'nın Edirne ile birlikte Meriç'in batısına değin boşaltılması şartıyla Mudanya görüşmelerine başlanmasını kabul etmiştir.³³²

3 Ekim 1922'de, Mudanya Mütarekesi görüşmeleri başlamadan önce, 27 Eylül 1922'de İtilaf Devletleri Mudanya'ya yönelik ön hazırlıklarda bulunmuşlardır. Söz konusu ön hazırlıklarda Doğu Trakya konusu da ele alınmıştır. Fransa ve İtalya Trakya'nın TBMM Hükümeti'ne verilmesi yolunda uğraşırken Mudanya'ya gidecek generallerine de bu yönde bir çağrıda bulunmuşlardır. Ancak Curzon kendi müttefikleriyle ters düşmüştür. Curzon'a göre Mudanya'da sadece askeri konular müzakere edilmeli ve Trakya'da Yunan kuvvetlerinin geri çekilecekleri hat belirlenmeliydi. İtilaf Devletleri bu görüş ayrılıklarına sahip olarak Mudanya görüşmelerine gidiyorlardı.³³³

Türk tarafı Mudanya Mütarekesi görüşmelerine katılmak için İtilaf Devletleri'ne Doğu Trakya'nın Edirne dahil Yunan askeri tarafından boşaltılmasını şart koşmuştur. Böylece Türkiye Yunanistan'a Doğu Trakya'dan vazgeçmeyeceği mesajını da vermiştir.³³⁴

İtilaf Devletleri Mudanya Mütarekesi görüşmelerine katılmak üzere Türkiye'ye 23 Eylül'de resmi bir çağrıda bulunurken Yunanistan'a gayr-i resmi bir yoldan çağrıda bulunmuştur. Bu

³²⁹ Rençberler, *Küçük Asya*, 64.

³³⁰ Kudret Özersay, "Lozan Barış Antlaşmasının Siyasal Hükümleri", Ed. Çağrı Erhan, *Yaşayan Lozan*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003, 111.

³³¹ Mahmut Akkor, *Mağlubiyetten Zafere İki Mütareke İngiliz Tutanaklarında Mondros ve Mudanya*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2019, 175.

³³² Özersay, *Lozan Barış Antlaşmasının*, 111. Kinross, *Atatürk Bir Milleti*, 398.

³³³ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 34.

³³⁴ Epiheiriseis Eis, 118.

çerçevede 1 Ekim’de Curzon Atina’daki temsilcisi Lindley’e 3 Ekim’de Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin başlayacağını, Yunan Hükümetinin de bu görüşmelere temsilci göndermesinin arzu edildiğini bildirmiştir.³³⁵ İtilaf Devletleri 23 Eylül’de Türkiye’ye resmi yoldan çağrı yaparken Yunanistan’a sadece haber verilmesi, Yunan tarafında bir gücenmeye neden olmuştur.³³⁶ İhtilal Komitesi Yunanistan’a yapılan bu çağrının verdiği utanç duygusundan kurtulmak için Türkler Küçük Asya’da zafer kazandılar, henüz Trakya elden gitmedi. Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin başlaması için İhtilal Komitesinin de onayı gerekir diye vurgulamıştır.³³⁷

Curzon’un Yunanistan’a ateşkes davetinin ardından Albay Plastiras Atina’daki İngiliz Temsilci Lindley’i ziyaret etmiştir ve Trakya’ya gideceğini ve orduyu düzenleme çerçevesinde 60.000 askeri ihtiyaç halinde hazır edeceğini dile getirmiştir.³³⁸

Burada sırası gelmişken Albay Plastiras’ın dile getirdiği Yunan ordusu hakkında açıklamada bulunmak faydalı olacaktır. Plastiras’ın sözünü ettiği orduya “Meriç Ordusu” denilmektedir. Bu ordunun alt yapısı Gonatas’ın 24 Eylül’de İhtilal bildirisini yayınladığı döneme yani Küçük Asya Felaketi’nin hemen sonrasına dayanmaktadır;³³⁹ Gonatas ve diğer subaylar Anadolu’da yenilerek Trakya’ya çekilen Yunan ordusunu dağıtmayarak yeniden örgütlemişlerdir.³⁴⁰ Bu ordunun komutanı o dönem Polimenakos’tur. Gonatas Polimenakos’a ordunun ihtilalden etkilenmemesini söylemiştir. ³⁴¹ Gonatas kaleme aldığı anılarında aslında ihtilal fikri dile getirilmeye başlandığında Doğu Trakya’nın zaten Türkiye’ye verildiğini belirtmiştir. Gonatas buna rağmen Meriç ordusunun neden kurulduğunu Mustafa Kemal’in Doğu Trakya ile yetinmeyeceği, Batı Trakya’yı ve Adaları isteyeceği, bunların yanı sıra Yunanistan’ın Anadolu’da verdiği zarardan dolayı tamirat bedeli isteyeceği gerekçesiyle açıklamıştır. Gonatas anılarında maddi ve manevi anlamda Kemal’i engellemenin yolunun Meriç ordusundan geçtiğini, bu nedenle ihtilalin tüm dikkatini bu orduyu kurmaya verdiğini de belirtmiştir.³⁴²

Doğu Trakya Yunanistan için son kaleydi; ya bu noktada dayatıp son bir direniş gösterecekti ya da ölecekti. Bu nedenle Meriç ordusu aracılığıyla asker yığacağını buraya yapmıştır.³⁴³

³³⁵ Harry J. Psomiades, “Eastern Thrace and the Armistice of Mudanya”, *The Journal of Modern Hellenism*, 17-18 (2000-2001), 21

³³⁶ Vasilis Bekiris, *Apo Ton Ethniko Dihasmo Sti Mikrasiatiki Katastrofi Kai Tin Ektelesi Ton Eksi (1915-1922)*, Atina: Historia Yayınları, 2015, 347, 348, Epiheiriseis Eis, 119.

³³⁷ Psomiades, “Eastern Thrace”, 23.

³³⁸ Psomiades, “Eastern Thrace”, 23.

³³⁹ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin*, 502.

³⁴⁰ Ernest Hemingway, *İşgal İstanbul’u ve İki Dünya Savaşından Mektuplar*, Çev. Ali Kayabal, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970, 32, 33.

³⁴¹ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin*, 502.

³⁴² Stilianu Gonata, *Apomnimonevmata, 1897-1957*, Atina: 1958, 251.

³⁴³ Hemingway, *İşgal İstanbul’u ve*, 32, 33.

Meriç ordusu Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin başından, bu çalışmanın diğer bölümlerinde de görüleceği üzere, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen dönemde hep tetikte olacak, Lozan Konferansı'nda Yunanistan'ı temsil edecek olan Venizelos'a bir güven unsuru olurken, diğer taraflara baskı unsuru olacaktır. Plastiras Meriç ordusuna güvenerek Atina'daki İngiliz Temsilcisi Lindley'e Trakya'ya giderek orduyu organize edeceğini söylemiştir. Plastiras'ın bu meydan okuyuşuna karşı Lindley, Yunanistan'ın Mudanya Mütarekesi görüşmelerine katılmamasının çok büyük hata olacağını dile getirmiştir. Bunun nedenini ise Lindley, Plastiras'a Yunanistan'ın son iki yılda aldığı yenilgileri hatırlatarak açıklamaya çalışmıştır. Lindley, Yunanistan'ın Mudanya Mütarekesi görüşmelerine katılmayı reddeder ve İtilaf Devletlerine rağmen Türkiye ile savaşa devam ederse bunun gerçek bir yıkım olacağını belirtmiştir. Lindley'in açıklamalarının ardından Plastiras bu konuyu en iyi Venizelos'un değerlendireceğini, onun görüşüne başvuracağını fakat Trakya'daki Yunan ordusunu şekillendirmekten de geri kalmayacağını bildirmiştir.³⁴⁴

O dönemle ilgili Yunanistan'ın askeri tarihini yazan Genelkurmay Başkanlığı, İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül tarihli notasıyla³⁴⁵ ilgili olarak artık Yunanistan'ın Trakya'yi koruyamayacağını, İtilaf Devletleri'nin notasının Türkiye'yi Avrupa'da eski haline getireceğini belirtmiştir.³⁴⁶

1 Kasım 1920'de Venizelos'un seçimleri kaybetmesiyle sonuçlanan Ulusal Bölünme konusu Mudanya Mütarekesi görüşmeleriyle de ilişkilendirilmiştir. Öyle ki Ulusal Bölünme kavramı her seferinde Yunan kamuoyuna hatırlatılmak istenmiştir. Venizelos yanlısı basının temel dayanağı bu konu olmuştur. Venizelist Patris Gazetesi, Yunanistan'ın Küçük Asya'da yenilmesinin nedenini Kasım 1920'de Venizelos'un seçimleri kaybetmesi olarak göstermiştir. Patris okuyucu kitlesine o dönemde tüm İtilaf Devletlerinin tanıdığı Sevr Antlaşması'nın hala yürürlükte olduğunu hatırlatarak bu antlaşmanın Yunanistan'a sağladığı avantajları sıralamıştır. Fakat söz konusu gazeteye göre 1 Kasım 1920'den sonra kurulan hükümetlerin izlediği yanlış politikalar nedeniyle Yunanistan Küçük Asya'da yenilmiştir. Yine aynı hükümetlerin izlediği yanlış politikalar nedeniyle Trakya "Kemal'e" verilecekti.³⁴⁷

Venizelos 1 Ekim'de Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na telgraf göndererek Trakya'daki Yunan askerinin en iyi şekilde donatılmasını istemiştir³⁴⁸ Ertesi gün Yunanistan Dışişleri Bakanı

³⁴⁴ Psomiades, "Eastern Thrace", 23.

³⁴⁵ 23 Eylül tarihli notaya ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz. Thanasis Bravos, "Note of 23rd September and Great Britain's Retreat On The Question of Eastern Thrace", Kentro Mikrasiatikon Spoudon, Athina 1999-2000: 179-208.

³⁴⁶ Bekiris, *Apo Ton*, 348.

³⁴⁷ Patris 20 Eylül/3 Ekim 1922.

³⁴⁸ Petros Georgantzis, *Diplomatika Engrafa Peri Thrakis, 1919-1923*, Ksanthi: Spanidi Yayınları, 2020, 232.

Kanellopulos Londra'daki Yunanistan büyükelçiliğine Venizelos'a iletmek üzere bir telgraf göndererek Trakya'daki Yunan askeri gücünün durumu hakkında olumlu bilgi vermiştir.³⁴⁹

Ekim 1922 başında Venizelos İtilaf Devletleri ile Yunanistan arasındaki iletişimi sağlama görevini üzerine alarak³⁵⁰ Curzon'la görüşmüştür. Venizelos'la Curzon'un görüşmesi Trakya konusu hakkında Venizelos'un gerçek düşüncelerinin de dışavurumu olmuştur; Venizelos aslında Doğu Trakya'nın Yunanistan için kaybedildiğini kabul etmiştir. Fakat Venizelos Curzon'a yine de Doğu Trakya'da Yunan askerinin kalması gerektiğini, bu kalacak olan askeri varlığın barış müzakerelerinde Yunanistan'a güç vereceğini dile getirmiştir. Doğu Trakya'daki Yunan askeri varlığı Batı Trakya'nın korunması için³⁵¹ ve Ege Adaları'nın elde tutulabilmesi için de önemlidir.³⁵² Venizelos mütareke görüşmelerinin amacının ise Yunan ordusunun çekileceği hattı belirlemek olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla Venizelos'un Meriç ordusunu kendisi için bir teminat olarak gördüğü söylenebilir.

Curzon'un Meriç ordusu hakkındaki düşüncesi Venizelos'tan farklıydı. Curzon Doğu Trakya'da Yunanistan'ın askerini güçlendirmesini Türklerin bir askeri harekât başlatmasının nedeni olarak görüyordu. Curzon'a göre Yunanistan Doğu Trakya'da asker bulundurmamak yerine Batı Trakya'daki askeri gücünü geliştirebilirdi. Curzon Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi için İngiltere'nin destek sağlayacağını da vurgulamıştır. Bu görüşmeden iki gün sonra Venizelos Curzon'a Yunan Hükümetine Doğu Trakya'dan orduları çekmesini tavsiye ettiğini fakat buradaki Hristiyan nüfusun İtilaf Devletleri tarafından korunması gerektiğini dile getirmiştir. Yunanistan'daki İhtilal hükümetinin savaş çıkartkanlığının aksine Venizelos Küçük Asya Felaketi'nin kesinlikle Megali İdea'nın sonu olduğunu, şimdi gerçekçi olma zamanının geldiğini ve Yunan dış politikasında bir değişime gidilmesi gerektiğini Yunanistan'daki politikacılardan önce biliyordu.³⁵³ Bu dönemde “*Trakya'da Kemal'e vereceğimiz bir karış toprağımız yok*” diyen İhtilal Komitesine karşı Venizelos yalnız ve yoksul kalan Yunanistan'ın İngiltere'nin tavsiyelerini dinlemekten başka çaresi olmadığını biliyordu.

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde İngiltere'yi İtilaf Devletleri İşgal Orduları ve İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı General Charles Harrington, Fransa'yı General Charpy ve İtalya'yı da General Monbelli temsil edeceklerdi.³⁵⁴

³⁴⁹ Georgantzis, *Diplomatika*, 241.

³⁵⁰ Tasos Vournas, *Istoria Tis Neoteris Kai Sinhronis Elladas Apo Tin Elevisi Tou Venizelou Sthn Ellada 1909 Os Tin Ekriksitou Ellinoitalikou Polemou 1940*, Cilt 2, Atina: Pataki Yayınları, 10. Basım, 2013, 286.

³⁵¹ Psomiades, “Eastern Thrace”, 24.

³⁵² Erdem, *Yunan Tarihçliğinin*, 511.

³⁵³ Psomiades, “Eastern Thrace”, 24.

³⁵⁴ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 282.

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde Türkiye'yi temsil edecek kişi olarak Mustafa Kemal Paşa Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'yı seçmiştir.³⁵⁵ Fevzi Paşa ve Refet Paşa da görüşmeler süresince Mudanya'da kalmışlardır.³⁵⁶

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde Yunanistan'ı temsil edecek kişileri İhtilal ve Hükümet birlikte belirlemiştir. 1 Ekim tarihli Esperini Gazetesi'nde ihtilal üyelerinin Mudanya'daki heyette yer almayacağı bilgisi yer almıştır. Gazeteciler Gonatas'a "*İhtilal üyeleri, askerin komutasını devralmak üzere Trakya'ya gidecek mi?*" sorusunu yönelttiklerinde, Gonatas ihtilal üyelerinin bunu çok istemesine rağmen Atina'da kalması gerektiğini dile getirmiştir.³⁵⁷

İhtilal üyelerinin neden Atina'da kalmaları gerektiğini 2 Ekim tarihli Esperini Gazetesi; Yunan halkının güvene ihtiyacı olduğu, ihtilal üyeleri giderse ülkede bir yönetim boşluğu doğacağı gerekçesiyle açıklamıştır.³⁵⁸ Burada Esperini Gazetesinin Kral yanlısı olduğu göz önüne alındığında İhtilali destekleyici bir açıklama yaptığı görülmektedir. Bunun nedenleri sorgulandığında o dönemde Yunanistan'ın iç bütünlüğünün ülkenin dış imajı açısından korunması gerektiği kararına varılabilir.

3 Ekim tarihli Patris Gazetesi Mudanya Mütarekesi görüşmeleri için Yunanistan'a davetin İstanbul'daki İtilaf Yüksek Komiserleri aracılığıyla yapıldığını duyururken Mudanya görüşmelerine katılacak Yunan heyetinin de şu isimlerden oluştuğunu açıklamıştır; Tümgeneral Aleksandros Mazarakis, Albay Plastiras, Albay Sarıyannis ve diplomatik danışma kurulu İkonomou ve Guras.³⁵⁹

Yunan heyetindeki üyelere bakıldığında İhtilal üyesi Plastiras'ın da olduğu görülmektedir ancak Plastiras bu heyetin bir üyesi olarak değil, konuyu yakından takip etmek üzere Yunan heyetine katılmıştır.³⁶⁰ Yunanistan'ın Mudanya heyetinde yer alan Tümgeneral Aleksandros Mazarakis anılarında; bu heyette yer almaktan duyduğu üzüntüyü dile getirir. Çünkü Mazarakis daha önce bu bölgeye kazanan taraf olarak gitmiştir şimdi ise yenilen taraf olarak gidiyordu.³⁶¹ Mazarakis'in askeri kariyeri göz önüne alındığında aslında onun Mudanya heyetinde olmaktan üzüntü duymasında ne kadar haklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Mazarakis'in askeri dünyadaki kariyeri, 1918 Mondros Mütarekesi'nden itibaren hep Trakya ile ilgili konularla şekillenmiştir. Mazarakis 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra, Yunan askeri misyonunun başı olarak

³⁵⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1897-1976*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. Baskı, 2016, 205.

³⁵⁶ Ertan, "Mudanya Mütarekesi'nden Lozan, 142.

³⁵⁷ Esperini, 18 Eylül/1 Ekim 1922.

³⁵⁸ Esperini, 19 Eylül/2 Ekim 1922.

³⁵⁹ Maria Gouti, *Elefteriou Venizelou 1928-1932 Sinenesi ke Antidrasis. İ Anatropi ke o Tipos*, Doktora Tezi, Ethnikon ke Kapodistriakon Panepistimion Atinon, Atina, 2018, 27.

³⁶⁰ Gonata, *Apominimonevmata*, 250.

³⁶¹ Aleksandru Mazaraki Amianos, *Apominimonevmata*, Ikaros, 312.

Sofya'ya gönderilmiştir. Bu konumdayken Batı Trakya'nın Yunanistan'a katılmasını onaylamıştır. Özellikle Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Trakya'nın Çatalca'ya kadar genişlemesinde önemli görevler üstlenmiştir. Mazarakis 1920 Kasım seçimlerinden sonra, Venizelist olduğu gerekçesiyle ordudan uzaklaştırılmış ve sürgüne gönderilmiştir. Mazarakis Küçük Asya Felaketi'nin ardından tekrar ülkesine hizmet etmeye çağırılmıştır.³⁶²

3 Ekim sabahı Harington Iron Duke³⁶³ muharebe gemisiyle, Fransız Charpy, içinde Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Kızılay Başkanı Hamit Bey ve Franklin Bouillon ile birlikte Fransız savaş gemisi Edgar Quinet gemisiyle, İtalyan Generali Monbelli Duvilo muharebe gemisiyle Mudanya'ya gelmişlerdir.³⁶⁴

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, yanında konferans masasında yer alacağı, Tuğgeneral Asım (Gündüz), Cephe Harekât Şubesi Müdürü Yarbay Tevfik (Bıyıklıoğlu) ve daha birçok teknik kişi ile 2 Ekim günü yola çıkmıştır.³⁶⁵

Yunan heyeti daha yola çıkmadan önce Yunanistan'ın diplomasiden umudunu kestiği görülmüştür. Esperini Gazetesi diplomasiden bir umut beklenmemesini, Yunanistan'ın yalnızca askeri gücüne dayanarak Trakya'yı alması gerektiğini okuyucularına *“Kemal'e şunu söylemeliyiz: Gel de Trakya'yı al. Cesareti varsa gelsin.”*³⁶⁶ diye anlatmıştır.

Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesi noktasında İtilaf Devletleri ile aynı görüşte olmayan Yunanistan, Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde yalnız kalacağının farkındaydı. Esperini Gazetesi bu yalnızlığa çözüm bulmak için, Birinci Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında yer aldığını onlara hatırlatmış, buna rağmen yardım etmeyecek olurlarsa bir süredir dinlenen Yunan ordusunun savaşımaya hazır olduğunu belirtmiştir.³⁶⁷

Mazarakis'in başkanlığında oluşturulan Yunan Heyetine Genelkurmay tarafından 6 maddelik bir talimatname verilmiştir. Bu talimatnamenin özünü Doğu Trakya'nın Meriç Nehri'ne kadar boşaltılmasının asla kabul edilemeyeceği oluşturmuştur.³⁶⁸

Esperini Gazetesi, Yunan heyeti Mudanya'ya doğru yola çıkmadan bir gün önce, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri'nin desteğini alamayacağını fakat buna rağmen Mudanya kararlarına boyun eğilmeyeceğini, Yunan ulusal ruhunun Asyalılara yeniden tapınmayacağını, Yunan

³⁶² <https://el.wikipedia.org/wiki/Konstantinos>, Erişim : 01.03.2023.

³⁶³ Iron Duke savaş gemisi, 15 Mayıs 1919 günü, Yunan askeri İzmir'e çıkarken, Yunan işgal güçlerini desteklemek amacıyla, İzmir Limanı'nda demirleyen gemidir. Coşkun, *Asker İnönü*, 580.

³⁶⁴ Seçil Akgün, *“Mudanya Silah Bırakışmasında Yabancı Temsilciler”*, 70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bildiriler, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993, 55.

³⁶⁵ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da*, 445, Mütercimler, 1922 *Mudanya*, 119.

³⁶⁶ Esperini 19 Eylül/ 2 Ekim 1922.

³⁶⁷ Esperini 20 Eylül/3 Ekim 1922.

³⁶⁸ Epihiresis Eis, 120.

temsilcilerinin Mudanya’da savaşımadan geri dönmeyeceğini dile getiren bir yazı kaleme almıştır.³⁶⁹ Söz konusu gazeteye göre Yunanistan her ne kadar savaşacak gücü içinde bulsa da Mudanya’da İtilaf Devletleri’nin desteğine, özellikle de İngiltere’nin desteğine ihtiyaç duyuyordu. Çünkü İngiltere Anadolu’da Yunanistan’ı adeta kullanmıştı. Şimdi Yunanistan’a yardım etme sırası İngiltere’deydi.³⁷⁰

Yunanistan İtilaf Devletleri’nin Yunan askerinin Trakya’dan acilen çekilmesini isteyeceklerinin farkındaydı. Bu durumu Esperini Gazetesi şöyle bir tepkiyle dile getirmiştir: *“Biz Trakya topraklarının bir karışını bile ne İtilaf Devletleri’ne ne de Kemal’e vermeyeceğiz.”*³⁷¹

2 Ekim’de Mazarakis’e Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde heyet başkanı olarak atandığı bildirilmiştir.³⁷² Mazarakis Yunan Genelkurmayı tarafından hazırlanan 6 maddelik talimatnameye göre hareket edecekti. Bu çerçevede Yunanistan’ın Mudanya’da iki temel amacı vardı: Kesin barış antlaşması imzalanana kadar Yunan askerinin Doğu Trakya’dan çekilmemesini sağlamak ve Batı Trakya’yı elde tutmak³⁷³

Mudanya Mütarekesi görüşmeleri 3 Ekim 1922’de saat 15.15’de başlamıştır. Mudanya’da konferansın yapılacağı yer olarak 19. Yüzyıl sonlarında³⁷⁴ Rus asıllı kereste tüccarı Aleksandr Ganyanof’a ait bir konak tercih edilmiştir. Konak Mudanya Mütarekesi görüşmelerine uygun bir ortam sağlamak için yeniden düzenlenmiştir. Konferansa kimin başkanlık yapacağı belli değildi. İsmet Paşa, ev sahibi olarak konferansa gelen heyeti tek tek karşılamış ve Generallere yerlerini göstermiştir. Böylece başkanlık sorunu tartışmaya gerek kalmadan çözülmüştür.³⁷⁵

Konferansın ana gündem maddeleri Trakya sınırı açısından şöyleydi: *“Doğu Trakya sınırının belirlenmesi, Doğu Trakya’nın Yunan ordusu ve resmi görevlileri tarafından tahliyesi, Tarafsız Bölge sorunu, İstanbul’un geleceği”*³⁷⁶

Mudanya görüşmelerinde ele alınacak konular iki temel gruba ayrılıyordu. İlki 1919-1922 yılları arasında dört yıldan beri savaşmış Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlık çözüme kavuşturulacak, ikincisi İstanbul ve Boğazların boşaltılması şartları İtilaf Devletleri ile

³⁶⁹ Esperini 20 Eylül/3 Ekim 1922.

³⁷⁰ Esperini 20 Eylül/3 Ekim 1922.

³⁷¹ Atinaiki 20 Eylül/3 Ekim 1922.

³⁷² Psomiades, “Eastern Thrace”, 24,25.

³⁷³ Angelos Spiros, *Ellinotourkikes Shesis*, Athina: Pataki Yayınları, 2015, 38.

³⁷⁴ Mütercimler, 1922 *Mudanya*, 120.

³⁷⁵ Akgün, “Mudanya Silah”, 55, Aydemir, *Tek Adam*, 34, Mütercimler, 1922 *Mudanya*, 125.

³⁷⁶ Yukarıda sıralanan gündem maddelerinin yanı sıra Türkiye’ye ödenecek savaş tazminatı da görüşülecektir. Akkor, *Mağlubiyetten Zafere*, 65.

görüüleceki.³⁷⁷ Hemingway'ın deyimiyle “*Mudanya’da Batı ve Doğu karşı karşıya gelmişti.*”³⁷⁸

Temelde Türkiye ve Yunanistan arasındaki anlaşmazlığı çözüme kavuşturmak üzere yapılan Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde Yunan tarafından hiçbir temsilci yoktu. İsmet Paşa Mudanya’da İtilaf Devletleri temsilcileriyle muhatap olmuştur.³⁷⁹ Yunanistan görüşmelere doğrudan katılmamış ve görüşmeyi Mudanya yakınlarında bulunan bir İngiliz gemisinden izlemiştir.³⁸⁰

Mudanya Mütarekesi görüşmeleri Harington’un bir açış konuşması yapması ile başlamıştır. Harington İtilaf Devletleri’nin ortak görüşünü belirten 10 maddelik “*Taslak Mütareke Projesi’ni*”³⁸¹ delegelere dağıtmıştır. Harington’un konferansı başlatış şekli İngiltere Türkiye’ye yenilmedi mesajını vermiştir. Harington’un projesinde Meriç Nehri Yunanların çekilecekleri hat olarak gösterilirken Edirne’nin bir mahallesi olan Karaağaç’a projede hiç yer verilmemiştir. Projede Türk tarafının dikkatini çeken diğer bir nokta ise “*barış antlaşması yürürlüğe girinceye kadar, Meriç nehri doğusundaki en önemli merkezler İtilaf Devletleri piyade ve süvari müfrezeleri işgalinde kalacaktı.*”³⁸² İfadesi olmuştur. Bu ifade Doğu Trakya’nın Türkiye’ye verilip verilmeyeceği noktasında şüphe uyandırmıştır.

Harington’un projesi şunu kanıtlamıştır ki: İtilaf Devletleri Mudanya görüşmelerinde, askeri harekâtın durdurulmasını ve işgal kuvvetleri ile Türk birlikleri arasında muhtemel çatışmaların önlenmesini istiyorlardı. Türk tarafı ise Yunanların mümkün olan en kısa sürede Türk topraklarını boşaltarak, Türk askerlerinin Meriç Nehrine kadar gelmesini istiyordu. Bundan sonra barış konferansına uzanacak yol açılabilirdi.³⁸³

Harington’un projesine karşılık Türkiye’nin de kendi projesi vardı.³⁸⁴ Söz konusu proje Franklin Bouillon ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından hazırlanmıştı.³⁸⁵ Bu projenin yanı sıra Türk tarafı 23 Eylül 1922’de İtilaf Devletleri’ne verdiği notada aslında Mudanya’ya hangi ilkelerle geldiğini de belirtmiş oluyordu. Bu ilkelere bakıldığında aşağıdaki noktalar hatırlanacaktır.

³⁷⁷ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da*, 446.

³⁷⁸ Hemingway, *İşgal İstanbul’u*, s.21

³⁷⁹ Aydemir, *Tek Adam*, 205,206

³⁸⁰ İnönü, *Hatıralar*, 27.

³⁸¹ Projenin tam metni için bkz. Akkor, *Mağlubiyetten Zafere*, 286,287. Akın, *Trakya’nın Türklere*, 37,38. Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya*, 159,160.

³⁸² Akın, *Trakya’nın Türklere*, 38,

³⁸³ Aydemir, *Tek Adam*, 205.

³⁸⁴ Aydemir, *Tek Adam*, 205.

³⁸⁵ Nilgün Erdaş, “Mudanya Mütarekesi ve Mütarekeyi İzleyen Olaylar”, *Büyük Taarruz 70 nci Yıl Armağanı*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992, 233.

“Yunan ordusu ve Yunan idaresi Trakya’dan çıkarılarak Trakya 20 gün içinde Türkiye’ye teslim edilecektir. Şimdilik Türk ordularının Trakya’ya geçmesinde ısrar edilmeyecek, fakat Trakya’da kurulacak Türk yönetiminin, Yunan veya öteki herhangi bir devletin saldırısından korunması için gerekli önlemler alınabilecek. Çanakkale üzerine yürüyen Türk ordularının bulundukları hat saptanacak, askeri harekâtın durmasından sonra hiçbir taraf Boğazlar civarında tahkimat yapmayacak ve bu bölgede Türkiye’ye karşı herhangi bir askeri hazırlık yapılmayacak ve askeri önlem alınmayacaktır.”³⁸⁶ Türkiye açısından tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Harington’un projesi Mudanya Konferansı’nın ne kadar çetin geçeceğini göstermişti.³⁸⁷ Mudanya Konferansı’nın ilk günü tam bir netlik kazanamadan İsmet Paşa’nın karşı projesiyle sona ermiştir.

3 Ekim 1922’de, Konferans’ın birinci gününde, Türkiye ve İtilaf Devletleri Trakya konusundaki görüşlerini Yunan temsilcileri olmaksızın ortaya koymuşlardı. Yunan Heyeti Konferans’ın başlamasından bir gün sonra, 4 Ekim’de Pire’den Sfendoni torpidosuyla yola çıkmıştır. Yunan Heyeti Tekirdağ’a uğrayıp oradan Sarıyannis’i de alarak Mudanya’ya doğru yola çıkmıştır. Yunan Heyeti Türklerin bir Yunan savaş gemisini Mudanya’da kabul etmeyeceklerini bildikleri için, yolculuklarını bir İngiliz destroyerinde tamamlamışlardır. Yunan heyeti 4 Ekim gece geç saatlerde Mudanya’ya ulaşabilmiştir.³⁸⁸ Yunan heyeti burada Anadolu’dan Yunanistan’a hayvan ve savaş mühimmatı taşımada kullanılmış oldukça eski bir gemide kalmışlardır. Bu gemi Yunan heyetine otel ve ofis olarak hizmet vermiştir.³⁸⁹ Yunanistan Mudanya’ya yenilmiş ve uluslararası camiada tecrit edilmiş olarak gitmiştir. Yunan Heyeti Mudanya’ya giderken bir yığın göçmen Ege’de içler acısı haldeydi.³⁹⁰

Yunan Heyeti 4 Ekim’de gece geç saatlerde Mudanya’ya gelebilmiştir. Bugün aynı zamanda Konferans’ın ikinci günüdür ve İsmet Paşa İtilaf Devletleri’nin projesine karşı hazırladığı kendi projesini İtilaf Devletleri’ne dağıtmıştır bile.³⁹¹ İsmet Paşa itiraz ettiği noktalarda öylesine kararlı davranmıştır ki İtilaf Devletleri kendi projelerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalarak³⁹² kendi ilk projelerini değiştiren ikinci bir proje ile tekrar görüşmelere başlamışlardır.³⁹³

³⁸⁶ Mütercimler, 1922 Mudanya, 128.

³⁸⁷ Eriş Ülger, *Zafere Giden Yol*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007, 427.

³⁸⁸ Epihiris Eis, 122.

³⁸⁹ Psomiades, “Eastern Thrace”, 26.

³⁹⁰ Spiros, *Shesis*, 38.

³⁹¹ Nilgün Erdaş, “Mudanya Mütarekesi ve Mütarekeyi İzleyen Olaylar”, *Büyük Taarruz 70nci Yıl Armağanı*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992, 242.

³⁹² Ali Naci Karacan, *Lozan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Basım, 2017, 16.

³⁹³ Erdaş, *Mudanya Mütarekesi*, 242.

Harington'un konferansın ilk gününde sunduğu projede; *“Doğu Trakya’da Yunan memurları çekildikçe bu bölgenin mülki memurları yanında, sayısı tespit edilecek milli jandarma kuvvetleri de bulunacaktı. Jandarmanın işlevi boşaltılacak arazide idare işlerinin devri yapıldıkça bu idare bölgelerinin her birinde güvenlik ve düzeni sağlamak olacaktı”*³⁹⁴ diye bir madde bulunmaktaydı. İtilaf Devletleri temsilcileri bu maddeyi *“ekte belirtildiği gibi”* diye değiştirmişlerdi. İsmet Paşa bu sınırlamayı kabul etmemiştir.³⁹⁵

İsmet Paşa'nın karşı projesi incelendiğinde, İtilaf Devletleri'nin kıtalarını Meriç'in batısına çekmeye çalıştığı ve Edirne ifadesi ile Karaağaç'ı Edirne'nin içine almaya çalıştığı görülecektir. İtilaf Devletleri generalleri ise bu konunun yetkileri dışında olduğunu söyleyerek kıtalarını Meriç'in batısına geçirmeyi kabul edemeyeceklerini belirtmişlerdir.³⁹⁶

1.4. Yunan Temsilcilerinin Trakya ile İlgili Görüşleri ve Kriz

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin ikinci gününde, İtilaf Devletleri'nin daha önce verdikleri teminatlara uymak istemedikleri gün yüzüne çıkmıştır. Bu çerçevede İtilaf Devletlerinin özellikle Mütareke'den itibaren 30 gün içerisinde Trakya'nın Türk egemenliğine bırakılması ve İtilaf Devletleri kıtalarının tamamının çekilmesi şartının kabul edilmemesi, konferansı krize sürükleyen en önemli neden olmuştur. Mudanya Konferansı'nın ikinci gününde, 4 Ekim 1922'de, yaşanan gelişmelerden biri de Türkiye'nin İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül 1922 tarihli notasına verdiği cevap olmuştur. Türkiye söz konusu bu notası ile barış antlaşması teklifini kabul ettiğini ve konferansa temsilcilerini göndermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Türkiye notasında Doğu Trakya üzerindeki haklarını yinelemiştir. İstanbul'da bulunan İtilaf Devletleri Komiserleri Türk tarafının notası hakkında hem kendi hükümetlerini hem de Mudanya'da bulunan generallerini bilgilendirmişlerdir.³⁹⁷

Mudanya görüşmelerinin krize sürüklendiği ikinci görüşmelerini değerlendiren İsmet Paşa bir rapor hazırlayarak TBMM Hükümeti'ne göndermiştir. İsmet Paşa söz konusu raporunda İtilaf Devletleri'nin Meriç'in batısına geçme yönündeki olumsuz görüşlerini vurgulamıştır.³⁹⁸

³⁹⁴ İsmail Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler, Görüşmeler, Alınan Kararlar)*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1998, 165,166.

³⁹⁵ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, 165,166.

³⁹⁶ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, 165,166.

³⁹⁷ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, 171-174.

³⁹⁸ Sinan Miser, *Mudanya Mütarekesi Sürecinde Tarafların Politik Tutumları ve Boğazlar Bölgesindeki Askeri Hareketlilik*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, 169.

Müzakerelerin ilk iki gününde konuların birçoğu yerine oturtulmuştu fakat Doğu Trakya'nın Yunanlar tarafından boşaltılması ile Türk idaresine teslimi konusundaki süre ve garanti noktalarında bir uzlaşma sağlanamamıştı.³⁹⁹

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin ikinci gününde, 4 Ekim'de, Venizelos Yunan Hükümeti'ne bir telgraf göndermiştir. Venizelos telgrafında Doğu Trakya'nın kaybedildiğinin peşinen kabullenilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Venizelos telgrafında İtilaf Devletlerinin Türkiye'ye teslim olduğunu, Yunanistan'ın bu konferansta her açıdan yalnız olduğunu belirtmiştir. Doğu Trakya'nın kaybedildiğini kabullenen Venizelos'un aklında tek bir konu vardır; Trakya Helenizmi'ni kurtarmak. Venizelos her ne kadar Doğu Trakya'nın kaybedildiğini kabullense de Yunanistan'ın mütareke görüşmeleri süresince Doğu Trakya'dan askerini çekmemesini tavsiye etmiştir. Bunun nedeni ise barış konferansına yatırım yapmaktır. Doğu Trakya'nın kurtarılması konusunda Venizelos'un umut ettiği düşük bir ihtimal daha vardı; Eğer İngiltere ile Türkiye arasında bir savaş söz konusu olursa Yunan askeri İngiltere'ye yardım etmeliydi. Venizelos bu uzun telgrafında hükümetinden siyasetini belirlemesini istemiştir çünkü Venizelos'un Yunanistan'ı yurt dışında temsil etme kararı, hükümetinin bu siyasetine bağlı olacaktı. Yunan Hükümeti İtilaf Devletleri'ne rağmen Doğu Trakya'da kalma konusunda ısrarcı olursa Venizelos Yunan halkına başarılar dileyerek ülkesini yurtdışında temsil edemeyeceğini dile getirmiştir. Yunan Hükümeti Venizelos'un görüşlerine saygı duyuyorsa bunu Venizelos'a bildirmeliydi çünkü bu karara göre İtilaf Devletleri'ne Doğu Trakya konusunda onların görüşünü destekleyeceği yönünde bilgi verecekti.⁴⁰⁰

Türkiye ve İtilaf Devletleri Mudanya'da yukarıda belirtilen gelişmeleri yaşarken Yunan temsilciler görüşmeleri Iron Duke İngiliz zırhlısından takip ediyorlardı. Yunan temsilciler kendilerine verilen talimat gereğince Mudanya'da Doğu Trakya'dan çekilmeyeceklerini dile getireceklerdi. Fakat müzakere masasında yoklardı. Venizelos da Yunan heyetiyle aynı görüşü paylaşıyordu. Venizelos arka planda bir diplomasi savaşı veriyordu. Bu çerçevede Venizelos Curzon'la görüşüyordu ve ona Trakya ve İstanbul'daki Rum nüfusun 1 milyon olduğunu söylüyordu. Bu rakamı abartılı bulan Curzon ise Doğu Trakya'daki Rum nüfusun olsa olsa 500 bin olacağını belirtiyordu.⁴⁰¹

Türkiye karşısında yenilen ve mütareke görüşmelerine katılmak zorunda olan Yunanistan müzakerelerin ikinci gününde olunmasına rağmen masada yoktu. İsmet Paşa Yunan Heyeti'nin nerede olduğunu sorduğunda, İtilaf Devletleri temsilcilerinden gelmediler yanıtını almıştır. Bu

³⁹⁹ Karacan, *Lozan*, 16.

⁴⁰⁰ Psomiades, "Eastern Thrace", 25,26.

⁴⁰¹ Çağla Derya Tağmat, *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi*, İstanbul: Libra Yayınları, 2018, 57,58.

yanıt üzerine İsmet Paşa müzakerelerin Yunanistan olmadan da devam etmesini, Yunan tarafının Mudanya görüşmelerinde varılacak sonucu kabul etmeye mecbur olacaklarını dile getirmiştir.⁴⁰²

Oysa 4 Ekim tarihli Patris Gazetesi'nde Yunan Heyeti Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde öylesine önemli gösterilmiştir ki sırf Yunan Heyeti yok diye Trakya meselesinin görüşülmediğini, bunun yerine Boğazlar konusunun görüşüldüğünü, Trakya konusunun görüşülmesi için ise Yunan Heyetinin beklendiği vurgulanmıştır.⁴⁰³

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin ilk iki günü İtilaf Devletleri, Türkiye ve Yunanistan arasında yukarıda belirtilen şekilde geçerken müzakerelerin 5 Ekim 1922 tarihli üçüncü gününde Trakya'nın TBMM Hükümeti idaresine teslim meselesi görüşülmüştür.⁴⁰⁴

İsmet Paşa'nın projesinde dile getirdiği Doğu Trakya'nın sınırının Edirne'nin bir mahallesi olan Karaağaç'ı da içine alması ve Yunanların bu bölgeden çıkarıldıktan sonra Doğu Trakya'nın Türklere teslim edilmesi söz konusu olunca İtalyan delege Monbelli, Doğu Trakya'nın boşaltılmasını onaylarken Türklere iadesinin hiç söz konusu olmadığını,⁴⁰⁵ General Harington Trakya'nın tahliyesinden sonra, TBMM Hükümeti'ne teslimi hakkında talimatı olmadığını dile getirmiştir.⁴⁰⁶ Charpy ise, Trakya'nın TBMM Hükümeti'ne teslim edilmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir.⁴⁰⁷

Konferansın üçüncü gününün müzakere konusu, Trakya'ya geçirilecek jandarmaların miktarı olmuştur. Buna göre İtilaf Devletleri ilk projelerinde bu süreyi 30 gün olarak belirlemişlerdi ancak yeni projede bu konunun çözümü hükümetlere bırakılıyordu. Yaratılan bu belirsiz durum Türk tarafını rahatsız etmiştir. İsmet Paşa'nın bu duruma itiraz etmesi üzerine İngiliz ve İtalyan delegeleri bu konunun siyasi yönü olduğunu ve kendilerinin siyasi yönde karar almaya yetkili olmadıklarını dile getirmişlerdir.⁴⁰⁸

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin üçüncü gününde Doğu Trakya'nın Yunanlar tarafından boşaltılacağı garantisi İtilaf Devletleri tarafından Türkiye'ye verilmiştir. Sadece Doğu Trakya'nın Türk idaresine teslimi konusundaki süre ve garanti konularında anlaşılamamıştır. 5 Ekim tarihli Atinaiki Gazetesi, Trakya'nın Yunanistan tarafından tahliye edileceği konusunu okuyucularına; Yunanistan'ın tüm milli çıkarlarının İtilaf Devletleri tarafından Türkiye'ye

⁴⁰² İnönü, *Hatıralar*, 301.

⁴⁰³ Patris 21 Eylül/ 4 Ekim 1922.

⁴⁰⁴ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 40.

⁴⁰⁵ Seçil Akgün, "Mudanya Silah Bırakışmasında Yabancı Temsilciler", *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bildiriler*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993, 56,57.

⁴⁰⁶ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 446,447, İnönü, *Hatıralar*, 305.

⁴⁰⁷ Coşkun, *Asker İnönü*, 585, Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, 207.

⁴⁰⁸ Miser, *Mudanya Mütarekesi Sürecinde*, 178.

hediye edildiği şeklinde yansıtmıştır. Haberin devamı okunduğunda bu karar karşısında Yunanistan'ın Trakya'daki ordu komutanının hükümetten ve İhtilal kurulundan İtilaf Devletlerinin bu kararını değiştirmek için savaş yönünde talimat istediği görülmüştür. Aynı gazeteye göre Yunanistan Venizelos nedeniyle savaş açmamıştı çünkü Venizelos Lloyd George ve Curzon'la görüşerek Yunanistan'a en acı haberi vermişti; Yunanistan Doğu Trakya'yı kaybetmişti.⁴⁰⁹ Atinaiki Gazetesi, aslında Yunanistan Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin üçüncü gününde bile Trakya'yı almak için savaşacak güce sahipti fakat Venizelos buna engel olmuştur mesajını okuyucusuna vermiştir.

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin üçüncü gününde Doğu Trakya'nın Yunanistan tarafından boşaltılacağı konusunun netleştiği ve görüşmelerin kesintiye uğradığı Atinaiki Gazetesinde yer alırken mütareke görüşmeleriyle ilgili Gonatas'a yöneltilen sorulara Gonatas “ne hükümetimiz ne de buradaki Büyükelçiler Mudanya'da alınan kararlar hakkında hiçbir şey bilmiyorlar” yanıtını vermiştir.⁴¹⁰ Bu bilgiden hareketle İhtilal hükümetinin halkıyla bilgi paylaşımı yapmak istemediği anlaşılmıştır.

Konferansın dördüncü toplantısı 6 Ekim 1922'de yapılmıştır. Bu gün aynı zamanda taraflar arasında doğan güven bunalımı nedeniyle krizin derinleştiği ve görüşmelerin kesintiye uğradığı gündür. Trakya'nın ne zaman boşaltılacağının netlik kazanmaması üzerine İsmet Paşa Türk ordusunun yeniden harekâta başlayacağını “*Siz generaller, muzaffer bir ordunun heyecanını durdurmaktaki anlamını anlarsınız. Türk milleti, ordusunu vatanını düşman ayağı altından kurtarmaya memur etti. Yurdunu düşmandan kurtarmayla görevlendirilmiş bir orduyu, hangi dünya kamuoyu sorumlu tutabilir?*” sözleriyle dile getirmiştir.⁴¹¹

İsmet Paşa İtilaf Devletleri'ne yukarıda belirtilen uyarısını yaptıktan sözlerini eyleme geçirmiş ve 1. ve 2. orduların, Marmara bölgesinin daha güneyinde kalan askerlerin Kocaeli ve Çanakkale bölgesine harekete geçirilmesini bildirmiştir. Bu durum General Pelle ve Bouillon'u oldukça telaşlandırmış ve İsmet Paşa'dan Türk ordusunun 24 saat daha beklemesini rica etmişlerdir.⁴¹²

Aynı gün Mudanya'da bulunan Plastiras da Trakya'ya doğru hareket etmiştir. Plastiras Trakya'da Yunan birliklerini denetlemiş her an için savaşa hazır olması gerektiğini söylemiştir. Plastiras ayrıca İhtilal Komitesi'nin bölgede yaşayan Rumların yanında olduğu mesajını da vermiştir. Plastiras Atina'ya döndüğünde Yunan Hükümeti'ni müzakereler hakkında

⁴⁰⁹ Atinaiki 22 Eylül/5Ekim, 1922.

⁴¹⁰ Atinaiki 22 Eylül/5 Ekim 1922.

⁴¹¹ Mütercimler, 1922 Mudanya, 134.

⁴¹² Walder, Çanakkale Olayı, 398.

bilgilendirmiş ve Venizelos'a Doğu Trakya'yı alabilecek güçte askeri olduğunu dile getiren bir telgraf göndermiştir.⁴¹³

Bu dönemde Nider, Yunanistan'ın Trakya ordusu komutanlığına tayin edilmiştir. Yunan tarafının yaptığı bu hazırlıklar göz önüne alındığında Mustafa Kemal Paşa'nın endişelerinde ve aldığı önlemlerde ne kadar haklı olduğu anlaşılmıştır. Venizelos 6 Ekim'de Paris'ten Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na bir telgraf çekmiştir Venizelos telgrafında, Mudanya'da İtilaf Devletleri'nin aldığı kararın bir özetini sunmuştur. Venizelos telgrafında İtilaf Devletleri'ni eleştirmeyi de ihmal etmemiştir ve onlar Türkler karşısında geri çekiliyorlar biz de görüşmelerde dezavantajlı bir konuma düşmemek için mütareke şartlarını kabul etmeye yanaşalım demiştir.⁴¹⁴ Venizelos burada Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı alabilecek güçte askeri olduğunu dile getiren Plastiras'a da üstü kapalı bir yanıt vermiştir.

Mütareke şartlarının kabul edilmesi yönünde Venizelos'un yaptığı tavsiyeyi, Fransız Büyükelçisi, Yunanistan Dışişleri Bakanı Kanellopulos'a yapmıştır. Fransız büyükelçi Kanellopulos'a barış müzakerelerinin başlamasının ön şartının Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması olduğunu söylemiştir. Kanellopulos Fransız Büyükelçisinin bu tavsiyesini Paris'te bulunan Venizelos'a bir telgrafla iletmiştir.⁴¹⁵

İsmet Paşa görüşmelerin 7 Ekim'e ertelenmesini kabul ederken, Yunan ordusunun Doğu Trakya'da birtakım hazırlıklar içine girdiğini, bu hazırlıklar karşısında Türk ordusunun sessiz kalamayacağını da bildirmiştir.⁴¹⁶ Dolayısıyla bu noktada, daha önce sözü edilen Meriç ordusunun Türk tarafını nasıl rahatsız ettiği daha net ortaya çıkmaktadır.

İtilaf Devletleri generalleri ise İsmet Paşa'dan askeri harekâtın, 6 Ekim'de yapılacak görüşmelerin sonucuna kadar durdurulması için aracı olmasını istemişlerdir.⁴¹⁷ Generallerin ısrarı üzerine İsmet Paşa harekâtın başlamasını 24 saat ertelemiştir. Böylece müzakereler bir günlük bir kesintiye uğramıştır. İtilaf Devletleri generalleri İstanbul'a, İsmet Paşa Bursa'ya hareket etmiştir.⁴¹⁸

İsmet Paşa müzakerelerin kesilmesinden hemen sonra Başkumandanlığa gidişat hakkında bilgi vererek, 6 Ekim'de bir çözüme ulaşamadığı takdirde yapılacak harekâtın ayrıntılarını ordulara

⁴¹³ Tağmat, *Lozan Konferansı'nda Yunan*, 60,61.

⁴¹⁴ Georgantzis, *Diplomatika*, 248.

⁴¹⁵ Georgantzis, *Diplomatika*, 248.

⁴¹⁶ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, 179.

⁴¹⁷ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, 179.

⁴¹⁸ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 41.

şöyle anlatmıştır: “Çanakkale’de İngilizler ile asla bir hadiseye izin verilmeyecek, Derince mıntıkasında Müttefikin kuvvetleriyle temas halinde dolaşarak Boğaza kadar varılacaktı.”⁴¹⁹

İsmet Paşa Mudanya’da o ana kadar görüşülenleri, konferansın erteleme sebeplerini Mustafa Kemal Paşa’ya da yazmıştır.⁴²⁰ İsmet Paşa raporunda Doğu Trakya’nın teslimi konusunda İtilaf Devletleri’yle güven bunalımı yaşadığını dile getirmiştir.

İsmet Paşa’nın raporuna yanıt aynı gün Mustafa Kemal Paşa’dan gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa İtilaf Devletleri’nin 23 Eylül 1922 tarihli notalarına aykırı hareket ettiklerini, Karaağaç’ın Edirne’nin bir parçası olduğunu, Yunan kuvvetleri ve idaresinin Edirne’nin tamamen batısına çekilmesi gerektiğini bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın en rahatsız olduğu nokta; Trakya’nın tahliyesinin belirsiz bir zamana bırakılacak olmasıydı.⁴²¹

Konferans uzadıkça İngilizler, Çanakkale’deki savunma hatlarını güçlendiriyorlardı. Bunun yanı sıra Yunanlar da Trakya’da mezalimi artırıyorlardı.⁴²² Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa İsmet Paşa’ya talimat vererek⁴²³ 6 Ekim’i 7 Ekim’e bağlayan gece, Marmara bölgesinde bulunan Türk askeri birliklerinin İstanbul ve Çanakkale üzerine ilerlemeye başlamalarını bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu talimatıyla, İngiltere’yle savaş istemediğini ancak Trakya’da bulunan Yunan birliklerine ulaşmak için Çanakkale ve İstanbul üzerinden geçmek zorunda olduğunu bildirmiştir.⁴²⁴

Uzayan anlaşmazlık karşısında Mustafa Kemal Paşa’nın talimatı, her iki tarafı da bunalıma sokmuştur. Bu bunalımı aşmak için Fransa araya girmiş ve İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle İsmet Paşa aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf göndermiştir.⁴²⁵ Mustafa Kemal Paşa Fransa’nın arabuluculuk çabalarına olumlu yanıt vererek, İsmet Paşa’ya askeri harekâtı ertelemesini söylemiştir.⁴²⁶

Doğu Trakya’nın Yunanlar tarafından boşaltılması ile Türk idaresine teslimi konusundaki süre ve garanti konularında konferansın ilk üç gününde anlaşma sağlanamamıştır. İsmet Paşa, Türk kıtalarının Trakya’da idare kurulumu kurulmaz ve İtilaf Devletleri’nin kontrolüne son verilir verilmez, yani en geç bir ay sonra bölgeye girmelerini istiyordu. Çözumsuzlük Türk kıtalarının

⁴¹⁹ Akın, *Trakya’nın Türklere*, 41.

⁴²⁰ Mütercimler, 1922 *Mudanya*, 134.

⁴²¹ Türk geldi, Moudros ve Mudanya, 164,165.

⁴²² Akın, *Trakya’nın Türklere*, 41.

⁴²³ Mustafa Kemal Paşa’nın talimatı şöyledir: “Ekim’in 6. günü için kararlaştırılan içtimanızda Trakya’nın, İzmir’de kararlaştırılan esaslar dahilinde TBMM Hükümetine iadesini kabul etmedikleri takdirde, tasavvur buyurulduğu gibi, 6-7 Ekim’de derhal İstanbul üzerine harekete geçiniz!” Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922* Cilt II, İstanbul: Remzi Kitabevi, 31. Basım, 2014, 37, Türk geldi, Moudros ve Mudanya, 169.

⁴²⁴ Coşkun, *Asker İnönü*, 586.

⁴²⁵ Türk geldi, Moudros ve Mudanya, 169, Erdaş, *Mudanya Mütarekesi*, 244. Tansel, *Mondros’tan*, 208.

⁴²⁶ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı* II, 285. Türk geldi, Moudros ve Mudanya, 169,170. Coşkun, *Asker İnönü*, 587.

o zaman mı, yoksa barış antlaşması imzalandıktan sonra mı Trakya teslim edilecek bu noktada çıkmaza girmiştir.⁴²⁷ İtilaf Devlet temsilcileri İstanbul'daki generalleriyle görüşerek başlıca noktaları kapsayan bir protokol kaleme almışlardır. Harington, İsmet Paşa'ya, bunun, hükümetinin son sözü olduğunu bildirmiştir.⁴²⁸ İtilaf Devletleri generalleri 5 Ekim'de akşamleyin İstanbul'a gitmişlerdir. Generaller İstanbul'daki Yüksek Komiserlerle bir toplantı yaparak Mudanya Konferansı hakkında bilgi vermişlerdir.⁴²⁹

7 Ekim tarihli Patris Gazetesi Meriç ordusunun hareketliliğini ve Yunan tarafının Trakya'da yaptığı mezalimi görmezden gelerek Mudanya görüşmelerinin kesintiye uğrama nedenini İsmet Paşa'nın görüşmelerde gereğinden fazla istekte bulunması ile okuyucusuna açıklamıştır.⁴³⁰

Generaller İstanbul'da Yüksek Komiserlerle birlikte İsmet Paşa'ya sunulmak üzere bir taslak proje hazırlamışlardır. Generaller söz konusu projelerinde Edirne dahil Doğu Trakya'nın TBMM Hükümeti'ne devir teslimini kabul etmişlerdir. Karaağaç konusunda ise Türk isteklerini kabul etmemişler fakat Türk tarafının görüşlerine de yer vermişlerdir. Bu konuyla ilgili maddeye göre; *“anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren Trakya'daki Yunan kuvvetlerinin Meriç nehri batısına çekilmesi kabul edilerek, Meriç'in batısında kalan demiryolunun işletme kontrolü Türk, Yunan ve Müttefiklerden oluşan bir heyete bırakılmıştır.”*⁴³¹ Hatırlanacağı üzere daha önce teklif edilen projede Türk temsilcisinden söz edilmemişti.

İtilaf Devletleri yukarıda bahsedilen taslak konusunda Yunan Heyetini 5 Ekim'de İngiliz gemisinde bilgilendirmişlerdir. Yunan tarafı, İtilaf Devletleri'ne bir deklarasyon sunmuştur. Mazarakis söz konusu deklarasyonda İtilaf Devletleri'nin taslak antlaşmasında yer alan; Yunan ordusunun Meriç Nehri'nin gerisine çekilmesi önerisini askeri bir önlem olarak değil, siyasi bir çözüm olarak gördüğünü belirtmiştir. Mazarakis İtilaf Devletleri temsilcilerine, Yunan temsilcilerin aldığı talimatın bu siyasi kararları incelemelerine ve tartışmalarına izin vermediğini belirtmiştir.⁴³² Mazarakis Mudanya'ya askeri konuları görüşmeye geldiğini, siyasi konuları görüşmeye gelmediğini belirterek ateşkes taslağına olumsuz yanıt vermiştir. İtilaf Devletleri Generalleri Yunan heyetinin bu tavrından rahatsız olmuş, Fransız Generali Charpy Yunan Heyetiyle daha kesin konuşmuş ve Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini savunmuştur. Harington ve Monbelli Fransız meslektaşlarıyla aynı fikirde olmalarına rağmen

⁴²⁷ Coşkun, *Asker İnönü*, 588.

⁴²⁸ Kinross, *Atatürk Bir Millet*, 399.

⁴²⁹ Karacan, *Lozan*, 16.

⁴³⁰ Patris 24 Eylül/7 Ekim 1922.

⁴³¹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 447,448.

⁴³² Mazarakis, *Apominimonevmata*, 315.

Yunan tarafıyla daha sakin konuşmuş Doğu Trakya'nın tahliyesi için Yunan Hükümetinden güvence istenmeye çağırılmışlardır.⁴³³

Mazarakis Yunan Heyetinin İngiliz gemisindeki görüşmesini Dışişleri Bakanı Kanellopulos'a bir telgrafla özetlemiştir. Mazarakis bu telgrafında, İtilaf Devletleri'nin tutumundan bahsederek kendisinin hükümetinden görüş almak durumunda olduğunu belirtmiştir.⁴³⁴ Bu telgraftan anlaşılmaktadır ki Mazarakis Mudanya'da tam bağımsız değildir. Her adımda ülkesinin görüşüne gerek duymaktadır.

Mazarakis'in yukarıdaki telgrafı 7 Ekim tarihli Patris Gazetesi'ne de yansımıştır. Patris, mütarekenin temel çerçevesiyle ilgili olarak Yunan heyetine bilgi verildiğini yazmıştır.⁴³⁵

Mazarakis'in İtilaf Devletleri Generalleri'nin İstanbul'da hazırladıkları taslak proje hakkında ülkesinden görüş almak istediği dönemde, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı da Mudanya'daki Yunan heyetine bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta Yunan ordusunun geri çekilmesi durumunda Doğu Trakya'da yaşayan Yunanlara saldırmaya hazır Türk ve Bulgar çetelerinin bulunduğu belirtilmiştir. Mazarakis bu telgrafın içeriği hakkında Harington'u bilgilendirerek Yunanistan'ın nasıl bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu İngiltere'ye göstermek istemiştir.⁴³⁶

Yine aynı dönemde Venizelos Times gazetesine bir demeç vermiştir. Bu demeç Elefteros Tipos'un 5 Ekim tarihli sayısında yayınlanmıştır. Venizelos söz konusu demecinde Doğu Trakya'nın yönetiminin barış antlaşmasından önce Türklere verilmesine kesinlikle karşı olduğunu, Türklerin Hristiyanları yok edeceğini, bu nedenle İtilaf Devletleri'nin Türkleri kontrol etmek için Trakya'da kalması gerektiğini dile getirmiştir.⁴³⁷

Bir gün aradan sonra, 6 Ekim'de Mudanya Mütarekesi görüşmeleri kaldığı yerden başlamıştır. Monbelli kendi hükümeti adına bir açıklamada bulunarak İtalya'nın Karaağaç İstasyonuyla birlikte Edirne'nin Türkiye'ye verilmesini kabul ettiğini söylemiştir. Bunun yanı sıra İtalyan delege, azınlıkların korunması şartıyla, Trakya'nın hemen şimdi TBMM Hükümeti'ne bırakılmasını kabul etmiştir. Fransız General Charpy de Monbelli ile paralel yönde görüş bildirmiştir.⁴³⁸

Konferansın beşinci günü olan 7 Ekim'de sabah bir toplantı yapılmıştır. Harington, bölgedeki memurlar ve tayyare keşiflerine dayanarak Trakya'da tahribat olmadığına dair konferansa bilgi vermiştir. İsmet Paşa, Harington'a Doğu Trakya'ya gönderilen bu İtilaf Devletleri

⁴³³ Psomiades, "Eastern Thrace", 26,27.

⁴³⁴ Georgantzis, *Diplomatika*, 244.

⁴³⁵ Patris 24 Eylül/ 7 Ekim, 1922.

⁴³⁶ Mazarakis, *Apominimonevmata*, 315.

⁴³⁷ Elefteros Tipos 22 Eylül/5 Ekim 1922.

⁴³⁸ Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 447,448.

komisyonlarından dolayı teşekkürlerini iletmiştir. Londra ve Paris'ten talimat gelmediği için öğleden sonraki oturum yapılamamıştır. Harington, Lord Curzon Paris'e gittiği için temas kuramadığını, konferansın geri bırakılmasını istemiştir.⁴³⁹

Konferans uzadıkça barış gayretleri de boşa çıkmaya başlamıştı. Bu noktada İngiliz Hükümeti, Türk isteklerine karşı direnişten vazgeçerek⁴⁴⁰ Fransa'nın tutumunu öğrenmek ve yeniden dayanışma sağlamak amacıyla Dışişleri Bakanı Lord Curzon'u 6 Ekim'de Paris'e göndermiştir.⁴⁴¹ 6-7 Ekim 1922 tarihlerinde Fransız Devlet Başkanı Poincare, İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon ve İtalya'nın Paris Büyükelçisi Galli arasında üç ayrı toplantı yapılmıştır.

Paris müzakerelerinde Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde uzlaşmaya varılamayan konular gözden geçirilmiştir. Sonuçta Poincare, Curzon ve Galli Trakya'nın üç kademeli olarak boşaltılması konusunda anlaşmışlardır. Karara göre, İtilaf Devletleri Yunan kuvvetlerinin Meriç'in batısına bir an önce çekilmeye davet edilmeleri noktasında anlaşmışlardı. Yine bu karara göre boşaltılacak toprakları tahliye sırasında İtilaf Devletleri Türk mülki idaresiyle jandarmasının Doğu Trakya'da yerleşmesine kadar, geçici olarak emniyet ve asayiş sağlayacaklardı. Türk mülki idaresiyle jandarmasının yerleşmesi, Yunanlar tarafından boşaltılmasından bir ay geçmeyecek bir süre içinde olacaktı. Bu süre alındıktan sonra, barış konferansı devam ettiği sürece İtilaf Devletleri kuvvetleri de Meriç'te bulundukları yerleri muhafaza edeceklerdi.⁴⁴²

Müzakerelerin başında Doğu Trakya'nın 30 günlük boşaltma süresini az bulan Curzon, daha fazla ısrar etmemiş ve bir aylık süreyi kabul etmiştir. Böylece iki gün süren uzun müzakerelerden sonra İtilaf Devletleri bir karara varmışlardır.⁴⁴³

Curzon'un girişimiyle 6-7 Ekim tarihlerinde Paris'te yapılan görüşmeler neticesinde şekillenen İtilaf Devletleri görüşü Yunanistan'ı endişelendirmiştir. Patris 6 Ekim 1922 tarihli sayısında bugüne kadar müzakerelerden umutlu olan Yunanistan'ın artık yolun sonuna geldiğini, Trakya'nın kesinlikle Türkiye'ye verildiğinin kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴⁴

Patris Trakya'nın kaybedilmesinin sorumluluğunu Yunanistan'ın kendinde araması gerektiğini yine Kasım seçimlerine bağlarken İtilaf Devletleri'nin sözlerini dinleyip Kralı ülkeye getirmeseydik Trakya'yı kaybetmeyecektik anlayışıyla okuyucusuna anlatmıştır. Gazetenin yazarı Grakos, Venizelos'un Trakya konusunda artık bir şey yapamayacağını çünkü 22 aydır

⁴³⁹ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 46, Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya*, 167. Tansel, *Mondros'tan*, 210.

⁴⁴⁰ Erdaş, "*Mudanya Mütarekesi*", 244.

⁴⁴¹ Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya*, 170. Kinross, *Atatürk Bir Millet*, 399.

⁴⁴² Karacan, *Lozan*, 17. Kinross, *Atatürk Bir Millet*, 399.

⁴⁴³ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 49.

⁴⁴⁴ Patris 23 Eylül/ 6 Ekim, 1922.

kaderine terkedilen bir hastayı artık kimsenin iyileştiremeyeceğini belirtmiştir.⁴⁴⁵ Burada Patris'in müzakere görüşmelerinin sonucunu önceden görerek Venizelos'u korumak istediği anlaşılmaktadır.

Paris görüşmelerinden çıkan karar neticesinde Venizelos da Trakya'nın artık kaybedildiğini kabul etmiştir. Venizelos Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 7 Ekim 1922 tarihli telgrafında Doğu Trakya'nın Yunanistan için artık kesin olarak kaybedildiğini kabul ederken aklında tek bir konu vardır: Trakya Helenizmini kurtarmak. Venizelos Türk ordularının Avrupa'ya girmesinden sonra Trakya Helenizmini kurtarmanın tek yolunun, ne kadar acı verici de olsa Trakya topraklarını boşaltmak olduğunu dile getirmiştir. Venizelos ülkesini sakinleştirmek için ise Yunan yönetiminin Trakya'dan çekilmesinden sonra hemen Türk yönetiminin gelmeyeceğini fakat İtilaf Devletleri askerlerinin geçici olarak yönetimi üstleneceğini dile getirmiştir. Venizelos ülkesine bir de tavsiye vermiştir: Büyük Devletlerin kendi gemileriyle Küçük Asya'dan vatandaşlarını taşıırken bu gemileri, Trakya'dan göç etmek zorunda kalacak Yunanlar içinde kullanılmasını büyük devletlerden rica etmesi.⁴⁴⁶

Venizelos Doğu Trakya'nın kaybedildiğini öylesine kabullenmişti ki hükümetiyle olan bundan sonraki yazışmalarında, artık hep nüfus sorunundan bahsedecekti. Bu çerçevede Venizelos 8 Ekim'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafında, Mudanya'da bulunan Mazarakis'e Mudanya Protokolü'nün özellikle nüfusa ilişkin maddesine dikkat etmesini söylemiştir. Venizelos göçün zorunlu değil, isteğe bağlı olmasını vurgulamıştır.⁴⁴⁷

Venizelos'un Yunan yönetiminin Doğu Trakya'yı boşaltması gerektiği yönündeki telgrafını destekler biçimde İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri de Yunan Hükümeti'ne telgraf çekerek Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı acilen boşaltmasını istemişlerdir. Söz konusu telgraf Atinaiki Gazetesi'nin 8 Ekim tarihli sayısında yer almıştır. Aynı tarihli Atinaiki Gazetesi İtilaf Devletleri'nin fakat daha da önemlisi Venizelos'un Doğu Trakya'yı boşaltması konusundaki kararından büyük bir hayal kırıklığına uğradığını dile getirmiştir. Çünkü İhtilalciler ve hükümet her ne pahasına olursa olsun Trakya'yı feda etmeyeceklerdi. Fakat Venizelos'un Yunanistan Doğu Trakya'yı boşaltmazsa ülkesini temsil edemeyeceğini söylemesi ihtilalcilerin ideolojisinde deprem etkisi yaratmıştı.⁴⁴⁸

Patris Gazetesi, 8 Ekim'de Fransa ve İtalya'yı Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesi konusunda destekledikleri için ağır bir şekilde eleştirmiştir. Patris Gazetesi, İtilaf Devletleri'nin

⁴⁴⁵ Patris, 23 Eylül/6 Ekim 1922.

⁴⁴⁶ Georgantzis, *Diplomatika*, 252,253.

⁴⁴⁷ Georgantzis, *Diplomatika*, 257.

⁴⁴⁸ Atinaiki 25 Eylül/8 Ekim, 1922.

Küçük Asya'daki Helenizmi yok ettikleri gibi şimdi de Trakya'daki Helenizmi yok edeceklerini, İtilaf Devletleri'nin Dünya Savaşı'nda dile getirdikleri, tüm halklara özgürlüğünün verilmesi maddesini hiçe saydıklarını, kendilerini medeni sanan İtalya ve Fransa'nın şimdi kalkıp soğukkanlı bir şekilde Trakya'yı Kemal'e vereceklerini yazmıştır. Patris Gazetesi Fransa ve İtalya'yı yumuşak karnından vurmak istercesine "Alsace Loren ne kadar Fransızsa, Targesti ne kadar İtalyansa Trakya da o kadar Yunan'dır" demiştir. Patris dünyaya meydan okurcasına şunu da belirtmiştir. "Son Yunan askeri kalıncaya dek Trakya'da savaşağız." Patris Mustafa Kemal gerçeğıyle karşılaşmanın verdiği acının intikamını ise şu sözlerle almak istemiştir. "İtalya ve Fransa bir çete ele başısının isteklerine boyun eğen bir tavır sergileyebilir fakat Yunanistan varlığını ve onurunu koruyan bir tavır sergileyecek."⁴⁴⁹

Konferansın altıncı oturumu, 8 Ekim 1922 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Müzakerelerin 5 Ekim'den bu güne kadar istikrarlı bir şekilde toplanamaması, Türk tarafını tedirgin ediyordu. Fransa ve İtalya Türk isteklerine karşı değillerdi ancak İngiltere'nin ne yapacağı kesin değildi. Bu nedenle Türkiye, ileri harekâtı resmen durdurmakla beraber, konferansın dağılma tehlikesine karşılık bazı tedbirler almayı da ihmal etmemiştir. Türk birlikleri herhangi bir nedenle konferansın kesintiye uğraması halinde harekete geçerek Boğazları işgal edebilecek duruma getirilmişlerdi.⁴⁵⁰

Tarafsız bölge olarak adlandırılan bu bölgedeki askeri hareketlilik İngiltere'yi rahatsız etmiştir.⁴⁵¹ Bu çerçevede General Harington İsmet Paşa'ya bir muhtıra mektubu sunmuştur. Harington söz konusu mektubunda, konferans bitene kadar bütün harekâtın durdurulmasını ve bu konuda kendisine teminat verilmesini istemiştir. İsmet Paşa Harington'a yanıtında birliklerin hareketlerinin bir iç harekât olduğunu, aslında mıntıkada İngilizlerin faaliyette bulunduklarını açıklamıştır. Karşılıklı yazışmalardan sonra, taraflar birliklerine emir vererek herhangi bir olay çıkmasını önlemişlerdir.⁴⁵² 8 Ekim öğleden sonra bir gün önceden kararlaştırıldığı üzere çok kısa bir toplantı yapılmıştır.

9 Ekim'de, konferansın yedinci oturumunda Mudanya'daki Fransız ve İtalyan generalleri İsmet Paşa'yı ziyaret ederek eski sözlerine uymayan bazı çekingen kayıtlar ileri sürmüşlerdir.⁴⁵³ İngiltere'nin tarafsız bölge ve Trakya'ya geçirilecek jandarmaların sayısı konusunda ısrarlı olduklarını söyleyerek, kendilerine verilen talimata göre, daha önceden verdikleri teminat hilafına Karaağaç'ın Türklere bırakılmasından vazgeçtiklerini bildirmişlerdir. Yeni plana göre,

⁴⁴⁹ Patris 25 Eylül/8 Ekim, 1922.

⁴⁵⁰ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 50.

⁴⁵¹ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, 210.

⁴⁵² Akın, *Trakya'nın Türklere*, 50.

⁴⁵³ Aydemir, Tek Adam, 38.

Karaağaç Yunanlar'dan tahliye ettirilecek ve İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecekti.⁴⁵⁴ Öyle görünüyordu ki, Paris'te İngiltere, diğer müttefiklerini de kendi yolundan yürüme için ikna etmişti.⁴⁵⁵ İsmet Paşa Fransız ve İtalyan temsilcilerin önceleri Karaağaç'ın Türklere bırakılmasını kabullenirken şimdi sözlerinde durmadıklarını söyleyerek onları utandırmıştır. Her iki temsilci de önemsiz özürler ortaya koymuşlardır.⁴⁵⁶

Fransız ve İtalyan Generaller Türk tarafının istekleriyle hiç de uygun olmayan şartlar ileri sürmüşlerdir. Söz konusu ülkelerin generalleri bu son önerilerin reddedilmesi durumunda konferansın daha da çıkmaza gireceğini ifade etmişlerdir. Bu özel görüşmenin amacının, İsmet Paşa'yı General Harington'un sunacağı projeye hazırlamak olduğu anlaşıyordu. Fransız ve İtalyan Generaller, bu önerilerin reddedilmesi halinde durumun ağırlaşacağını belirterek bir bakıma Türk tarafını tehdit etmişlerdir.⁴⁵⁷ İtilaf Devletleri İsmet Paşa'yı etkilemede başarılı olamayınca Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf göndererek kendisinden projenin imzası için yardım istemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa Fransa'nın bu yeni kararından duyduğu rahatsızlığı dile getirerek Türklerin en açık haklarından fedakârlık istenemeyeceğini dile getirmiştir.⁴⁵⁸

İsmet Paşa'nın yukarıda yaşanan olayları anlatan raporu⁴⁵⁹ TBMM'de görüşüldükten sonra kendisine talimat niteliğinde bir cevap yazılmıştır. İsmet Paşa'dan şu noktaların temini istenmiştir: Yunan ordusu ve yönetimi Doğu Trakya'dan çekilince, TBMM Hükümeti bölgeyi devralmalı; İtilaf Devletleri askeri birlikleri ve komisyonlarının bölgede kalmaları gerekiyorsa, en çok bir ayı geçmemek üzere orda kalmaları, ama bölgedeki TBMM yönetimini denetleme hakları olmamalı;

Doğu Trakya'nın İtilaf Devletlerince Türkiye'ye devredildiği açıkça belirtilmeli;

Karaağaç, Edirne'nin bir bölümü olarak şimdilik sağlanamazsa, Yunan yönetiminden alındıktan sonra, İtilaf Devletleri işgalinde kalmalı, ama 1914 sınırına dek Türk hakları saklı tutulmalı;

Trakya'ya geçirilecek jandarma sayısı kısıtlanmamalı;

Boğazlar sorununda öz üzerinde anlaşmaya varılırsa, İngiliz ve Türk askeri birlikleri arasındaki mesafe uzatılmalı;

⁴⁵⁴ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 51.

⁴⁵⁵ Aydemir, *Tek Adam*, 38.

⁴⁵⁶ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 51.

⁴⁵⁷ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 219.

⁴⁵⁸ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 51,52.

⁴⁵⁹ Raporun tamamı için bkz. Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya* 171,172.

İtilaf Devletleri, Boğazlar bölgesindeki askeri birliklerini artırmayacakları yolunda güvence verirlerse, Türkler de, ön saftaki askerlerini takviye etmemeyi ve geri saflara asker yığmamayı üstlenmeli.⁴⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın bu son talimatından onun ne kadar gerçekçi bir yol izlediğini görmek mümkündür. Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletleri'yle daha fazla bir anlaşmazlığa düşmemek için Karaağaç'ın İtilaf Devletleri'nin işgali altında kalmasının kerhen kabul edilebileceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa İsmet Paşa'nın konferansta karşılaşılabileceği zorlukları tahmin ederek talimatını bu uzak görüşlülükle hazırlamıştır.⁴⁶¹

1.4.1. Mudanya Mütarekesi'nin İmzalanması ve Yunanistan'da Tepkiler

Mudanya Mütarekesi görüşmeleri 5 Ekim'den 9 Ekim'e kadar aksaklıklarla devam etmiş ve 9 Ekim 18.30'da yeniden çalışmalarına başlamıştır. Bu toplantıda General Harington İtilaf Devletleri'nin Türkler'den isteklerini kısaca özetlemiştir.⁴⁶² İngiliz Generali, İtilaf Devletleri Generalleri adına, Paris'ten aldıkları son talimata göre, hazırlamış olduğu bir anlaşma projesini Türk ve Yunan temsilcilerine ayrı ayrı vermiştir.⁴⁶³ Harington'a göre bu proje üzerinde müzakereye gerek yoktu çünkü bu proje Türklerin ulusal hedeflerine ulaşması için yeterliydi. Harington hazırlanan sözleşmenin okunmasını ve kesin cevap için saat belirlemesini istemiştir. Harington'un konuşmasından sonra İsmet Paşa projeyi okumuş ve bir örneğini de Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiştir.⁴⁶⁴

Paris'ten gelen ve Harington'un tartışmasız kabulünü istediği, Trakya'yı Türk ordusuna bırakan projede, Türk tarafının dikkatini çeken bazı noktalar vardı. İtilaf Devletleri'nin bu yeni projesinde Çanakkale ve Gelibolu yarımadasını belirsiz bir zamana dek işgal altında bulundurmak istediğini anlatan ifadeler vardı. İngiltere silahları bir yana bırakır görünerek bazı müphem diplomatik formüllerle, Boğazlarda kalma imkânını sağlamak istiyordu.⁴⁶⁵

İtalyan ve Fransız temsilciler, Harington'un etkisi altında kalarak projenin bu son haliyle kabul edilmesi için Türk tarafına ortak baskı kurmaya başlamışlardır. Konferans sona ermeden General Harington Türkiye'nin bu projeyi kabul etmediği takdirde bunun sonuçlarına

⁴⁶⁰ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı*, 288. Türkgeldi, *Moudros ve Mudanya*, 172,173.

⁴⁶¹ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 221

⁴⁶² Akın, *Trakya'nın Türklere*, 53.

⁴⁶³ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da*, 448. Tansel, *Mondros'tan*, 210.

⁴⁶⁴ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 53.

⁴⁶⁵ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da*, 448, Mütercimler, 1922 *Mudanya*, 148, Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 225.

katlanacağını söyledikten sonra İngiltere'nin topa, tüfeğe ve askere sahip olduğunu söyleyerek gözdağı vermiştir.⁴⁶⁶

Bouillon, görüşmelerin tamamlanmasından sonra Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Bouillon telgrafında; İtilaf Devletleri'nin sonuca varmak için nasıl bir çaba harcadığına değinerek ortak projeden bahsetmiştir. Bouillon projede sanki önemli bir değişiklik yokmuş gibi, on beş günlük uzatma süresi bir kenara bırakılırsa projenin İzmir'de kararlaştırılan maddelere yakın olduğunu, İngiltere'nin yapabileceği tüm fedakârlığı yaptığını, hattı fasılların oluşturulmasında Türk subaylarının da bulunacağını bunun bir sorun yaratmayacağını öne sürerek sözleşmenin imzalanmasını istemiştir. İsmet Paşa, Fevzi ve Refet Paşalar ile bir görüşme yaparak son projeyi görüşmüştür. Durum nazik bir safhaya ulaşmıştı. Yapılan toplantılar ya devam edecek ya da kesilecekti.⁴⁶⁷

Yunanistan 9 Ekim tarihli müzakerelerde kendini İtilaf Devletleri tarafından yalnız bırakılmış hissetmişti. 7 Ekim tarihli görüşmelerde 1915 hattının istenmesinin altında yatan bir neden de buydu. Yunan tarafı 9 Ekim'de bu çerçevede bir nota sunmuştur. Söz konusu notada Yunan tarafı, kendilerine oylarının sorulmayarak kesin kararlar alındığını, ancak yine de büyük devletlerin kararına saygı gösterileceğini belirtmiştir.⁴⁶⁸

Mütareke görüşmelerinin yapıldığı dönemde Yunanistan'a yapılan göçmen akını ülkeyi Milletler Cemiyeti'nden yardım isteme noktasına getirmiştir. 7 Ekim tarihli Patris Gazetesi'nde Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın Milletler Cemiyeti'ne ve Kızılhaç Örgütü'ne çağrıda bulunduğu görülmüştür. Söz konusu çağrıda Cemiyetin Küçük Asya'ya kurullar göndermesi, buradan göç etmek zorunda olan Rumların işlerini kolaylaştırması vurgulanmıştır.⁴⁶⁹

Venizelos her fırsatta Doğu Trakya'nın Yunanistan tarafından boşaltılması gerektiğini aksi takdirde ülkesini barış görüşmelerinde temsil edemeyeceğini dile getiriyordu. Bu noktadan hareketle Venizelos'un İhtilal Komitesiyle fikir çatışması içinde olduğu anlaşılmaktadır. Mütareke görüşmelerini bir yandan Paris'te Venizelos, bir yandan Atina'da İhtilal komitesi bir yandan da İngiliz gemisinde Mazarakis yönetmeye çalışıyordu. Bu durum Yunan tarafının karar alma sürecinde tutarsızlık yaratıyordu.

Mütareke şartlarının son aşamasına yaklaşıldığı tarih olan 9 Ekim'de Yunan iş adamları İhtilalcilere bir akşam yemeği vermişlerdir. Bu yemekte Trakya'daki Yunan askerine

⁴⁶⁶ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 53, Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 229. Tansel, *Mondros'tan*, 210.

⁴⁶⁷ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 230.

⁴⁶⁸ Seçil Akgün, "Mudanya Silah Bırakışmasında Yabancı Temsilciler, 70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bildiriler. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 3 (2014), 60.

⁴⁶⁹ Patris 24 Eylül/7 Ekim 1922.

gönderilmesi için bir miktar para da toplanmıştır. Bu yemekte Gonatas bir konuşma yapmıştır ve ne yazık ki İhtilal hükümetinin Trakya'nın kaybını önleyemediğini dile getirmiştir. Gonatas Trakya'nın kaybedilişinin sorumluluğunu üzerinden atmak istercesine Trakya'nın kaderi bizim ihtilalimizden önce zaten belirlenmişti. Biz İtilaf Devletleri'nin kararını değiştirmeye çalıştık demiştir.⁴⁷⁰

9 Ekim tarihli Patris Gazetesi Yunanistan'ın tüm ruhuyla Trakya için ağlaması gerektiğini çünkü Trakya'nın son nefesini verdiğini ve bunun sorumlusunun yine 1 Kasım seçimleri olduğunu vurgulamıştır. Patris, Trakya'nın yitirilmesinden duyulan acıyı *“Güzel bir rüya sona erecek ve acı bir gerçek önümüze serilecek; Trakya, Trakyamız, sevgili Trakyamız artık olmayacak”* diye belirtmiştir.⁴⁷¹

Konferansın sekizinci oturumu olan, 10 Ekim 1922, Mudanya görüşmelerinin son aşamasına varıldığı bir dönüm noktası olmuştur. Harington 10 Ekim 1922'de Mudanya'ya döndüğünde kendi hükümetini gelişmelerden haberdar etmiştir. İngiltere, Harington'a gerekirse askeri harekâta girişebileceği hakkında talimat vermiştir. Harington tam konferans salonuna gireceği sırada kendisine, Çanakkale'deki komutan General Marden'in telgrafı verilmiştir. Marden İngiliz Kuvvetlerinin kuşatılmakta olduğunu söyleyerek, ateş açma yetkisi istiyordu.⁴⁷² Harington ise görüşmelerden umudunu tamamen kesmemiş olmalı ki ateş açma emriyle ilgili herhangi bir uygulamaya geçme gereğini görmeden telgrafı cebine koymuş, yine de General Marden'e bir süre bekleyip belli bir saatte ateş açma emrini de vermiştir.⁴⁷³

Mudanya Konferans'ı bu şekilde 10 Ekim'de saat 18.00'de çalışmalarına başlamıştır. Harington bir konuşma yaparak İtilaf Devletleri'nin neleri kabul ettiğini anlatmıştır. Bu konuşmada Türkiye'nin İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül notalarına göre bütün Trakya'yı alabileceği, Türkiye'nin Edirne ve Karaağaç istihkâmları hakkındaki isteklerinin kabul olunduğu, barış antlaşmasının imzasından sonra İtilaf Devletlerinin İstanbul'dan çıkabilecekleri ve 45 gün içinde Trakya'nın TBMM idaresine verileceği vurgulanmıştır.⁴⁷⁴

Harington konuşmasından sonra İtilaf Devletleri'nin TBMM Hükümeti'nden isteklerini de şöyle sıralamıştır:

*“Bizim tarafımızdan çizilmiş bulunan ve halen bulunduğumuz bölgeye barış sonuna kadar riayet edilmesi,
Trakya'ya geçirilecek Türk jandarmasının miktarı üzerinde bir anlaşmaya varılması,*

⁴⁷⁰ ElefterosTipos 26 Eylül/9 Ekim 1922.

⁴⁷¹ Patris 26 Eylül/9 Ekim 1922.

⁴⁷² Mütercimler, 1922 Mudanya, 50.

⁴⁷³ Akgün, “Mudanya Silah”, 59. Kinross, *Atatürk Bir Milleti*, 400.

⁴⁷⁴ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 244.

*Kısa bir süre için Trakya’da İtilaf Devletleri’nin birliklerinden müfrezelerin bulunmasına muvafakat edilmesi”*⁴⁷⁵

Harington’un bu konuşmasından sonra gergin bir bekleyiş yaşanmış ve İsmet Paşa birden “J’accepte”⁴⁷⁶ demiştir. Bundan sonra jandarma konusu da ele alınmış ve 8000 sayısında anlaşılmıştır. Harington General Marden’e verdiği ateş açma süresinin bitimine yalnız 75 dakika kala iptal emrini göndermiştir. Müzakerelerin gece saat 24.00’te yapılması ve son şeklini almış olan mütareke metninin imzalanması kararlaştırılmıştır.⁴⁷⁷

10 Ekim’de Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde taraflar artık antlaşma şartlarını karşılıklı kabule yanaşmışlardı. Antlaşmanın imzalanacağı kesinleşmişti. 10 Ekim tarihinde Patris Gazetesi bir zamanların rüyası olan Megali İdea’yı işaret ederek Trakya’nın kaybedilmesiyle 5 deniz 2 kıtaya hakim olan Yunanistan’ın artık olmadığını dile getirmiştir.⁴⁷⁸

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin kendi lehine sonuçlanmayacağını gören Yunanistan artık iç konulara ağırlık vermeye başlamıştır. Bakanlar kurulu İhtilal Hükümeti’nin Başkanlığında toplanarak ülkede seçim konusunu gündeme getirmiştir.⁴⁷⁹

Mudanya görüşmelerinden ülkesi adına olumlu bir sonuç çıkmayacağını Venizelos da anlamıştı. Venizelos ülkesine bir telgraf göndererek Meriç ordusunun son durumunu sormuştur. Venizelos bu sorunun yanıtını ülkesi için olduğu kadar kendisi için de istemiştir. Çünkü Venizelos barış konferansında arkasında bu ordunun varlığını hissetmek istiyordu.⁴⁸⁰

11 Ekim 1922’de, Mudanya Mütarekesi’nin hazırlanan Fransızca metninin Türkçeye çevirisi için çalışmalara başlanmıştır. Çeviri işleri nedeniyle konferans gece de dahil 15 saat daha çalışmalarına devam etmiştir. Sözleşme İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Yunanca ve Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Daktiloya çekilmesi de uzun zaman almıştır.⁴⁸¹

Antlaşmanın imzalanması için delegeler gece yarısı gelmişlerdir. İtilaf Devletleri delegelerinin protokolü Yunan delegelerden sonra imzalamaları gerekiyordu fakat Yunan delegeler, siyasi konular içeren protokolü imzaya yetkilerinin olmadığını dile getirmişlerdir. 11 Ekim sabahı imza töreni tamamlanmış ve saat altıda “Mudanya Askeri Sözleşmesi” imzalanmıştır.⁴⁸² Bu Sözleşmenin maddeleri şunlardır:

⁴⁷⁵ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 241,242.

⁴⁷⁶ Kabul ediyorum.

⁴⁷⁷ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 244.

⁴⁷⁸ Patris 27 Eylül/10 Ekim 1922.

⁴⁷⁹ ElefterosTipos 27 Eylül/10 Ekim 1922.

⁴⁸⁰ Tağmat, *Lozan Konferansı’nda Yunan*, 68.

⁴⁸¹ Walder, *Çanakkale Olayı*, 404.

⁴⁸² Tansel, *Mondros’tan*, 211.

“Sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle Türk ve Yunan kuvvetleri arasında çarpışmalar durdurulacak ve Trakya’daki Yunan kuvvetleri, Ege Denizi ağzından Trakya ile Bulgaristan sınırının kesiştiği yere dek Meriç Nehri’nin sol kıyısı şeklinde belirlenen çizginin gerisine çekilecektir. (Md. 1 ve 2). Barış Antlaşması yapıldığına değin, Trakya’da yaşanması muhtemel karışıklıkların önüne geçilmesi için, Meriç Nehri’nin sağ kıyısı, Karaağaç ile birlikte Müttefik Devletlerin askerleri tarafından işgal edilecektir. (Md.3). Edirne çevresine ulaşımı sağlayan demiryolu bağlantısının, geçiş serbestliğini aksatmadan sürdürebilmek için, Meriç Nehri’nin sağ kıyısını izleyen demiryolu kesimi, Müttefikler, TBMM Hükümeti ve Yunanistan’ın göndereceği birer temsilciden oluşacak karma bir komisyon tarafından denetime bağlı tutulacaktır. (Md.4). Mütareke’nin yürürlüğe girmesiyle Doğu Trakya’yı boşaltmaya başlayacak olan Yunan kuvvetleri, 15 günlük bir sürede bu işlemi tamamlayacaklardır. (Md.5). Yunan memurları, sivil yönetimi müttefik memurlarına bırakacak, onlar da olanak dahilinde, bu yönetimi aynı gün Türk memurlara devredeceklerdir. Bu el değiştirme işlemi bütün Trakya’nın Yunan kuvvetlerince boşaltılmasının bitimi üzerine, en çok 30 gün içinde son bulmuş olacaktır. (Md.6). TBMM Hükümeti, yerel düzenin ve güvenliğin sürdürülmesi ve ayrıca sınır ve demiryollarının korunması için, sivil memurlara ek olarak 8 bin kişiyi aşmayacak şekilde jandarma kuvvetleri de bulundurabilecektir. (Md.7). Müttefik kuvvetleri yaklaşık yedi taburdan oluşacak bir kuvvetle Doğu Trakya’yı işgal edecektir. (Md.9). TBMM Hükümeti kuvvetleri, barış konferansının açılışına değin ve konferans süresince, Anadolu toprakları üzerinde belirlenen birtakım sınır çizgileri ötesine geçmeyecektir. (Md.11). TBMM Hükümeti, barış antlaşmasının onaylanmasına değin, Doğu Trakya’ya kuvvet geçirmemeyi, orada bir ordu toplamamayı ve bulundurmayı taahhüt etmektedir. (Md.13).”⁴⁸³

General Harington Mudanya Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasıyla ilgili duyularını şu şekilde aktarmıştır:

“Ansızın bir uzlaşmaya varıldığını anladım ve General Marden’e mesaj gönderdim. Mesaj eline, ateş açmadan 75 dakika önce geçmişti... Az kalsın başlamak üzere olan bir savaşı önlediğim için çok mutluydum.”⁴⁸⁴

Mudanya Mütarekesi’nin imzalandığı, Ankara’ya kısa bir telgrafla bildirilmiştir.

“Mudanya Mukavele-i askeriyesi, 11 Teşrinievvel (Ekim) 1338 (1922) de saat 6.00’da imza edilmiştir.

⁴⁸³ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, Cilt I, Ankara: TTK, 3. Baskı, 2000, 63-66

⁴⁸⁴ Serpil Sürmeli, “General Charles Harington’un 1920-1923 Dönemi Türkiye Raporu ve Döneme Dair Raporla İlgili Değerlendirmeler”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 4 (2007), 57.

Mudanya Mütarekesi Protokolü imzalandıktan sonra Harington, İsmet Paşa'yı askerce selamlayarak Iron Duke gemisiyle İstanbul'a doğru gitmiştir. İmzacı temsilciler de Mudanya'dan ayrılmışlardır. Türk tarafı o gün, bir askeri tören birliği çıkararak yabancı heyet temsilcilerini selamlamışlardır.⁴⁸⁶

Mudanya Müzakerelerinde istediği hedefe ulaşan Mustafa Kemal Paşa, 11 Ekim'de Harington'a çektiği telgrafta barışın kurulması için sarf edilen gayretlerin başarıyla sonuçlanmasını bütün insanlık adına arzuladığını dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu tavrıyla İngiltere'ye zeytin dalı uzatmıştır.⁴⁸⁷ Mudanya Sözleşmesi 14/15 Ekim gece yarısından başlayarak yürürlüğe girmiş, böylece Türk-Yunan savaşı da son bulmuştur.⁴⁸⁸

Mudanya Mütarekesi Türkiye için büyük bir diplomatik başarıydı, çünkü tek bir darbe indirmeden isteklerinin çoğunu, özellikle de Doğu Trakya'yı geri almıştır.⁴⁸⁹ Mudanya Mütarekesi'yle Batılı devletler TBMM Hükümeti temsilcileriyle ilk kez resmi görüşmelerde bulunmuşlardır. Daha sonra Lloyd George'un "Sevr'den bu yana gerileme" olarak niteleyeceği bu ateşkes, Asya'nın Avrupa'ya karşı her bakımdan kazandığı büyük bir zafer olarak görülmüştür.⁴⁹⁰ Mudanya Mütarekesi sonrasında İngiltere Doğu Akdeniz politikasını terk etmiş, Başbakan David Lloyd George istifa etmek zorunda kalmıştır.⁴⁹¹ Mudanya Mütarekesi ile Türk-Yunan savaşına son verilmiş ve Doğu Trakya tek bir kurşun atılmadan kurtarılmıştır. Fakat İstanbul ve Boğazlarda İtilaf Devletlerinin nüfuzu ve varlığı devam etmiştir. Dolayısıyla Türkiye Lozan'a eli tam güçlü olarak katılamamıştır.⁴⁹²

11 Ekim'de İtilaf Devletleri delegeleri Yunan delegelerini İngiliz gemisine çağırarak mütareke metnini dikkatlerine sunmuşlardır. Mazarakis, Mudanya Mütarekesi metninin kendilerine sorulmadan hazırlandığını, bu metin üzerinde İtilaf Devletleri'nin de mutabık olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, bu metnin barış antlaşmasına hanel getirdiğini, Yunan heyetinin Mudanya'ya sadece ateşkesin şartlarını tartışmaya geldiğini, Trakya'nın Türkler tarafından derhal işgal edilmesini Yunanistan'ın kabullenemeyeceğini, kendisinin böyle bir

⁴⁸⁵ Aydemir, Tek Adam, 38

⁴⁸⁶ Mütercimler, 1922 *Mudanya*, 155.

⁴⁸⁷ Andrew Mango, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Çev. Füsun Doruker, İstanbul: Remzi Kitabevi, 19. Basım, 2021, 415,416.

⁴⁸⁸ Mütercimler, 1922 *Mudanya*, 155.

⁴⁸⁹ Kinross, *Atatürk Bir Milleti*, 400.

⁴⁹⁰ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 289.

⁴⁹¹ Roderic H. Davison, *Turkish Diplomacy From Mudros to Lausanne*, The Diplomats (1919-1939), Princeton, 1953, 199.

⁴⁹² Temuçin Faik Ertan, "Mudanya Mütarekesi'nden Lozan Barış Antlaşması'na", *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 3. Baskı, 2014, 143.

yetkiye sahip olmadığını bildirerek mütarekeyi imzalamaktan kaçınmıştır.⁴⁹³ Yunan delegeleri Mütareke görüşmelerini kendi çıkarlarına uygun görmemişlerdi. Onlara göre Mütareke şartları Yunanistan'a yapılan büyük bir haksızlıktı.⁴⁹⁴ Mazarakis kendi Hükümeti'ne çektiği telgrafta görüşmelerden Yunanistan lehine bir sonuç çıkmayacağını, Mudanya'da durmanın artık gereksiz olduğunu dile getirmiştir. Yunan Heyeti İtilaf Devletleri'yle giriştikleri uzun tartışmadan sonra Yunanistan'a gitmek üzere yola çıkmışlardır. Yunan heyetinin bu tavrı İtilaf Devletleri tarafından pek dikkate alınmamış antlaşmanın imzalanmasında bir engel teşkil etmemiştir.⁴⁹⁵

11 Ekim tarihli Esperini Gazetesi Trakya'nın aslında Yunan olduğunu, 500 yıldır özgürlüğünden yoksun yaşayan Trakya için son 3 yılda özgürlük hayalinin doğduğunu fakat bu hayalin şimdi yok olduğunu dile getirmiştir.⁴⁹⁶

Mudanya'da imzalanan ateşkes sözleşmesinin bir suretini eline alan Venizelos acilen Curzon'a bir mektup göndererek ateşkes antlaşmasının Trakya'daki Hristiyan nüfusun haklarını koruyamayacağı yönündeki endişelerini dile getirmiştir. Venizelos'un endişelerini yatıştıran Curzon, Hristiyan nüfusun korunacağına dair güvence vermiştir. Venizelos ancak bu güveni aldıktan sonra Atina'ya bir telgraf çekmiş ve Yunanistan'ın Mudanya Mütarekesi'ni imzalamasının ülkenin faydasına olacağını dile getirmiştir.⁴⁹⁷

Yunanistan Dışişleri Bakanı Kanellopulos Venizelos'a Mudanya Mütarekesi hakkında bilgi veren bir telgraf göndermiştir. Kanellopulos Mütareke'nin Yunan tarafını çok üzdüğünü çünkü Yunan nüfusun Doğu Trakya'dan ayrılması için verilen zamanın yetersiz olduğunu dile getirmiştir.⁴⁹⁸

12 Ekim tarihli Esperini Gazetesi Yunanistan'ın haklarının tanınmamasından dolayı üzüntü duyulduğunu, Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın İtilaf Devletleri'nin yanında yer aldığını fakat şimdi İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'ı boğazından tutup sıkıldığını dile getirmiştir.⁴⁹⁹ Mudanya Mütarekesi maddeleri dönemin gazetelerinde yer almıştır.⁵⁰⁰

12 Ekim tarihli sayısında, Patris Gazetesi yazarı Grakos, mütarekeyi Mudanya Körfezinde bir İngiliz gemisinde yaşanan trajedi olarak yorumlamıştır. Bir türlü Türk zaferini görmek istemeyen Grakos yine Dünya Savaşı'na ve Sevr Antlaşması'na gönderme yapmış; Dünya

⁴⁹³ Mazarakis, *Apominimonevmata*, 326

⁴⁹⁴ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 258.

⁴⁹⁵ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 247.

⁴⁹⁶ Esperini 28 Eylül/11 Ekim 1922.

⁴⁹⁷ Psomiades, "Eastern Thrace", 32,33.

⁴⁹⁸ Georgantzis, *Diplomatika*, 273.

⁴⁹⁹ Esperini 29 Eylül/12 Ekim 1922.

⁵⁰⁰ Esperini 29 Eylül/12 Ekim, ElefterosTipos 29 Eylül/12 Ekim 1922.

Savaşı'nda İtilaf Devletleri'ne yardım eden iki subayın şimdi "*Trakya'yı Kemal'e Terkeden*" antlaşmayı imzalamak zorunda kaldığını dile getirmiştir. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr'in üzerinden 20 ay geçmişti ve şimdi Yunan Temsilcileri Sevr'deki Türk temsilcilerin yerini almıştı. Venizelist çizgide olan bir gazetenin Kasım 1920 seçimlerine gönderme yapmaması neredeyse imkânsızdı. Grakos bu düşüncesini "*Bugün Mazarakis ve Sarıyannis Mudanya Protokolü'nün altına imza atmışsa bu Yunan halkının kullandığı oyların sonucudur*" demiştir.⁵⁰¹

Yunanistan'ın Mudanya Mütarekesi'ni imzalamaktan başka çaresi yoktu. Barış görüşmelerine İtilaf Devletleri'yle ihtilaflı bir şekilde katılamazdı. Yunanistan'daki yabancı temsilcilikler de ateşkesin imzalanması yönünde Yunan Hükümeti'ne talimat vermişlerdi. Yabancı diplomatlar Yunanistan'ın çıkarının Doğu sorunuyla ilgili askıda kalan sorunların çözüme kavuşturulmasında olduğunu söylemişlerdir.⁵⁰² Bu durumda Mudanya Mütarekesi Lozan'a bir yatırımdı.

13 Ekim'de Yunan Hükümeti ateşkesin maddelerini resmi olarak kabul etmiştir. Yunan Hükümeti, 15 Ekim'de İstanbul'daki Yüksek Komiseri Sinopulos'a Yunan Hükümeti'nin Mudanya Ateşkesi'nin şartlarını kabul ettiğini, bunu İstanbul'daki İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerine ve TBMM Hükümeti'ne bildirmesini söylemiştir.⁵⁰³ Yunanistan mütarekeyi imzalarken içinde taşıdığı bir hassaiyeti de İtilaf Devletleri'ne hissettirmiştir: Hristiyan halkın İtilaf Devletleri tarafından korunacağına olan inancı⁵⁰⁴ Yunanistan her ne kadar Mudanya Mütarekesi şartlarını kabul etmiş olsa da yenilgiyi bir türlü kabullenememiş ve kamuoyuna şöyle seslenmiştir: "Yunan askeri yenilmedi, teslim oldu."⁵⁰⁵

Yunan Hükümeti'nin Mütareke metnini kabul ettiğine dair bildirisi, TBMM Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi Hamid Bey aracılığıyla TBMM Hükümeti'ne iletilmiş ve ateşkes 15 Ekim 1922 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Mudanya Mütarekesi sözleşmesi imzalandıktan sonra Yunanistan Doğu Trakya'yı elinde tutabilir miydi sorusu Yunan yazarları meşgul etmiştir. Bu soruya olumlu olumsuz yanıtlar verilmiştir. Yunanistan Doğu Trakya'yı elinde tutabilirdi diyen bakış açısına göre Boğazlar Bölgesinde Türk ve Yunan askerleri arasında İngiliz askerinin bulunması Yunan tarafına Doğu Trakya'yı boşaltmayı reddetme imkânı sunuyordu. Türkler İngilizlerle bir çatışmaya girmekten kaçınacaklardı. Çünkü Türklerin Boğazları geçerek Avrupa'ya ulaşacak yeterli deniz gücü

⁵⁰¹ Patris 29 Eylül/12 Ekim 1922.

⁵⁰² Patris 30 Eylül/13 Ekim 1922.

⁵⁰³ Psomiades, "Eastern Thrace", 32,33.

⁵⁰⁴ Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi (Yapılan Teklifler)*, 259.

⁵⁰⁵ Gouti, Elefterios Venizelos, 27.

yoktu. Türkler İngiltere ile çatışsa bile sonrasında Yunanistan'la savaşacak gücü kendilerinde bulamayacaklardı. Doğu Trakya'nın boşaltılması kararı Venizelos tarafından siyasi nedenlerle alınmıştır askeri nedenlerle değil. Venizelos'un bu kararı almasındaki en önemli etken İngiltere ve Türkiye'nin çatışmasına engel olmaktı. İtilaf Devletleri Boğazları işgal altında tutmakla aslında kendi çıkarlarına hizmet ediyorlardı dolayısıyla Doğu Trakya onlar için Yunanistan için önemli olduğu kadar önemli değildi. Şu da bir gerçek ki Yunan askeri büyük ölçüde dağılmıştı Trakya'daki Yunan askeri ise Küçük Asya Felaketi'ni yaşamamıştı.⁵⁰⁶ Bu bakış açısı her ne kadar olumlu görünse de aslında kendi kendini çürütüyordu: her şeyden önce Yunan diplomasisinde etkin güç olan Venizelos'un bizzat kendisi ülkesine Doğu Trakya'yı boşaltmasını söylemişti. Bunun yanı sıra İngiltere kendi çıkarlarını bir kenara bırakıp Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi için mücadele etmeyecekti ve bu gerçeği Yunanistan'ın kendisi de bilmekteydi.

Olumsuz bakış açısına göre ise İngiltere kendi müttefiklerinin yardımı olmadan Yunanistan'a yardım edemezdi çünkü bilindiği gibi İtalya ve Fransa Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesini kabul etmişlerdi.⁵⁰⁷ İngiltere Yunanistan'a savaş araç gereci sağlama konusunda da yardım edebilirdi fakat 1920'den beri Kral Yunanistan'da olduğu için bu yardımı kesmişti. İngiltere'nin Yunanistan'a savaşması için yardım edememesinin bir diğer nedeni de insani boyuttur. Yunanistan 700.000'den fazla göçmenin ihtiyacını karşılayacak güce tek başına sahip değildi. Büyük güçlerin bu yöndeki yardımına daha çok ihtiyaç duyulmaktaydı. Venizelos yeni bir Türk-Yunan savaşının Yunanistan'ı daha da yalnızlaştıracağını düşünerek⁵⁰⁸ Plastiras'a var olan yeni duruma uyum sağlamasını tavsiye etmiştir.⁵⁰⁹ Türkiye ile yeni bir savaşa girmekten kaçınmıştır. Yunanistan Mudanya'ya katılmaya karar vermekle bir sonraki adım olan Lozan Barış Görüşmelerinde konumunu daha da güçlendirmiştir.⁵¹⁰ Böylece Yunan tarafı Mudanya'dan kendi adına çıkan olumsuz sonucu olumluya çevirmek istemiştir.

1.5. Doğu Trakya'nın Türkiye'ye Devir Teslimi

Mudanya Mütarekesi Protokolü 11 Ekim'de imzalanmış, 14/15 Ekim gecesi yürürlüğe girmiştir. 11 Ekim'den 15 Ekim'e kadar geçen süreyi İtilaf Devletleri'nin Generalleri bir ön hazırlık süresi olarak değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede İtilaf Devletleri Generalleri İstanbul'da toplantılar düzenlemişlerdir ve bu toplantılarda Doğu Trakya'nın Yunanistan tarafından nasıl tahliye edileceği ve İtilaf Devletleri tarafından işgaline dair bir takım kararlar

⁵⁰⁶ Spiros, *Shesis*, 39.

⁵⁰⁷ Bekiris, *Apo Ton*, 152.

⁵⁰⁸ Spiros, *Shesis*, 40.

⁵⁰⁹ Bekiris, *Apo Ton*, 352.

⁵¹⁰ Spiros, *Shesis*, 40.

almışlardır. İstanbul’da alınan bu kararlar çerçevesinde İtilaf Devletleri Doğu Trakya’yı üç mıntıkaya bölmüşlerdir.⁵¹¹ Her İtilaf Devleti kuvveti kendi mıntikasından sorumlu olacaktı. Buna göre İtalyan Kuvvetleri: Çorlu ve Çerkezköy yöresinden oluşan birinci mıntika, Fransız Kuvvetleri: Edirne, Kırkkilise (Kırklareli) ve Lüleburgaz yöresinden oluşan ikinci mıntika, İngiliz Kuvvetleri: Tekirdağ, Keşan ve Hayrabolu yöresinden oluşan üçüncü mıntikayı işgal edeceklerdi.⁵¹² İtilaf Devletleri kuvvetlerine asayiş ve düzenin sağlanması için yedi tabur asker verilmişti.⁵¹³

Bütün Doğu Trakya’nın, tahliyesinin ve işgalinin 15-31 Ekim 1922 tarihleri arasında üç dönemde tamamlanması hedeflenmişti. Bu çerçevede 15-21 Ekim günlerinde Çatalca ayırıcı çizgisinden itibaren Çorlu’ya kadar olan bölge, 21-26 Ekim günlerinde Çorlu ile Lüleburgaz arasındaki bölge, 26-31 Ekim günlerinde Lüleburgaz’dan itibaren Meriç nehrine kadar olan bölge tahliye ve işgal edilecekti. Aslında bu teknik bir süreçti. Fakat bu süreci Yunanların Türklere yaptığı zulümler zorlaştırmıştır. Aslında Trakya’daki Yunan zulmünün geçmişi Ocak 1919 yılına, Edirne-İstanbul demiryolu hattının işgal edildiği döneme uzanıyordu. 1919’dan sonraki süreçte Yunanistan’ın Küçük Asya Felaketi’ni yaşamasıyla söz konusu zulümler daha da artmıştır. Bu zulümlere Başkumandanlık Muharebesi ile son verilmiş bozguna uğrayan Yunan askeri kaçmaya başlamış, Yunan askerinin kaçışına Rumlar da dahil olmuşlardır. Yunan askeri ve Rumlar bu kaçış sırasında köy ve kasabaları da yağmalamaya başlamışlardır.⁵¹⁴

Yukarıda ayrıntılarıyla anlatıldığı gibi Mudanya Mütarekesi görüşmeleri öncesinde Trakya konusu Türkiye ve İngiltere’yi savaşın eşiğine getirmişti. Mustafa Kemal Paşa bu sürecin uzaması halinde Yunan ordusunun Trakya halkına yaşatacağı acıları öngörerek İtilaf Devletleri’ni uyarmıştı.⁵¹⁵ Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sürerken de TBMM Hükümeti Trakya’da Yunanlar tarafından Türklere yapılan zulümlerin hassasiyetini üzerinde taşıyordu. Bu çerçevede İtilaf Devletleri Yunan zulümlerini incelemek için bölgeye heyetler göndermişlerdi.⁵¹⁶

Mudanya Mütarekesi Protokolü’ne göre Yunanlar Trakya’yı tahliye etmeyi kabul etmiştir ve bu tahliye bir takvime bağlanmıştır. Mudanya Mütarekesi Protokolü’nde her ne kadar güvenlik önlemleri alınmış olsa da Türkler Yunanların giderken yağmalama yapacaklarına dair endişeyi

⁵¹¹ Bıyıkhoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*, 456.

⁵¹² Akın, *Trakya’nın Türklere*, 71,72.

⁵¹³ *Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6ıncı Kısım IV Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay. Seri No: 1, 1969, 151.

⁵¹⁴ Akın, *Trakya’nın Türklere*, 72.

⁵¹⁵ Coşkun, *Asker İnönü*, 572.

⁵¹⁶ Akın, *Trakya’nın Türklere*, 85.

içlerinde taşıyorlardı.⁵¹⁷ Türk tarafı endişelerinde haksız da değildi. Çünkü o dönemde Doğu Trakya'da Yunan tarafı zulmünü artırmıştı. Bu çerçevede insanlık dışı uygulamalar görülüyordu.⁵¹⁸ Yunan zulmü karşısında TBMM Hükümeti tepki olarak, kendisinin de desteklediği çete faaliyetlerinin yeniden devam ettirilmesine karar vermiştir. Bu faaliyetler daha çok anayol kavşaklarında yoğunlaştırılmıştır. Söz konusu çete faaliyetleri kapsamında Doğu Trakya Türkleri, İtilaf kuvvetleri Doğu Trakya'ya gelene kadar, korunmuştur.⁵¹⁹

Mudanya Mütarekesi Protokolü'nün yürürlüğe girmesiyle birlikte, Yunanların Doğu Trakya'yı askeri ve sivil olarak boşaltma süreci de başlamıştır. Bu çerçevede öncelikle askeri boşaltma yapılacaktı. Yunan birlikleri 15 Ekim'den itibaren en uzak noktalardan tren yolundaki kasabalara doğru toplanmaları sağlanmıştır. Kasabalardaki birlikler vagonlarla, Tekirdağı ve civarındaki birlikler de gemilerle Yunanistan'a gönderilmiştir. Askeri tahliyenin tamamlanmasının ardından sivillerin tahliye süreci başlamıştır. Yunan hükümetinin sivillerin tahliyesine yönelik politikası, Doğu Trakya Rumlarını Makedonya ve Batı Trakya'ya yerleştirmek oluşturmuştur. Böylelikle Yunan hükümeti söz konusu yerlerde Rum nüfusu artırmayı hedeflemiştir. Yunan asker ve sivillerin sevkiyatının hem deniz, hem tren hem de kara yolu ile yapılması büyük bir düzensizliğe neden olmuştur. Rumlar bu süreçte de Türklere karşı aşırılıklarını sürdürmüşlerdir. Yunan hükümeti de tonlarca buğdayı Yunanistan'a kaçırmaya çalışmıştır. Tahliye sırasında yaşanan kargaşalığa ancak 22 Ekim'de, İtilaf Devletleri heyetlerinin duruma müdahale etmesiyle son verilebilmiştir.⁵²⁰ 15 Ekim 1922'den itibaren İtilaf Devletleri Heyet ve Kuvvetlerinin Trakya'ya gelmeleri hiç olmazsa Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz, Çorlu, Tekirdağ ve Saray'ı yakıp yıkılmaktan kurtarmıştır.⁵²¹

Mudanya Mütarekesi görüşmeleri her ne kadar zorlu geçse de Trakya'nın Türk idaresine bırakılacağı kesinleşmişti. Bu nedenle İsmet Paşa Mudanya Mütarekesi görüşmelerini yürütürken Mustafa Kemal Paşa ve Hükümet devir teslim işlerinin ön hazırlıklarıyla meşgul olmuşlardır.⁵²² Trakya'yı teslim alacak komutanın seçimi bu hazırlıkların en önemli unsuruydu.⁵²³ Bu göreve getirilecek kişinin, bütün Türkiye'nin, özellikle İstanbul'un tanıdığı ve sevdiği bir kişi olmalıydı. Mustafa Kemal Paşa ile Hüseyin Rauf Bey, Refet (Bele) Paşa'yı bu göreve uygun görmüşlerdir.⁵²⁴ Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Refet Paşa ismini Meclise

⁵¹⁷ Nazif Karaçam, *Ulusal Kurtuluş Savaşında Trakya Bir Mücadelenin Perde Arkası*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1984, 201,202.

⁵¹⁸ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 457, Türk İstiklal Harbi, 151.

⁵¹⁹ Mehmet Serez, *Atatürk ve Milli Mücadelede Tekirdağ*, Tekirdağ Valiliği Yayınları, 1988, 112.

⁵²⁰ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 74, 75.

⁵²¹ Karaçam, *Ulusal Kurtuluş*, 207, Türk İstiklal Harbi, 152.

⁵²² Akın, *Trakya'nın Türklere*, 88.

⁵²³ Karaçam, *Ulusal Kurtuluş*, 203.

⁵²⁴ Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922*, Ankara: TTK, 1998, 236, Serez, *Atatürk Ve Milli*, 112, Türk İstiklal Harbi, 151

de onaylatmışlardır.⁵²⁵ Refet Paşa Milli Savunma Bakanlığında jandarma teşkilatında görev yapmıştır. Dolayısıyla Refet Paşa Doğu Trakya'yı teslim alma görevinde şartları sağlayan bir kişiydi.⁵²⁶ Bu dönemde Mustafa Kemal Paşa, Bursalıların daveti üzerine, Kazım Karabekir ve Refet Paşa ile birlikte Ankara'dan Bursa'ya gelmişti. İsmet Paşa da Bursa'da kendisini bekliyordu.⁵²⁷ Refet Paşa'nın görev tanımı da burada belirlenmiştir. Refet Paşa Mudanya Mütarekesi Protokolü gereği Doğu Trakya'yı TBMM adına devir teslim alacaktı.⁵²⁸

Trakya'nın teslim alınmasının doğru yönetilmesi için yapılan en önemli hazırlıklardan biri Trakya Jandarma Teşkilatı'nın kurulması olmuştur. Teşkilatın nasıl olması gerektiğini Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Refet Paşa hazırlamış Mustafa Kemal Paşa da onaylamıştır.⁵²⁹ Trakya'nın teslim alınması için yapılan hazırlıklardan bir diğeri de asker dışında kalan idarecilerin tayini olmuştur. Edirne valisi olarak atanan Şakir (Kesebir) Bey bu iş için daha önceden Trakya'da görev yapmış memurlar arasından uygun olanları seçmiştir.⁵³⁰ Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Refet Paşa 19 Ekim 1922'de İstanbul'a gelmiştir. Refet Paşa'ya 120 kişilik Jandarma bölüğü de eşlik etmiştir.⁵³¹ Refet Paşa'nın İstanbul'a geldiği dönemde İstanbul işgal altındaydı ve Sultan Vahdettin hükümeti söz sahibiydi. Böylesi bir ortamda dahi İstanbul halkı TBMM Hükümetinin temsilcilerini büyük bir sevinçle karşılamışlardır.⁵³² Bundan sonra 20 Ekim'de Türk jandarmaları karaya çıkmıştır. Jandarmaların sevkiyatı ise 29 Ekim'de başlatılmış ve 18 Kasım 1922'de sona ermiştir.⁵³³

Refet Paşa'nın İstanbul'a geldiği dönemde, İtilaf Devletleri TBMM Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümeti'ni de Lozan Barış Konferansı'na davet etmişlerdi.⁵³⁴ İstanbul'daki Hükümetin varlığından rahatsız olan ve saltanatı kaldırmayı planlayan Mustafa Kemal Paşa Refet Paşa'ya İstanbul Hükümeti yetkililerine saltanatı andıran terimler kullanmaması yönünde talimat vermiştir.⁵³⁵ Bunun üzerine son İstanbul Hükümeti istifa etmiştir. Bu noktadan sonra İtilaf Devletleri Temsilcileri de saltanatın artık olmadığını kabul etmişler ve kendilerine muhatap olarak TBMM Hükümeti'nin temsilcisi Refet Paşa'yı almaları gerektiğini anlamışlardır.⁵³⁶ İstanbul'un teslim alınmasına yönelik 16 maddelik bir talimatname

⁵²⁵ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 150.

⁵²⁶ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 90.

⁵²⁷ İstiklal Harbi, 168, *Nutuk-Söylev 1919-1920*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 9. Baskı, 2012, 909.

⁵²⁸ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 91,92.

⁵²⁹ Türk İstiklal Harbi, 152,153, Karaçam, *Ulusal Kurtuluş*, 200, Akın, *Trakya'nın Türklere*, 99.

⁵³⁰ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 103.

⁵³¹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 458, Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 151, Özalp, *Milli Mücadele*, 237.

⁵³² Türk İstiklal Harbi, 168.

⁵³³ Akın, *Trakya'nın Türklere*, 114,115.

⁵³⁴ Türk İstiklal Harbi, 168,169.

⁵³⁵ Ünsal Yavuz, *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*, Ankara: TTK Yayınları, 1999, 80.

⁵³⁶ Türk İstiklal Harbi, 169.

hazırlanmıştır. İstanbul gibi büyük bir şehrin Ankara'ya bağlanması oldukça zahmetli bir iş olmuştur.⁵³⁷

Refet Paşa İtilaf Devletleri generalleriyle 23 Ekim 1922'de görüşerek⁵³⁸ Doğu Trakya'nın devir ve teslim işlerini düzene koymaya çalışmıştır. *Bu çerçevede "30 Ekim 1922'de Silivri, Çorlu ve Saray'ın; 31 Ekim'de Vize'nin; 1 Kasım'da Demirköy'ün; 8 Kasım'da Kırklareli, Lüleburgaz, Babaeski ve Pınarhisar'ın, 14 Kasım'da Tekirdağ, Hayrabolu ve Malkara'nın; 15 Kasım'da da Doğu Trakya'nın geri kalanının teslimi konusunda anlaşılmıştır."*⁵³⁹

30 Ekim 1922 akşamı son Yunan birliklerinin de Meriç'in batısına geçmesiyle tahliye işlemi tamamlanmıştır.⁵⁴⁰ 31 Ekim 1922'de Edirne Valiliği'ne atanan Şakir (Kesebir) Bey, Doğu Trakya'ya atanan idare memurlarıyla birlikte Çorlu'ya gelmiş ve bu kazanın idaresini İtalyanlardan teslim almıştır.⁵⁴¹ Aynı gün İtilaf Devletleri'nin karma kurullarının denetimi altında, Doğu Trakya'nın, jandarmalar beraberindeki Türk memurlarına devir ve teslimi başlamıştır. 31 Ekim'de Çorlu, 1-8 Kasım'da Demirköy, Vize, Çerkesköy, Silivri Bölgesi, 8-10 Kasım'da Kırklareli, Babaeski, Pınarhisar, Lüleburgaz bölgesi, 18-26 Kasım'da Edirne ve Gelibolu bölgesi Türk idaresine geçmiştir. Böylece Doğu Trakya'nın düşman işgalinden kurtularak anavatanına kavuşması tamamlanmıştır.⁵⁴²

Doğu Trakya'nın tahliyesi için Türk tarafı kapsamlı hazırlıklar yapmış ve Trakya'nın tesellümü işiyle ayrıntılı olarak ilgilenmiştir. Mudanya Mütarekesi Protokolü'ne göre Yunanistan Doğu Trakya'yı askeri ve sivil açıdan boşaltmakla yükümlüydü. Mudanya dönüşü Mazarakis Başbakan Krokidas ile görüşmüştür. Mazarakis, Meriç'i Türk birlikleriyle Yunan birlikleri arasında sınır olarak görmediği için Mudanya Protokolü'nü imzalamadığını dile getirmiştir. . Yunan Hükümeti Mudanya Protokolü'nü imzalamak için bazı şartlar ileri sürmüştür. Bu şartların ne olduğu 14 Ekim tarihli Patris Gazetesi'nde yer almıştır. Dışişleri Bakanı Kanellopulos İtilaf Devletleri güçlerinin büyükelçilerini ziyaret ederek Yunan Hükümetinin Mudanya Mütarekesi Protokolü'nü imzalaması için İtilaf Devletleri'nden Doğu Trakya'daki Hristiyan halka tahliye esnasında gerekli kolaylığı sağlamasını istemiştir. Yunanistan bu şartla Mudanya Mütarekesi'ni kabul edeceğini belirtmiştir.⁵⁴³

⁵³⁷ Rıdvan Akın, *Türkiye'nin Siyasal Gelişmeleri (1876-1923)*, İstanbul: Nora Yayınları, 2022, 411-413.

⁵³⁸ Serez, *Atatürk ve Milli*, 115.

⁵³⁹ Türk İstiklal Harbi, 154.

⁵⁴⁰ Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, 372.

⁵⁴¹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 459, Türk İstiklal Harbi, 157.

⁵⁴² Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru*, 372.

⁵⁴³ Patris 1/14 Ekim, 1922.

Yunan Hükümeti Mudanya Mütarekesi Protokolü'nün imzalanmasından hemen sonra Trakya ordularının komutanı olarak Nider'i atamıştır. 15 Ekim tarihli Atinaiki Gazetesi'nde Nider'in Doğu Trakya'daki görevinin ne olduğu yer almıştır. Buna göre Nider, Doğu Trakya'da Yunan tahliyesinin hangi şartlarda yapılacağını, Hristiyan nüfusun hayatının ve mal varlığının nasıl korunacağını İtilaf Devletleri yetkilileriyle görüşmeye memur edilmiştir.⁵⁴⁴

Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı terk etmesinin doğuracağı sonuçlar çok boyutluydu; Yunanistan bir zamanların 2 kıta 5 denizde büyük Yunanistan hayaline veda ediyordu. Büyük bir toprak parçasını yitiren Yunanistan'a binlerce göçmen geliyordu ve bu göçmenlerin küçük Yunanistan'a nasıl sığacağı, nasıl besleneceği önemli sorunlardı. Her şeyden önce Doğu Trakya'nın tahliyesinin Yunanlılık için ne anlama geldiğine bakmak gerekirse, Yunan basını Doğu Trakya'nın tahliyesini büyük bir trajedi olarak göstermiştir. Günümüzde de yayın hayatına devam eden Yunanistan'ın en köklü gazetelerinden biri olan Elefteros Tipos, 18 Ekim tarihli sayısında Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı tahliyesini “trajedi” olarak nitelemiştir. Elefteros Tipos Trakya'nın gerçekte Yunanlara ait olduğunu vurgulayarak Trakya'dan yapılan Yunan göçlerini “Trakya Helenizminin Trajedisi Başlıyor” başlığıyla vermiştir. Buradaki Yunan nüfusun Kemal'in bıçağından kaçtığı dile getirilmiştir.⁵⁴⁵

20 Ekim tarihli Patris Gazetesi, Doğu Trakya'nın tahliyesini akla hayale sığmayan acı olarak nitelemiştir. Patris, Trakya Helenizminin köklerinden söküldüğünü, yok olma tehlikesiyle başa kaldığını dile getirmiştir.⁵⁴⁶

23 Ekim tarihli Ethnos Gazetesi Doğu Trakya'nın Yunanlar için ne anlama geldiğini “yadigâr” başlığı ile okuyucusuna anlatmıştır. Doğu Trakya'nın manevi yönüne güçlü bir vurgunun yapıldığı haberde, Doğu Trakya'dan Yunanistan'a gelen insanların yanlarına sadece aile ve azizlerin fotoğraflarını alabildiklerini, bunun dışında hiçbir şey alamadıklarını belirtmiştir. Bu haberdeki aile ve azizlerin fotoğrafları insanların inançlarını ve geride kalan vatanlarını temsil etmektedir. Ethnos Gazetesi Doğu Trakya'nın tahliyesini sürgüne benzetmiş bu sürgünden geriye sadece fotoğrafların kaldığını belirtmiştir. Söz konusu gazete tahliye sürecini İstanbul'un fethiyle özdeşleştirmiş; fetih zamanında gemilerin İstanbul'a giderek kiliselerden aziz resimlerini kurtardıklarını şimdi de aynı durumun yaşandığını, Trakyalıların da yanlarına aldıkları fotoğraflarla teselli bulduklarını belirttikten sonra Doğu Trakya'nın bir gün tekrar

⁵⁴⁴ Atinaiki 2/15 Ekim, 1922.

⁵⁴⁵ Elefteros Tipos 5/18 Ekim, 1922.

⁵⁴⁶ Patris 7/20 Ekim, 1922.

Yunanistan'a katılacağı umudu "Trakyalılar zamanı gelince bu fotoğrafları tekrar yerine koyacaklar" cümlesiyle dile getirilmiştir.⁵⁴⁷

Venizelos Yunan basınının aksine Doğu Trakya'nın kaybedilişini trajedi olarak görmemiştir. Venizelos 24 Ekim'de Ethnos Gazetesi'ne verdiği bir demeçte Doğu Trakya'nın aslında İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül tarihli notalarıyla kaybedildiğini fakat bunun bir felaket olarak görülmemesi gerektiğini belirtmiştir. Venizelos Yunan halkına "artık kendi küçük evimizdeyiz" diyerek burada huzurun kurulması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁴⁸ Bir zamanlar Yunanistan'ı Megali İdea hayaliyle besleyen Venizelos'un kendisi de bu hayale veda etmiştir. Venizelos'un demecinin devamı okunduğunda sezarın hakkını sezara verdiği de görülmüştür. Venizelos Türklerin ne istediğini bildiğini ve mücadele ederek Mısak-ı Milli'yi gerçekleştirdiklerini dile getirmiştir.⁵⁴⁹

Yunanistan için Doğu Trakya'nın tahliyesi demek aynı zamanda buradan Yunanistan'a yaşanacak göç dalgası demektir. Göçmenlerin Yunanistan için yaratacağı sorunlar Yunan basını tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede 20 Ekim tarihli Patris Gazetesi Yunanistan'a gelecek göçmenleri "zorunlu misafir" olarak tanımlamış ve hiç kimsenin bu trajedi karşısında sessiz kalmaması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁵⁰

Doğu Trakya'nın boşaltılması sırasında Yunan tarafının yaşadığı en büyük zorluklardan biri göçmenlerin taşınması olmuştur. Bu sorunu 18 Ekim tarihinde Esperini Gazetesi, Yunanistan'ın bu kadar fazla sayıda göçmeni taşıyacak aracı yok diye dile getirmiştir.⁵⁵¹

Göçmenlerin taşınması konusunda Yunanistan'a bir yardım elinin uzandığı 21 Ekim tarihli Patris Gazetesi'nden öğrenilmiştir. Yardım elini uzatan ülke ABD olmuştur. Bu çerçevede ABD 18 adet gemisini göçmenlerin hizmetine vermiştir. Bunun yanı sıra ABD Yunanistan'a 2 ton un yardımı da yapmıştır.⁵⁵²

Mudanya Mütarekesi Protokolü'ne göre Doğu Trakya'dan önce Yunan askeri, sonrasında sivil halk tahliye edilecekti. Fakat protokolde yer alan bu madde uygulama sırasında öngörüldüğü gibi yürütülemedi. 18 Ekim tarihli Elefteros Tipos Gazetesi bu sorunu okuyucularıyla paylaşmıştır. Söz konusu gazete Trakya'dan olabildiğince çabuk kaçmaya çalışan sivil halkın Yunan askerini Doğu Trakya'da zora soktuğunu dile getirmiştir.⁵⁵³

⁵⁴⁷ Ethnos 10/23 Ekim, 1922.

⁵⁴⁸ Ethnos 11 /24 Ekim 1922.

⁵⁴⁹ Ethnos 11/24 Ekim 1922.

⁵⁵⁰ Patris 7/20 Ekim 1922.

⁵⁵¹ Esperini 5/18 Ekim, 1922.

⁵⁵² Patris 8/21 Ekim, 1922.

⁵⁵³ Elefteros Tipos 5/18 Ekim 1922.

Sivil halkın neden Doğu Trakya'yı panik halinde terk ettiğine dair bir bilgi de Yunanistan Dışişleri Bakanı Politis'in Venizelos'a çektiği telgrafa yansımıştır. Politis 25 Ekim'de Venizelos'a çektiği telgrafa; Fransız Büyükelçisinin kendisini ziyaret ettiğini, Mudanya Protokolü'nün 15 gün içinde askeri boşaltmayı öngördüğünü, sivil halkın tahliyesine bundan sonra başlanacağını dile getirdiğini anlatmıştır. Politis Venizelos'a İtalyan ve Fransız yetkililerin sivil halkı yeterince korumadığını, kendinin yeterince korunmadığını hisseden halkın panik halinde Trakya'yı terketmeye başladığını belirtmiştir. Politis telgrafında İtilaf Devletleri'nin Büyükelçilerinden Hristiyan halk Trakya'yı tahliye edene kadar hiçbir Osmanlı görevlisinin ve köy koruyucusunun buraya gelmemesini sağlamalarını istediğini de belirtmiştir.⁵⁵⁴

1919'dan beri Türkiye ile savaşan Yunanistan ciddi bir gıda sıkıntısı içindeydi. Böylesi bir dönemde göçmenleri de ağırlayacak olan Yunanistan endişeye kapılmıştır. Doğu Trakya'nın tahliyesi sırasında göçmenlerin yanlarında bakliyatlarını, tohumlarını, büyük baş hayvanlarını İtilaf Devletleri'nin koydukları kurallar gereği alamayacak olmaları gazetelere ve telgraflara yansımıştır. Bu çerçevede 18 Ekim tarihli Patris Gazetesi'nde Yunanların Doğu Trakya'dan ayrılırken tohum, bakliyat ve büyük baş hayvanlarını getiremedikleri kamuoyuyla paylaşılmıştır.⁵⁵⁵ O dönemde ekonomik zorluklar yaşayan, ekmeğin bile zor bulunduğu Yunanistan düşünüldüğünde bu konuya verilen önemin daha da arttığı ortaya çıkmıştır.

23 Ekim tarihli Esperini Gazetesi göçmenlerin taşınırken geride bıraktığı bakliyat konusunu sayfasına taşımıştır. Esperini bunca yıldır Trakya çiftçisinin emeği olan Trakya'nın bakliyatlarının Yunanistan'a getirilmemesini büyük kayıp olarak değerlendirmiştir.⁵⁵⁶

Yunanistan Dışişleri Bakanı Politis, 20 Ekim'de Yunanistan'ın Paris ve Roma Büyükelçiliklerine birer telgraf göndererek bakliyat ve tohum sorununu dile getirmiştir. Politis Fransız yetkili Sarpy'nin Lüleburgaz'daki İtilaf Devletleri kuruluna bir emir göndererek yiyecek stoğu ve tohumun ihracının engellenmesi yönünde bir emir verdiğini, bu emrin ilgili ülkeler nezdinde protesto edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Politis söz konusu telgrafında böyle bir emrin insanlık dışı olduğuna vurgu yaparak elçilerin bu konuda sessiz kalmaması gerektiğini ve insani örgütlere çağrıda bulunmaları gerektiğini yazmıştır.⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ Georgantzis, *Diplomatika*, 295,296.

⁵⁵⁵ Patris 5/18 Ekim, 1922

⁵⁵⁶ Esperini 10/23 Ekim, 1922.

⁵⁵⁷ Georgantzis, *Diplomatika*, 285.

Trakya'nın tahliyesiyle Yunanistan'ın yaşayacağı göçmen sorununa çareler aranmaya başlanmıştır. Bu çerçevede 23 Ekim tarihli Esperini Gazetesi göçmenlerin barınabileceği yerler olarak Yunanistan'da faaliyette olmayan fabrikaları, manastırları işaret etmiştir.⁵⁵⁸

⁵⁵⁸ Esperini 10/23 Ekim, 1922.

İKİNCİ BÖLÜM

LOZAN KONFERANSI'NA HAZIRLIK SÜRECİ ve TRAKYA

Lozan Konferansı başlamadan önce belirlenmesi gereken ilk konu konferansın yeri ile zamanı olmuştur. İngiltere’de seçimlerin yapılacak olması Konferans’ın başlamasını etkileyen en önemli konu olmuştur. Konferans’ın zamanına ve yerine karar veren kişi Curzon olmuştur. Curzon bu çerçevede Paris’i bilgilendirmiş, Konferans’ın başlama zamanı olarak 13 Kasım’ı yer olarak da İsviçre’nin Lozan kentini önermiştir.⁵⁵⁹ Konferans’ın toplanma yeri olarak bir öneri de Türkiye’den gelmiştir. Türkiye yer olarak İzmir’i önermiştir ancak son savaştan zaferle çıkan bir ülkede Lozan Konferansı’nın yapılacak olması İtilaf Devletleri’ni rahatsız etmiştir.⁵⁶⁰ Sonuç olarak, İtilaf Devletleri’nin de onayıyla İsviçre’nin Lozan kenti Konferans için uygun görülmüştür.

İtilaf Devletleri TBMM Hükümeti’ne 23 Eylül 1922’de ortak bir nota sunarak, onu başlayacak olan barış görüşmelerine davet etmişlerdir. TBMM Hükümeti de 4 Ekim 1922’de bu notaya olumlu yanıt vermiştir. İtilaf Devletleri, 27 Ekim’de, TBMM ve İstanbul Hükümeti’ni aynı anda Lozan’a davet etmişlerdir. ⁵⁶¹ İtilaf Devletleri’nin davet şekli ortaya Türkiye’nin Lozan’da hangi hükümet tarafından temsil edileceği sorununu çıkarmıştır.⁵⁶²

İtilaf Devletleri’nin daveti Sadrazam Tevfik Paşa’yı memnun etmişti, bu çerçevede Sadrazam Tevfik Paşa 28 Ekim’de TBMM Hükümeti’ne Lozan’a İstanbul ve Ankara Hükümetinin temsilcilerinden oluşan bir heyetle gitmeyi teklif etmiştir.⁵⁶³ Mondros Mütarekesi’nden Mudanya Mütarekesi’nin imzalanmasına kadar geçen süreçte büyük bir mücadele vererek vatani kurtarmış olan TBMM hükümeti, konferansa İstanbul temsilcileriyle birlikte katılmak istememiştir. Bu çerçevede TBMM Hükümeti ilk iş olarak Sadrazam’a olumsuz yanıt vermiş sonrasında da İtilaf Devletleri’ni protesto ederek İstanbul Hükümeti’nin konferansa katılacak olması halinde TBMM Hükümeti’nin konferansa katılmayacağını belirtmiştir.⁵⁶⁴

TBMM Hükümeti’nin protestolarını dikkate alan İtilaf Devletleri yalnızca TBMM Hükümetini konferansa davet etmişlerdir. Fakat İstanbul’daki hükümetin orada duruyor olması Mustafa

⁵⁵⁹ Oğuz Gülcan, *Fransız Kaynaklarına Göre Lozan Barış Konferansı’nda Fransa*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014, 21-25.

⁵⁶⁰ Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan Taktik-Stratejik Diplomatik Mücadele 1922-1923*, İstanbul: Alfa Yayınları, 4. Baskı, 2011, 83.

⁵⁶¹ Karacan, *Lozan*, 31.

⁵⁶² Temuçin Faik Ertan, “Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18 (1990), 616.

⁵⁶³ Salahi Sonyel, “Lozan’da Türk Diplomasisi,” *BELLETEN*, 38 (1974): 44.

⁵⁶⁴ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 292.

Kemal Paşa için giderilmesi gereken bir pürüzdü.⁵⁶⁵ Bu pürüzü gidermek için Mustafa Kemal Paşa Mecliste 30 Ekim'den 1 Kasım'a kadar sürecek olan Saltanatın kaldırılması gerektiği gündemini başlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmaları sonucunda⁵⁶⁶ Dr. Rıza Nur ve 78 arkadaşının Saltanatın kaldırılmasını öngören kanun teklifi 1 Kasım'da kabul edilmiştir. TBMM böylece saltanat ve halifelik makamlarını birbirinden ayırmış ve saltanatı kaldırmıştır. Böylece TBMM Hükümeti Lozan yolunda tek başına adım atmaya başlamıştır.⁵⁶⁷ Saltanatın kaldırılması ile Osmanlı Devleti resmen tarihe karışmış ve Osmanlı hanedanının son padişahı Vahdettin hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğü gerekçesiyle⁵⁶⁸ 17 Kasım 1922'de İngiliz 'Malaya' zırhlısıyla İstanbul'dan ayrılmıştır.⁵⁶⁹

Saltanatın kaldırılmasıyla muhalefetin berteraf edilmesinden sonra sıra Lozan Konferansı'na gidecek heyetin ve onun başkanının seçimine gelmiştir. Türkiye'yi temsil edecek heyetin başkanı için Başbakan Hüseyin Rauf (Orbay), Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) ve Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur'un isimleri ön plana çıkmıştır.⁵⁷⁰ Lozan Konferansı Dışişleri Bakanları düzeyinde yürütülecekti. Bu nedenle Rauf Bey baş delege olarak Lozan'a gidemezdi.⁵⁷¹ Dışişleri Bakanı olan Yusuf Kemal Bey, iyi bir aday olmasına rağmen Lozan'a gönderilemezdi çünkü 16 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile imzalanan Moskova Antlaşması görüşmelerine katılan heyetin başkanlığını üstlenmişti. Bunun yanı sıra ciddi bir ameliyat geçirmişti ve dinlenmesi gerekiyordu.⁵⁷² Konferans için her ne kadar bu isimler ön plana çıksa da bu konuda son sözü Mustafa Kemal Paşa söyleyecekti. Mustafa Kemal Paşa Mudanya Mütarekesi görüşmelerini başarıyla yürüten İsmet İnönü'nün heyet başkanı olması yönünde karar almıştır.⁵⁷³ Mustafa Kemal Paşa, bu kararıyla bir ülkenin geleceğinin sorumluluğunu İsmet Paşa'ya vermiş oluyordu. İsmet Paşa her ne kadar diplomasiyi bilmesede Harp Akademisinde aldığı eğitim⁵⁷⁴ ona diplomasi mesleğini icra etmesinde yardımcı olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Lozan'da Türk heyetinin başkanı olarak İsmet Paşa'yı seçmesi tek başına yeterli bir karar değildi. Bu kararın TBMM tarafından da onaylanması gerekiyordu.⁵⁷⁵

⁵⁶⁵ Temuçin Faik Ertan, "Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi Temsil Sorunu", *Atatürk Yolu Dergisi*, 53 (2013), 69.

⁵⁶⁶ Alev Coşkun, *Asker İnönü 1884-1922*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, 2018, 30.

⁵⁶⁷ Mustafa Budak, "Misak-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası", İstanbul: Küre Yayınları, 5. Baskı, 2014, 287.

⁵⁶⁸ *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, 182.

⁵⁶⁹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 293,294.

⁵⁷⁰ Ömer Kürkçüoğlu, Çağrı Erhan, "Lozan Gelişmeleri," Ed. Çağrı Erhan, *Yaşayan Lozan*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003, 33.

⁵⁷¹ Ertan, "Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi Temsil Sorunu," 67.

⁵⁷² Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 294,295.

⁵⁷³ Faruk Loğoğlu, "Heyet Başkanı İsmet İnönü", *Ankara ve Lozan Arasında Avrupa Yolundaki Türkiye Üzerine Bir Derleme*, Der. Max Schweizer, Ankara: Phoenix Yayınları, 2005, 60.

⁵⁷⁴ Coşkun, *1884-1922 Asker İnönü*, 58.

⁵⁷⁵ Budak, *Misak-ı Milli'den*, 288.

Bu çerçevede daha önce Mustafa Kemal Paşa'dan emir alan Yusuf Kemal Bey, 24 Ekim 1922'de⁵⁷⁶ hastalığını gerekçe göstererek Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmiştir.⁵⁷⁷ 27 Ekim'de TBMM toplanarak Yusuf Kemal Bey'in yerine 150 oy ile Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'yı Dışişleri Bakanı seçmiştir.⁵⁷⁸ İsmet Paşa Dışişleri Bakanı olarak Meclis'te bir konuşma yapmıştır. İsmet Paşa, konuşmasında Lozan'a gidecek kendi başkanlığındaki heyetin izleyeceği politikanın esaslarını Misak-ı Milli'nin oluşturduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁹

Saltanatın kaldırılması ve Lozan'a gidecek heyetin belirlenmesinin ardından TBMM Bakanlar Kurulu, Türk heyetine yol göstermesi için 14 maddelik bir talimat hazırlamıştır. Bu talimatname Misak-ı Milli'ye dayanıyordu.⁵⁸⁰ Çok kısa sürede hazırlanan bu talimatname gerekli ayrıntılardan yoksun kalmıştır. Türk heyeti bu eksikliği gidermek için Lozan'da gerekikçe Ankara'dan talimat istemiştir.⁵⁸¹

İsmet Paşa ve heyeti, 5 Kasım 1922 tarihinde Ankara'dan Lozan'a doğru yola çıkmıştır. 7 Kasım'dan 9 Kasım'a kadar İstanbul'da kalan İsmet Paşa ve heyeti 9 Kasım'da Şark Ekspresi'yle İsviçre'ye doğru yola koyulmuştur. İsmet Paşa ve heyeti 12 Kasım'da, Konferans'ın başlamasından bir gün önce, Lozan'a gelmiştir. Ancak İsmet Paşa diğer ülke temsilcilerinden hiçbirini Lozan'da görememiştir.⁵⁸² Bunun üzerine İsmet Paşa İtilaf Devletlerine bir nota vererek tepkisini göstermiştir.⁵⁸³

Esperini gazetesi Lozan Barış Konferansı'nın bir haftalık gecikmeyle başlamasını altın bir fırsat olarak görmüştür. Esperini bu gecikme döneminde Yunanistan'ın askerlerinin sayısını artırabileceğini dile getirmiştir. Esperini Gazetesi savaş taraftarlığı yapmadığını kanıtlamak için Yunanistan'ın aslında barıştan yana olduğunu fakat "Kemal tehlikesi" devam ettiği için her şeye hazırlıklı olunması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁸⁴

Konferans'ın ertelenmesi, bu çalışmanın konusu olan Trakya meselesini de ilgilendiriyordu. İngiltere'nin Akdeniz filosu komutanı, gecikmeden duyduğu endişeyi şöyle ifade etmiştir: "*Bu sulara geniş kara ve deniz gücünü muhafaza etmenin maliyeti bir yana, Trakya'nın işgali sürer ve kış gelirse, Milli Mücadele ordusunun İstanbul'u işgal etme arzusu artacak... Böylece,*

⁵⁷⁶ Coşkun, 1884-1922 Asker İnönü, 26.

⁵⁷⁷ Ertan, "Lozan Konferansı'nda, 73.

⁵⁷⁸ Karacan, Lozan, 31.

⁵⁷⁹ Turan, Milli Mücadele Tarihi, 11.

⁵⁸⁰ Demirci, Belgelerle Lozan, 81.

⁵⁸¹ Reyhan Yıldız, "Amatör Diplomat Diplomasi Kurduna Karşı", Bizim Lozan, Ed. Bülent Özukan. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2016, 102.

⁵⁸² Karacan, Lozan, 50.

⁵⁸³ Turan, Milli Mücadele Tarihi, 12.

⁵⁸⁴ Esperini 13/26 Ekim 1922.

Trakya'daki İngiliz güçlerinin bir tugaya düşmesiyle birlikte çok sıkıntılı bir durum ortaya çıkacak."⁵⁸⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi İsmet Paşa Konferans'a belirlenen tarihte gelmiş fakat karşısında kimseyi bulamamıştı. Konferans'ın başlamasına daha bir hafta vardı. İsmet Paşa bu bir haftalık boşluk için İngiltere ve Fransa tarafından Paris'e davet edilmiştir.⁵⁸⁶ Aslında bu gecikme barışı olumsuz etkileyecek kadar tehlikeliydi çünkü Mudanya ile "ateşkes" ilan edilmişti. Dolayısıyla hassas bir dönemdi.

İsmet Paşa, Paris'te Poincare ile temaslarda bulunurken Curzon konferanstan önce İtilaf Devletlerinin birliğini sağladığı, 11 maddeden oluşan bir muhtıra sunmuştur. 1922 Mart ve Eylül'ünde yapılan önerilere dayanan muhtıranın bu çalışmanın konusunu ilgilendiren maddeleri şöyledir: *"Batı Trakya'da bir plebisit yapılmasıyla ilgili Türk istekleri reddedilmeli; Trakya sınırı, 1915 Eylülünde imzalanan Türk Bulgar Antlaşması'nda belirtildiği gibi olmalı, Bulgaristan'a, demiryoluyla Ege Denizine ulaşabilmek fırsatı vermek için bu bölgede tarafsız bir alan kurulabilir, Boğazlar sorunu açıkça görüşülmeli, ama kararlaştırılacak koşullar altında Gelibolu Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı askerden arındırılarak denetime tabi tutulmalı; Türkiye'den savaş tazminatı istenmeli; Türklerin Yunanlardan istedikleri savaş tazminatı reddedilmeli; Türk askeri gücü, özellikle Doğu Trakya'daki kuvvetler, kesinlikle sınırlandırılmalı.*"⁵⁸⁷

İsmet Paşa 18 Kasım'da Paris'ten Lozan'a dönmüştür.

2.1. Yunanistan'da İhtilal Komitesi'nin Trakya Politikası

10 Eylül 1922'de Sakız'da ve Midilli'de Plastiras ve Gonatas'ın başkanlığında hazırlanan İhtilal hareketinin aklındaki ilk konu Trakya idi. İhtilalin hazırladığı bildirinin 4. Maddesinde Trakya cephesinin acilen güçlendirilmesi gerektiğine yer verilmiştir. İhtilal Komitesi'nin 28 Eylül 1922'de Atina'ya gelmesi Yunan basınında çeşitli yönlerde yankılanmıştır; Venizelist basın İhtilali Yunanistan'ı yeniden diriltecek bir güç olarak görmüş, Kral yanlısı basın da ihtilali ilk aşamada olumlu bir gelişme olarak yorumlamıştır. Kral yanlısı basının söz konusu olumlu bakış açısını henüz Küçük Asya Felaketi'nin şokunu üzerinden atamamış, felaketten kaçarak Yunanistan'a sığınmış binlerce göçmenin olduğu üstelik Kralın istifaya zorlandığı bir ortamda aramak gerekecektir. Bunların da ötesinde Kral yanlısı basını İhtilali olumlu görme noktasında

⁵⁸⁵ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 89,90.

⁵⁸⁶ Ömer Kürkçüoğlu, Çağrı Erhan, "Lozan Gelişmeleri,"47.

⁵⁸⁷ Hakan Uzun, "Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferans'ı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922), *Atatürk Yolu Dergisi*, 53 (2013), 343.

Venizelist basınla ortak noktaya getiren konu Trakya olmuştur. Kral yanlısı basın incelendiğinde; şimdilik Trakya'nın kurtarılması adına içerde Yunan halkının birlik olması gerektiği, İhtilalin Trakya ile ilgili politikasına destek verilmesi gerektiği anlayışı görülecektir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, Kral yanlısı basın, zaman geçtikçe İhtilalin politikasını Venizelos'u tekrar ülkeye getirme gerekçesiyle eleştirecektir.

Küçük Asya Felaketi'ni yaşayan Yunanistan'da 29 Eylül 1922'de Kral istifa etmiş dolayısıyla hükümet boşluğu oluşmuştur.⁵⁸⁸ Bu durumda Yunanistan'da bir iç savaş çıkması beklenirken Trakya'nın kurtarılması konusu Yunan halkını birleştiren bir unsur olmuş ve bir iç savaş çıkmamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi antivenizelist basın ihtilali sadece “şimdilik” vatani kurtarmak için gelen bir unsur olarak görmüş, Kralın istifasının ardından Zaimis hükümetine düşen ilk görevin Trakya'yı kurtarmak olduğu telkin edilmiştir.⁵⁸⁹ Venizelist basın ise İhtilali daha yerleşik bir kavram olarak yorumlamış; İhtilalcilere düşen görevin Trakya'yı kurtarmak olduğunu kabul ederken İhtilali bundan sonra da Yunanistan'ın kaderini belirleyecek bir unsur olarak değerlendirmiştir.⁵⁹⁰

Venizelist ve antivenizelist basın ihtilali yukarıda belirtilen şekilde yorumlarken İhtilal Komitesi de Trakya'yı kurtarmayı kendisine ilk görev olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede İhtilal Komitesi İtilaf Devletleri'nden destek beklemiş fakat bekledikleri gerçekleşmemiş İtilaf Devletleri'nden Doğu Trakya'dan çekilerek burayı Türkiye'ye bırakmaları gerektiği emrini almışlardır.⁵⁹¹

İhtilal Komitesi her ne kadar İtilaf Devletleri'nden aradığı desteği bulamasa da Trakya davalarından vazgeçmemişlerdir; Mudanya Mütarekesi görüşmelerinin başlaması için Türkiye'nin ortaya koyduğu temel şart; Doğu Trakya'nın Edirne dahil olmak üzere acilen Yunan askeri tarafından boşaltılması olurken İhtilal Komitesi bu şarta meydan okumuş “Türkler Küçük Asya'da zafer kazandılar diye Trakya'da da zafer kazanacaklarını düşünmesinler” anlayışını savunmuştur.⁵⁹² İhtilal Komitesi'nin Trakya politikası, Yunanistan'ın Mudanya görüşmelerine katılması yönündeki çağrının Atina'daki İngiliz Temsilci Lindley tarafından yapıldığı dönemde daha da şiddetlenmiştir. İtilaf Devletleri tarafından da yalnız bırakılan İhtilal Komitesi başkanı Albay Plastiras İngiliz temsilci Lindley'e Trakya'ya gideceğini ve orduyu düzenleme çerçevesinde 60.000 askeri ihtiyaç halinde hazır edeceğini belirtmiştir.⁵⁹³ Böylece bu çalışmada daha önce bahsedilen Meriç Ordusu artık İhtilal Komitesi'nin Trakya konusunda

⁵⁸⁸ Istoria Tou Ellinikou Ethnous, 252.

⁵⁸⁹ Esperini 17/30 Eylül 1922. Embros 16/29 Eylül 1922.

⁵⁹⁰ Patris 15/28 Eylül 1922. Estia 15/28 Eylül 1922.

⁵⁹¹ Rençberler, *Küçük Asya*, 64.

⁵⁹² Psomiades, “Eastern Thrace,” 23.

⁵⁹³ Psomiades, “Eastern Thrace,” 23.

sadece kendi gücüne dayandığını gösteren bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Meriç Ordusu İhtilal Komitesi'ne Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik “cesareti varsa gelsin de Trakya'yı alsın” ruhunu kazandırmıştır. Venizelos ise bu dönemde Doğu Trakya'nın İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül tarihli notasıyla tamamen kaybedildiğini kabul etmiş, İhtilal Komitesi'ne de bu görüşünü kabul ettirmeye çalışmıştır. Venizelos İhtilal Komitesi'yle her ne kadar farklı bir görüşe sahip olsa da kendisi de Meriç Ordusunun varlığını görmek istiyordu. Ancak Venizelos bu orduyu İhtilal Komitesi gibi Trakya'yı yeni bir savaşı göze alarak ele geçirecek bir unsur değil, kendisine Lozan Konferansı'nda güven verecek, İtilaf Devletleri'ne karşı Lozan'da masaya yatırılacak konularda, pazarlık gücünü artıracak bir unsur olarak görmüştür.⁵⁹⁴ İhtilal Komitesi, Trakya politikası çerçevesinde Meriç ordusunu Mudanya'da tehdit olarak öne sürse de istemeyerek te olsa Mudanya Mütarekesi Protokolü'nü imzalamıştır.⁵⁹⁵

İhtilal Komitesi, Lozan Barış Konferansı görüşmeleri öncesinde de Doğu Trakya'da hala savaştan söz etmiş Venizelos ise Doğu Trakya'nın tamamen kaybedildiğinin kabul edilmesi gereğinden söz etmiştir. Bu iki farklı anlayış bu çalışmanın üçüncü bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada Lozan Konferansı'na hazırlanan İhtilal Komitesi'nin Trakya politikasına değinilmek amaç edinilmiştir.

Yunanistan'da İhtilal Komitesi'nin Trakya politikası yukarıda değinildiği gibi olurken basında da Trakya konusuna yönelik neler olacağına dair tahminlerde bulunulmuştur. Bu çerçevede 28 Ekim tarihli Ethnos Gazetesi “2 Kıta 5 Deniz” başlıklı haberinde Yunanistan'ın geçmiş konferanslarda sergilediği başarıları sıralayarak şimdi Yunanistan'ın Trakya'yı vermek üzere Lozan'a gideceğini dile getirmiştir. Ethnos Gazetesi Trakya'nın da elden gitmesiyle Yunanistan'ın Küçük Asya hayalinin sona erdiğini dile getirmiştir.⁵⁹⁶

Esperini Gazetesi Lozan'da Trakya konusunun ele alınacak olmasını müzakerelere katılacak ülkeler üzerinden değerlendirmiştir. Bu çerçevede Esperini, Sırbistan ve Romanya'nın da Konferans'a katılacak olmasını endişe verici olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Esperini gazetesine göre İngiltere söz konusu ülkelerle birlikte Türkiye'nin Avrupa'ya dönmesini onaylayacaktı. Bu konu Trakya üzerinden görüşülecekti. Dolayısıyla bu Yunanistan'ın endişelenmesi gereken bir noktaydı.⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ Psomiades, “Eastern Thrace,” 24.

⁵⁹⁵ Psomiades, “Eastern Thrace,” 32,33.

⁵⁹⁶ Ethnos 15/28 Ekim 1922.

⁵⁹⁷ Esperini 3/18 Ekim 1922.

2.2. Venizelos'un Heyet Başkanı Seçilmesi: Eleştiriler ve Telkinler

Eylül 1922'de Plastiras ve Gonatas İhtilali gerçekleştirir gerçekleştirmez yaptıkları ilk işlerden biri de İtilaf Devletleri temsilcileriyle görüşerek kendi konumlarını sağlamlaştırmak olmuştur. Ancak İhtilal Komitesi İtilaf Devletleri'nden aradığı desteği bulamadığı gibi onlardan Doğu Trakya'yı boşaltma ve burayı Türkiye'ye bırakma talimatını almıştı. Bu noktada büsbütün hayal kırıklığına uğrayan Plastiras İtilaf Devletleri temsilcilerine siyasetçi olmadığını ve bu noktadan sonra Paris'te bulunan Venizelos'un yönlendirmelerine göre hareket edeceğini belirtmiştir. İhtilal Komitesi Venizelos'u yurtdışında görevlendirme niyetini kendisine telgrafla iletmiştir. Bu çerçevede İhtilal Komitesi, Yunanistan'ın milli çıkarlarının yurtdışında savunulması için kendisine güvindiklerini bildirmişlerdir. Venizelos İhtilal Komitesi'nin bu davetine olumlu yanıt vermiştir.⁵⁹⁸ Ancak Venizelos ülkesine gönderdiği 1 Ekim tarihli telgrafında Yunanistan'ı yurtdışında sade bir vatandaş olarak temsil edeceğini belirtmiştir. Söz konusu telgraf Patris gazetesinin 1 Ekim tarihli sayısında yer almıştır. Venizelos telgrafında herşeyden önce İhtilal Komitesi'nin emrinde olduğunu vurgulamıştır. Venizelos telgrafının devamında 1 Kasım seçimlerinden sonra aldığı siyasetten çekilme kararının kesin olduğunu, sarsılmaz bir şekilde bu kararının arkasında duracağını ve bir daha aktif siyasi hayata dönmeyeceğini vurgulamıştır. Venizelos telgrafını, siyasetten çekilmesine rağmen yurt dışında ülkesi için elinden gelen her şeyi yapacağını vurgulayarak bitirmiştir.⁵⁹⁹

İhtilal liderleriyle İtilaf Devletleri arasında yaşanan yukarıda belirtilen gelişmeden sonra Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve Doğu Trakya Yunan unsurundan tahliye edilmiştir. Sonrasında Yunanistan 27 Ekim'de Lozan Barış Konferansı'na davet edilmiştir. 27 Ekim tarihli Atinaiki ve Patris gazetelerinden öğrenildiğine göre İngiltere Büyükelçisi Lindley, Fransa Büyükelçisi Marsigi ve İtalya Büyükelçisi Montagna Yunanistan Dışişleri Bakanı Politis'i ziyaret ederek Yunanistan'ı yapılacak olan barış görüşmelerine davet etmişlerdir.⁶⁰⁰

27 Ekim tarihli Atinaiki gazetesinden öğrenilen bilgiye göre Lozan Konferansı'na davet edilen Yunanistan'ı temsil edecek heyetin başkanı Venizelos olurken asıl yardımcılarını Kaklamanos ve Politis olacaktı. Heyetin teknik komitesinde ise askeri danışman olarak Mazarakis, denizcilikle ilgili konularda danışman olarak Gerontas, Genel Sekreter Kollas, Teknik Danışman Dendramis, Hukuk Danışmanı ise Theotokas olacaktı.⁶⁰¹

⁵⁹⁸ Çağla D. Tağmat, "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29 (2014), 147.

⁵⁹⁹ Patris 18 Eylül 1922/1 Ekim 1922.

⁶⁰⁰ Atinaiki 14/27 Ekim 1922.

⁶⁰¹ Atinaiki 14/27 Ekim 1922.

Lozan Konferansı'na katılacak heyetin belirlenmesinden sonra, İhtilal Komitesi Kral Georgios'u ziyaret ederek ona olan saygılarını dile getirmişlerdir. Estia Gazetesi İhtilal Komitesi'nin bu davranışını Lozan Barış Görüşmeleri öncesi ülkenin bir iç çatışmaya gitmesini önlemek ve yurt dışı imajını güçlendirmek olarak değerlendirmiştir.⁶⁰²

Plastiras'ın Venizelos'u Yunanistan'ı yurtdışında temsilci seçtirmesi kararı üzerine Hükümetten gelen ilk tepki Ekonomi Bakanı Maneas'ın istifası olurken aynı karar Yunan basınında ilk olarak ulusal bölünme kavramı çerçevesinde yankılanmıştır. Antivenizelist Esperini gazetesi İhtilal Komitesi'nin ülkeye gelişini Trakya'nın hatırına bir tür olumlu duygularla karşılasa da; Plastiras'ın Venizelos'u Yunanistan'ın dış temsilcisi seçmesini, 25 Eylül tarihli sayısında Venizelos'u ülkeye yeniden getirme çabası olarak görmüştür. Esperini Gazetesi Venizelos'un Kasım seçimleriyle ülkeden gitmesini sonsuza kadar sürecek bir hapis hayatı olarak değerlendirirken şimdi Plastiras'ın bu kararının onu ülkeye tekrar getirmenin bir ön hazırlığı olarak değerlendirmiştir.⁶⁰³

Esperini Gazetesi aynı tarihli sayısında Venizelos'un Lozan'da temsilci olarak seçilmesini İhtilal Komitesi'nin Kasım seçimleri sonrasında, referandumla Kralı Yunanistan'a getiren halka bir saygısızlığı olarak değerlendirmiş ve "bu karara inanmaya cesaret edemiyoruz" diyerek hayrete düştüğünü ifade etmiştir.⁶⁰⁴

Esperini Gazetesi, Venizelos'u bir de İtilaf Devletleri ile olan ilişkileri çerçevesinde değerlendirmiş; okuyucusuna Venizelos'u dostları uğruna Yunanistan'ı savaşa sokan kişi olarak göstermiştir. Esperini şimdi bu kişinin Yunanistan'ı Lozan'da temsil edecek olmasına inanmadığını belirtmiştir. Esperini Gazetesi okuyucu kitlesine Metaksas'ın fikirlerini, onun Yunanistan'ın savaşa girerse bu günlere geleceği yönündeki öngörüsünü hatırlatmıştır, İhtilal Komitesi'ne Venizelos'u kendi parti tutkusu için, kendi egosu için seçtiğini, aslında amaçlarının Venizelos'u tekrar ülkeye taşımanın yapı taşlarını oluşturmak olduğunu hatırlatmıştır. Esperini Gazetesi İhtilal Komitesi'nin oluşturduğu hükümete "istifa edin, hem de hemen!" çağrısında bulunmuştur.⁶⁰⁵

Esperini Gazetesi "Krala Sesleniyoruz" başlıklı haberinde Venizelos'un temsilci seçilmesini Krala yöneltilmiş büyük bir tehdit olarak yorumlamıştır. Söz konusu gazete, Venizelos'u hiçbir sıfatı ve yetkisi olmayan biri olarak yorumlarken İhtilal Komitesi'ne "...siz kim oluyorsunuz da ulusal felaketin baş sorumlusu Venizelos'u Lozan Konferansı'nın başına getiriyorsunuz"

⁶⁰² Estia 17/30 Ekim 1922.

⁶⁰³ Esperini 12/25 Eylül 1922.

⁶⁰⁴ Esperini 12/25 Eylül 1922.

⁶⁰⁵ Esperini 12/25 Eylül 1922.

diye seslenmiştir. Venizelos'un temsilci seçilmesini ileride tekrar Yunanistan'ın siyaset sahnesine dönmesi için bir koz olarak gören Esperini Gazetesi; Krala seslenerek bu siyasi çirkinliklere ve ahlaksızlıklara son vermesini istemiştir. Esperini Krala uyarıda bulunmayı da ihmal etmeyerek Venizelistlerin ileride sadece tahtı değil hanedanlığı da yok edeceklerini belirtmiştir.⁶⁰⁶

İleride yaşanacak tehlikeleri Krala gösteren Esperini gazetesi Yunanistan'ı temsil edecek kişinin kendi evine egemen Kralın olması gerektiğini, bu evin dışında yaşayan birinin Yunanistan'ı temsil etmesinin yanlış olduğunu belirtmiştir. Esperini Gazetesi İhtilal Komitesi'nin Venizelos'u seçme kararını "insan bocalar ve bocalayan insan ne yaptığını bilmez" diyerek söz konusu kararı alelacele verilmiş bir karar olarak değerlendirmiştir.⁶⁰⁷

Esperini Gazetesi Venizelos'un temsilci seçilmesinin yaratacağı tehlike yönünde sadece Kralı uyarmamış ciddi bir uyarıyı da İhtilal Komitesi'ne yapmıştır. Esperini İhtilal Komitesi'nin kararını Venizelizm ile köprü kurmak olarak görmüş ve Venizelos'un ülkeye geldiğinde ilk kendilerinin yönetimine son vereceğini "Venizelos ilk sizin kafanızı kesecek" çarpıcı cümlesiyle açıklamıştır. Esperini Gazetesi İhtilal Komitesi'ne yol yakınken bu kararından vazgeçmesi uyarısında bulunmuştur.⁶⁰⁸

Aşağıda görüleceği gibi Venizelist basın sık sık Venizelos'u "iyi ki Yunanistan için hala yaşayan adam" olarak değerlendirecektir. Antivenizelist Esperini Gazetesi, İhtilal Komitesi'nin meydana getirdiği hükümetin Yunan halkına dayatılmış bir hükümet olduğunu yine bu komitenin ilerideki hükümetlere de şimdiden karar verdiğini belirterek Yunan halkının sabrının tükendiğini, düne kadar Yunan halkıyla alay eden ve "ne yazık ki Yunanistan için hala yaşayan adam" hakkında olumlu yazıların yazılıp çizilmesinin bir kenara bırakılmasını istemiştir.⁶⁰⁹ Lozan'da Yunanistan'ı temsil edecek olan Venizelos İsmet Paşa gibi tüm bir halkın güvenine ve desteğine sahip değil; halkın yarısı için "iyi ki yaşayan" diğer yarısı için "ne yazık ki yaşayan" biriydi.⁶¹⁰

Hatırlanacağı üzere Venizelos göreve çağrıldığı ilk günden itibaren sık sık siyaset hayatından çekildiğini, artık sade bir vatandaş olduğunu, ülkesini Lozan'da sade bir vatandaş; hükümetin basit bir memuru gibi temsil edeceğini yinelemiştir.⁶¹¹ Venizelos'un bu açıklamalarını samimi bulmayan Esperini Gazetesi, Yunanistan'ın siyasi hayatının son 2 yıllık defterlerini yeniden

⁶⁰⁶ Esperini 13/26 Eylül 1922.

⁶⁰⁷ Esperini 13/26 Eylül 1922.

⁶⁰⁸ Esperini 13/26 Eylül 1922.

⁶⁰⁹ Esperini 12/25 Eylül 1922.

⁶¹⁰ Esperini 12/25 Eylül 1922.

⁶¹¹ Patris 18 Eylül/ 1 Ekim 1922.

açmış; Venizelos'un aslında Yunan halkının Kasım 1920'de verdiği oylarla kınandığını, bu kınamaya rağmen Venizelos'un siyaset hayatından tam olarak çekilmediğini şimdi Lozan'da Yunanistan'ı temsil etmeyi kabul ederek aslında ileride kendi siyasi hayatına yatırım yaptığını dile getirmiştir. Esperini Gazetesi Lozan sahnesini Venizelos'un siyasette ısrarı olarak değerlendirmiş ve “...Venizelos'un bugün Lozan Konferansı'nda Yunanistan'ı temsil edecek olması biz antivenizelistleri onun iç politikadan ayrıldığı konusunda ikna etmiyor” yorumunda bulunmuştur.⁶¹²

Venizelos'un Lozan'da ülkesi Yunanistan'ı temsil edecek kişi olarak seçilmesi Yunan basınında onun Lozan'da hangi konularda mücadele vereceği, ne gibi zorluklarla karşılaşacağından daha fazla Lozan sonrasında Yunanistan'da yapılacak seçimlerle ilişkilendirilmiştir. Venizelos'un temsilci olarak seçildiği günden Lozan Konferansı'nın başladığı güne, hatta konferansın başlamasından birkaç gün geçmesine rağmen onun Lozan'da hangi konularda mücadele vereceği basında yer almamıştır. Venizelist ve antivenizelist basını düşündüren tek şey; konferans sonrası Yunanistan'da kurulacak siyasi düzen olmuştur.

Aşağıda görüleceği üzere Venizelist basın, Yunan kamuoyuna 1920 seçimlerinde Yunan halkının kandırıldığına, yanıltıldığına yönelik yazılar kaleme alacak, Yunan halkının Yunanistan'a büyük hizmetleri dokunan Venizelos'u anlamadığı yönünde yorumlarda bulunacaktır. Venizelist basın bu çerçevede halkı uyararak Kasım seçimlerinde yaptığınız hatayı tekrar yapmayın çağrısında bulunacaktır. Venizelist basının yaptığı bu uyarıyı Venizelos'un kendisi de gazetelere verdiği demeçlerde dile getirecektir.

Esperini Gazetesi hem Venizelist basının hem de Venizelos'un yukarıdaki yorumlarını halka baskı yapma yönünde bir girişim olarak değerlendirmiştir. Venizelos'u bir demagog olarak gösteren Esperini Gazetesi “...halk herhangi bir demagog tarafından, herhangi bir plan etrafına sürüklenmemeli, kendi temsilcilerini özgürce seçmelidir.” Yorumunda bulunmuştur.⁶¹³

Esperini gazetesinin satır aralarına sıkıştırdığı; İhtilal Komitesi kendisine muhalif olanları hapse tıkıyor bilgisi aslında o dönemde İhtilal Komitesi'nin ülkede uyguladığı politikası hakkında da önemli bir ipucu vermiştir. İhtilal Komitesi her ne kadar partiler üstü olduğunu vurgulasa da, kişisel özgürlükleri yok eden bir politika izlediği yaptığı uygulamalardan belli oluyordu. Zaten Esperini Gazetesi de bunu sorguluyor neden Yunanistan'ı Lozan'da temsil edecek kişiyi halk değil de İhtilal Komitesi seçiyor diyordu.⁶¹⁴

⁶¹² Esperini 8/21 Kasım 1922.

⁶¹³ Esperini 8/21 Kasım 1922.

⁶¹⁴ Esperini 8/21 Kasım 1922.

Esperini Gazetesi aynı zamanda İhtilal Komitesi'ne 1920 seçimlerini hatırlatmış; o dönemde "Venizelizm terörü" tarafından korkutulmayan halkın daha özgür bir ortamda oy kullandığını vurgulamıştır. Esperini İhtilal Komitesi'nin şimdiki uygulamalarını eleştirmiş; halkın egemenlik hakkına sekte vurmak istediğini fakat bu durumun Yunan halkını yıldırmayacağını belirtmiştir.⁶¹⁵

Esperini Gazetesi'nin Venizelos'un yerine koyduğu aday ise belliydi; Metaksas. Söz konusu Gazete Yunanistan'da artık siyasi bir Rönesans yaşanması gerektiğini vurgulamış, Yunan halkının da artık değiştiğini; politik olarak daha gelişmiş, yeterince deneyimden geçmiş olduğunu belirterek "Halkın aşağılık Venizelizme artık tahammülü kalmadı" cümlesiyle ağır bir suçlamada bulunmuştur.⁶¹⁶

Venizelos'un Lozan'da temsilci olarak seçilmesini Venizelist basın her şeyden önce büyük bir mutlulukla karşılamıştır. Patris Gazetesi, Lozan Konferansı'nda Yunanistan'ı kimin temsil etmesi gerektiğini tek bir isimle açıklamıştır: Venizelos. Gayos Grakos kaleme aldığı yazısında Venizelos'un barış görüşmelerinde kendini güvende hissetmesi için İhtilal Komitesi'ne düşen görevleri sıralamıştır. Söz konusu Gazete her şeyden önce İhtilal Komitesi'nin İtilaf Devletleri ile iyi ilişkiler içinde olmasını, orduyu güçlendirmesini belirtmiştir. Patris Gazetesi'nin bunu söyleme nedeni ise şudur: Venizelos arkasında güçlü bir Yunan ordusu olduğunu bilirse müzakerelerde daha rahat hareket eder ve kendini güvende hisseder.⁶¹⁷

Ethnos Gazetesi artık kurtarılacak ne varsa bunu kurtarabilecek, başarabilecek tek kişinin Venizelos olduğunu dile getirmiştir. Ethnos Lozan'da Yunanistan'ı en iyi Venizelos'un temsil edebileceğini onun geçmiş siyasi hayatına dayanarak okuyucusuna anlatmıştır. Ethnos Venizelos'un geçmiş konferanslarda nasıl bir başarı sergilediğini okuyucusuna hatırlatarak "Yunanistan için neyse ki hala yaşayan bu adamı kullanmamak ülkeye karşı işlenmiş bir suç olacaktır." Yorumunda bulunmuştur.⁶¹⁸

Ethnos Gazetesi Venizelos'un Lozan Konferansı'nda karşılaşacağı güçlükleri anlamış olmalı ki biraz da onu koruyup kollayan bir yazı kaleme almıştır. Ethnos okuyucusuna her şeyden önce son dönemde yaşanan felaketi hatırlatmış, Kasım 1920'den bu yana Yunanistan'da görevde bulunan hükümetleri hatırlatmış ve Yunanistan'a zarar veren her şeyin sorumlusunun bu hükümetler olduğunu belirtmiştir. Ethnos Gazetesi kendine bir günah keçisi bulduktan sonra konuyu Venizelos'un temsilciliğine getirmiştir. Ethnos bu çerçevede İhtilal Komitesi'nin daha

⁶¹⁵ Esperini 10/23 Kasım 1922.

⁶¹⁶ Esperini 10/23 Kasım 1922.

⁶¹⁷ Patris 3/16 Ekim 1922.

⁶¹⁸ Ethnos 13/26 Eylül 1922.

yakın bir zamanda Mudanya sınavını verdiğini, Yunan ordusunun Doğu Trakya'dan çıkmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Söz konusu gazete bunca felaketin birkaç gün içerisinde düzeltilemeyeceğini, Yunan halkının mucizeler beklememesi gerektiğini belirterek bir anlamda Venizelos'un Lozan'da karşılaşacağı güçlükleri okuyucusuna göstermek istemiştir. Ethnos tüm bu olumsuzlukları sıraladıktan sonra Yunan halkının Venizelos'un diplomatik becerisine ve saygınlığına güvenmesi gerektiğini de dile getirmiştir.⁶¹⁹

Venizelos siyaset sahnesinden çekildiğini sık sık dile getirse de temsil ettiği Liberal Parti için Venizelos hala başkandı. Bu durumu Ethnos Gazetesi 17 Ekim tarihli sayısında “Her Zaman O” başlığıyla dile getirmiştir. Ethnos Venizelos'un siyasetten çekildiğini dile getirmesi sonucunda Liberal Parti'nin liderinin kim olacağının sorgulandığını, verilecek yanıtın çok basit olduğunu, bu kişinin Venizelos olduğunu “Biz Liberaller Venizelos'un liderimiz olmasından hiçbir zaman vazgeçmedik.” Cümlesiyle açıklamıştır.⁶²⁰

Ethnos Gazetesi Venizelos'un Liberaller için olan önemine değindikten sonra onun Lozan'da üstleneceği görevin kapsamını da okuyucusuna anlatmıştır. Ethnos Venizelos'un Lozan'da Yunanistan'ı küllerinden yeniden yaratmak gibi zor bir görevi üstleneceğini belirtmiştir. Ethnos Gazetesi Kasım 1920'yi ulusun bedeninde yara açan korkunç bir rejim olarak göstermiş bu yarayı iyileştirecek tek gücün Venizelos olduğunu belirtmiştir. Ethnos Gazetesi Venizelos'a olan inancını “Biz Venizelos'un bu zor görevin üstesinden geleceğine; kendini tüm kalbiyle tehlikedeki anavatana sunacağına ve geçmişteki başarılı siyasi hayatının ona vereceği güçle bu işin üstesinden geleceğine inanıyoruz.” Diye belirtirken Venizelos'u adeta bir kahraman olarak ilan etmiş ve “Venizelos vatan için kendini feda etmenin kişileştirilmiş halidir” yorumunda bulunmuştur.⁶²¹

Ethnos Gazetesi Venizelos'un Lozan'da ülkesini temsil ederek başarılı olacağını sadece bu konferansla sınırlamamıştır. Antivenizelist basın bu durumun aynı zamanda bir seçim yatırımı olduğunu doğrularcasına Yunanistan'daki iç çekişmeleri yatıştırarak kişinin de aynı zamanda Venizelos olduğunu okuyucusuna aktarmıştır. Zaten haberin giriş kısmında Venizelos'un Liberaller için olan önemine değinilmesinin nedeni de budur. Ethnos Gazetesi antivenizelist basının, siyasetten çekilen Venizelos'un neden Yunanistan'ı temsil ettiği yönündeki eleştirisine, Kasım seçimlerinde Yunan halkının onu hayal kırıklığına uğrattığını

⁶¹⁹ Ethnos 21 Eylül/ 4 Ekim 1922.

⁶²⁰ Ethnos 4 /17 Ekim 1922.

⁶²¹ Ethnos 4/17 Ekim 1922.

fakat buna rağmen Venizelos'un tehlike altındaki anavatanı kurtarmak için tüm gücüyle çalıştığı" argümanıyla yanıt vermiştir.⁶²²

Siyaset sahnesinden çekildiğini her fırsatta dile getiren Venizelos, Lozan Konferansı'nın başlamasına çok az bir süre kala Ethnos Gazetesi'ne bir telgraf çekmiştir. Venizelos telgrafında bir daha siyasi hayata dönmeyeceğine dair niyetinin Yunan halkına açıklanmasını istemiştir. Ethnos Gazetesi Venizelos'un siyasetten tamamen çekildiğini açıkça dile getiren telgrafını acı ve hüznün olarak değerlendirmiştir. Fakat Ethnos Venizelos'un bu telgrafına rağmen Yunan halkının ona olan inancının sona ermediğini de dile getirmiştir.⁶²³

Ethnos Gazetesi Yunanistan'ı Lozan'da temsil etmesi gereken kişinin ve sonrasında da ülkesine dönerek siyasi hayatına kaldığı yerden devam etmesi gereken kişinin Venizelos olduğunu belirtmiştir. Ethnos Gazetesi Yunan halkına düşen görevin de Venizelos'a bunu söylemek olduğunu belirtmiştir. Ethnos Venizelos'un artık halka mal olduğunu devlet adamı olmak kavramıyla açıklamıştır. Ethnos bu çerçevede devlet adamlarının tamamen özgür olmadıklarını, bu noktaya geldikten sonra artık halkın emirlerine boyun eğen askerler olduğunu, Venizelos'un durumunun tam da böyle olduğunu açıklamıştır.⁶²⁴

Ethnos Gazetesi Kasım seçimlerinde Yunan halkının bir kısmının Venizelos'u üzmesine rağmen, vatan çağırdığında yine göreve geleceğini, vatana hizmetini esirgemeye hakkı olmadığını vurgulamıştır.⁶²⁵

Ethnos Gazetesi'nin satır aralarına sıkıştırdığı bir cümle Yunanistan'ın aslında Lozan'dan çok da ümitli olmadığını göstermiştir. Söz konusu gazete okuyucularına öncelikle Venizelos'un Yunanistan'ın geçmiş siyasi hayatında oynadığı rolü "Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltten kişi" olarak hatırlatmış, aynı kişinin "şimdi Lozan'da Kemal'le yüzleşmeye ve Yunanistan'ı felç edecek bir antlaşmayı imzalamaya gideceğini" de belirtmiştir.⁶²⁶

Ethnos son olarak bu zor durumun üstesinden yalnızca Venizelos'un gelebileceğini belirtmiş ve onun hem içerde hem dışarda oynadığı role "Yunanistan'ın kurtulması için bir yandan onurlu ve hızlı bir barışa, diğer yandan gerçek bir iç barışa ve kardeşliğe ulaşmak için çelikten bir kola ve büyük bir akla ihtiyacı var" diye değinmiştir.⁶²⁷

Türkiye ve Yunanistan yukarıda anlatılan yollardan geçerek Lozan Barış Konferansı'na gelmişlerdir. 24 Ekim tarihinde Venizelos'un Ethnos Gazetesi'ne verdiği bir demeç iki ülkenin

⁶²² Ethnos 4 /17 Ekim 1922.

⁶²³ Ethnos 19 Ekim/1 Kasım 1922.

⁶²⁴ Ethnos 19 Ekim/1 Kasım 1922.

⁶²⁵ Ethnos 19 Ekim/1 Kasım 1922.

⁶²⁶ Ethnos 19 Ekim/1 Kasım 1922.

⁶²⁷ Ethnos 19 Ekim/ 1 Kasım 1922.

Lozan Konferansı'na hangi zihniyetle geldiğini göstermiştir: Venizelos demecinde Türklerin gerçekçi davranarak Misak-ı Milli'yi başardıklarını, Yunanistan için ise Megali İdea'nın artık çöpe atılması gereken bir fikir olduğunu savunmuştur.⁶²⁸ Siyaset sahnesine ilk çıktığı günden itibaren Megali İdea fikrini büyüten, bu uğurda ülkesini savaştan savaşa sürükleyen Venizelos şimdi bu fikri buruşturup çöpe atmıştır.

Doğu Trakya'nın kaybedilmesiyle Yunanistan'ın Megali İdea öncesi küçük sınırlarına döndüğünü kabullenen Venizelos hiç vakit kaybetmeden gözlerini Lozan'a çevirmiştir. Venizelos Türklerin Mudanya Mütarekesi görüşmelerindeki konumunu da göz önüne alarak İtilaf Devletleri'nin nasıl Mudanya Müzakerelerinde Yunanistan'ın haklarını gözetmediyse Lozan'da da aynı tavrı sergileyeceklerini, sadece kendi çıkarları için seslerini yükselteceklerini dile getirmiştir.⁶²⁹

Ethnos Gazetesi'nde Venizelos'un demecinin devamı okunduğunda Yunanistan'ın Lozan Konferansı'na hangi şartlar içinde gideceği anlaşılmaktadır. Yunanistan Lozan Konferansı'na tıpkı Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin karşısına çıktığı gibi yenik olarak çıkacaktı. Hem savaş meydanlarında hem de Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde zafer kazanmış olan Türkler Lozan'da Yunanistan'dan çok şey isteyecekti. Bu nedenle Yunanistan İtilaf Devletlerine iki sene boyunca Anadolu'da yaptığı hatalarını göstermeliydi. Yunanistan ancak bu şekilde Lozan'da haklarını özellikle de göçmenlerin haklarını savunabilecekti.⁶³⁰

Lozan Konferansı'na hazırlık sürecinde yukarıda belirtilenlerin yanı sıra bir de seçim konusu Yunan kamuoyunu ilgilendirmiştir. Seçim tartışmalarına bizzat Venizelos'un kendisi de dahil olmuştur.

Hatırlanacağı üzere Venizelos, Mudanya Mütarekesi görüşmeleri başlarken İhtilal Hükümetinin yaptığı savaş çığırtkanlığının aksine Doğu Trakya'nın Yunanistan için kesin olarak kaybedildiğini kabul etmişti. Siyasi hayattan çekildiğini belirten Venizelos, Yunan Hükümetinin Doğu Trakya'yı kaybedildiğini kabul etmesi karşılığında ülkesini yurt dışında temsil edeceğini dile getirmişti. Siyasetten çekildiğini her fırsatta dile getiren Venizelos, Mudanya Mütarekesi Protokolü yürürlüğe girer girmez seçimlerden bahsetmeye başlamıştır. 15 Ekim tarihli Atinaiki Gazetesi'nden öğrenildiğine göre Venizelos İhtilal üyelerine Yunanistan'da demokrasinin doğal işleyiş sürecine girmesi yönünde telkinlerde bulunmuştur. Venizelos Atinaiki gazetesine verdiği demeçte ülkesinin seçim sürecine girmesinin kendisiyle ilgili olmadığını, Yunanistan'ın menfaati için olduğunu dile getirmiştir. Yunanistan seçim

⁶²⁸ Ethnos 11/24 Ekim 1922.

⁶²⁹ Ethnos 11/24 Ekim 1922.

⁶³⁰ Ethnos 11/24 Ekim 1922.

sürecine girmekle dış ülkelere içerde anarşi yaşanmadığını kanıtlayabilecekti. Yine bu şekilde Yunanistan yabancı ekonomiye güven verebilecekti. Krallı demokrasiden yana tavır takınan Venizelos, kral tanınmazsa ülkesinin İngiltere’den 1 İngiliz lirası bile borç alamayacağını dile getirmiştir.⁶³¹

Venizelos’un seçimler hakkında ne düşündüğü 22 Ekim tarihli Ethnos Gazetesi’nden de okunmuştur. Venizelos söz konusu gazeteye verdiği demecinde, halkın hangi rejimi istediğine yine halkın kendisinin karar vermesi gerektiğini dile getirmiştir. Venizelos kendisinin de sade bir vatandaş olarak demokrasiye oy vereceğini vurgulamıştır.⁶³² Venizelos her ne kadar sade bir vatandaş olarak oy kullanacağını vurgulasa da içinde 1 Kasım seçimlerinin yenilgisinin verdiği acıyı taşıdığı anlaşılmaktadır. Venizelos bu yenilginin izlerini silmek için Yunanistan’a önce “sade bir vatandaş” olarak sonrasında ise her zaman dile getirdiği gibi ülkesinin çıkarları için politikacı olarak hayatına devam etmek istediği anlaşılmaktadır.

Venizelos Ethnos Gazetesi’ne verdiği demecinde seçimlerin özgürce yapılması gerektiğini savunsa da Yunan halkından eski hataları tekrarlamamasını istemiştir. Venizelos burada Yunan halkına 1 Kasım seçimlerini hatırlatmak gereği duymuştur. Venizelos yenilgiyi bir türlü hazmedemiyor, ülkesinde siyasete tekrar başlayacağını sinyallerini veriyordu.⁶³³

Venizelos’un dile getirdiği Yunanistan’ın seçimlere gitme yönündeki görüşünü Patris Gazetesi Gayos Grakos imzalı bir yazıyla paylaşmıştır. Grakos, Mudanya Mütarekesi Protokolü yürürlüğe girdiği zaman, bu mütarekenin her ne kadar Yunanistan’ın çıkarına olmasa da hükümete İtilaf Devletleri ile ilişkilerin iyi tutulması yönünde çağrıda bulunmuştur. Patris Gazetesi, yakında yapılacak olan seçimlerde Yunan halkının İtilaf Devletlerinin dostluğunu tercih etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Söz konusu gazete Yunanistan’ın İtilaf Devletlerine olan ihtiyacının şimdi ile sınırlı kalmadığını, ülkenin bundan sonra da onlara ihtiyacı olacağını belirtmiştir. Patris Gazetesi İhtilal Komitesi’ne seçimlere kadar çok iyi çalışmasını bu çalışmayla hem uluslararası ortamı hem de Balkanlardaki ortamı Yunanistan’ın lehine çevirmesi gerektiğini, bunu başarmanın tek yolunun ise büyük güçlerle ilişkileri iyi tutmaktan geçtiğini yazmıştır.⁶³⁴

Venizelos’un Yunanistan’ın İtilaf Devletlerine güven vermek için seçim sürecine girmesi gerektiği yönündeki demeçleri Kral yanlısı Esperini Gazetesini rahatsız etmiştir. Venizelos her ne kadar siyasi hayattan çekildiğini belirtse de aslında bu söylemleriyle mecliste daha çok kendi

⁶³¹ Atinaiki 2/15 Ekim, 1922.

⁶³² Ethnos 9/22 Ekim, 1922.

⁶³³ Ethnos 9/22 Ekim, 1922.

⁶³⁴ Patris 1/14 Ekim, 1922.

partisi olan liberal partiden milletvekili olması yönünde gizli bir mesaj veriyordu. Esperini Gazetesi Venizelos'un bu söylemlerinin halkın üzerinde bir baskı oluşturduğunu dile getirmiştir. Zaten haberin başlığı da bu görüşü destekler niteliktedir: "Halkı Özgür Bırakın!"⁶³⁵

Esperini Gazetesi 23 Ekim tarihli sayısında Venizelos'un seçimler konusunda Ethnos ve Patris Gazetelerine verdiği demeçleri değerlendirmiştir. Venizelos'un bu demeçleriyle halkı yönlendirdiğini dile getirmiştir. Esperini seçimlerde sadece iki seçenek olduğunu belirtmiştir; ya antivenizelizm ya da venizelizm. Bunlardan hangisinin olacağına halkın özgürce karar vermesi gerektiğini belirtmiştir.⁶³⁶

Yunanistan'ın Lozan Barış Görüşmelerine davet edildiği dönemde, ülkede seçimlerin yapılıp yapılmaması konusu basında geniş yer bulmuştur. Venizelos ülkesine verdiği mesajlarla Yunanistan'da seçim tartışmalarını başlatmıştır. Venizelos 24 Ekim'de Patris Gazetesine bir demeç vererek 1 Kasım 1920'de halkın Kralı seçmesini Yunanistan'ın göğsüne konulan bir mezar taşı gibi göstermiştir. Patris Gazetesi Venizelos'un bu demecini en az onun kadar çarpıcı cümlelerle şöyle değerlendirmiştir: *"Venizelos'un bu demeci tehlike çanı gibi ve bu çan uçuşunun ne kadar derin olduğunu gösteriyor. Yunan halkı kafası kesilmiş kuzu gibi bu uçuşuma gidiyor. Yunan halkı kan ağlayarak bir çıkış arıyor fakat daha korkunç bir uçuşuma gidiyor. Venizelos'un bu ifadeleri duvara çakılan bir çivi gibi acı veriyor."*⁶³⁷ Böylelikle Patris Gazetesi Yunan halkını Krala oy vermemesi yönünde uyarıyordu.

Venizelos Ethnos Gazetesine çektiği telgrafta Yunan halkına Liberal Parti'yi seçmesini önermiştir.⁶³⁸ Venizelos gazetelere verdiği demeçlerle ve ülkesine gönderdiği telgraflarla Yunanistan'da seçim sürecini başlatmak istiyor bunun nedenini de demokrasiyi sağlamış bir Yunanistan'ın Lozan'da daha güçlü olacağı gerekçesiyle açıklıyordu. Atinaiki Gazetesinde yer alan bu açıklamayı yine aynı gazete; ulusal bölünme döneminden beri ülkenin seçimden seçime sürüklendiğini üstüne Küçük Asya Felaketi'ni yaşadığını okuyucularıyla paylaşarak seçimlerin Lozan sonrası süreçte yapılmasını tavsiye etmiştir.⁶³⁹

25 Ekim tarihli Atinaiki Gazetesi, seçimlerin barış görüşmeleri yapılırken yapılmasının ülkeye zarar vereceğini dile getirmiştir. Bu gazeteye göre Yunanistan'ın Lozan'da çözmesi gereken yığınla sorunu vardı bir de bunun üzerine seçim konusu eklenmemeliydi. Atinaiki Gazetesi Yunanistan'da hangi parti iş başında olursa olsun Lozan Konferansı'na giden heyetin

⁶³⁵ Esperini, 4/17 Ekim 1922.

⁶³⁶ Esperini 10/23 Ekim 1922.

⁶³⁷ Patris 11/24 Ekim 1922.

⁶³⁸ Ethnos 21 Ekim/4 Kasım 1922.

⁶³⁹ Atinaiki 12/25 Ekim 1922.

çantasında ülkenin iç kavgaları yer almamalıdır görüşünü savunarak seçimlerin barış müzakereleri sonrasına bırakılmasını tavsiye etmiştir.⁶⁴⁰

Aynı gazete 28 Ekim tarihli sayısında Yunanistan'ın artık Lozan Barış Görüşmelerine davet edildiğini bu nedenle dikkatlerin “teneke sandıklara” değil Lozan'a çevrilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu gazeteye göre Lozan Konferansı'nda Balkanların ve Yunanistan'ın kaderi belirlenecekti. Bu nedenle seçim konusu sonraya bırakılabilirdi.⁶⁴¹

Yunanistan'daki seçimler konusunun Konferans'tan önce mi sonra mı yapılması gerektiği konusu tartışılırken soruna yeni bir boyut daha eklenmiştir: Göçmenlerin oyları. 28 Ekim tarihli Patris Gazetesi göçmenlerin nüfus kayıtlarının yapılmasına karar verildiğini okuyucusuyla paylaşmıştır. Bu haberden anlaşılmaktadır ki seçimler ne zaman yapılırsa yapılsın göçmenlerin oyları garanti altına alınmak istenmiştir.⁶⁴²

Atinaiki Gazetesi 27 Ekim tarihli sayısında Venizelistleri göçmenlerin oylarına göz dikmekle eleştirmiştir. Aynı gazete seçimlerin barış görüşmelerinden önce yapılırsa Venizelos'un partisinin göçmenlerden oy alacağını böylelikle seçimleri Liberal Parti'nin kazanacağını dile getirmiştir. Söz konusu gazete Venizelos seçimleri kazanırsa bu “Yunanistan'ın kurtulması mı demek olacak” diye sorgularken seçimlerin barış müzakerelerinden sonra yapılmasının Yunanistan için daha hayırlı olacağını dile getirmiştir. Atinaiki Gazetesine göre Yunanistan müzakerelerin başlamasına çok az bir süre kala bir de seçim telaşını yaşayarak barış görüşmelerindeki konumunu tehlikeye atmamalıydı. Yunanistan'ın bu süreçte imajı olumlu olmalıydı.⁶⁴³

Venizelos'un Yunan halkını seçimlere davet etmesini Esperini Gazetesi eleştirmiştir. Esperini Venizelos'a siyasetten çekildiğini hatırlattığı “mademki yok” başlığını taşıyan yazısında “*madem ki bu partinin lideri defalarca siyasetten ayrıldığını ve bir daha siyasete dönmeyeceğini açıkladı neden hala Liberal Parti'den söz ediliyor*” demiştir. Söz konusu gazete bu yolla kamuoyunun yanıltılmak istendiğini vurgulamıştır.⁶⁴⁴

Venizelos her ne kadar seçimlerin Lozan Barış Konferansı öncesi yapılmasını istese de kendi tarafını destekleyen gazeteler bile seçimlerin bu süreç sonrasına bırakılmasını istiyordu.

⁶⁴⁰ Atinaiki 12/25 Ekim 1922.

⁶⁴¹ Atinaiki 15/28 Ekim 1922.

⁶⁴² Patris 15/28 Ekim 1922.

⁶⁴³ Atinaiki 14/27 Ekim 1922.

⁶⁴⁴ Esperini 22 Ekim/4 Kasım 1922.

Kral yanlısı olan Esperini Gazetesi de Lozan Barış Görüşmelerinin aylarca sürebileceğini bu nedenle seçimlerin bu sürecin sonuna bırakılması gerektiği görüşünü okuyucularıyla paylaşmıştır.⁶⁴⁵

2.3. Altılar Davası

İhtilali gerçekleştiren liderlerin aklındaki ilk konulardan biri de Yunanistan'ı Anadolu'da yenilgiye uğratanları ve Doğu Trakya'nın kaybedilmesinde payı olanları cezalandırmaktır.⁶⁴⁶ İhtilal liderleri bu niyetlerini ihtilal programlarının 3. Maddesinde “Küçük Asya Felaketi”nden sorumlu tutulan kişilerin cezalandırılarak hapse atılacakları ve yargılanma süreci başlayana kadar hapiste tutulacakları şeklinde yer almıştır. İhtilal liderleri programlarında yer alan bu niyetlerini İngiltere'ye de bildirmişlerdir.⁶⁴⁷

Burada konunun başlığı olan “Altılar Davası” kavramının en baştan açıklanması faydalı olacaktır. Bu çerçevede İhtilal Komitesi'nin Yunanistan'ın Anadolu'da yenilgisine sebep olarak sekiz kişiyi ön plana çıkarması ve sekiz kişiden altısını “vatana ihanet” suçuyla yargılayarak infaz ettirmesi süreci Yunanistan tarih literatüründe “Altılar Davası” olarak adlandırılmıştır.

İhtilal Komitesi Yunanistan'da bir intikam süreci başlatacağına yönelik ilk işaretleri 11 Eylül 1922'de, ilk bildirimlerini hazırladıkları tarihte, vermişlerdi. İhtilal Komitesi bu süreci aslında daha o tarihte başlatmak istemiş fakat İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla⁶⁴⁸ ertelemek durumunda kalmıştır.

18 Ekim 1922 tarihinde İhtilal Kurulu Resmi Gazete'de Gonatas, Plastiras, Sakellarpoulos ve Fokas imzalı bir bildiri yayımlamıştır.⁶⁴⁹ Bildiride öncelikle İhtilalin partiler üstü olduğu, seçimlere kadar ülkede adaleti ve huzuru sağlamakla yükümlü olduğu dile getirilmiştir. Ancak İhtilalin milli bir programdan tamamen yoksun olmadığı da vurgulanmıştır. İhtilalin dile getirdiği milli program büyük yıkıma neden olan⁶⁵⁰ Konstantinciliğin yok edilmesini, İtilaf Devletleriyle zedelenen yakın ilişkilerin yeniden kurulmasını kapsıyordu.⁶⁵¹

Yukarıda belirtilen bildirinin yanı sıra aynı gün Resmi Gazete'de, Küçük Asya Felaketi'nden sorumlu tutulan kişilerin yargılanması için bir Soruşturma Komitesi (Anakritiki Eptropi)

⁶⁴⁵ Esperini 16/29 Ekim 1922.

⁶⁴⁶ “Apominimonevmata Stilianou Gonata 1897-1957”, Atina: 1958, 251.

⁶⁴⁷ Grigoriou, *İ Ellas Metaksi Duo*, 16.

⁶⁴⁸ Yorgos Mavrogordatos, *1915 O Ethnikos Dihasmos*, Atina: Pataki Yayınları, 14. Basım, 2020, 150.

⁶⁴⁹ Rençberler, *Küçük Asya*, 78.

⁶⁵⁰ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin*, 514.

⁶⁵¹ Vasilis Tsanakaris, *Eis Thanaton! İ Diki Kai İ Ektelesi Ton Eksi Mesa Apo Ta Praktika, Ta Paralipomena Kai Ta Psila Ton Efimeridon*, Atina: Metehmio Yayınları, 2014, 117.

kurulacağına dair bir de kararname yayınlanmıştır.⁶⁵² Komisyonunda Theodoros Pangalos Başkan, Kalogera ve Lufa üye olmuşlardır.⁶⁵³ Böylece İhtilalin ilk kurulduğu andaki niyeti ete kemiğe bürünmeye başlamıştır. Kararnameye göre Soruşturma Komitesi başkanı, soruşturma sonuçlarını bir rapor halinde İhtilal Komitesi'ne sunacaktı.⁶⁵⁴ Bu raporun sonucuna göre, İhtilal Kurulu suçlu bulunanların Olağanüstü Askeri Mahkeme'ye gönderilip gönderilmeyeceğine karar verecekti.⁶⁵⁵

Yukarıdaki bildirinin yayınlandığı gün 400 subay bir araya gelerek İhtilal Kurulu'na tutuklananların kafasını istediklerini dile getirmişlerdir. Subaylarla aynı görüşü paylaşan halk da işçi derneklerinin girişimiyle⁶⁵⁶ 22 Ekim Pazar günü, miting düzenlemişlerdir. Miting için sabah yollar bayraklarla süslenmiş, akşam saat dörtte⁶⁵⁷ büyük bir halk yığını Atina'da Sintagma Meydanı'nda toplanarak Trakya'nın kaybindan duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir.⁶⁵⁸ Halk bu mitingde "Suçlulara Ölüm" "Darağacı" gibi sloganlar atmışlardır. Bu mitingde Gonatas da bir konuşma yaparak İhtilalcilerin her zaman halkın yanında olduğunu vurgulamıştır.⁶⁵⁹ Gonatas'ın yanı sıra Plastiras da bir konuşma yapmış ve Doğu Trakya'nın İhtilal yapılmadan önce kaybedildiğini söylemiştir.⁶⁶⁰ Böylece Plastiras Doğu Trakya'nın kaybedilmesinin sorumluluğunu İhtilalin üzerinden atmış oluyordu. Plastiras konuşmasının devamında İhtilalin üzerine düşeni yapacağını, geçmişi temizleyeceğini, bugünle mücadele edeceğini ve geleceği inşaa edeceğini belirtmiştir.⁶⁶¹

İhtilalin daha ilk kurulduğu andan itibaren kendilerince suçlu buldukları kişileri yargılayacaklarını dile getirmeleri, halkın destek veren protestolarını engellememeleri şu açılardan değerlendirilebilir: Her şeyden önce İhtilal liderleri boy göstermek istiyorlardı. Bunun yanı sıra kendi konumlarını da güçlendirmek istiyorlardı.⁶⁶²

Tüm bu yaşanan gelişmelerden sonra İhtilal Komitesi altıların yargılanmasında büyük bir desteği arkalarına almışlar ya da bu kadar baskı karşısında altıları yargılamak zorunda kalmışlardır denilebilir. İhtilal Kurulu davanın başkanı olarak Aleksandros Otheneos'u atamıştır. Soruşturma Komisyonu, 6 Kasım'da raporunu hazırlamıştır. İhtilalin emriyle tüm

⁶⁵² Tsanakaris, *Eis Thanaton*, 150.

⁶⁵³ Bekiris, *Apo Ton Ethniko Dihasmo*, 386.

⁶⁵⁴ Rençberler, *Küçük Asya*, 78,79.

⁶⁵⁵ Vangeli Koubouli, "1922: İ Korifosi Tou Ethnikou Dihasmou, İ Diki kai İ Ektelesi Ton Eksi", *Istoria*, 644 (2022), 46.

⁶⁵⁶ Bekiris, *Apo Ton*, 382.

⁶⁵⁷ Tsanakaris, *Eis Thanaton*, 168.

⁶⁵⁸ Rigos, *Ta Krisima*, 48

⁶⁵⁹ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin*, 515,516.

⁶⁶⁰ Bekiris, *Apo Ton*, 382.

⁶⁶¹ Bekiris, *Apo Ton*, 382.

⁶⁶² Apominimonevmata Stilianou, 263.

gazetelerin ilk sayfalarında yayınlamak zorunda kaldıkları rapor; bir giriş, dört gelişme ve bir sonuç paragrafindan oluşmaktadır. Raporda tutukluların hangi kategorilerden suçlandığı 15 madde halinde anlatılmıştır.⁶⁶³

“Altılar Davası”⁶⁶⁴ 31 Ekim/13 Kasım 1922’de saat 9.00’da sekiz tutuklunun Averof hapishanesinden⁶⁶⁵ Olağanüstü Askeri Mahkeme’nin kurulduğu Meclis’e getirilmesiyle başlamıştır.⁶⁶⁶ Dava 13 Kasım’dan 28 Kasım’ın ilk ışıklarına dek sürmüştür.⁶⁶⁷ Meclis Başkanının oturduğu koltuk bu sefer Davanın başkanı Tümgeneral Aleksandros Othoneos’u⁶⁶⁸ ağırlayacaktı. Otheneos’a yardımcı olacak mahkemenin diğer üyeleri ise şöyleydi: Albaylar Floria, Havini, Panagiotopoulo, Manetta Askeri Mahkeme Danışmanı Tserali, Teğmen Gravvani, Vamvakopoulo.⁶⁶⁹ Sanıklar için başkan koltuğunun karşısına 8 sanık sandalyesi ve önlerine de uzun siyah bir masa konulmuştu. Milletvekili sıraları ise sınırlı sayıda izleyiciye ve sanıkların akrabalarına ayrılmıştı. Dava böyle bir atmosferde Otheneos’un “sanıklar gelsin” demesiyle başlamıştır.⁶⁷⁰

13 Kasım’dan 27 Kasım’a kadar 14 gün süren davada, sanıklar Küçük Asya cephesinin çökmesinin sorumluluğunu Küçük Asya Orduları son komutanı Hacıanestis’e yüklemeye çalışmışlardır.⁶⁷¹ Hacıanestis ise kendisini savunarak Anadolu’daki felaketten kendisinin sorumlu tutulmaması gerektiğini, diğerini devralan bir doktorun hastasının ölümünden sorumlu tutulamayacağı gibi kendisinin de felaketten sorumlu tutulamayacağını dile getirmiştir.⁶⁷²

Sanıklar Küçük Asya Felaketi’nin askeri sorumluluğunu Hacıanestis’e yüklerken 1920 seçimlerinden sonra Kral’ın referandumla Yunanistan’a gelerek⁶⁷³ Yunanistan’ın uluslararası anlamda yalnızlaşmasını da Konstantin’in uyguladığı özerk politikaya bağlamışlardır. Böylece hem askeri hem de siyasi sorumluluğu üstlerinden atmaya çalışmışlardır.⁶⁷⁴

⁶⁶³ Tsanakaris, *Eis Thanaton*, 655.

⁶⁶⁴ Altılar Davası hakkında daha fazla bilgi için bkz. *Episima Praktika Tis Dikis Ton Eks*, Atina: Atine Yayınları, 1976.

⁶⁶⁵ Rigos, *Ta Krisima*, 50.

⁶⁶⁶ Rençberler, *Küçük Asya*, 88.

⁶⁶⁷ Mavrogordatos, *1915 O*, 150,151.

⁶⁶⁸ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin*, 520.

⁶⁶⁹ Vournas, *Istoria Tis Neoteris*, 28.

⁶⁷⁰ Rigos, *Ta Krisima*, 50,51.

⁶⁷¹ Rigos, *Ta Krisima*, 54.

⁶⁷² Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin*, 520.

⁶⁷³ Rençberler Özgür, *Küçük Asya*, 92.

⁶⁷⁴ Rigos, *Ta Krisima*, 54.

Avrupa ve ABD özellikle İngiltere mahkemenin infaz yönünde karar almaması için tepkilerini dile getirmişlerdir. Bu dönemde Avrupa ve ABD basınında infazlara yönelik yüzlerce haber yapılmıştır.⁶⁷⁵

İnfazlar konusunda Venizelos'a da bilgi verilmiş, Yunanistan'ın eski politikacılarından Emmanuil Repulis Venizelos'a, infazların Yunanistan'ın itibarını zedeleyeceğini söylemiştir fakat Venizelos'tan infazları engellemeye yönelik olumlu bir yanıt alamamıştır.⁶⁷⁶

Lozan'da barış görüşmelerinin başladığı gün Atina'da altılar davası zirve noktasına gelmişti.⁶⁷⁷ İnfazların uygulanacak olmasından endişesi iyice artan İngiltere, Atina'daki temsilcisi Lindley aracılığıyla infaz kararının çıkması halinde bunun ciddi etkileri olacağını belirtmiş Lindley kendisinin de hükümetinden aldığı emirle ülkeyi terk edeceğini dile getirmiştir.⁶⁷⁸

21 Kasım'da Curzon Venizelos'la buluşarak infazlara engel olmasını istemiştir. Yunanistan'ın içişlerine karışmaktan imtina eden Venizelos, Curzon'a tatmin edici bir yanıt vermemiştir. Altılar davasının Venizelos'u ilgilendiren yönü; bu dava sonucunda alınacak olan infaz kararının kendisini Lozan'da zor durumda bırakacak olmasıydı. Venizelos bu durumu ülkesine çektiği bir telgrafta belirtmiştir. Venizelos infazların yapılmaması yönünde bir telkinde bulunmazken bu infazın kendisini Lozan'da zora sokacağını belirtmekle yetinmiştir.⁶⁷⁹

Venizelos'tan infazlar konusunda olumlu bir yanıt alamayan Curzon Venizelos'un yakın bir arkadaşını; Gerald Talbot'u infazları engellemesi için Atina'ya göndermeye karar vermiştir.⁶⁸⁰ Curzon'un Yunan hükümetine iletmesi için verdiği mesaj şöyledir: “eğer infazları gerçekleştirirseniz; çok ihtiyacınız olduğu halde İngiltere'den beş kuruş bile borç alamazsınız. Bunun yanı sıra Lozan Konferansı'nda sizi Türklerin insafına bırakırız.”⁶⁸¹ Talbot, Yunanistan'a doğru yol alırken, İhtilal Komitesi, daha fazla dış baskıya maruz kalmamak için altıların infazını hızlandırmıştır.

Altılar Davası öyle bir süreçtir ki Yunanistan'da hükümet istifa ettirmiştir. Bu çerçevede Dışişleri Bakanı Nikolaos Politis infazların yapılmaması için Plastiras'la görüşmelerde bulunmuştur. Plastiras bu konuda bir şey yapamayacağını söyleyince Politis tepkisini istifa ederek göstermiştir.⁶⁸² Politis'in ardından Başbakan Krokidas ve kabinesindeki bakanlar da 24

⁶⁷⁵ Sarah Inglis, “Goodbye Anatolis: The Trial of Six and International Reaction Towards Greece”, *Haemus* 1 (2013), 204.

⁶⁷⁶ Rençberler, *Küçük Asya*, 100,101.

⁶⁷⁷ Rigos, *Ta Krisima*, 58.

⁶⁷⁸ Rençberler, *Küçük Asya*, 113.

⁶⁷⁹ Dafnis, *İ Ellas Metaksi*, 19,20.

⁶⁸⁰ Inglis, “Goodbye Anatolis”, 206,207.

⁶⁸¹ Rigos, *Ta Krisima*, 59.

⁶⁸² Rigos, *Ta Krisima*, 58.

Kasım'da istifalarını sunmuşlardır. Krokidas hükümetinin ardından 27 Kasım 1922'de Gonatas Hükümeti yemin etmiştir. Böylece Yunanistan tarihinde ilk defa bir subay başbakan olmuştur. Gonatas Hükümeti 11 Ocak 1924 tarihine kadar görev yapacaktır. Bu hükümetin Genel Kurmay Başkanı Pangalos, İçişleri Bakanı Yorgo Papandreou, Dışişleri Bakanı ise Aleksandris Apostolos olmuştur. Dışişleri Bakanı Aleksandris ikinci dönem Lozan'da önemli görev üstlenecektir.⁶⁸³

Yeni Hükümetin Genelkurmay Başkanı Pangalos Trakya'daki birliklerin yönetimini üstlenmiştir. Yeni hükümetin kurulmasıyla Plastiras ihtilalin tek lideri konumuna gelmiş ve seçimler konusuna bir açıklık getirerek seçimlerin şimdilik gündemden düştüğünü belirtmiştir.⁶⁸⁴

Yeni hükümetin yemin etmesinin ardından Lindley bu hükümetle de görüşmelerde bulunarak infazların engellenmesini istemiştir. Plastiras'ın fikrini değiştirmemesi karşısında Lindley son derece sınırlı bir şekilde İngiltere'yi terk etmiştir.⁶⁸⁵

On beş gün süren yargılamalar sonunda⁶⁸⁶ Altılar Davası 15/28 Kasım gece yarısı sona ermiştir. Yargıçlar kararı açıklayana kadar tutuklular tekrar Averof hapishanesine gönderilmişlerdir. Ertesi sabah saat yediye yirmi kala mahkeme başkanı Othoneos kararı okumuştur. Söz konusu karara göre Georgios Hacıanestis, Dimitrios Gunaris, Nikolaos Stratos, Petros Protopapadakis, Georgios Baltatzis ve Nikolaos Theotokis ölüm cezasına çarptırılmıştır. Mihail Goudas ve Ksenefonta Stratigos'u ise ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir.⁶⁸⁷ Aynı gün saat 11.30'da kamuoyuna, infazların askeri bir disiplinle yerine getirildiği duyurulmuştur.⁶⁸⁸

İhtilal Komitesi'nin ilk bildirilerinde yayınladıkları intikam dolu infazlar gerçekleştirilmişti. İntikamın infaz noktasına kadar gelmeyeceğini düşünen Yunan halkı ile İhtilal yönetimi arasında bu noktadan sonra bir mesafe oluşmuştur. İnfazlardan sadece iki grup memnun olmuştur: Yunanistan'a Anadolu'dan ve Doğu Trakya'dan gelen göçmenler. Köklerinden sökülmüş bu insanlar, doğru olsun ya da olmasın, kurşuna dizilenlerin dünyanın katilleri olduğuna inanıyorlardı. İnfazların gerçekleştirilmesi göçmenlerin içinde yanan intikam ateşini söndürmüştü.⁶⁸⁹

⁶⁸³ Apominimonevmata, 259.

⁶⁸⁴ Rençberler, *Küçük Asya*, 113.

⁶⁸⁵ Rigos, *Ta Krisima*, 58.

⁶⁸⁶ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin*, 521.

⁶⁸⁷ Rigos, *Ta Krisima*, 59.

⁶⁸⁸ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin*, 521.

⁶⁸⁹ Dafnis, *İ Ellas Metaksi*, 22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOZAN KONFERANSI'NIN BİRİNCİ AŞAMASINDA TRAKYA

Lozan Barış Konferansı 20 Kasım 1922'de Lozan'da Mont Benon gazinosunda çalışmalarına başlamıştır. Tüm dünyadan 250'ye yakın basın çalışanı da konferansı izlemeye gelmiştir.⁶⁹⁰ İsviçre Konfederasyonu Başkanı Robert Haab'ın⁶⁹¹ ev sahibi olarak yaptığı nezaket ve hoş geldiniz konuşmasıyla⁶⁹² konferans açılmıştır.⁶⁹³ Haab konuşmasını “*Yeryüzünde iyi niyetli insanlara selam*” cümlesi ile bitirmiştir.⁶⁹⁴

İsviçre Konfederasyonu Başkanı Haab'ın konuşması Makedonia gazetesine yansımıştır. Söz konusu gazete Haab'ın konuşmasını bir umut ışığı olarak görmüş ve “*İsviçre Konfederasyonu Başkanı'nın konuşması bugün başlayacak, savaşları sona erdirecek olan ve 1922 yılbaşı gününü barışın kutlamalarına götürecek olan konuşma*”⁶⁹⁵ olarak değerlendirmiştir.

Haab'ın ardından Konferans başkanı Lord Curzon barışın tüm dünyaca arzulandığını belirten,⁶⁹⁶ on dakikalık kısa bir protokol konuşması yapmıştır.⁶⁹⁷ Curzon konuşmasını şu sözlerle bitirmiştir: “*Eğer murahhasların hepsi aynı uzlaştırıcı ruh ile çalışırsa, masa üzerine gelecek her meseleyi halletmek ve sulhu yapmak arzusu ile duygulu bulunurlarsa, gayeye varmak kolaylaşacaktır.*”⁶⁹⁸

Curzon'un konuşmasının ardından İsmet Paşa da kürsüye çıkarak bir konuşma yapmak istemiştir. İsmet Paşa'nın bir konuşma yapacak olması süreci, Haab'ın konuşmasının ardından Curzon'un da konuşacağını öğrenmesiyle başlamıştır.⁶⁹⁹ Fransız temsilci Poincare'den Curzon'un açılış töreninde konuşacağını bir gece öncesinden öğrenen İsmet Paşa bir konuşma⁷⁰⁰ hazırlamıştır.⁷⁰¹ Konuşmasında, Haab'ın hoşgeldiniz deyişine ve İsviçre'nin konukseverliğine teşekkür etmekle yetineceği sanılan İsmet Paşa bunu yapmak yerine özetle aşağıdaki dört noktayı vurgulamıştır. 1.Mondros Mütarekesi Wilson prensiplerine inanılarak

⁶⁹⁰ Alev Coşkun, *1922-1923 Diplomat İnönü Lozan*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019, 57.

⁶⁹¹ Bilal Şimşir, *Lozan Günlüğü*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2012, 148.

⁶⁹² Haab'ın konuşmasının tam metni için bkz. *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, Ankara:T.C. Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planma, 1973, 10,11,12.

⁶⁹³ *Lausanne on its 75th Anniversary*, Yay. Haz. Mehmet Özel, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, 23. Taha Akyol, *Bilinmeyen Lozan*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 4. Baskı, 2019,113.

⁶⁹⁴ Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, Cilt III, 103.

⁶⁹⁵ Makedonia 9/22 Kasım 1922.

⁶⁹⁶ Şimşir, *Lozan Günlüğü*, 148.

⁶⁹⁷ Akyol, *Bilinmeyen Lozan*, 113, *Lausanne on its*, 23.

⁶⁹⁸ Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, Cilt III, 104.

⁶⁹⁹ Şimşir, *Lozan Günlüğü*, 148.

⁷⁰⁰ İsmet Paşa'nın konuşmasının tam metni için bkz. Karacan, *Lozan*, 76,77,78.

⁷⁰¹ Akyol, *Bilinmeyen Lozan*, 113.

*imzalanmıştı ama ondan sonra da Türk milletine büyük haksızlıklar yapılmıştır. 2.Yunan işgali Anadolu’da büyük yıkıma sebep olmuştur, tazminat ödenmelidir.3.Türkiye, ülkesini işgalden kurtarmak ve istiklalini kazanmak için büyük fedakârlıklarla Kurtuluş Savaşı vermiş ve zaferler kazanmıştır.4.Karşınızda yeni bir Türkiye ve onun meşru temsilcisi Büyük Millet Meclisi hükümeti vardır.”*⁷⁰² İsmet Paşa konuşmasını ardından şu sözlerle tamamlamıştır: “...Efendiler! Çok ızdırap çektik, çok kan akıttık, bütün medeni milletler gibi hürriyet ve istiklal istiyoruz.”⁷⁰³

Burada İsmet Paşa’nın konuşmasının irdelenmesi gerekir. Çünkü İsmet Paşa bu konuşmasıyla Avrupa’ya meydan okumuş ve dünya kamuoyuna çeşitli mesajlar vermiştir. İsmet Paşa söz konusu konuşmasıyla Lozan’da müzakereye başlayacak olan Türkiye’nin, Birinci Dünya Savaşı’na giren ve bu savaş sonunda ölen Osmanlı Devleti olmadığını vurgulamıştır. Lozan’da Avrupa’nın karşısında bulunan Türkiye Mondros’tan Mudanya’ya giden süreçte büyük mücadele vermiş ve bu mücadelesinde de zafer kazanmış olan Türkiye’dir. Avrupa Devletlerinin bu noktayı gözönünde bulundurması gereklidir.⁷⁰⁴

İsmet Paşa’nın öncesinde Poincare tarafından üslubu yumuşatılmış,⁷⁰⁵ fakat diplomasi diline uymayan⁷⁰⁶ meydan okuyucu konuşması, tüm İtilaf Devletleri üzerinde özellikle de Curzon’da, daha ilk anda, olumsuz bir etki bırakmıştır. Curzon İsmet Paşa’nın sözlerini ‘*partizan ve saldırgan*’ olarak nitelemiş,⁷⁰⁷ bu sözlerden Türkiye’nin hangi zihniyetle Konferans’a geldiğinin⁷⁰⁸ anlaşıldığını ve Türklerle yapılacak müzakerelerin kolay olmayacağını belirtmiştir.⁷⁰⁹

İsmet Paşa’nın konuşması Yunan basınında da yankılanmıştır. Bu çerçevede Makedonia gazetesi okuyucusuna İsmet Paşa’nın konuşmasının özelliğini şöyle aktarmıştır: “*Curzon’dan sonra söz alan İsmet Paşa öncelikle kendilerini kurtuluş hareketine iten nedenleri açıkladı. Türkiye’nin hak ettiği yeri bulması gerektiğini sözlerine ekledi. İsmet Paşa herkese teşekkür ederek Türkiye’nin barış çalışmalarına elinden gelen katkıyı yapacağını söyledi.*”⁷¹⁰

20 Kasım 1922’de Lozan’da Mont Benon Gazinosu’nun salonunda törenle açılan Lozan Konferansı, 21 Kasım’da Ouchy (Uşi) Şatosu’nda Curzon’un geçici başkanlığında ilk

⁷⁰² Reyhan Yıldız, “Amatör Diplomat Diplomasi Kurduna Karşı,” Bizim Lozan, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2016, 108.

⁷⁰³ Yıldız, “Amatör Diplomat Diplomasi, 108.

⁷⁰⁴ Coşkun, 1922 1923 Diplomat İnönü, 66.

⁷⁰⁵ Salahi Sonyel, Gizli Belgelerle Lozan Konferansı’nın Perde Arkası, Ankara: TTK, 2006, 42.

⁷⁰⁶ Coşkun, 1922-1923 Diplomat İnönü, 57.

⁷⁰⁷ Sonyel, Gizli Belgelerle, 42.

⁷⁰⁸ Şimşir, Lozan Günlüğü, 148.

⁷⁰⁹ Demirci, Belgelerle Lozan, 96,97.

⁷¹⁰ Makedonia, 9/22 Kasım 1922.

toplantısını yapmıştır. Bu toplantıda konferansın toplantı çalışmalarında uyulacak kurallara dair iç tüzüğü görüşülmüştür. Uluslararası bir konferans olan Lozan Konferansı'na 15'e yakın devlet katılmıştı. Konferansa katılan devletler o günkü durumlarına göre temelde üç gruba ayrılıyorlardı. Davet eden ülkeler: İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya. Bu ülkeler dikkat edilirse Birinci Dünya Savaşı'nın galipleridirler. Davet edilen ülkeler: Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven devleti. Boğazlar rejimi için çağrılan devletler: Sovyet Rusya ve Bulgaristan. Ayrıca, Belçika ve Portekiz belirli konular için konferansa davet edilmişti. ABD konferansa gözlemci olarak katılıyordu.⁷¹¹

Büyük devletlerin, özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya'nın delegasyonlarında ünlü politikacılar, deneyimli büyükelçiler ve diplomatlar vardı. Temsilci Heyetleri şöyleydi:

İngiltere: Dışişleri Bakanı Lord Curzon, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold.

Scrip gazetesi İngiliz heyetinin neden Lozan'a geldiğini şu yorumla açıklamıştır: *“İngiliz heyeti Lozan'a Doğu ve Batı'nın daha açık bir ifadeyle Haç ve Hilal'in arasındaki ilişkilerin geleceğini belirlemeye geliyor.”*⁷¹²

Fransa: Türklerin bekledikleri gibi Franklin Bouillon değil⁷¹³ Roma Büyükelçisi Pierre Barrere, Büyükelçi Maurice Bompard ve İstanbul'daki Yüksek Komiseri Pelle. Poincare ilk gün törenden sonra ülkesine dönmüştü.

İtalya: İtalya Başbakanı Mussolini, İstanbul'daki Yüksek Komiseri Marki Garroni ve Atina Büyükelçisi Montagna'dan oluşmaktaydı.⁷¹⁴ Mussolini ilk gün törenden sonra ülkesine dönmüştü.

Yunanistan: Yunan heyetinin başkanlığını eski Başbakan Venizelos yapıyordu. Yanında Yunanistan'ın Londra Büyükelçisi Dimitrios Caelamanos, General Aleksandros Mazarakis eski Dışişleri Bakanı Ioannis Politis, Avukat Michael Theotokas ve Vasilis Dendramis bulunuyordu.⁷¹⁵ Bu heyete konferansın ikinci döneminde Yunanistan Dışişleri Bakanı Aleksandris Apostolos da katılacaktır.⁷¹⁶ Yunan heyetinin başkanı Lozan'dan önce de başka büyük konferanslarda yeteneklerini sergilemişti. Şimdi Lozan'da ülkesini temsil eden Venizelos artık kamu görevlisi değildi, ülkesini sade bir memur/vatandaş olarak temsil

⁷¹¹ Coşkun, 1922-1923 Diplomat, 67.

⁷¹² Scrip 10/23 Kasım 1922.

⁷¹³ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 303.

⁷¹⁴ Erol Yüksel, Mehmet Asım Us'ın Kalemінде Gündem Lozan, İstanbul: Yeditepe Akademi, 2020, 38.

⁷¹⁵ Esra Özsüer, “Lozan'a Giden Süreçte Yunan Kamuoyu ve Venizelist Siyaset”, *İlk ve Son Barış 100. Yılında Lozan*, Ed.Bülent Özukan, İstanbul: Boyut Yayıncılık,2022, 223.

⁷¹⁶ Tağmat, “Lozan Barış Konferansı'na”, 150.

ediyordu. Dahası yenik bir ülkenin temsilcisiydi. Venizelos'u diğer delegelerden ayıran bir fark da şuydu: Venizelos ülkesine danışmadan istediği belgeyi imzalamaya yetkiliydi.⁷¹⁷

Patris Gazetesi 30 Kasım'da Lozan'a giden heyetin fotoğrafını sayfasına taşımıştır. Buna göre Lozan'a giden Yunan heyetinin 14 kişi olduğu görülmektedir.⁷¹⁸

Görsel 3.1. Lozan'a Giden Yunan Heyeti (30 Kasım 1922 tarihli Patris Gazetesi.)

Türkiye'yi İsmet Paşa ve ikinci delegeler Dr. Rıza Nur ve Hasan Saka temsil ediyordu. Türk Heyeti⁷¹⁹ üç temsilcinin yanında yirmi bir danışman, iki basın danışmanı, bir danışman ve genel sekreter, bir mütercim ve sekiz kâtip üyeden, toplamda otuz üç kişiden oluşmaktaydı.⁷²⁰

Amerika Birleşik Devletleri'ni, ABD'li deneyimli diplomat Joseph C. Grew ve Mr. Child temsil ediyordu.

⁷¹⁷ Özsüer, "Lozan'a Giden Süreçte", 223.

⁷¹⁸ Patris 17/30 Kasım 1922

⁷¹⁹ Türk heyetinde yer alan Danışmanlar: Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri Münir Bey (Erteğün, sonradan Washington Büyükelçisi, eski bayındırlık müsteşarı Muhtar Bey (Çilli, Trabzon Mebusu), Burdur Mebusu Veli Bey (Saltık, hukuk profesörü), Diyarbakır Mebusu Zühtü Bey (Tigrel), Adana Mebusu Zakai Bey (Apaydın), Eski Ekonomi Bakanı İzmir Mebusu Mahmut Celal Bey (Bayar), Maliye Teftiş Heyeti Başkanı Şefik Bey (Başman), Vakıflar hukuk danışmanı Seniyüddin (Başak) Milli Savunma Bakanlığı Deniz Dairesi Müdürü Yarbey Şevket Bey (Doruker), Kurmay Yarbey Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu), Adalet Bakanlığı Müsteşarı Tahir Bey (Taner), Dışişleri Bakanlığı hukuk müşavirlerinden Nusret Bey (Metay), Dışişleri Bakanlığı siyasi İşler Müdürü Hikmet Bey (Bayur), İstanbul Üniversitesi profesörlerinden Zühtü Bey (İnhan), Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürü Fuat Bey (Ağralı), eski bakanlardan Mustafa Şeref Bey (Özkan), mülkiye müfettişi Şükrü Bey (Kaya), Kızılay İkinci Başkanı Hamit Bey (Hasancan), eski maliye bakanlarından Cavit Bey, Yüksek Mühendis okulu Fransızca öğretmeni Hayum Efendi (Naum), Adalet Bakanlığı Mezhep İşleri Müdürü Baha Bey (Kaytar). Basın Danışmanları: Yazar Ruşen Eşref (Ünaydın), İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Yahya Kemal (Beyatlı), Genel sekreter ve danışman: eski Danıştay üyesi Raşit Saffet Bey (Atabinen). Mütercim: Robert Koleji İkinci Müdürü Hüseyin Bey (Pektaş). Katipler: Dışişleri Bakanlığı memurlarından Ali (Türk geldi), Cevat (Açıkalın), Mehmet Ali (Balin), Celal Hazım (Arar) ve Süleyman Saip (Kıran), Kızılay genel merkez memurlarından Saffet (Şav), Paris basın temsilcisi Dr. Nihat Reşat (Belger). Erol Yüksel, *Mehmet Asım (Us)'ın 34*.

⁷²⁰ Çağrı Erhan, "Lozan'ın Genel Çerçevesi," 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri, TTK, Ankara, 2003, 75.

20 Kasım'da Estia gazetesinde çıkan bir haberde Yunanistan'ın Lozan'a bakış açısını görmek mümkün olmuştur. Bu çerçevede Estia gazetesi, Yunanistan'ın Lozan'da çözmesi gereken bir yığın sorunu olduğunu ve bu sorunların Yunanistan'ın varlığı için çok önemli olduğunu belirtmiştir. Aynı haberde İhtilal Komitesi, Venizelos ve İsmet Paşa hakkında da yorum yapılmıştır. Buna göre Estia gazetesi İhtilal Komitesi'ni Yunanistan'ı yıkımdan kurtaran ve herkeşe güven veren bir unsur olarak gösterirken Venizelos'u Sevr'de Osmanlı'ya diz çöktüren kişi olarak göstermiştir. Estia gazetesi Venizelos'un şimdiki durumunu ise Yunan halkının kalbini kırmamak için kibirli İsmet Paşa'nın önünde diz çökecek kişi olarak göstermiştir.⁷²¹

İçtüzük belirleme çalışmalarında her şeyden önce Birinci Dünya Savaşı'nı hukuken bitiren ve Yakın Doğu haritasının tespit edileceği bu Konferans'a⁷²² isim bulmak gerekiyordu. Hazırlanmış iç taslakta Konferans'ın ismi öncelikle *“Yakındoğu İşlerine İlişkin Konferans”* olarak belirlenmiştir. İsmet Paşa, bunun yerine *“Lozan Konferansı”* deyimini kullanılmasını istemiştir. İsmet Paşa konferansın ismine itiraz ederken, yüzyıllardır Avrupa devletlerinin kullandıkları *“Doğu Meselesi”*, *“Hasta Adam”* ifadelerini çağrıştırmaktan kaçınmak istemiştir.⁷²³ Konferansın ismi konusunda sonunda ortalama bir uzlaşma sağlanmış ve Curzon *“Yakındoğu İşlerine İlişkin Lozan Konferansı”* diye adlandırılmasının uygun olacağını belirtmiştir.⁷²⁴ Konferansın resmi dilleri Fransızca, İngilizce ve İtalyanca olarak belirlenmiştir. Ancak ayrı ayrı dillerde söylenen sözlerin tercümelerinin uzun süreceği ve zaman kaybına yol açacağı endişesi ve temsilcilerin çoğunun Fransızca bilmeleri nedeniyle, tüm görüşmelerin Fransızca yapılmasına karar verilmiştir.⁷²⁵ Burada bir noktanın belirtilmesinde fayda vardır. İsmet Paşa Konferans'ta Fransızca konuşulmasını kabul etmekle birlikte Türkçenin de konuşulmasını istemiştir. Bunun üzerine bir şaşkınlık yaşanmış, Curzon herkesin Fransızca bildiği argümanı ile yanıt vermiştir. İsmet Paşa buna rağmen *“gerekirse Türkçe konuşurum”* diyerek bu düşüncesini zabitlere geçirmiştir.⁷²⁶

Lozan Konferansı'nın çalışmalarına başladığı gün Rizopastis gazetesi Lozan'ı sıradan bir konferansmış gibi göstererek *“Dünya kamuoyunun gözleri Lozan'a çevrilmiş durumda. Fakat bu barış konferansı ne ilk ne de son konferans”*⁷²⁷ yorumunda bulunmuştur. Rizopastis Lozan Konferansı'nın ne kadar zorlu geçeceğinin farkındadır ve barışa ulaşıp ulaşılamayacağı

⁷²¹ Estia 7/20 Kasım 1922.

⁷²² İlber Ortaylı, “Ben Buraya Mudanya'dan Geldim.” *Hürriyet*, 28 Temmuz 2019,3.

⁷²³ Coşkun, *1922-1923 Diplomat İnönü*, 69.

⁷²⁴ Şimşir, *Lozan Günlüğü*, 154.

⁷²⁵ Yüksel, *Mehmet Asım (Us) 'ın*, 39.

⁷²⁶ Coşkun, *1922-1923 Diplomat İnönü*, 69.

⁷²⁷ Rizopastis 7/20 Kasım 1922.

noktasında da tereddütleri vardır. Söz konusu gazete bu tereddütlerini şöyle dile getirmiştir: *“Lozan adından da anlaşılacağı üzere Doğu’da barışı yeniden tesis etmek gibi nesnel bir amacı vardır. Bu nedenle, özellikle biz Yunanlar ve diğer Balkan halkları için, Yunanistan ile Türkiye arasında kesin bir barışın imzalanıp imzalanamayacağı gibi can sıkıcı bir soru ortaya çıkmaktadır.”*⁷²⁸

Lozan Konferansı çalışmalarına başladığı gün Yunanistan için önemli bir gelişme yaşanmıştır. Lozan’da konferans çalışmalarına tam da başlanıldığı gün ülkesini bu konferansta temsil eden Venizelos Ethnos gazetesine bir telgraf çekerek siyasetten tamamen ayrıldığını bildirmiştir. Yunanistan içte hükümet bunalımı, göçmenlerin beraberinde getirdiği sorunlar, hayat pahalılığı gibi zor konularla uğraşırken dışarıda Yunanistan’ı temsil eden Venizelos ülkesine siyaset hayatından çekildiğini bildirmiştir.

Venizelos’un Ethnos gazetesine çektiği telgraf incelendiğinde onun her şeyden önce siyaset hayatından çekileceği için derin üzüntülerini bildirdiği görülmüştür. Venizelos bu kararının ülkesinde konferanstan sonra yapılacak olan seçimleri ve liberal partiyi etkileyeceğini bildiğini belirtmiştir. Fakat Venizelos en baştan ülkesine dürüst davranmak istediğini de bildirmiştir. Venizelos verdiği kararın o kadar arkasındadır ki Yunanistan’ın bu kararı inatçılık olarak algılamamasını Yunanistan’ın her duvarına “Venizelos siyasetten çekildi” yazılabilecek kadar kararının arkasında olduğunu belirtmiştir.⁷²⁹

Venizelos’un tam da Lozan Konferansı’nın başladığı gün siyasetten çekilme açıklamasını Elefteros Tipos gazetesi, onun vatani için yaptığı bir fedakârlık olarak yorumlamıştır. Elefteros Tipos gazetesi okuyucusuna öncelikle Venizelos’un Sevres’i imzalayan kişi olduğunu hatırlatmıştır. Sevres’i imzalayan bir kişinin şu an Lozan’da, siyasetten çekilmesine rağmen, ülkesini temsil ediyor olmasını büyük bir fedakârlık ve kendini ülkesine adama olarak değerlendirmiştir.⁷³⁰

Konferans’ın isminin belirlenmesinin ardından sıra konuların tartışılacağı komisyonların oluşturulmasına gelmiştir. İsmet Paşa da başlıca komisyonlardan birinin Türklere verilmesini istemiş fakat İtilaf Devletleri tarafsız bir ülkeden başkanlıkların davet eden devletler arasında paylaşılması özüyle bu isteği reddetmişlerdir.⁷³¹ İsmet Paşa konferans genel sekreterliğinin Türklere verilmesi yönünde bir istekte bulunmuş bu isteği dahi kabul edilmemiştir. Konferans genel sekreteri İtalyan M. Massigli olmuştur.⁷³² Sonuç olarak 3 komisyonun kurulması,

⁷²⁸ Rizozpastis 7/20 Kasım 1922.

⁷²⁹ Ethnos 7/20 Kasım 1922.

⁷³⁰ Elefteros Tipos 7/20 Kasım 1922.

⁷³¹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 303.

⁷³² Mustafa Budak, *99 Soruda Lozan*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018, 58.

sorunların bu 3 komisyonda tartışılıp karara bağlanmasında uzlaşmıştır. Komisyonlar aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

Ülke, Askerlik ve Boğazlar Komisyonu: Azınlık hakları, savaş esirleri, Ermeni meselesinin yanı sıra yeni Türkiye'nin sınırları; Boğazlar, Trakya sınırı, Batı Trakya, Ege adaları ve Musul sorunu bu komisyonda görüşülmüştür. Komisyonun başkanlığını aynı zamanda Konferans başkanı da olan Lord Curzon yapmıştır. Türkiye'deki Yabancılar ve Azınlıklar Rejimi Komisyonu: Türkiye'deki dini ve 'ırki azınlıklar', 'dilsel' azınlıklar, Kürt meselesi, Türkiye'deki azınlıkların tabi olacağı hukuk sistemi ve azınlık hakları bu komisyonda tartışılmıştır. Maliye, Ekonomi, Limanlar, Demiryolları ve Sağlık Komisyonu: Adli ve mali kapitülasyonlar, karşılıklı tazminat talepleri, Osmanlı borçları bu komisyonun çalışma alanı olmuştur.⁷³³

Böylelikle oluşturulan bu 3 komisyon ve buna bağlı oniki alt komisyonda, konferansın kesintiye uğradığı 4 Şubat tarihine kadar toplam 124 oturum yapılmıştır.⁷³⁴

3.1. Trakya Sınırı Sorunu Konusundaki Tartışmalar

21 Kasım 1922'de ilk toplantısını yaparak usul kurallarını oluşturan konferans, 22 Kasım 1922 Çarşamba günü Sınırlara, Askerliğe ve Boğazlara ait işlere bakacak olan Birinci Komisyon; Arazi ve Askerlik Komisyonu, Lord Curzon'un başkanlığında toplanmıştır. Curzon Konferansın ilk oturumunda müzakere başlığını Trakya olarak belirlemiştir.⁷³⁵

Trakya konusu Yunan basınında Lozan Konferansı'nın başlamasından iki gün önce, 18 Kasım'da, sınır konusundan başka bir boyutuyla, Trakya'dan Yunanistan'a giden göçmenler boyutuyla yer almıştır. Ethnos gazetesi bu çerçevede Anadolu'dan ve Trakya'dan gelen göçmenler Yunanistan'ın ekonomisine ağır bir yük oluşturmaktadır haberini yapmıştır. Ethnos gazetesi bu durumu yüz milyonlarca lira harcanması gereken bir sorun olarak göstermiştir. Ethnos Yunan hükümetinin dikkatli bir şekilde bu göçmenlere ev yapması gerektiğini, onların barınma sorununu çözmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷³⁶

Lozan Konferansı'nın başlamasından bir gün önce ise Trakya konusu Yunan basınında Mudanya Protokolü çerçevesinde ele alınmıştır. Atinaiki gazetesi Mudanya'da belirtilen

⁷³³ Reyhan Yıldız, "Lozan'ın Aktör Ülkeleri", *Bizim Lozan*, Ed. Bülent Özukan, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2016, 73.

⁷³⁴ Yüksel, Mehmet Asım (Us)'ın, 40.

⁷³⁵ Mustafa Turan, "Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları (30 Ekim 1918-24 Temmuz 1923)." Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005, 253.

⁷³⁶ Ethnos 5/18 Kasım 1922.

çizginin Yunanistan için son geri çekilme çizgisi olduğunu, Yunanistan'ın daha fazla geri çekilmeyeceğini dile getirmiştir.⁷³⁷

Lozan Konferansı'nı Mudanya Protokolü çerçevesinde değerlendiren bir gazete de Elefteros Tipos olmuştur. Elefteros Tipos Mudanya'yı Türkiye ile imzalanan bir ön anlaşma olarak yorumlamış ve bundan sonraki sürecin çok daha önemli olduğunu, Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında çözüme kavuşturulması gereken bir yığın sorun olduğunu belirtmiştir.⁷³⁸

Lozan Konferansı'nın aslında ilk olarak İngiltere'yi ilgilendiren bir konuyla başlaması beklenirdi. Oysa Trakya konusu İngiltere için hayati bir önem taşımıyordu.⁷³⁹ Ancak Curzon Konferans programını o kadar stratejik ayarlamıştı ki⁷⁴⁰ İlk sorunlar arasında Türklerin yumuşak karnına dokunmak istemiştir.⁷⁴¹ Böylece Curzon Türkiye'yi daha ilk toplantıda İngiliz diplomasisinin kurnazlığına çekmeyi hedeflemiştir.⁷⁴² Curzon bu yolla Balkan Devletleri'nin de desteğini almayı hedeflemiştir.⁷⁴³

Rizozpastis Gazetesi İngiltere'nin yukarıda belirtilen diplomasi tarzını 20 Kasım tarihli sayısında öngörmüştür. Rizozpastis gazetesi Lozan'da İtilaf Devletleri'nin daha çok kendi çıkarlarını düşüneceklerini, Balkan Devletleri için mücadele etmeyeceklerini fakat Balkan Devletlerini ilgilendiren konuları öncelikle masaya yatırarak kendi konumlarını sağlamlaştıracaklarını vurgulamıştır. İngiltere'ye mesafeli yaklaşan Rizozpastis gazetesi Yunanistan'ın İngiliz diplomasisinin ağırlarına düşmesinden endişe ettiğini dile getirmiştir.⁷⁴⁴

İngiltere'nin Trakya konusundaki yaklaşımına burada bir parantez daha açarak değinmekte fayda vardır. İsmet Paşa'ya Lozan'a gelirken verilen 14 maddelik talimata benzer bir talimat, daha doğrusu İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı ayrıntılı ve güçlü bir hedefler listesi içeren talimat Curzon'un elindeydi.⁷⁴⁵ Söz konusu listede İngiltere'nin hedefleri A ve B grubu diye ikiye ayrılmıştır. A grubu mutlaka elde edilmesi gerekenlerin, B grubu ise olması arzu edilenlerin listesiydi. Buna göre A grubunda Boğazlar Rejimi, Musul, kapitülasyonlar, adaların kime verileceği, Türkiye'den istenecek tazminatlar konuları yer alıyordu. B grubunda ise

⁷³⁷ Atinaiki 6/19 Kasım 1922.

⁷³⁸ Elefteros Tipos 7/20 Kasım 1922.

⁷³⁹ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 110,111.

⁷⁴⁰ Harold Nicholson, "Curzon: The Last Phase 1919-1925 A Study in Post War Diplomacy", London: Constable&Co Ltd, Oxford Uni. Press, Toronto, 1934, 291.

⁷⁴¹ Salahi Sonyel, Lozan'da Türk Diplomasisi (Eylül 1922-Ağustos 1923), Belleten 38 (1974), 56.

⁷⁴² Malkidis Theofanis, *H Politiki Tis Elladas Kai Tis Tourkias Gia Ti Thraki Meta Tin Entaksi Tous Sto Nato*, Doktora Tezi, Pantion Üniversitesi, Sosyal ve Siyasi Bilimler Alanı, Atina, 1999, 9.

⁷⁴³ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 110,111.

⁷⁴⁴ Rizozpastis 7/20 Kasım 1922.

⁷⁴⁵ Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Curzon'un elindeki bu talimata buradaki açıklamanın ışığı altında değinilecektir.

azınlıkların durumu, mali ve ekonomik sorunlar ve Trakya'daki sınır konuları yer alıyordu.⁷⁴⁶ Dolayısıyla bu belgeden de anlaşılacağı üzere Trakya sınırları konusu İngiltere için öncelikli değildi.

Lozan Konferansı'nda Trakya sınırları konusuna geçilmeden önce, Türkiye'nin Lozan'dan önce saptadığı sınırlarına değinmek gerekirse, Türkiye 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması ile Sovyet Rusya ile olan Sınırını, 1639'da imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile İran sınırını günümüzdekine yakın bir çizgiye kavuşturmuş, 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması ile Suriye sınırını⁷⁴⁷ oluşturmuştu.⁷⁴⁸ İngilizler İstanbul ve Boğazlardan başka bir yeri işgal etmemişlerdi. Dolayısıyla Türkiye için Trakya sınırlarının belirlenmesi öncelikliydi.⁷⁴⁹

Türkiye'nin Trakya sınırları ise 1912-1913 Balkan Savaşları bitiminde bu savaflara son veren barış antlaşmaları ile belirlenmişti. Milli Mücadele başladığında Türkiye'nin Trakya sınırları zaten büyük ölçüde oluşmuştu. Lozan Konferansı'nda Balkan Savaşları sonrasında oluşmuş sınırları Türkiye aleyhine değiştirmek isteyen Yunanistan'ın revizyon girişiminin sonuçsuz kalmasının sağlanması onaylanmıştır. Bu açıklamaların gösterdiği sonuç şudur; Lozan Antlaşması Türkiye'nin günümüz sınırlarını yeniden saptayan bir Antlaşma olmaktan çok, saptanmış sınırları Büyük Güçlerin gözetimi ve yönlendirmesi altında yeniden onaylayan bir belge olmuştur.⁷⁵⁰ Türkiye'nin asıl amaçlarından biri, yeni Türk devletinin ulusal sınırlarını çizmek⁷⁵¹ ve bu sınırların uluslararası hukuka göre tanınmasını sağlamaktır.⁷⁵² Dolayısıyla Lozan'da Trakya sınırları bu yaklaşımla ele alınmalıdır.

Trakya sınırları konusuna Türkiye açısından bakıldığında bir ayrıntı da bu konunun en önemli kısmı Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde çözüme kavuşturulmuştu. Mudanya Mütarekesi'nden sonra Doğu Trakya boşaltılmış ve Türk idaresi Doğu Trakya'da yerleşmişti.⁷⁵³

22 Kasım 1922'de başkanlığını Curzon'un üstlendiği komisyonda Türkiye'yi İsmet Paşa, Rıza Nur Bey, Hasan Bey, Yunanistan'ı Venizelos ve Kaklamanos temsil etmişlerdir. Curzon 22 Kasım tarihli toplantıda ilk sözü İsmet Paşa'ya vermiştir. Lord Curzon'un isteği üzerine söz

⁷⁴⁶ Coşkun 1922-1923 *Diplomat İnönü*, 96,97.

⁷⁴⁷ Hatay 1939'da Türkiye'ye katılacaktır.

⁷⁴⁸ Gencer Özcan, "Türkiye'nin Trakya Sınırlarının Oluşum Süreci", *Güncel Tartışmalar Işığında Lozan*, İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2017, 37.

⁷⁴⁹ Baskın Oran, "1919-1923 Lausanne Barış Antlaşması", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt I, 6. Baskı, 2002, 221.

⁷⁵⁰ Özcan, "Türkiye'nin Trakya Sınırlarının", 37.

⁷⁵¹ Bilal Şimşir, "Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu", *Ankara ve Lozan Arasında Avrupa Yolundaki Türkiye Üzerine Bir Derleme*, Ed. Max Schweizer, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2005, 73.

⁷⁵² Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara: TTK 5. Basım, 2018, 102.

⁷⁵³ İnönü, *Hatıralar*, 333.

alan İsmet Paşa, Dr. Nihat Reşat (Belger)'e⁷⁵⁴ tercüme ettirdiği konuşmasında,⁷⁵⁵ Karadeniz'den Meriç ağzına kadar Trakya sınırının, Karaağaç-Mustafapaşa Köprüsü, Dimetoka-Simelin parçasının,⁷⁵⁶ diğer bir deyişle 76 Türk köyünü içeren Edirne'nin hinterlandının,⁷⁵⁷ İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra 29 Nisan 1913 tarihli Bulgaristan'la imzalanan İstanbul Antlaşmasının 7'nci maddesinde saptanan sınır olması gerektiğini dile getirmiştir.⁷⁵⁸ Bu anlaşma çerçevesinde çizilen Türk-Bulgar sınırı, Midye-Enez çizgisi yerine Meriç nehrinin sağ kıyısından başlayan ve Dimetoka, Edirne ve Kırklareli Türkiye'de kalma koşuluyla Karadeniz'e uzanan çizgi olacaktı. Böylece Karadeniz sahilinde küçük bir bölge ile Ege kıyısında Dedeağaç etrafındaki dar bir yöre Bulgaristan'a bırakılıyordu.⁷⁵⁹ İsmet Paşa Batı Trakya için de bir plebisit istemiştir.⁷⁶⁰

İsmet Paşa'nın 29 Nisan 1913 tarihli sınırı istemekte haklı olduğunu 23 Ekim 1922 tarihli Türk basınında yapılan bir değerlendirme de onaylamaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için bu değerlendirmeyi olduğu gibi okumakta fayda vardır:

*“II. Balkan Harbi'nden sonra Bulgarlarla yapılan İstanbul Konferansında tespit edilen Trakya sınırı, 1913 sınırı idi. I. Dünya Savaşında Bulgarları merkezi devletler safında harbe ikna için 1913 sınırında Bulgarlar lehine düzeltmeler yapılmak suretiyle kendilerine peşin vaatler verilmişti. 1915 sınırında Edirne'nin Karaağaç İstasyonu bile Bulgarlara veriliyor ve sınır Meriç'in doğusundan geçiyordu. Bu sınır Trakya'nın askeri güvenliği açısından bir tehlikeydi. Bulgarlarla yapılan Neuilly Barış Antlaşması gereğince 1915 sınırıyla 1913 sınırı arasındaki arazi Yunanlara geçmişti. Misak-ı Milli'de Trakya'nın Edirne ve Meriç'e kadar iadesi açık olduğu üzere Yunanlar Müttefiklerce Meriç'in sağ tarafına geçirilmişti. Karaağaç dahil olmak üzere Meriç'in batı sahili barışın imzalanmasına kadar müttefiklerce işgal edilecekti. Barışın akdinde Türkiye'ye iade edilmesi gereken sınır bu mülahazaya göre 1913 sınırı olmalıydı.”*⁷⁶¹

İsmet Paşa anılarında, yukarıdaki görüşü doğrular şekilde “Demek ki Trakya hududu meselesinde ben fazla bir şey istemiş değilim” demiştir.⁷⁶² İsmet Paşa'nın konferansın ilk

⁷⁵⁴ Nihat Reşat Bey Atatürk'ün ölümüne kadar tedavisiyle ilgilenen doktorlardan biridir. Atatürk'e siroz teşhisini koymuştur. Akyol, *Bilinmeyen Lozan*, 140.

⁷⁵⁵ Ahmet Hür, *Her Açıdan Lozan Konferansı*, İstanbul: Puslu Yayıncılık, 3. Baskı, 2018, 36.

⁷⁵⁶ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*, 16.

⁷⁵⁷ Şimşir, *Lozan Günlüğü*, 168.

⁷⁵⁸ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi I, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2004, 40.

⁷⁵⁹ Turan, *Türk Devrim Tarihi I*, 40.

⁷⁶⁰ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyonun Tutanakları ile Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları)*, Birinci Takım Cilt I, Kitap I, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyonun Tutanakları İle Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları) İstanbul: YKY, 3. Baskı, 2001, 20.

⁷⁶¹ Renin, 23 Teşrin-i Evvel 1338-23 Ekim 1922, sayı:10'dan aktaran Recep Çelik, *Mudanya'dan Lozan'a Batı Trakya Türkleri-Batı Trakya Nasıl Kaybedildi?*, İstanbul:Libra Kitap, 2018, 173.

⁷⁶² İnönü, *Hatıralar*, 333.

oturumunda dile getirdiği Türk talepleri İtilaf Devletleri, Yunanistan ve Balkan Devletleri için 1913'ten 1922'ye kadar geçen sürede yapılan antlaşmalarla zaten çözüme kavuşturulmuştu. Dolayısıyla İsmet Paşa'nın söz konusu talepleri karşı cephede bir hayret uyandırmıştır. İsmet Paşa'nın özellikle Batı Trakya terimini açıkça belirtmemesi Konferans'ın ilk beş oturumunu oldukça meşgul etmiştir. İsmet Paşa'nın Konferans'tan talebi göz önüne alındığında gerek Batı gerek Doğu Trakya'da halkın çoğunluğunun Türk olduğunu vurguladığı görülmüştür.⁷⁶³

Türk tarafının Lozan'da Trakya sınırlarına ilişkin hedefi özetle şunlardı; *“Türkiye ve Bulgaristan arasındaki 1913 İstanbul Antlaşması'yla belirlenen sınır çizgisinin yenilenmesi yani Türkiye'ye Edirne'yle birlikte Karaağaç'ın verilmesi ve Batı Trakya'da halkoyuna başvurulması.”*⁷⁶⁴

İsmet Paşa'nın iki cümleye sığdırdığı Türk istekleri; bu konuyla ilgisi bulunan İngiltere, Yunanistan ve Balkan Devletlerine çok daha fazlasını söylüyor, duyumsatıyor ve sezdiriyordu. İsmet Paşa'nın Doğu Trakya için istediği sınıra bakıldığında Osmanlı Devleti'nin kurduğu Edirne Vilayetiyle bir paralellik olduğu görülmektedir; bilindiği gibi Osmanlı Devleti stratejik, tarihi, iktisadi ve etnik düşüncelerle Karadeniz-Marmara-Çanakkale Boğazı ve Mesta Nehri arasında geniş bir sahayı kaplayan bir Edirne Vilayeti kurmuştu.⁷⁶⁵

Trakya Sınırları konusu, Lozan Konferans'ında 22 Kasım'da öğleden önce ve sonra olmak üzere iki oturum, 23,24 ve 25 Kasım 1922'de birer oturum yapılarak toplamda 5 oturumda müzakere edilmiştir. Trakya sınırları konusu bunun yanı sıra diğer komisyonların çalışma alanlarına da girmiştir. Bu çalışmada sırasıyla bahsedilecektir.

22 Kasım tarihli oturumda, İsmet Paşa Doğu Trakya sınırının 1913'te belirlenmiş şekliyle olmasını istemiş,⁷⁶⁶ bu konuya ilişkin Türk talebini dile getirirken İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül 1922 tarihli Notalarına ve Mudanya Mütarekesi Protokolüne dayanmıştır. İsmet Paşa söz konusu belgelerde Doğu Trakya'nın Edirne de dahil olmak üzere Türklere verildiğini belirtmiştir. Bu belgelerdeki Edirne kelimesi Edirne istasyonunu, Karaağaç dış mahallesini, Edirne ile bu mahallede oturanların mülkiyetinde bulunan toprakları da kapsıyordu. İsmet Paşa TBMM Hükümeti'nin anlayışının bu yönde olduğunu belirtmiştir. Bunların yanı sıra İsmet Paşa Edirne'nin Türkiye'ye dönmesiyle, Edirne'yi İstanbul'a bağlayan demiryolunun Kuleli Burgaz-Mustafa Paşa kesiminin bulunduğu toprak parçasının da Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Edirne ile söz konusu demiryolunun güvenliğini

⁷⁶³ Halil İnalcık, *Milli Mücadele Tarihi 1908-1923*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2022, 134.

⁷⁶⁴ A.M. Şamsutdinov, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, Çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul: Doğan Kitapçılık, I. Baskı, 1999, 314.

⁷⁶⁵ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 2.

⁷⁶⁶ Yüksel, Mehmet Asım (Us)ın, 41.

sağlamak ve Türkiye'nin komşularıyla güvenlik ve dostluk içinde ilişkiler sürdürebilmesi bakımından, sınırın, Edirne şehrinden ve demiryolundan gerektiği kadar uzak geçmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁶⁷

Burada demiryolunun öneminin anlaşılması için şu noktanın belirtilmesi gerekmektedir; söz konusu demiryolu Türkiye'de kalacak olursa bu demiryolu Türkiye ve Batı Trakya arasındaki ulaşımı sağlayacaktı fakat İsmet Paşa Batı Trakya'da bir plebisit isteyince bu demiryolu kimin olacak sorusu ortaya çıkmıştır. Demiryoluyla ilgili belirtilmesi gereken bir nokta da burasının ayrıca Bulgaristan'ın Dedeağaç Limanına çıkması için de önemli olmasıdır.⁷⁶⁸

Rizozpastis gazetesi İsmet Paşa'nın 1913 sınırına yönelik isteğini Türklerin Avrupa'ya yeniden dönüşü olarak nitelendirmiştir. Söz konusu gazeteye göre, İsmet Paşa'nın istediği sınır kabul edilirse Türkler ayaklarını Avrupa'ya basacaklardı ve Balkan ülkeleriyle tekrar ilişkiler kuracaklardı. Balkan ülkeleriyle ilişkilerini geliştiren Türkler Merkez Avrupa ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirecekti. Rizozpastis gazetesi Türklerin Avrupa'ya gelmesiyle Balkanlar'da barışı sağlamak için harcanan bunca çabanın boşa gideceğini savunmuştur.⁷⁶⁹

Trakya sınırları konusunda görüş bildirmek üzere İsmet Paşa'dan sonra Venizelos söz almıştır. Lozan'a gelirken Venizelos'un aklında iki büyük sorun vardı; birincisi Trakya sınırı, ikincisi Doğu Ege Adalarının statüsü.⁷⁷⁰ Megali İdea ülküsüyle ülkesini savaştan savaşa sürükleyen Venizelos nezdinde Yunanistan, Küçük Asya Felaketi'nden sonra ilk defa konuşuyordu. Yunan askeri bozgununun sonuçlarını yüklenmek üzere Konferans'ta görevlendirilen⁷⁷¹ Giritli diplomat görüşlerini İsmet Paşa gibi açık ve net belirtmek yerine, öncelikle Türkiye ile barış yapacak bu Konferansın önüne Yunanistan'ı çıkaran koşulları anlatmakla başlamıştır. Venizelos, Konferans'ta Türkler aleyhine ve kendi lehine bir hava yaratmak amacıyla⁷⁷² olayların anlatımına 1914'ten Birinci Dünya Savaşı'na Türkiye ile Yunanistan'ın girişinden başlayarak, saldırının önce Yunanistan'dan değil, Türkiye'den geldiğini söyleyerek başlamıştır.⁷⁷³

Venizelos Yunanistan'ın İzmir'e ve Küçük Asya'ya bu topraklardaki haklılığına inanan İtilaf Devletleri'nin desteğiyle çıktığını belirtmiştir. Venizelos savaşın sorumluluğunu üzerinden atmak için olsa gerek Kral Konstantin'in İtilaf Devletleri'nin muhalefetine rağmen bu savaşı sürdürdüğünü, Yunanistan'ın askeri üslerinin yüzlerce km uzağında Anadolu'da savaşı

⁷⁶⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Birinci Takım Cilt I, Kitap I, 20-21.

⁷⁶⁸ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 305.

⁷⁶⁹ Rizozpastis 10/23 Kasım 1922.

⁷⁷⁰ Thanos Veremis, *Elefterios Venizelos, O Oramatistis Tou Efiktou*, Atina: Metehmio Yayınları, 2017, 116.

⁷⁷¹ Karacan, *Lozan*, 92.

⁷⁷² *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, 17.

⁷⁷³ Karacan, *Lozan*, 92.

sürdürmesinin yanlışlık olduğunu ve Yunanistan'ın Küçük Asya'yı kaybetmekle bu yanlışlığın bedelini ödediğini kendisinden daha fazla bir şeyin istenmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁷⁴

Venizelos'un konuşmasında belirttiği önemli noktalardan biri de Doğu Trakya'ya ilişkin olmuştur. Venizelos konuşmasında, Yunanistan'ın Anadolu'daki savaşını haklı göstermek için Doğu Trakya ile İzmir ve Hinterlandında Türk çoğunluğu olmadığını vurgulamıştır. Venizelos aslında bu topraklarda çoğunlukla Rumların yaşadığını ancak Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'ndan birkaç ay önce, Yunanistan'la barış halinde bulunduğu halde, Anadolu kıyılarındaki ve Doğu Trakya'daki topraklarından Rum halkını zorla sınır dışı etmeye başladığını belirtmiştir. Venizelos sınır dışı edilmelerin ilk aşamasında Yunanistan'a 450.000 Rum'un sığınmak zorunda kaldığını, hatta o zaman kendisinin bir Türk-Yunan nüfus mübadelesi için kolları sıvadığını fakat Dünya Savaşının başlaması nedeniyle bu işin yarım kaldığını belirtmiştir.⁷⁷⁵ Venizelos bu konuşmasıyla Anadolu'nun ve Doğu Trakya'nın aslında çoğunlukla Rumlardan oluştuğunu vurgulamak istemiştir. Venizelos Türk Hükümeti'nin 1914'ten beri ülkesindeki Türk olmayanlardan kurtulmak için sürgünlere başvurduğunu, bu nedenle Yunanistan'a bir milyon göçmenin sığındığını belirtmiştir.⁷⁷⁶

Konferans oturumunda tartışılan asıl konu Trakya olmasına rağmen Venizelos bu konudan bağımsız olarak bir savaş hesaplaşması yapmış, Türkiye ile Yunanistan'ı bu konferansın önüne çıkaran nedenleri irdelenmiştir. Venizelos'un ilk oturumda İsmet Paşa'dan sonra söz alarak öncelikle savaş hesaplaşması yapması Ethnos Gazetesi'nde "Venizelos'un Diplomasi Sahnesine Yeniden Çıkışı" olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu gazete Venizelos'un olayları 1914'ten itibaren ele almasını güçlü ve samimi bir konuşma olarak değerlendirmiştir.⁷⁷⁷

Venizelos uzun bir konuşma yaparak, bir tür "günah çıkardıktan" sonra,⁷⁷⁸ konuyu ustaca görüşülmekte olan Trakya sınırı meselesine getirmiştir. Bu noktada Venizelos'un kullandığı iki argüman vardı; Birincisi kendisinin bu Konferans'ta ülkesini temsil etme şartı,⁷⁷⁹ ikincisi İtilaf Devletleri'nin Meriç'e kadar Doğu Trakya'yı boşaltmasını bildiren 23 Eylül tarihli Notaları ve bu notaya bağlı olarak Mudanya Mütarekesi Protokolü. Bu çalışmanın önceki bölümünden hatırlanacağı üzere Venizelos ülkesini Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde temsil etmek için ihtilal hükümetinden Doğu Trakya'yı boşaltmasını, aksi takdirde ülkesine bol şans

⁷⁷⁴ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Birinci Takım* Cilt 1, Kitap 1, 23.

⁷⁷⁵ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Birinci Takım* Cilt 1, Kitap 1, 23.

⁷⁷⁶ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Birinci Takım* Cilt 1, Kitap 1, M. Cemil Bilsel, *Lozan*, 2. Cilt, Ahmet İhsan Matbaası, 1933, 178.

⁷⁷⁷ Ethnos 10/23 Kasım 1922.

⁷⁷⁸ Kudret Özersay, "Lozan Konferansı Sırasında Trakya Sınırı Konusunda Yapılan Tartışmalar", Ed. Çağrı Erhan *Yaşayan Lozan*, Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, 114.

⁷⁷⁹ Konstantinos Tsoumis, *İ Mousoulmaniki Meionotita Tis Ditikis Thrakis Kei İ Ellinotourkikes Shesis (1923-1940)*, Doktora Tezi, Aristoteleio Üniversitesi, Selanik, 1994, 22.

dilediğini belirtmişti. Venizelos şimdi bu iki argümanı kullanmış ve İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'ı yalnızca Meriç'e kadar Doğu Trakya'yı boşaltmasını bildiren 23 Eylül tarihli notaya katılacağını belirtmiştir. Venizelos ayrıca İsmet Paşa'nın 1913 Antlaşmasına dayanarak istediği toprakları Türkiye'nin 1915'te Bulgaristan'a gönül hoşluğuyla bıraktığını vurgulamıştır. Venizelos İsmet Paşa'nın 1913 sınırlarını istemesini Yunanistan için yepyeni bir fedakârlık alanı olarak görmüştür.⁷⁸⁰

Venizelos'un yukarıdaki düşüncesi Patris Gazetesi'nde yer bulmuştur. Patris “ *Venizelos Doğu Trakya'yı Büyük Güçlerin isteği doğrultusunda terk ettiğini böylece barışa büyük hizmet ettiklerini ve Yunanistan'ın borcunu fazlasıyla ödediğini dile getirdi. Venizelos bizden daha fazla bir şeyin istenmesi mümkün değildir dedi.* ”⁷⁸¹ diye haber yapmıştır.

Venizelos İsmet Paşa'nın 1913 sınırına ait istediği bölgeyi Türkiye'nin kendi isteğiyle, savaş sırasında Bulgaristan'la görüşmeler sonucu bıraktığını, bugün İsmet Paşa'nın bu toprak parçasının Türkiye için vazgeçilmez olduğunu dile getirmesinin hayret verici olduğunu vurgulamıştır. Venizelos Neuilly Antlaşması'nı referans noktası olarak almış bu bölgenin kaderini belirleyen antlaşmanın Neuilly olduğunu vurgulamıştır. Venizelos'a göre bu Konferans'ı Sevr'den önceki antlaşmalar ilgilendirmiyor Konferans Sevr Antlaşması'nı yeniden düzenliyordu.⁷⁸²

Doğu Trakya'nın Batı sınırı konusunda Karaağaç'a da değinen Venizelos, Karaağaç istasyonunu Bulgaristan'ın Dedeağaç yönündeki trafiği için önemli görmüş, Edirne'nin kendi ticareti bakımından doğal çıkış yeri olan İstanbul'a demiryoluyla bağlı kaldığını belirtmiştir. Venizelos Yunanistan'ın bu demiryolu trafiğini aksatmayacağını hatta bu yönde Bulgaristan'a uluslararası kesin garantiler bile vermeye hazır olduğunu belirtmiştir.⁷⁸³

Karaağaç'ın Yunanistan için değerini Ethnos Gazetesi: “*Batı Trakya Dünya Savaşı'ndan bize kalan tek miras. Büyük Yunanistan'dan bize sadece Batı Trakya ve Karaağaç kaldı. Bu yerler bize Edirne ve Agia Sofya'yı görmemiz için bir pencere görevi görüyor.* ”⁷⁸⁴ diyerek Yunan halkının manevi yönüne de vurgu yapmıştır.

Venizelist Patris Gazetesi, İsmet Paşa'nın 1913 sınırını istemesini Karaağaç'ın Türkiye'nin eline geçmesi halinde neler olacağı ile ilişkilendirip şöyle yorumlamıştır: “*İsmet 1913 sınırlarını ve Karaağaç'ı istemek konusunda direniyor. Fakat böyle bir istek yıkıcı olur. Çünkü Türkler Karaağaç'ı ellerine geçirirlerse Edirne kaleleri haline gelir. Türkler Edirne'de kışla*

⁷⁸⁰ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Birinci Takım Cilt I, Kitap I, 22.*

⁷⁸¹ Patris 10/23 Kasım 1922.

⁷⁸² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I, 24.*

⁷⁸³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I, 24.*

⁷⁸⁴ Ethnos 11/24 Kasım 1922.

yapmasalar bile oradaki dağ ve tepeler doğal bir savunma kalesi olarak kullanılır.”⁷⁸⁵ Bu haber aslında Karaağaç’ın Edirne’nin savunması bakımından ne kadar önemli olduğunu da içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla İsmet Paşa’nın Karaağaç’ı Edirne’nin içinde görmesi mantıklıdır.

Venizelos aslında Karaağaç konusunda Yunanistan’ın yalnız olduğunu biliyordu. Bu bilgi Venizelos’un Yunanistan Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği bir telgraftan da anlaşılıyordu. Venizelos Lozan öncesi yurtdışı temasları çerçevesinde 19 Kasım’da, ülkesine şu telgrafi göndermişti: “İngiltere ve Fransa Karaağaç konusu dışında bizi destekleyecekler”⁷⁸⁶

22 Kasım günü öğleden önceki oturumda Doğu Trakya sınırları konusuna Sırbistan da dahil olmuş, Sırp Temsilci Nintch Doğu Trakya’nın sınırı olarak, İtilaf Devletleri’nin 23 Eylül tarihli Notalarını temel almış bu çerçevede Meriç’in Türkiye’ye büyük bir güvenlik sağlayan doğal bir sınır olduğunu belirtmiştir.⁷⁸⁷

Meriç’in sağ kıyısındaki demiryolu hakkında da görüş bildiren Nintch bu demiryolunun sadece Türkiye için değil Bulgaristan ve Yunanistan için de önemli olduğunu belirtmiştir. Nintch demiryolunun Türkiye’ye verilmesinden demiryolu ile Dedeağaç limanının uluslararası duruma sokulmasının hem Türkiye, hem Yunanistan hem de Bulgaristan için faydalı olacağını belirtmiştir.⁷⁸⁸ Doğu Trakya sınırları konusunda Romanya Temsilcisi⁷⁸⁹ Duca da Nintch’e katılmış Meriç sınırının Doğu Trakya için en iyi sınır olduğunu belirtmiştir.

Doğu Trakya’nın Batı sınırı konusundaki tartışmalar 22 Kasım öğleden önceki oturumda İsmet Paşa, Venizelos ve Balkan ülkeleri temsilcilerinin görüşlerini belirtmesiyle son bulmuştur.

22 Kasım’da Lozan’da Trakya sınırı konusunda yukarıda belirtilen gelişmeler yaşanırken Yunan basınına bakıldığında Lozan’da müzakere sürecinin devam ederken Yunanistan’ın güçlü bir orduya duyduğu ihtiyaç vurgulanmıştır. Bu çerçevede Patris gazetesi İhtilal Komitesi’ne seslenerek onun ülkedeki tek umut ışığı olduğunu ve ulusal kurtuluşun tek garantörü olduğunu vurgulamıştır. Patris gazetesinin haberinin devamı okunduğunda Yunanistan’ın Lozan Konferansı’nın başında ne durumda olduğu da anlaşılmaktadır. Patris gazetesi o dönemdeki Yunanistan’ı “içler acısı siyasi durum, askeri açıdan son derece zor bir durum, ekonomik açıdan tecrit edilmiş Yunanistan” kelimeleriyle açıklamıştır. Patris gazetesi Yunanistan’ın

⁷⁸⁵ Patris 11/24 Kasım 1922.

⁷⁸⁶ Georgantzis, *Diplomatika Engrafa*, 315.

⁷⁸⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 25,26.

⁷⁸⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 26. Bilsel, *Lozan*, Cilt 2, 179.

⁷⁸⁹ Lozan Barış Konferansı Birinci Dünya Savaşı sonuçlarının görüşüldüğü bir masa olması nedeniyle Romanya’nın Birinci Dünya Savaşı’nda İtilaf ve İttifak tarafları için gerek stratejik gerek ekonomik açıdan önemi ve Birinci Dünya Savaşı’nda izlediği dış politikası ve bunun Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri için bkz. Nurten Çetin, “Romanya’nın Birinci Dünya Savaşı’na Girişi ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 42 (2016.): 536-551.

durumunu bu şekilde anlattıktan sonra İhtilal Komitesi'ne *"bizim güçlü bir askerden başka hiçbir şeye ihtiyacımız yok."* diye seslenmiştir. Patris gazetesi Lozan'da büyük bir savaş verilirken Yunan ordusunun Meriç nehrine kadar varlığının sürmesi gerektiğini, bu ordunun aynı zamanda Lozan'da İtilaf Devletleri'nin güvenini kazanmaya çalışan Venizelos için de gerekli olduğunu vurgulamıştır. Patris gazetesi Konferans başlayalı daha iki gün olmasına rağmen müzakerelerin olumlu bir sonuca ulaşmayacağı öngörüsünde bulunmuştur.⁷⁹⁰

Lozan'da Trakya sınırları konusunun görüşülmesine 22 Kasım öğleden sonraki oturumda Curzon'un görüşlerinin dinlenmesiyle devam edilmiştir. Bu çerçevede Curzon İsmet Paşa'nın 1913 sınırını istemesini antlaşmalara karşı duyarsızlık olarak nitelemiştir. Curzon 1913 yılından beri Trakya'nın kaderi üzerinde rol oynayan antlaşmalara değinmiş, 1915 Sofya Antlaşması'yla Türkiye'nin Karaağaç ve Demotika'yı kapsayan toprak parçasını kendi isteğiyle Bulgarlara bıraktığını, 1920 Ağustos'undan beri de bu bölgenin Yunanistan'ın elinde olduğunu belirtmiştir. Curzon da tıpkı Venizelos ve Balkan ülkeleri temsilcileri gibi bu toprakların kaderini Neuilly Antlaşması'nın belirlediğini, İtilaf Devletleri'nin bu antlaşmadan dönmeyi akıllarına bile getirmediklerini belirtmiştir.⁷⁹¹

Curzon İsmet Paşa'nın 1913 sınırını talep etmesini yepyeni bir istek olarak değerlendirmiş oysa son iki üç aydır Türklerin sürekli Meriç'i sınır olarak istediklerini, İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül tarihli Notalarına, Türkiye'nin bu notaya verdiği cevaplara ve Mudanya Mütarekesine dayandırmıştır. Bu çerçevede Curzon İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül tarihli notalarında Türkiye'nin Meriç'e ve Edirne'ye kadar Trakya'yı elde etmek arzularını uygun karşıladıklarını belirtmiştir. Curzon Türkiye'nin İtilaf Devletleri'ne verdiği yanıtta Edirne'yi içine almak üzere, Meriç'in batı kıyısına kadar Trakya'nın TBMM Hükümetine verilmesi ibaresinin yer aldığını daha sonra 4 Ekim tarihli bir notada, Türk Hükümetinin Trakya'daki haklarının tanınmış olmasından duyduğu memnunluğu dile getirdiğini belirtmiştir. Son olarak Mudanya Mütarekesi Protokolü'nü değerlendiren Curzon bu protokolle Yunanistan'ın Ege Denizine kadar uzanmak üzere Meriç çizgisine çekildiğini, böylece iki üç aydan beri Türkiye'nin sürekli olarak istediği sınırın Meriç çizgisi olduğu başka da bir şey olmadığını vurgulamıştır.⁷⁹²

22 Kasım günü öğleden sonraki oturumda demiryolu konusuna da değinen Curzon, Mustafa Paşa'dan Kuleli Burgaz'a kadar olan demiryolunun hiçbir parçasının mütareke sırasında Türkiye'ye ait olmadığını belirtmiştir. Curzon Karaağaç'ın Edirne'nin tek istasyonu olmadığını, Meriç'in öteki kıyısı üzerinde, köprünün ilerisinde, Karaağaç anayoluna bir kolla

⁷⁹⁰ Patris 9/22 Kasım 1922.

⁷⁹¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 33.

⁷⁹² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 34.

bağlanmış olan bir başka istasyonun olduğunu bu durumda demiryolunun, bir Komisyonca ya da benzer bir organca yürütülecek bir çeşit uluslararası denetim altına konulabileceğini vurgulamıştır. Curzon bu demiryolunun aynı zamanda Bulgaristan ve Yunanistan'ı da ilgilendirdiğini sözlerine eklemiştir. Curzon Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesi durumunda, bir çıkıntı yaratılacağını bu çıkıntının demiryolunu keseceğini ve Türkiye'nin ileride bu çıkıntıyı Bulgaristan'a karşı saldırgan amaçlarla kullanabileceğini belirtmiştir.⁷⁹³

22 Kasım'da öğleden önce ve öğleden sonra olmak üzere yapılan iki oturumda, taraflar görüşlerini ortaya koyduktan sonra Trakya sınırı konusundaki görüşmelere 23 Kasım'da devam edilmiştir. 23 Kasım tarihli oturum tarafların önceki iki oturumda ortaya koyduğu sorunları daha derinlemesine irdelenmesiyle geçmiştir. 23 Kasım tarihli oturumda Doğu Trakya'nın sınırlarının belirlenmesi konusuna nüfus etkeni de dahil olmuştur. Bu çerçevede Yunan tarafı Meriç ile 1913 Türk-Bulgar sınırı arasındaki ülkenin nüfus durumuna ilişkin 1912 tarihli Yunan istatistiğini sunmuştur. Türk tarafı da 1902 tarihli Türk istatistiğini sunmuştur. Söz konusu istatistikler incelendiğinde 1912 tarihli Yunan istatistiğinde Demotika Kazası, Mustafa Paşa Kazası, Ortaköy Kazası ve Edirne Kazasında Rumların toplamda 37.156 kişi, Türklerin 14.605 kişi olduğu görülmektedir. Aynı kazalara ilişkin 1902 tarihli Türk istatistiğinde ise Rumlar toplamda 29.162 kişi Türkler 17.135 kişi olarak gösterilmişlerdir. Venizelos'un sunduğu istatistiğin içerdiği bölge incelendiğinde bu bölgenin İsmet Paşa'nın 1913 sınırına ilişkin istediği yer olduğu göze çarpacaktır. 23 Kasım tarihli oturumda İsmet Paşa da bu bölgeye ilişkin kendi istatistiklerini sunmuştur. İsmet Paşa Türk tarafının istatistiklerini sunarken Venizelos'un sunduğu istatistiğe de bir eleştiri getirmiştir. Bu çerçevede İsmet Paşa, Venizelos'un Türk olan toprakları Yunanistan'a katmak için zamanında nasıl Yunan kaynaklı istatistikleri sunduysa şimdi de kaynağı belli olmayan istatistikleri sunduğunu belirtmiştir. Bu eleştiriden sonra İsmet Paşa 1913 sınırına ilişkin istediği topraklara ait Türk istatistiklerini sunmuştur. Bu istatistikler incelendiğinde Mustafapaşa, Seymenli ve Demotika'da 76 Türk köyünde toplam 36.561 Türk, 26 Rum köyünde 34.816 Rum olduğu görülmüştür.⁷⁹⁴

İsmet Paşa bu oturumda Venizelos'un yirmi yüzyıldan beri Trakya'da ve Anadolu'da Rumların olduğu tezini en yetkin tarihçilerin en eski çağlardan itibaren Anadolu halkının Türk soyundan olduğunu kabul etmesiyle çürütmüştür.⁷⁹⁵

İsmet Paşa diğer temsilci heyetlerinin Türklerin bu toprakları gönül hoşluğuyla bıraktığı yönündeki iddiasına da yanıt vermiştir. Bu çerçevede İsmet Paşa Türkiye'nin bu bölgeyi gönül

⁷⁹³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 35.

⁷⁹⁴ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 38- 43.

⁷⁹⁵ Bilsel, *Lozan*, Cilt 2, 183.

hoşluğuyla bırakmadığını, bu bırakışın son derece zor koşullar altında olduğunu ve Türk Parlamentosunun onaylamadığını, dahası İtilaf Devletleri'nin de Türk-Bulgar Sözleşmesini yürürlükten kaldırmış olduklarından bu Sözleşmenin kısa ömürlü olduğunu, bu sözleşmenin yapıldığı günden bu yana, siyasal durumun tamamen değiştiğini belirtmiştir.⁷⁹⁶

Güvenlik konusunda Venizelos'un yaptığı eleştirileri yanıtlayan İsmet Paşa bir Devletin, sınırlarının çizilmesi söz konusu olduğunda, hiç olmazsa, belirli bir toprak parçasının savunulmasına yetecek kadar güvenlik elde etmeye çalışmanın doğal bir şey olduğunu, bunun gitgide toprak kazanmak anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir.⁷⁹⁷

İsmet Paşa Edirne'nin Türkiye'ye dönmesiyle birlikte onu İstanbul'a bağlayan Kuleli Burgaz Mustafapaşa demiryolunun geçtiği toprak parçasının da Türkiye'ye verilmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa Edirne'nin olduğu kadar, demiryolunun da güvenliğini sağlamak ve Türkiye'nin komşularıyla güven dostluk dolu ilişkiler sürdürebilmesi için, sınırın, Edirne'den ve demiryolundan gerektiği kadar uzak bulunması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁹⁸

23 Kasım günkü oturumda Karaağaç konusuna da değinen İsmet Paşa bir şehirde iki yönetim bulunmasının doğal bir şey olmadığını, Karaağaç'sız Edirne'nin, ülkenin öteki kısımlarıyla normal ilişkiler kuramayacağını, ekonomik çöküntüye mahkûm edileceğini belirtmiştir. İsmet Paşa diğer temsilci heyetlerinin Karaağaç mahallesinin Edirne'nin ulaşımı için bir önemi olmadığını, bu ulaşımın başka yollardan da sağlanabileceğini vurguladıklarını fakat bu yolların neler olduğunu göstermediklerini, aslında başka yol olmadığını da sözlerine eklemiştir. İsmet Paşa konferansın ilk oturumunda dile getirdiği görüşlerini tekrar yinelemiş İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül tarihli notalarının, Edirne'yi Karaağaç mahallesiyle birlikte Türkiye'ye geri verdiğini belirtmiştir. İsmet Paşa Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde İtalyan Temsilci Monbelli ve İngiliz Temsilci Harington'un Karaağaç sizin olacaktır sözünü verdiklerini belirtmiştir. İsmet Paşa şimdi bu konferansta İtilaf Devletleri'nin iki temsilcisinin sözlerini tutması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁹⁹

İsmet Paşa bir son iddia olarak, Edirne bölgesinde iki demiryolu istasyonunun bulunduğu ön sürüldüğünü, gerçekten de Karaağaç istasyonundan şehre doğru giden ve sonunda, köprü başında, bir kavşak noktası olan bir demiryolunun olduğunu fakat bu toprağın yüzölçümünün ihtiyacı karşılayacak bir istasyon yapmaya elvermediğini, böyle bir istasyonun yapılabileceği

⁷⁹⁶ Bilsel, *Lozan*, Cilt 2, 183.

⁷⁹⁷ Bilsel, *Lozan*, Cilt 2, 184.

⁷⁹⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 43,44.

⁷⁹⁹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 44. Bilsel, *Lozan*, Cilt 2, 184.

düşünülse bile, Karaağaç'tan başlayan demiryolunun Edirne ile bu mahallenin birbirinden ayrılmasıyla doğacak sakıncayı ortadan kaldıramayacağını belirtmiştir.⁸⁰⁰

İsmet Paşa 23 Kasım oturumunda Sırp temsilci Nintch'in iddiasına da yanıt vermiştir. Bu çerçevede İsmet Paşa belirli durumlarda bir nehrin doğal bir sınır olabileceğini fakat şu an incelenmekte olan sorunda Meriç'in Edirne şehrini ikiye böldüğünü belirtmiştir.⁸⁰¹

23 Kasım oturumunda İsmet Paşa Curzon'un Türkiye'nin 1913 sınırını istemesine antlaşmalarla yaratılmış durumun elvermediği yönündeki görüşüne Curzon'un 1915 Türk-Bulgar Sözleşmesini göz önünde tutuyorsa bu Sözleşmenin Osmanlı Parlamentosunda onanmamış olması nedeniyle hiçbir değer taşımadığını, bu nedenle şimdi Türkiye'nin önüne çıkarılmaması gerektiğini, Türkiye açısından söz konusu toprak parçasının kaderini 1913 Türk-Bulgar Antlaşmasının belirlediğini vurgulamıştır.⁸⁰²

İsmet Paşa Curzon'un Türkiye'nin şimdiye kadar yalnız Meriç sınırını istediğine dair iddialarını da yanıtlamış; 23 Eylül tarihli İtilaf Devletleri notasında Türkiye'nin Meriç ve Edirne'ye kadar Trakya'yı geri alma isteğinin uygun karşılandığını, Türk Hükümeti'nin 29 Eylül tarihli yanıtında, Edirne'yi de içine almak üzere Meriç'in batısına kadar Trakya'nın hemen boşaltılmasını ve bir an önce geri verilmesini istediğini belirtmiştir. İsmet Paşa böylece açıklanmış bu isteğin bile, kendi başına, Türkiye'nin Meriç'in batısında bulunan bazı yerleri istemiş olduğunu ispata yeterli olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa ayrıca asıl konunun, sınırın kesin olarak saptanması değil, fakat basit bir boşaltma olduğunu da sözlerine eklemiştir. 4 Ekim tarihli Türk notasını da yorumlayan İsmet Paşa bu notada Meriç'ten söz edilmeksizin, TBMM Hükümeti'nin Trakya üzerindeki söz götürmez haklarının kabul edilmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirdiğini bundan başka da bir şey yapmadığını belirtmiştir. İsmet Paşa bu konuda son olarak Mudanya Mütarekesi Protokolü'nü değerlendirmiş bu Protokolün ikinci maddesinin yalnız boşaltmaya ilişkin olduğunu, bu maddenin sınırlar konusunda TBMM Hükümetinin görüşüyle ilgili bir ön yargıya varılmasına elverişli olmadığını belirtmiştir. İsmet Paşa Karaağaç konusunda Curzon'un ileri sürdüğü gibi bu bölgenin Türk egemenliği altında tutulmasının saldırganlık niyeti taşıdığı anlamına gelmediğini belirtmiştir. 23 Kasım tarihli oturumda İsmet Paşa'dan sonra söz alan Venizelos General Monbelli ve Harington'un vermiş oldukları sözlerin Yunanistan'ı bağlamadığını belirtmiştir. Karaağaç konusunda Venizelos bir

⁸⁰⁰ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 44,45.

⁸⁰¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 45. Bilsel, *Lozan*, 2. Cilt, 184.

⁸⁰² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 45.

nehirle ikiye ayrılmış bulunan ve yönetimleri ayrı olabilecek şehirlere örnek vermiştir. Fiume ve Susak gibi.⁸⁰³

25 Kasım tarihli oturumda İsmet Paşa Venizelos'un Fiume ve Edirne arasında bir karşılaştırma yapmasının yanlış olduğunu; birinci durumda, yalnız bir çıkış yerinin söz konusu olduğunu, ikinci durumda ise, hiçbir nedene dayanmaksızın, bir şehrin bir mahallesinden ve istasyonundan yoksun bırakılmak istendiğini belirtmiştir.⁸⁰⁴

Venizelos'un Karaağaç konusunda Fiume ve Susak örneğini vermesi batı basınında kendisine yer bulmuştur. Bu çerçevede Fransız Le Temps gazetesinin 25 Kasım 1922 tarihli bir haberini sayfasına taşıyan Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Venizelos'un Fiume ve Susak örneğini vermesi Venizelos'un başarısızlığı olarak gösterilmiştir. Le Temps gazetesi Venizelos'un boşuna çabaladığını, verdiği örneğin konferansta müzakere edilen konuyla uyuşmadığını belirtmiştir.⁸⁰⁵

Aynı oturumda Curzon 1913 sınırına ilişkin olarak önceki oturumlarda belirttiği görüşlerini yeniden vurgulamıştır. Meriç sınırı üzerinde direnen Curzon⁸⁰⁶ konuyu yine İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül Notası ve Türkiye'nin bu Notaya cevabı çerçevesinde ele almıştır. Curzon Türkiye'nin 29 Eylül tarihli Notasında Türk Hükümetinin istediği tek şeyin Meriç'in batı sınırına kadar Doğu Trakya olduğunu hatta küçük demiryolu istasyonunu bile belirtmediğini vurgulamıştır. Curzon Türk Temsilcilerinin Mudanya'da Karaağaç'tan hiç bahsetmediklerini belirtmiştir. Kısacası Curzon Türkiye'nin son üç ayda önüne çıkan fırsatları değerlendirip bu isteklerini öne sürebilecek durumdayken neden yapmadıklarını sorgulamıştır. Curzon İsmet Paşa'nın iddia ettiği; Mudanya görüşmeleri sırasında Harington'un Karaağaç yönündeki sözlerinin yanlış anlaşıldığını, Harington'un şimdiki Konferans süresince, orasının geçici olarak İtilaf Devletleri işgali altına alınmasını öne sürdüğünü belirtmiştir.⁸⁰⁷ Aslında Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sırasında İtalyan delegesi General Monbelli, 6 Ekim 1922 tarihli toplantıda, İngiliz delegesi Harington da 9 Ekim'de Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılacağını açıkça söylemişlerdi. Bu nedenle konunun yeni bir tartışmaya yol açması beklenmiyordu ama öyle anlaşılıyordu ki Curzon Karaağaç'ı bir pazarlık konusu yapmaya çalışıyordu.⁸⁰⁸

⁸⁰³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 51.

⁸⁰⁴ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 89.

⁸⁰⁵ Nuri Sağlam, *Batı Basınında Lozan Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercümeler (1922-1923)*, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023, 78.

⁸⁰⁶ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 305.

⁸⁰⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 94.

⁸⁰⁸ Onur Öymen, *Çöküşten Zafere Lozan Osmanlı'dan Cumhuriyet'e 200 Yıllık Mücadele*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. Basım, 2022, 265.

Curzon askerden arındırılmış bölgelerin yaratılacak olması nedeniyle Karaağaç'ta Edirne'nin güvenliğini tehdit edebilecek istihkâmların bulunmayacağını belirtmiştir. Askeri tehditin ortadan kalkmasıyla Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesine de gerek kalmadığını belirtmiştir. Curzon Karaağaç'ın Edirne'nin ayrılmaz bir parçası olduğuna yönelik tezin doğru olmadığını, Karaağaç'ın nehrin öte yanında bulunduğunu ve Edirne'den 4km uzakta olduğunu belirtmiştir. Curzon Karaağaç'ı büyük çoğunluğu Rum olan 8.000 nüfuslu küçük bir şehir olarak nitelemiştir. Karaağaç konusunda Curzon bir noktada Türkiye'yi haklı bulmuştur; Curzon Türklerin demiryoluyla Edirne'ye gelirken ya da oradan giderken, Yunan demiryollarına ait bir istasyonu kullanmak istememelerinin doğru olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla Curzon Edirne halkının bağımsız bir demiryoluna ulaşabilmeye hakları olduğunu belirtmiştir. Fakat Curzon “1915 antlaşmasının bu toprağı Bulgaristan'a bıraktığı vakit, Türk Hükümetinin, Edirne ile Karaağaç arasındaki bağılılığa pek az önem verdiğini, iki şehir arasındaki yolu ortadan bölen bir sınır çizgisi kabul ettiğini göstermektedir” diyerek burada bir ayrıntıyı da gözden kaçırmamıştır. Curzon böylece bu çizginin Türkiye'de Meriç'in sağ kıyısında bulunan bir bölge bıraktığını vurgulamıştır. Curzon daha önceki oturumların birinde değindiği küçük istasyonun bu bölgede olduğunu aynı zamanda Meriç üzerindeki köprüyü Karaağaç'taki istasyona ve ana yola bağlayan demiryolunun başlangıç noktasının da bu bölgede bulunduğunu belirtmiştir. Curzon işte 1915 sınırıyla nehir arasında çevrili bu küçük toprak parçasını İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye verme eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Curzon bu çevrili toprak parçası içinde Türkiye'nin kendi bağlama yolunu ve istasyonunu yapabileceğini belirtmiştir.⁸⁰⁹ Oysa İsmet Paşa'nın da belirttiği gibi bu küçük toprak parçası bir istasyon yapmaya elverişli değildi.

25 Kasım 1922 tarihli oturumda Curzon Karaağaç konusunda Türk heyetinin bir çatışmaya girmekten kaçınması konusunda uyarılmış, bu konuda Balkan ülkelerinin de İtilaf Devletleriyle birlikte güçlü bir blok teşkil ettiklerini belirtmiştir.⁸¹⁰ İsmet Paşa'ya “*kabaca gözdağı veren*”⁸¹¹ Curzon'un bu konudaki en çarpıcı cümlesi ise şu olmuştur: “*Burada, Müttefiklerin kendi aralarında birleşmiş olmalarından öteye bir şey daha vardır; o da, bu birleşmenin değerini ve önemini kabul etmek istemeyeceklerin ne yaman bir tehlikeyle karşılaşmış olacaklarıdır.*”⁸¹²

Lozan Konferansı'nda yukarıda belirtilen gelişmeler yaşanırken Yunanistan'da Krokidas hükümetinin istifası basında yer almıştır. Rizozpastis gazetesinden edinilen bilgiye göre İhtilal Komitesi Krokidas'tan istifa kararını Kral'a bildirmesini istemiştir. Yalnız hükümetin istifasından sonra Yunan halkının merak ettiği bir konu vardır: Yeni hükümet askeri bir nitelik

⁸⁰⁹ Meray, , *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 95,96.

⁸¹⁰ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 305.

⁸¹¹ Şimşir, *Lozan Günlüğü*, 186.

⁸¹² Meray, , *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 96.

mi taşıyacak demokratik mi olacak? Bu yöndeki soruyla karşılaşan İhtilal Komitesi basın temsilcilerine – Bu soruyu Krokidas’a sorun. Yanıtını vermiştir. Bu sorunun yanıtı bir süre belirsizliğini korumuştur.⁸¹³ Dolayısıyla bu haberden yola çıkarak şunu söylemek mümkün hale gelmiştir; Lozan Konferansı başladığında Yunanistan iç istikrarsızlıkla mücadele etmektedir. Halk ülkede askeri bir rejimin mi yoksa demokrasinin mi devam edeceğini merak etmektedir.

3.2. Batı Trakya’ya İlişkin Tartışmalar

Türkiye’nin Batı Trakya sorununa yaklaşımında temel aldığı belge Misak-ı Milli olmuştur. Misak-ı Milli Meclis-i Mebusan’da ve TBMM’nde görüşülürken Trakya sınırlarının 1914’te saptandığı haliyle korunması gerektiği belirtilmiştir.⁸¹⁴ Bu konu Meclis’te görüşülürken Trakya mebusları, Misak-ı Milli’ye Batı Trakya’da halkoyunun yapılmasına yönelik bir madde koydurtmuşlardı.⁸¹⁵ Fakat, Misak-ı Milli yalnızca Mondros’ta ateşkes ilan edildiği sırada Osmanlı Devleti’nin elinde kalan sınırları elde etmeyi amaçlıyordu ve Batı Trakya, 1913’te kaybedildiği için burası 30 Ekim 1918 sınırlarının dışındaydı.⁸¹⁶

Mustafa Kemal Paşa, Batı Trakya konusuna gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşarak 16-17 Ocak 1923 tarihli İzmit Basın Toplantısı’nda Batı Trakya’nın Yunanistan’a bırakılması gerektiği çerçevesinde şu sözleri söylemiştir: “ *Garbi Trakya’nın bize geçmesi kuvvet midir, zaaf mıdır, bunu düşünmek icap eder. Benim nokta-i nazarıma göre zaaftır. Garbi Trakya’nın Şimalinde Bulgaristan, Cenubunda deniz, Garbinde Yunanistan vardır. Bu arazi bu suretle iki düşman arazisine doğru uzanmıştır. Orasını elde tutmak için sarf olunacak kuvvet oradan elde edilecek istifadeye tekabül etmez. Anavatanın selameti nokta-i nazarından Garbi Trakya’dan sarfinazar etmek lazımdır. Garbi Trakya hakkında Muhtariyet vesair suretle ortaya atılan nazariyet muvakkat mahiyete haizdir.*

*Meselenin hakiki olarak çare-i halli, burasını Yunanistan’a bırakmaktır. Aynı zamanda Bulgarlar ile Yunanlar arasında daima bir çekişme zemini olacaktır.*⁸¹⁷

İsmet Paşa 22 Kasım öğleden önceki ilk oturumda sınırlarını belirtmeksizin “Meriç’in batısında istenilen toprakta yaşayan halkın büyük çoğunluğu Türk’tür” diyerek Batı Trakya’da bir plebisit istemiştir. İsmet Paşa ekonomik nedenlerle de bu bölgede plebisit yapılması gerektiğini belirtmiştir. İsmet Paşa Batı Trakya’da taşınmaz malların büyük çoğunluğunun Türklerin

⁸¹³ Rizozpastis 12/25 Kasım 1922.

⁸¹⁴ Özcan, “Trakya Sınırlarının”, 36.

⁸¹⁵ Söz konusu madde şöyledir: “Türkiye sulhüne bırakılan Garbi Trakya vaziyeti hukukiyesinin tesbiti de, sekeresinin, kemali hürriyetle beyan edecekleri araya tebaan vaki olmalıdır.” Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*, 195.

⁸¹⁶ Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı*, 35.

⁸¹⁷ Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı*, 217.

mülkiyetinde olduğunu, bu Türklerin de toprağa bağlı yaşayan çiftçiler olduğunu, Rumların ise kendilerini daha çok ticarete veren unsur olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa bu bölgedeki Türklerin mal varlıklarına ilişkin bir de nota sunmuştur bu nota incelendiğinde Türklerin taşınmaz mallarının %84, Bulgarların %10 ve Rumların %5 olduğu görülmüştür. İsmet Paşa'nın Batı Trakya'nın sınırlarını belirtmemesi öncelikle Curzon'u tedirgin etmiş Curzon plebisit istenilen bölgelerin kesin olarak belirtilmesini istemiştir. İsmet Paşa ise uzmanlarına danıştıktan sonra bu soruya yanıt vereceğini bildirmiştir.⁸¹⁸

İsmet Paşa etnik nedenlerin yanı sıra Doğu Trakya sınırlarını sürekli karışıklıklara açık bırakmamak için, Batı Trakya'nın düzen ve huzur içinde tutulması gerektiğini belirtmiştir. İsmet Paşa'nın Doğu Trakya'nın güvenliğine ilişkin gerekçesi üzerine Curzon, Türkiye'nin Batı Trakya'yı egemenliği altına alıp almak istemediğini İsmet Paşa'ya sormuş o da Türkiye'nin böyle bir talebinin olmadığını belirtmiştir.⁸¹⁹ Curzon'un taşıdığı endişeyi Balkan Ülkeleri de taşımıştır. Çünkü Batı Trakya'da yapılacak halk oylaması sonucuna göre Türklerin çoğunlukta olması demek Türkiye'nin Batı sınırlarının Meriç'in batısına uzanması demektir. Bu durum Balkan Ülkelerinin endişeye kapılmasına neden olmuştur. Bu endişe Balkan ülkelerinin Türkiye'ye karşı ortak bir cephe oluşturmaya yol açmıştır.⁸²⁰

İsmet Paşa'nın plebisit istediği Batı Trakya'nın sınırlarını belirtmemesi Venizelos'u rahatsız etmiştir. Doğu Trakya'nın bile haksız yere Türkiye'nin olduğunu düşünen Venizelos için plebisit aşırı bir istektir. Venizelos Batı Trakya'yı Türkiye'nin kendi isteğiyle Bulgaristan'a bıraktığını, sonrasında Neuilly Antlaşması'yla bu bölgenin kaderinin belirlendiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla Venizelos İsmet Paşa'nın bugün gelip bu bölgeye bu kadar önem vermesini anlamadığını belirtmiştir. Venizelos'a göre Lozan Konferansı Sevr Antlaşmasını yeniden düzenlemek için toplanmıştı.⁸²¹ Anlaşılan Venizelos 1920'de imzalanan fakat onanmayan Sevr Antlaşmasıyla Yunanistan'ın Batı Trakya üzerindeki işgalini sürdürmek ve ne pahasına olursa olsun Batı Trakya'nın Yunanistan'da kalmasını istemiştir.

Venizelos İsmet Paşa'nın ekonomik nedenlere dayanarak Batı Trakya'da bir plebisit istemesini kabul edilebilir bulmamıştır. Çünkü Venizelos'a göre bu bölgede ekonomik hayat, endüstri ve ticaret büyük oranda Rumların elindeydi. Venizelos bu bölgede bir takım Türk emlağının olabileceğini Yunanistan'ın da bu emlakı korumaktan başka bir şey yapmayacağını belirtmiştir. Batı Trakya'nın etnik özelliğine de değinen Venizelos Batı Trakya'nın Neuilly Antlaşmasıyla Bulgar kalan kısmında çoğunluğun Türk olduğunu fakat Batı Trakya'nın Yunanistan'a düşen

⁸¹⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 21.

⁸¹⁹ Budak, *Misak-ı Milli'den Lozan'a*, 318.

⁸²⁰ Çelik, *Mudanya'dan Lozan'a*, 186.

⁸²¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 24.

kısımında nüfusun ancak yarısının Türk olduğunu belirtmiştir. Venizelos İsmet Paşa'nın Doğu Trakya'nın güvenliği için plebisit istemesini kabul edilebilir bulmamış, bu iddianın geçerli olması durumunda Batı Trakya'yı korumak için Doğu Makedonya'yı, Doğu Makedonya'yı korumak için de Orta Makedonya'yı ve böylece denize kadar olan yerlerin bırakılması gerekeceğini vurgulamıştır.⁸²² Batı Trakya'da bir plebisit yaptırmamaya kararlı olan Venizelos bu bölgenin büyük etnik değişikliklere sahne olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Venizelos Konferansı 20 yüzyıl öncesine götürmüş; Anadolu'nun ve Doğu Trakya'nın aslında Türk olmadığını fakat Türk korkusu nedeniyle burada yaşayan insanların göç ettiğini, bu göçler sonucunda Batı Trakya'nın nüfusunun Rumlardan yana değiştiğini vurgulamıştır. Venizelos tekrar Neuilly Antlaşmasını hatırlatmış bu Antlaşmanın temellerine dokunulmaması gerektiğini, bu insanları yerlerinden edip bir başka yere göç ettirilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Venizelos plebisit yapılsa bile bu insanların nereye gideceğini sorgulamıştır. Beş milyon nüfusu olan Yunanistan'ın bir milyon göçmeni barındırmaya gücünün yetmeyeceğini, zaten savaş sonrasında topraklarının da küçüldüğünü belirtmiştir. Venizelos Yunanistan'ın yaptığı yanlışların cezasını çektiğini, barış uğruna İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül tarihli Notalarına katıldığını vurgulamıştır.⁸²³

Venizelos İsmet Paşa'nın Batı Trakya'da plebisit istemini ivedilikle Yunanistan'daki İhtilal Komitesi'ne bildirmiştir. Venizelos telgrafında bu durumu şöyle açıklamıştır: “...Türkler bizi ciddi anlamda Batı Trakya'dan kovmak istiyorlar. Yunan ordusunun Küçük Asya'daki zararlarını ödeyelim ve ordumuzu çekelim fakat bu seferde Ege Adalarını elimizde tutamayız.”⁸²⁴

Ethnos Gazetesi, Venizelos'un 22 Kasım'da öğleden önceki ve sonraki oturumlarda yaptığı konuşmayı yorumladığı haberinde, Venizelos'u büyük bir hatip olarak değerlendirmiştir. Söz konusu gazete okuyucularına Kasım seçimlerini hatırlatarak Yunan halkının Venizelos'a bu seçimlerde nankörlük ettiğini, buna rağmen Venizelos'un hala Yunan halkı için çalıştığını belirtmiştir. Ethnos Lozan'da Yunanistan'ı temsil eden Venizelos'u göreve çağrılan sadık bir askere benzetmiştir. Ethnos Gazetesi haberini “çok az kişi Venizelos gibi vatanına sahip çıkar” ifadesiyle sonlandırmıştır.⁸²⁵

Batı Trakya'da plebisit konusunda Venizelos'tan sonra söz alan Sırp Temsilci Nintch böyle bir isteğin, Türklerin sayısını belli ederek onların haklarını garanti altına almak amacını güdüyorsa

⁸²² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 25.

⁸²³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 24, 25.

⁸²⁴ Malkidis Theofanis *H Politiki Tis Elladas Kai Tis Tourkias Gia Ti Thraki Meta Tin Entaksi Tous Sto Nato* Doktora Tezi, Panteion Üniversitesi, Sosyal ve Siyasal Bilimler Alanı, Atina, 1999, 10.

⁸²⁵ Ethnos 10/23 Kasım 1922.

buna gerek olmadığını çünkü Yunanistan'ın ülkesindeki azınlıkları bir antlaşmayla korumaya mecbur olduğunu belirtmiştir. Nintch plebisitin özerk bir siyasal örgüt kurma amacını taşıyorsa bunun Balkanlarda barışa hizmet etmeyeceğini tam tersine yeni karışıklıklara yol açacağını belirtmiştir. Sırp Temsilci de Neuilly Antlaşması'nı temel almış bu Antlaşma'nın ruhuna dokunulmaması gerektiğini belirtmiştir.⁸²⁶ 22 Kasım günü öğleden sonraki oturumda Curzon Batı Trakya sorununun Neuilly Antlaşmasıyla çözüme kavuşturulduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Curzon Batı Trakya'nın yasal sahibinin Yunanistan olduğunu, ayrıca göçmenlerin yerleştirilmesi için bu bölgeye daha çok Yunanistan'ın ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Curzon bu konuyla ilgili olan devletlerin tavrının net olduğunu, Türk ülkesi dışında herhangi bir ülkede nasıl plebisit yapılamazsa bu bölgede de plebisitin yapılamayacağını vurgulamıştır. Curzon da Venizelos gibi bu bölgedeki nüfus hareketliliğine değinmiş bu hareketlilik nedeniyle yapılacak bir plebisitin sağlıklı sonuçlar veremeyeceğini belirtmiştir. Plebisitin bir özerk devlet kurulması amacını taşıdığını göz önünde bulunduran Curzon bunun doğru olmayacağını belirtmiştir. Curzon Neuilly Antlaşması'nın yeniden açılmasına karşı olduğunu da vurgulamıştır.⁸²⁶ Curzon'un 22 Kasım günü öğleden sonra dile getirdiği görüşlerine Fransa ve İtalya temsilcileri de katıldıklarını belirtmişlerdir.

22 Kasım'da öğleden önce ve sonra yapılan ilk 2 oturumda Türk tarafı Mudanya Mütarekesi'ni temel alırken, diğer devletlerin Türk tarafını adeta görmezden gelerek Mondros Mütarekesi'ni temel aldıkları görülmüştür. İsmet Paşa daha ilk 2 oturumda karşısında İtilaf Devletlerinden bir cephe, Balkan Devletlerinden de diğer bir cephe bulmuştu. Yeni Türkiye Cumhuriyeti ise bu cephele karşısında yalnızdı.⁸²⁷ Konferansın ilk iki oturumu için söylenecek bir şey daha vardır; söz konusu iki oturumda tarafların görüşleri netleşmişti. İsmet Paşa'nın Doğu Trakya sınırına ve Batı Trakya'ya ilişkin talepleri kabul edilmeyecekti.

Yunan basını Balkan ülkelerinin Türkiye'ye karşı cephe almasına geniş yer vermiştir. Bu bir anlamda Lozan Barış Konferansı'nın Yunanistan için çok önemli olan bir konuda başarı sağlanacağını, Yunanistan'ın Konferans'ta yalnız olmadığını da habercisiydi. Gazetelerin Venizelos'a karşı olup olmamalarının bir önemi yoktu; sonuçta Trakya milli bir davaydı. Yunanistan'ın Lozan Konferansı'nda yalnız olmadığını "*Birleşik Cephe*" başlıklı haberiyle Ethnos Gazetesi şöyle yorumlamıştır: "*Yunanistan Lozan müzakerelerinde yalnız değil. Türkiye'nin müzakerelerde Batı Trakya'da plebisit istemi Balkan ülkelerinin Yunanistan'ın yanında yer almasına neden oldu. Sırp ve Romen temsilciler Venizelos'un sesini güçlendirdiler. Meriç sınırı konusunda da Balkan ülkeleri arasında birleşik cephe oluşturuldu. Balkanlılar*

⁸²⁶ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 35,36.

⁸²⁷ Hür, *Her Açıdan Lozan*, 37.

Türkiye'nin Meriç'in batısına geçerek Avrupa'ya ayak basmasını istemiyorlar."⁸²⁸ Ethnos Gazetesi'nin bu haberi öncelikle Yunanistan'ın Lozan Konferansı'na geliş sürecini hatırlatmaktadır. Yunanistan'ın Lozan'a Türkler tarafından yenilgiye uğratılmış, İtilaf Devletleri tarafından yalnız bırakılmış olarak geldiği hatırlandığında Balkan Devletleri'nin ve Curzon'un Trakya konusunda Yunanistan'ın yanında yer almaları Yunan tarafında yalnızlıktan kurtulma konusunda bir umut yaratmıştır.

Skrip Gazetesi okuyucularına "Lozan Müzakereleri Balkan ülkelerinin birleşmesi noktasında ilk meyvelerini veriyor. Balkan Ülkeleri Türkiye'nin Meriç'in batısına geçmesini istemiyorlar."⁸²⁹ diye yorumlamıştır.

Rizopastis Gazetesi "1922'den başarılı çıkan Türkiye Avrupa'da tekrar görünmeye başlayınca Balkan ülkeleri de kendi aralarında birlik oluşturmaya başladılar. Bu birliğin oluşturulmasında Venizelos ve Curzon'un iyi organize olmuş diplomatik çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Balkan ülkeleri Türklerin Meriç'in ötesine geçmesini istemiyorlar. Türkler zaten Balkan ülkeleriyle mücadele edemeyecek kadar zor durumdalar. Türkler müzakere yapmayı öğrenmeliler. Müzakere yürütmek savaş kazanmaktan daha zordur."⁸³⁰ diye yazmıştır. Bu haberde Rizopastis Gazetesi'nin kaybedilen Trakya'nın acısının bir nebze olsun silmeye çalıştığı görülmektedir. Ethnos Gazetesi İsmet Paşa'nın 1913 sınırını istemesini, Yunanların zaten İzmir'i ve Doğu Trakya'yı bırakarak köklerinden kopmayı kabul ettiklerini bunun ötesinde bir fedakârlığın Yunanistan'dan istenmesinin kabul edilemeyeceği yönünde değerlendirmiş, Venizelos'un bu konudaki konuşmasını ve Balkan İttifakını da şöyle yorumlamıştır: *Yunanistan'ın sesi uluslararası toplantılarda daha güçlü çıkıyor. Yunanistan Lozan Konferansı gibi zor bir ortamda bile güçlü konuşabiliyor. Balkan İttifakı güçlü bir ittifak çünkü bu üç ülkenin toplam nüfusu 40 milyon.*"⁸³¹

İsmet Paşa Konferans'ın ilk iki oturumunda neler yaşandığını Başbakanlığa gönderdiği 22 Kasım ve 23 Kasım 1922 tarihli telgraflarıyla bildirmiştir. İsmet Paşa, telgraflarında Doğu Trakya için 1913 sınırını istediğini ve Batı Trakya için de plebisit istediğini belirtmiştir. İsmet Paşa telgrafına tahminlerini de eklemiş ve Karaağaç'ın kurtarılabileceğini sanıyorum. Ama 1913 sınırını kurtarmak ve Batı Trakya'da plebisit yaptırmak zor demiştir. İsmet Paşa telgrafına şu önemli bilgiyi de eklemiştir. *"Bu yüzden konferansın kesilmesine meydan vermeyeceğim."*⁸³² İsmet Paşa konferansın kesilmesine müsaade etmeyeceği bilgisiyle aslında Curzon'un daha ilk

⁸²⁸ Ethnos, 10/23 Kasım 1922.

⁸²⁹ Skrip 10/23 Kasım 1922.

⁸³⁰ Rizopastis 10/23 Kasım 1922

⁸³¹ Ethnos 11/24 Kasım 1922.

⁸³² Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları I (1922-1923)*, Ankara: TTK, 1990, 6,7.

oturumda Türkiye'ye karşı kurduğu tuzağa düşmeyeceğini, barış istemeyen tarafın Türkiye olarak algılanmasına yol açmayacağını da belirtmiştir.

İsmet Paşa'nın telgrafı TBMM'de de yankı bulmuştur. Hükümet Başkanı Hüseyin Rauf Bey, Türklerin isteklerinde sınırlandırılmayacağını, Türkiye'nin 1913 sınırını ve Batı Trakya'da plebisit yapılmasını istemekte direneceğini belirtmiştir. Başbakan Rauf Bey'in sesine ses katan milletvekilleri de karşı tarafın Karaağaç'ı Türkiye'ye vermemekle Edirne'yi ekonomik anlamda boğmak istediklerini belirtmişlerdir.⁸³³

Türklerin Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde Batı Trakya'da plebisit isteyecekleri Fransa Dışişleri Bakanı Poincare'nin Lozan'daki Fransız Heyetine yazdığı 23 Kasım 1922 tarihli talimata da yansımıştır. Poincare, Batı Trakya'da yapılacak bir plebisitin gerçekçi sonuçlar vermeyeceğini çünkü bu bölgede üç ayrı milliyetin bulunduğunu ve plebisitin bir tarafın çıkarına olurken diğer iki tarafın aleyhine olacağını belirtmiştir. Poincare Türklerin isteyeceği plebisite Yunanların mutlaka karşı çıkacağını da belirtmiştir.⁸³⁴

23 Kasım günü oturumda Batı Trakya'ya ilişkin ilk sözü İsmet Paşa almıştır. Bu çerçevede İsmet Paşa Neuilly Antlaşmasının 48. Maddesi uyarınca İtilaf Devletlerine emanet edilmiş Trakya'nın kaderinin kesin bir sonuca bağlanmadığını belirtmiştir. İsmet Paşa Batı Trakya üzerinde Türkiye'nin bir egemenlik istemediğini tekrar vurgulamıştır. İsmet Paşa bu bölgede büyük çoğunluğu oluşturan Türklerin; yaşadıkları yönetimden memnun olmadıklarını her fırsatta dile getirdiklerini, bu nedenle bu bölge halkına Büyük Devletlerin barış programında bulunan kendi kaderini saptama (self determination) hakkının verilmesini istemiştir. İsmet Paşa aynı oturumda anlaşmazlık konusu olan bu bölgeye ilişkin istatistikleri sunmuştur. Söz konusu istatistikler incelendiğinde Gümölcine, Dedeoğlu, Sofulu ve İskeçe kazalarında toplamda 129.118 Türk, 33.904 Rum, 26.266 Bulgar, 1.480 Yahudi ve 923 Ermeni olduğu görülmüştür. Batı Trakya'da bir plebisit yapılması iddiasını istatistiklerle de kanıtlayan İsmet Paşa Venizelos'un söylediği gibi bu bölgede bir Rum çoğunluk varsa Yunanistan'ın bir plebisitten korkmaması gerektiğini, bu bölgede Rumlar çoğunluktaysa Yunanistan'ın bu bölgeyi elde etme hakkı doğrulanacaktır yönünde görüş bildirmiştir. İsmet Paşa Venizelos'un değindiği yanlışların talihsiz Türk topluluklarına çok daha pahalıya mal olduğunu, aynı acıların Batı Trakya'da, bu işgal yüzünden sürüp gitmesinin kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. İsmet Paşa Venizelos'un Yunanistan'a özellikle Batı Trakya'ya sığınmak üzere bir milyon göçmenin gittiği iddiasını kabul etmemiştir. İsmet Paşa bir milyon sayısını fazla bulmuştur. İsmet Paşa aynı sorunun TBMM Hükümeti için de geçerli olduğunu söyleyerek, Yunan istilasını ve yakıp

⁸³³ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 306.

⁸³⁴ Gülcan, *Fransız Kaynaklarına Göre*, 89.

yıkımları sonucunda, bir milyondan çok Türkün evsiz barksız ve aç bir şekilde, Küçük Asya yaylalarında dolaşıp durduklarını, ne yazık ki birçoğunun ölüme mahkûm olduğunu belirtmiştir. Nintch'in Yunanistan'ın azınlıkların haklarını korumaya bir anlayışla bağlı olduğu yönündeki görüşüne İsmet Paşa, bu sorunun nüfusun azınlığını değil, çoğunluğunu ilgilendirdiği karşılığıyla yanıt vermiştir.⁸³⁵

İsmet Paşa'nın tüm temsilcilerin önceki oturumlarda bildirdikleri görüşlerine ayrı ayrı verdiği yanıttan sonra sözü Venizelos almıştır. Venizelos Neuilly Antlaşması'nın 48. maddesinin Batı Trakya'nın kaderini askıda bırakmadığını, Bulgaristan'ın bu antlaşmayla Batı Trakya üzerindeki haklarından İtilaf Devletleri adına vazgeçtiğini, İtilaf Devletleri'nin de bu bölgeyi Yunanistan'a verdiğini böylece bu sorunun kesin olarak kapandığını belirtmiştir.⁸³⁶

İsmet Paşa'nın Batı Trakya'da bir Rum çoğunluğu varsa Yunanistan'ın bir plebisitten korkmaması gerektiği cümlesi fay hatlarını yerinden oynatmıştı. Bu durumda Venizelos 23 Kasım günü oturumda Batı Trakya'daki nüfusun durumuna tekrar değinmiş bu çerçevede Venizelos Batı Trakya'da bir Rum çoğunluğu olduğunu iddia etmediğini, Yunan Batı Trakya'sıyla Bulgar Batı Trakya'sı birlikte ele alınacak olursa bu bölgede Türklerin sayıca büyük bir üstünlüğü olduğunu söylemiştir. Venizelos bunun tersi durumda yani Bulgaristan'a ait olan bölgeyi hesaba katmadan Batı Trakya'ya bakılacak olursa burada nüfusun ancak yarısı kadarının Türk olduğunu belirtmiştir. Venizelos tekrar buradaki etnik değişimlere vurgu yapmış dolayısıyla konferansa sunulan rakamların da bir önemi kalmadığını belirtmiştir. Venizelos İsmet Paşa'nın Yunan Hükümetince işlenmiş yanlışların Türk halkına çok büyük acılara mal olduğu yönündeki görüşlerini kabul etmemiş ne Batı Trakya'da ne de Makedonya'da Müslümanlara karşı hiçbir aşırılık işlenmemiş olduğunu belirtmiştir. Fakat Venizelos Yunan ordusunun, sonradan çekilişi sırasında aşırılıklarda bulunduğunu kabul etmiştir. İsmet Paşa'nın Batı Trakya'ya ve Yunanistan'a göç eden göçmen sayısını fazla bulması konusunda Venizelos bu göçmenler arasında, büyük sayıda Ermenilerin de olduğunu ve Yunanistan'ın ülkesine sığınan insanlar arasında ayrımcılık yapmadığını belirtmiştir. Venizelos bu sayının son birkaç hafta içinde artmış bile olabileceğini belirtmiştir. Venizelos asıl İsmet Paşa'nın Küçük Asya yaylalarında başıboş dolaşan insanlara ilişkin verdiği rakamı fazla bulmuştur. Venizelos Yunan ordusunun işlediği aşırılıklar konusunda ise Yunan ordusunun çekilişi sırasında aşırılıklar işlediğini fakat artık dövüşmek istemeyen bir ordunun, geçtiği yol üzerinde köyler yakmış olsa bile, yolunun sağına ve soluna düşen çok geniş toprakları yakıp yıkmak üzere, geri çekiliş çizgisinden uzaklaşamayacağını, bu ordunun çok çok, yolunun üzerinde bulunan yerleri

⁸³⁵ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 45.

⁸³⁶ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 50.

yakabildiğini belirtmiştir. Venizelos İsmet Paşa'nın belirttiği soruna bir çözüm önerisi getirerek, Küçük Asya'da evsiz barksız kalmış 200.000 Türkün bulunduğu düşünülse de, bu ülkeden aşağı yukarı 700.000 Rumla, Doğu Trakya'dan 250.000 Rum çıkıp gittiğini, bu göçmenlerin hepsinin evlerini olduğu gibi bıraktığını böyle olunca, evsiz barksız kalmış olabilecek Türkleri barındırabilmek için çok sayıda sağlam konutun var olduğunu⁸³⁷ belirtmiştir.

Patris gazetesi 24 Kasım günkü sayısında İsmet Paşa'nın Batı Trakya konusundaki taleplerinin reddedilmesini bir başarı olarak yorumlamıştır. Bu çerçevede Patris gazetesi *“ilk başarı”* başlığını verdiği haberinde öncelikle İzmir ve Doğu Trakya'nın kaybına değinmiştir. Patris bu değinmenin ardından Yunanistan'ın söz konusu yerleri kaybetmiş olsa bile Batı Trakya'yı aldığını bunun da Yunanistan için ilk başarı olduğunu vurgulamıştır. Tarafını belli eden Patris gazetesi söz konusu başarının mimarı olarak Venizelos'u göstermiş ve okuyucusuna şöyle seslenmiştir. *“ Bunca başarısızlıktan, yıkımdan ve hayal kırıklığından sonra bir yıldız karanlık bulutları dağıttı ve Yunanistan görüldü. Bu yıldız nereden mi geldi? Nereden olacak Venizelos'tan. İzmir ve Doğu Trakya'yı kaybetmiş olabiliriz fakat Venizelos Lozan'da bizim için mücadele veriyor. Orada Lozan Konferansı'nın bir salonunda Venizelos Devrim hükümetinin temsilcisi olarak Batı Trakya konusunda Yunan Heyeti'nin tezlerini dile getirdi ve karşılarında yenilmiş bir Yunanistan ve zafer kazanmış bir Türkiye gören müzakereciler Yunanistan'ın görüşünü kabul ettiler ve Batı Trakya diplomasi yoluyla kurtarıldı. Bunu Venizelos'un ilk başarısı olarak görmeliyiz.”*⁸³⁸ Patris gazetesinin bu haberinde Batı Trakya'nın Yunanistan'ın elinde kalmış olmasından daha fazla Venizelos'un “başarısı” vurgulanmıştır.

25 Kasım günkü oturum artık son oturumdur ve tarafların kozlarını paylaşması gerekiyordu. Bu son oturumda Trakya sınırına ilişkin yeni bir başlık açılmamış, daha önceki oturumlarda ortaya atılan iddialar enine boyuna konuşulmuştur. Amatör diplomat İsmet Paşa tüm temsilcilerin görüşlerine her ayrıntısıyla, büyük bir ustalık ve kavrayışla yanıt vererek Türkiye'nin Doğu Trakya'nın 1913 yılındaki sınırıyla, Batı Trakya'da plebisite başvurulmasını isteme hakkı konusunda ısrarını sürdürmüştür. İsmet Paşa Konferansın daha ilk aşamasında dönemin en büyük emperyalist devleti İngiltere'ye, Türkiye'ye karşı birleşik bir cephe oluşturmaya çalışan Balkan ülkelerine ve usta diplomat Venizelos'un temsil ettiği Yunanistan'a meydan okumuştur. Konferansın 25 Kasım günlü oturumunda, İsmet Paşa ve Venizelos arasında Trakya'nın Müttefiklerin elinde bulunan parçasının kaderinin Neuilly Antlaşması ile saptanmış olduğu

⁸³⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 50- 52.

⁸³⁸ Patris 11/24 Kasım 1922.

yönündeki fikir ayrılığı görüşülmeye devam edilmiştir. İsmet Paşa Neuilly Antlaşması'nın bu bölgenin kaderini neden askıda bıraktığını daha ayrıntılı anlatma gereği duymuştur. Bu çerçevede İsmet Paşa Büyük Devletlerin, Neuilly Antlaşmasının yapılması sırasında, buradaki Türk nüfusun çoğunlukta olduğunu göz önünde tuttuklarını bu nedenle bu konuya ilişkin kararlarını Türkiye ile antlaşma yapıncaya kadar ertelediklerini belirtmiştir. İsmet Paşa daha sonrasında İtilaf Devletleri'nin kendi ellerinde bulunan Trakya'nın bu parçasını antlaşmayla Yunanistan'a vermek istediklerini, fakat bu antlaşmanın imza tarihinde, Türkiye ile barış gerçekleştirilmemiş olduğu için bu devletlerin adaletli davranarak, bu belgeyi onaylamaktan çekindiklerini vurgulamıştır. İsmet Paşa bu açıklamayı yaptıktan sonra, aslında Neuilly Antlaşması'nın tamamlanmamış olduğunu, bu nedenle bu sorunun çoktan çözüme kavuşturulduğunun savunulamayacağını belirtmiştir. İsmet Paşa Neuilly Antlaşması'nı bu şekilde yorumladıktan sonra Venizelos'un kendi istatistiklerinin de bu bölgenin nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğunu kanıtladığını, dolayısıyla Türkiye'nin bu bölgenin kaderine katılmaya hakkı olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa Venizelos'un dile getirdiği Rumlar dışındaki göçmenlerin de Batı Trakya'nın kaderini etkilediği yönündeki görüşüne bir ülkeye sığınmaya gelmiş göçmenlerin, o ülkenin kaderi üzerinde bir etki yapmaması gerektiğini, o ülkenin kaderinin ancak eski sakinleri tarafından özgürce açıklayacakları arzuya bağlı kalması gerektiğini belirtmiştir.⁸³⁹

İsmet Paşa 25 Kasım günkü oturumda Venizelos'un 30 Aralık 1918'de İtilaf Devletleri'ne verdiği bir memorandumu gündeme getirmiştir. Bu memorandum incelendiğinde Müttefiklerarası Trakya'nın (Dedeağaç, Sofulu, Gümölcine, İskeçe) nüfusunun 114.810'unun Türklerden 44.686'sının Rumlardan ve 28.983'ünün Bulgarlardan oluştuğu görülmüştür. İsmet Paşa söz konusu memorandumunu sunarak Türklerin sadece Rumlardan değil diğer etnik unsurların toplamından da üstün olduğunu kanıtlamıştır. İsmet Paşa bu memorandumun yanı sıra Venizelos'un 1902 yılından çıkardığı istatistiğin de hem Doğu Trakya'da hem de Batı Trakya'da ezici bir Türk çoğunluğu olduğunu kanıtladığını belirtmiştir. İsmet Paşa tüm bu açıklamalarıyla hem antlaşmalarla yaratılan durumun hem de istatistiklerin Batı Trakya'da yaşayanlara kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkı verdiğini belirtmiştir.⁸⁴⁰

İsmet Paşa Venizelos'un, Yunan ordusu çekilirken, yalnız çekilme çizgisi üzerinde bulunan köyleri yakıp yıktığını söylemesini öncelikle bir itiraf olarak kabul etmiştir. İsmet Paşa yüzlerce kilometrelik bir cepheye yerleşmiş bir ordunun yalnız bir yoldan geri çekilemeyeceğini, Yunan ordusunun çeşitli doğrultularda geri çekilirken, geçtiği yerler üzerindeki şehir ve kasabaları da

⁸³⁹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 86, 87.

⁸⁴⁰ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 89.

yakıp yıktığını, yakıp yıkmaların önemli bir kısmının son saldırıdan önce gerçekleştiğini de belirtmiştir.⁸⁴¹

25 Kasım tarihli oturumda Venizelos İsmet Paşa'nın Neuilly Antlaşması'na ilişkin açıklamalarıyla ve istatistiklerle aslında Batı Trakya'da bir Türk çoğunluğu bulunduğunu kanıtlaması sonucunda Batı Trakya terimine ilişkin dile getirdiği bir özelliği yine vurgulama gereği duymuştur. Venizelos Eğer "Batı Trakya" deyiminden anlaşılan Neuilly Antlaşmasından sonra Bulgarların elinde kalan yerler ise, buralarda Türk nüfusunun sayıca üstün olduğunu kabul etmiştir. Fakat yalnız Neuilly Antlaşması ile Yunanistan'a verilen Batı Trakya'da Türk nüfusunun toplam nüfusun ancak yarısı ettiğini belirtmiştir. Venizelos plebisit konusunda, aslında İsmet Paşa'nın isteğinin yerine getirilebileceğini, kendisinin de demokrat biri olarak bu görüşe katıldığını ancak birbirinin içine girmiş halkların yerleşmiş bulunduğu topraklara ilişkin sorunların çözümünde yönetimi iyi olan hükümetin bu topraklara sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Aynı oturumda Venizelos'a yanıt veren İsmet Paşa Batı Trakya konusunda Konferans'a sunduğu istatistiklerin, bu bölgenin Bulgar yönetimine geçmiş parçalarına değil, fakat Yunan işgali altında kalmış parçalarına ilişkin olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa Batı Trakya'nın her iki bölümünde de Türklerin çoğunlukta olduğunu belirtmiştir.⁸⁴²

25 Kasım günkü oturumda Batı Trakya'da plebisit konusuna Sırp temsilci Nintch de katılmış, Nintch bu konuda yalnız istatistiklere dayanmanın doğru olmayacağını dile getirmiştir. Nintch bu görüşünü savunurken ülkelerin bir çoğunun büyük küçük öyle parçaları vardır ki buralarda azınlıkların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu örneğine dayanmıştır. Nintch önemli olan noktanın nasıl bir amaçla plebisite başvurulduğunun istendiğinin bilinmesi olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Nintch 22 Kasım tarihli oturumda dile getirdiği görüşünü bu oturumda da aynı mantıkla dile getirmiştir. Nintch yine Yunanistan'ın azınlık haklarını koruyacak olmasından ve Balkanlarda özerk bir yapının karmaşalık yaratacağından bahsetmiştir. Nintch özerk bir Batı Trakya'nın Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında sürekli karışıklıklar kaynağı olacağını vurgulamıştır. Nintch bu eyaletin kimin olduğunu herkesin bilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁴³

Bilindiği gibi İsmet Paşa'nın Batı Trakya konusundaki bir iddiası da 1915'de buraların Bulgaristan'a bırakılmasının geçerli sayılmaması gerektiği çünkü 1915 Antlaşmasının Türk Parlamentosunda onanmadığı görüşüdür. Nintch İsmet Paşa'nın bu iddiasına o zaman Türk hükümetinin kendi çıkarları için hareket ettiği argümanı ile yanıt vermiştir. Nintch

⁸⁴¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 90.

⁸⁴² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 90, 91.

⁸⁴³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 91.

Bulgaristan'ın Müttefik Devletler yanında savaşa girmesi halinde Türk Hükümetinin de Bulgaristan'a verdikleriyle eş değerde bir takım çıkarlar sağlayacağını belirtmiştir. Nintch bu sözleriyle Türk hükümetinin bir baskı sonucu olarak değil kendi çıkarları için böyle davrandığını belirtmiştir. Nintch konuşmasının sonunda İsmet Paşa'ya şunu sormuştur: *“Merkez Devletleri savaşı kazanmış olsalardı, Türk Hükümeti, Türk Parlamentosunca 1915 Antlaşmasının onanmamış olduğunu öne sürerek, bu toprağın geri verilmesini Bulgaristan'dan istemeğe kendisini yetkili sayacak mıydı?...”*⁸⁴⁴ Nintch konuşmasını yaptıktan sonra İsmet Paşa'nın bu isteğinde direnmemesinin Türkiye'nin çıkarına olacağını belirtmiştir.

Curzon her zaman olduğu gibi tüm temsilcileri dinledikten sonra kendi görüşlerini belirtmiştir. Curzon önceki oturumlarda belirttiği görüşlerini 25 Kasım günkü oturumunda tekrar vurgulamıştır. Curzon her şeyden önce 1913'den beri Batı Trakya'nın Türk olmaktan çıktığını belirtmiştir. Curzon bu bölgeye ilişkin yapılmış antlaşmaları yeniden özetlemiş, bu konuda belirleyici son antlaşmanın Neuilly Antlaşması olduğunu vurgulamıştır. Curzon Batı Trakya'da bir Türk çoğunluğu olduğunu kabul etmiş fakat yapılacak plebisitin tehlikelerine de dikkat çekmiştir. Bu çerçevede Curzon yapılacak plebisitin Türkiye'nin buraları yeniden alması için ona bir fırsat vereceğini belirtmiştir. Curzon açıkça İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye böyle bir hak tanıma eğiliminde olmadıklarını belirtmiştir. Curzon İsmet Paşa'nın Wilson ilkelerine dayanarak plebisit istemesini ise Wilson'u eleştirerek yanıt vermiştir. Curzon bu çerçevede Wilson'un “self determination” ilkesini ortaya atmakla, dünya barışına korkunç bir darbe indirip indirmediğini sorgulamıştır. Curzon Batı Trakya'da plebisit isteyen Türkiye'yi şu sözleriyle adeta tehdit etmiştir: *“Eğer Türkiye bu ilkeyi belirli bir bölgede kendi yararına öne sürmekteyse, bu ilke, başka yerlerde Türkiye'ye karşı da öne sürülebilir. Türk Hükümeti, sözü geçen ilkeden, Türklerin çoğunlukta bulunduklarını bildiği yerlerde yararlanmak istemektedir. Fakat, bunun tersi bir durumda olan yerlerde de bu ilkenin uygulanmasına razı olacak mıdır? Eğer Batı Trakya için plebisit ilkesi kabul edilecekse, Karaağaç, Demotika ve Gelibolu için de bu ilke neden kabul edilmesin? Böyle bir ilkenin İstanbul'a uygulanmasının sonuçları neler olacaktır? Şüphesiz, bu son zamanlara kadar, Türkler İstanbul'da çoğunlukta değillerdi. Eğer bu şehirde, Wilson ilkelerine dayanarak, halka danışılmış olsaydı, Türkler, belki başkentlerini, az bir zaman sonra kapı dışarı edilmek üzere, ele geçirmiş duruma düşerlerdi. Self determination ilkesi iki ağzı keser bir silahtır... Konferans büyük siyasal sorunları çözüme bağlamak üzere toplanmıştır; alacağı kararların, barışın yeniden kurulması bakımından*

⁸⁴⁴ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 92.

yaratacağı sonuçları göz önünde tutması gerekir.”⁸⁴⁵ Curzon’un Wilson ilkelerini reddeden bu konuşması aynı zamanda İngiltere’nin sömürgeci anlayışının da bir yansımasıdır.⁸⁴⁶

1915 Sözleşmesine ilişkin olarak Curzon da Nintch’i haklı bulmuş bunun yanı sıra bu bırakışın gönül hoşluğuyla yapıldığını hatta yeni sınır çizgisinin işaret kazıklarının çakılmış bulunduğunu ve bugün de Edirne ile Karaağaç arasında oldukları yerde durduğunu belirtmiştir. Curzon tüm bu nedenlerle İtilaf Devletleri’nin Türk Parlamentosunca onamanın yapılmamış olmasına dayanan bir iddiayı kabul edemeyeceklerini belirtmiştir.⁸⁴⁷

Patris gazetesi 25 Kasım günlü yaptığı bir haberinde Batı Trakya ve Karaağaç konusunu birlikte ele almıştır. İsmet Paşa’nın Karaağaç’ı Doğu Trakya’nın askeri ve stratejik güvenliği için özellikle de Edirne’nin güvenliği için istediğini belirten Patris gazetesi sözü Venizelos’un diplomatlığına getirerek onun Türklerin isteği olan 1913 sınırına ilişkin büyük bir savaş verdiğini belirtmiştir.⁸⁴⁸

25 Kasım tarihi Lozan Konferansı’nın başlamasının üzerinden beş gün geçen tarihtir. Bu beş günlük dönemde Lozan’da Trakya sınırları konusu incelenirken Yunan basını Trakya sınırları konusuna yer vermekle birlikte ülkesini bu konferansta temsil eden Venizelos’a da geniş yer vermiştir. Bu çerçevede yukarıda Venizelist Patris gazetesi Trakya sınırları konusunu Venizelos’un diplomat kişiliğini de olumlayarak öne çıkarırken aynı tarihte Skrip gazetesi Lozan’da Yunanistan’ı temsil etmesi gereken kişinin Venizelos olmaması gerektiğini vurgulayan bir haber yapmıştır. Bu çerçevede Skrip gazetesi her şeyden önce Yunanistan’da hükümet kurulamamasından yakınmıştır. Skrip gazetesi Yunanistan’ın dışarıda/Lozan’da yaşadığı sorunların içerideki hükümeteşizlikten kaynaklandığını, içeride tüm sorumluluğu eline alacak ve hem sağ hem de sol kesimi temsil edecek bir hükümetin varlığı ile Yunanistan’ın Lozan’da daha iyi temsil edileceğini belirtmiştir. Skrip gazetesi bu temsilcinin Venizelos değil kurulacak güçlü hükümetten bir temsilci olması gerektiğini vurgulamıştır.⁸⁴⁹

25 Kasım 1922 aynı zamanda Yunanistan’da yeni hükümetin kurulma sancılarının yaşandığı dönemdir. Yunan halkı henüz hükümet kurulmamış olsa da kurulacak olan yeni hükümetten beklentilerini sıralamıştır. Ethnos gazetesinden edinilen bilgiye göre Yunan halkı yeni hükümetten göçmen sorununa kalıcı çareler üretilmesini, göçmenlerin yaşam koşullarının belirlenmesini istemektedir. Ethnos gazetesi haberinde Yunan halkının göçmen sorununa ilişkin başka kaygı duyduğu bir boyutu da gözler önüne sermiştir. Bu kaygıyı şu cümlede

⁸⁴⁵ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 93.

⁸⁴⁶ Akyol, *Bilinmeyen Lozan*, 141.

⁸⁴⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 95.

⁸⁴⁸ Patris 12/25 Kasım 1922.

⁸⁴⁹ Skrip 12/25 Kasım 1922.

görmek mümkündür. “...Hükümetin göçmenlere ilişkin programı onlara sadece yardım sağlamak değil bizimle nasıl yaşayacaklarını belirlemek de olmalı.”⁸⁵⁰

Ethnos gazetesinin yukarıdaki haberinde kurulacak hükümetin karakteri konusunda bir bilgi edinilemezken Patris gazetesi aynı günkü sayısında Yunanistan’da kurulacak hükümetin karakteri konusunda okuyucusuna ipuçları vermiştir. Bu çerçevede Patris gazetesi yeni kurulacak hükümette ihtilal komitesinden kişilerin olacağını buna kesin gözüyle bakılması gerektiğini, yeni hükümetin büyük bir olasılıkla Gonatas başkanlığında oluşturulacağını belirtmiştir.⁸⁵¹

30 Kasım tarihli Patris gazetesi Venizelos’un Havas ajansına verdiği bir demeci sayfasına taşımıştır. Venizelos söz konusu demecinde öncelikle Lozan Konferansı’nda ülkesini temsil etme şartını dile getirmiştir. Bu çerçevede Venizelos Yunan Hükümetinin Lozan’da kendisini temsilci seçmesini, Yunanistan’ın Doğu Trakya’yı Mudanya’ya göre bırakması şartıyla kabul ettiğini bir kez daha vurgulamıştır. Burada Venizelos söz konusu şartı dile getirerek aslında Yunanistan’ın Doğu Trakya’yı Lozan’dan önce kaybettiğini vurgulamak istemiştir. Venizelos asıl Batı Trakya hakkında söylemek istediğini demecinde şöyle dile getirmiştir. “*Ben Lozan’a İhtilal Komitesi’nin asıl isteği olan Batı Trakya’yı kurtarmak için geldim.*”⁸⁵² Venizelos böylelikle Doğu Trakya’nın kaybedilmesinde kendi sorumluluğu olmadığını vurgulamış fakat Batı Trakya’yı kurtaran kahramanın kendisi olduğunu belirtmiştir.

3.3. Trakya Konusunda Beliren Yeni Aktör: Bulgaristan

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde 22 Kasım günü öğleden sonraki oturumda, Bulgaristan müzakere masasındaki yerini almıştır. Konferansta Bulgaristan’ı Mart 1920’de iktidara gelen Çiftçi Partisi lideri Stambulsky temsil etmiştir. Bulgaristan iki temel hedef çerçevesinde Konferans’a katılmıştı; Batı Trakya’da özerklik kazanmak ve Ege Denizi’nde çıkış sağlamak.⁸⁵³ Dolayısıyla Bulgaristan’ın Lozan’a katılımı iki konuyla sınırlandırılmıştı; Trakya sınırının belirlenmesi ve Boğazlar Rejimi.⁸⁵⁴

Bulgar temsilci Stambulsky Batı Trakya’nın coğrafi ve iktisadi olarak Bulgaristan’a sıkı sıkıya bağlı olduğu görüşüyle Lozan’a gelmişti. Hatta Stambulsky Konferans’a gelmeden önce ülkesinin basınına verdiği demeçlerde, bu konuyu kesinlikle çözüme kavuşturacağını

⁸⁵⁰ Ethnos 12/25 Kasım 1922.

⁸⁵¹ Patris 13/25 Kasım 1922.

⁸⁵² Patris 17/30 Kasım 1922.

⁸⁵³ <https://www.ismetinonu.org.tr/inonunun-1933-bulgaristan-seyahati-uzerinden-turk-bulgar-iliskileri-ve-turkiyenin-balkan-politikasi> Erişim: 16 Mart 2023.

⁸⁵⁴ İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920-45)*, Ankara: TTK Yayınları, 2000, 78.

söylemiştir.⁸⁵⁵ Stambulisky'nin böyle düşünmesinin ardında yatan neden Neuilly Antlaşması'dır. Bu antlaşma ile Batı Trakya Bulgaristan'dan alınmıştı fakat Bulgaristan Batı Trakya üzerindeki hukukunu büyük devletlere, anlaşmanın 3. Maddesinin kendilerine Akdeniz'e çıkış noktaları sağlama şartıyla terk etmişti. Neuilly Antlaşması Yunanistan ile Bulgaristan arasında bir sınır çizmişti ancak Batı Trakya buna dahil değildi. Stambulisky'e göre Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi Bulgaristan'ın durumunu vahim hale getirecekti. Stambulisky Batı Trakya'nın nüfusunun özelliğine ve İtilaf Devletlerine olan güvenine de dayanarak Batı Trakya üzerinde hak iddia etmiştir. Çünkü Batı Trakya'nın nüfusunun çoğunluğu Türk ve Bulgarlardan az bir kısmı Rumlardan oluşuyordu eğer Batı Trakya Yunanistan'a verilecek olursa Bulgarların Ege'ye çıkma hayalleri sona erecekti.⁸⁵⁶ Venizelos ise Bulgar Temsilcinin tersi bir düşünceye sahipti ve sık sık Batı Trakya'nın büyük devletler tarafından Yunanistan'a verildiğini vurguluyordu.

Bulgaristan'ın Ege'ye ekonomik çıkışı Trakya sınırıyla doğrudan ilgili görünmese de, yapılan görüşmeler Trakya ile ilgili olan bağımlı ortaya koyacaktır.⁸⁵⁷ Çünkü Bulgarlar Dedeğaç ve Karağaç dahil demiryolu hattını izleyen Ege'ye açılan bir koridor istiyorlardı. Bulgarlar Dedeğaç ile beraber Ege'ye ulaşan bu koridorun her türlü hakimiyetiyle beraber kendilerine verilmesinde ısrarcıydılar. Oysa Bulgarların hak istedikleri topraklarda Türkiye ve Yunanistan da hak talep ediyordu.⁸⁵⁸ Dolayısıyla Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı konusu Türkiye ve Yunanistan'ı da yakından ilgilendirmiştir.

Lozan Konferansı arifesinde Yunan-Bulgar ilişkileri Bulgaristan'ın Ege Denizi'yle ilgili isteklerinden dolayı bozuktur⁸⁵⁹ ve bu durum haliyle Lozan Konferansı'na da yansıtılacaktı. 22 Kasım günü, öğleden sonraki oturumda Bulgar Temsilci Stambulisky konuşmasında öncelikle 1912 ve 1913 Bükreş Antlaşmalarıyla bütün Trakya'nın Bulgaristan'a ait olduğunu hatırlatma gereği duymuştur. Stambulisky bu hatırlatmadan sonra Bulgaristan'ın eski bir özlemini dile getirmiştir; Bütün Trakya'nın özerkliği.⁸⁶⁰ Stambulisky Trakya'nın bütünü kapsayan otonom bir rejim kurulması halinde⁸⁶¹ Balkanlarda barışın pekişeceğini ve Bulgaristan'ın ekonomik bakımdan nefes alabileceğini savunmuştur.⁸⁶² Stambulisky konuşmasının devamında

⁸⁵⁵ Mehmet Özalper, *Türkiye-Bulgaristan Siyasi İlişkileri (1919-1950)*, T.C. Bitlis Eren Üniversitesi, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Bitlis, 2017, 82.

⁸⁵⁶ Çelik, *Mudanya'dan Lozan'a*, 181.

⁸⁵⁷ Özersay, Lozan Konferansı Sırasında, 115

⁸⁵⁸ Çelik, *Mudanya'dan Lozan'a*, 186.

⁸⁵⁹ Spridon Sfetas, "Yirminci Yüzyıldaki Türk-Yunan İlişkilerinin Işığında Lozan Antlaşmasının Mirası: Yunanistan'daki Lozan Antlaşması Algılamaları", *Taraflarının Bakışıyla Lozan Uluslararası Sempozyumu*, Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayınları, 2015, 133.

⁸⁶⁰ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 29.

⁸⁶¹ Şimşir, *Lozan Günlüğü*, 169.

⁸⁶² Karacan, *Lozan*, 93.

Bulgaristan'ın asıl niyetini dile getirerek Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesini Batı Trakya'nın Bulgaristan'a geri verilisinin izlemesi gerektiğini fakat bunun Neuilly Antlaşmasına darbe indirmek olacağını belirtmiştir. Bulgar temsilci, uzun ve ayrıntılı açıklaması sonrasında, Batı Trakya'nın Yunanistan'ın geçici vekâletinden alınmasını ve özel bir statü altına konulmasını teklif etmiştir. Bulgar Temsilci'nin teklifine göre tüm Trakya özerk devlet statüsü altına konulmalıydı. Çünkü Bulgaristan'a Neuilly Antlaşması'nın 48. Maddesi ile verilmiş olan Ege Denizi'ne ekonomik çıkış hakkı, ancak özerk bir toprak üzerinden geçilerek yapılırsa anlamlı olabilecekti. Bulgaristan'ın bu istekleri Neuilly ve Sevr hükümlerine aykırı oldukları gerekçesiyle, hem Yunanistan hem de İngiltere tarafından eleştirilmiştir.⁸⁶³

Bulgar temsilcinin dile getirdiği özerklik Batı Trakya'nın İtilaf Devletleri'nin emrinde kalmasını ve İtilaf Devletleri'nin Batı Trakya'da Bulgaristan'ın demiryollarının geçeceği ve kıyılarında bir yanda Batı'nın büyük uygar devletleriyle deniz aşırı Devletlerin, diğer yandan da Bulgaristan ile komşuları Romanya, Yugoslavya, Ukrayna ve diğer Devletlerin, ihracat ve ithalat ticaretine hizmet edecek limanların yapılacağı, gerçekten tarafsızlandırılmış bir bölge haline getirecek bir rejimin kurulmasını kapsıyordu.⁸⁶⁴ Stambulsky konuşmasının sonunda niyetini tam bir netlikle açıklamıştır. Bu çerçevede Stambulsky *“Bulgar çıkış-yerine giden yolun bir Türk ya da Yunan ülkesinden geçmesi, yalnız kesin olarak imkânsız olmakla kalmamaktadır; ayrıca, psikolojik bakımdan da kabul edilebilecek nitelikte değildir.”*⁸⁶⁵

Scrip gazetesi 23 Kasım günkü sayısında Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı konusunu, Trakya sınırlarının görüşüldüğü oturumlarla birleştirerek Lozan'da şimdi görüşülmekte olan en önemli konunun Trakya sınırları olduğunu, hem Trakya sınırlarının hem de Bulgaristan'ın Ege'ye çıkışı konusunun birleştirilmesinin Yunanistan'ın çıkarlarına ters düştüğünü belirtmiştir. Çünkü Scrip gazetesine göre Batı Trakya'nın sınırlarının oluşturulması bir toprak konusuyken Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkması bir ekonomi sorunuuydu.⁸⁶⁶

Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı konusu 24 Kasım günkü oturumda, bu konuda Alt-komisyonun hazırladığı rapor çerçevesinde görüşülmüştür. Söz konusu rapor incelendiğinde şunlar görülmüştür. İtilaf Devletleri Bulgaristan'a Neuilly Antlaşması'nın 48'nci Maddesiyle söz verdikleri ekonomik çıkış yerlerini gerçekleştirmek ve bunların serbestliğini sağlamak için uluslararası bir komisyonun kurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu uluslararası komisyonun Dedeagaç'ta ya da Dedeagaç dolaylarında, bütün ulusların ticaretine açık bir serbest liman yapımı ve donatımı için geniş yetkileri olacaktı. Bu komisyon ayrıca Dedeagaç'tan Bulgar

⁸⁶³ Özersay, Lozan Konferansı Sırasında, 122.

⁸⁶⁴ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 30.

⁸⁶⁵ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 31.

⁸⁶⁶ Scrip 10/23 Kasım 1922.

sınırına kadar demiryolunun işletilmesini ve denetimini de sağlayacaktı. Söz konusu rapora ilk itiraz, Alt-komisyonunda Bulgar Temsilciden gelmiştir. Bulgar Temsilci, Neuilly Antlaşmasında öngörülen formülün Bulgaristan'a deniz-aşırı ülkelerle ticaret ilişkileri kurabilme olanağını sağlamadığını belirtmiştir. Bulgar Temsilci bu olanağın sağlanması için demiryolunun ve limanın çevresindeki toprağın doğrudan doğruya Bulgaristan'a verilmesi gerektiğini ya da bu toprağın, özel hükümlerle, tam bir özerklik rejimi altına konulmasıyla Dedeagaç limanının donatılıp işletilebileceğini belirtmiştir.⁸⁶⁷

24 Kasım tarihli Ana-komisyon oturumunda Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı konusunda Alt-komisyonun hazırladığı raporu öncelikle İsmet Paşa değerlendirmiş; kurulması öngörülen Dedeagaç Limanı Komisyonunun, demiryolu üzerindeki denetiminin yalnızca ekonomik ilişkileri kolaylaştırmaya yönelik olması gerektiğini, bu denetimin demiryolunun yönetimine karışmak anlamına gelmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁶⁸

İsmet Paşa'dan sonra söz alan Curzon, İsmet Paşa'nın sözlerinden Dedeagaç demiryolunun yönetimine Liman Komisyonunun karışmaya hiç hakkı bulunmayacağı anlamının çıktığını oysa bu yaklaşımın yanlış olduğunu belirtmiştir. Curzon kurulması ön görülen Uluslararası Komisyonun hem limanı denetlemesi gerektiğini hem de buraya ulaşan demiryolunun işletilmesini denetleyeceğini belirtmiştir.⁸⁶⁹

Curzon'dan sonra söz alan Venizelos, Bulgaristan'ın Ege'ye çıkışı konusunda Konferans'ın başından beri dile getirdiği görüşlerini yinelemiştir. Venizelos Bulgar sınırından Dedeagaç'a giden demiryolunun işletilmesinin denetimine ilişkin olarak, Yunan Hükümetinin egemenliğini kısıtlayan hükümleri kabul ettiğini, bunun yanı sıra Dedeagaç Limanının yönetiminin bir uluslararası komisyona verilmesini de kabul ettiğini belirtmiştir. 24 Kasım Ana-komisyon oturumunda Bulgar Temsilci Heyeti adına, teknik danışman Morphoff söz almıştır. Morphoff konuşmasında Sevres Antlaşması'nı temel referans noktası olarak almış, bu Konferansta Türkiye'nin Avrupa sınırlarının Sevres Antlaşması'ndan önceki duruma getirilmek istendiğinin görüldüğünü buna bağlı olarak Bulgar Batı Trakyası'nın durumunun da düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁷⁰

Morphoff Bulgaristan'ın Yunanistan'la olan ilişkilerine, coğrafi ve ekonomik nedenlere uzun uzun değinerek Batı Trakya'nın, Bulgaristan'ı Mesta ve Meriç vadileriyle denize bağlayan ulaştırma yollarının doğal uzantısı ve varış yeri olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Morphoff

⁸⁶⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 82.

⁸⁶⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 69.

⁸⁶⁹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 69.

⁸⁷⁰ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 69, 70.

Dedeagaç Limanının Bulgaristan için önemine de değinmiş bu çerçevede Dedeagaç'ı Edirne, Filibe ve Yambolu'ya bağlayan demir yolunun 1872'den bu yana deniz aşırı ülkelerle, Bulgar Devletini meydana getirmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesi için ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Morphoff Bulgaristan için Dedeagaç Limanının ne kadar önemli olduğunu vurgularken Yunanistan'ın gereğinden çok sayıda limanları olduğunu, Dedeagaç'ı donatmanın zorunlu kılacağı çok büyük fedakârlıklara en son katlanabilecek ülke olduğunu belirtmiştir. Morphoff Trakya'da Bulgaristan ile Yunanistan arasındaki sınırın şimdiki haliyle tutulmasının sakıncalarına da değinmiştir. Morphoff yaptığı uzun konuşmasında hem coğrafi durum, hem etnik ve ekonomik nedenlerle Yunanistan'a verilmiş olan Batı Trakya'nın geçici vekaletinin⁸⁷¹ geri alınmasını ve Batı Trakya'ya, Balkan halklarının ve Avrupa'nın genel çıkarlarına daha uygun bir statü verilmesini istemiştir⁸⁷² Morphoff'un "uygun statü" teriminden daha önce sözünü ettiği demiryolu ve liman çevresinde yeteri kadar toprağın Bulgaristan'a verilmesi anlaşılmaktadır.

Morphoff'un bu uzun konuşmasından sonra söz alan Curzon Neuilly Antlaşması'nın yorumlanışında İtilaf Devletleri'nin ve Bulgaristan'ın ayrıştığı noktaya değinmiştir. Curzon Neuilly Antlaşmasıyla Dedeagaç'ta özerk bir bölge yaratılması, ya da bu limanın Bulgaristan'ın egemenliği altına konulmasının kastedilmediğini vurgulamıştır. Curzon bu Antlaşmayla İtilaf Devletleri'nin yalnızca Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne ekonomik çıkış serbestliğini sağlamayı yükümlendiklerini, bu serbestliği sağlamayı ise başka bir zamana ertelediklerini belirtmiştir. Curzon işte bu ertelenen zamanın şimdiki Konferans olduğunu belirtmiştir. Ege Denizi'ne çıkış konusunda Bulgaristan'ın temel aldığı belge Neuilly Antlaşması olsa da Curzon 10 Ağustos 1920 tarihli Antlaşmanın Trakya'ya ilişkin maddelerini temel almıştır. Bu maddelere göre Yunanistan, liman hizmetleri için gerekli olan alanı Bulgaristan'a sürekli olarak kiraya verme yükümünü üstleniyordu. Curzon Bulgaristan'ın Konferans'ta yepyeni bir istek öne sürdüğünü, Bulgaristan'ın istediği olursa Yunan ülkesiyle çevrili küçük bir Bulgar toprağı meydana getirileceğini bunun da gelecekte savaş nedenleri artıracığını öne sürmüştür. Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı konusunda, 24 Kasım günkü oturumda son olarak Venizelos söz almış O da Curzon'la paralel görüş bildirmiştir.⁸⁷³

25 Kasım tarihli Ethnos gazetesi Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışıyla ilgili olarak Lozan Konferansı'nda yapılan müzakereleri bu konuda kamuoyunu bilgilendirmek görevimizdir derken Bulgaristan'ın Ege Denizi'nde çıkış istemesinin Yunanistan'a ne gibi zararlar vereceğini anlatmıştır. Ethnos gazetesi bu çerçevede öncelikle Yunanistan'ın Küçük Asya'yı

⁸⁷¹ Morphoff burada Müttefiklerarası Batı Trakya'yı kastediyor.

⁸⁷² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 73.

⁸⁷³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 76-78.

kaybederek yenilginin bedelini zaten ödediğini, Bulgaristan'ın şimdiki teklifinin Yunanistan topraklarından pay almak olduğunu bunun yanı sıra Batı Trakya'daki herhangi bir toprak tavizinin orada meydana gelen mülteci akınını daha da artıracakını belirtmiştir.⁸⁷⁴

Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı ile ilgili konferans öncesinde ve sonrasında Yunan basınında nasıl yer bulduğu konusuna değinilecek olursa, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı konusu Konferans'ın başladığı gün, 20 Kasım'da, Venizelos'la Sırp Dışişleri Bakanı arasında görüşülmüştür. Venizelos 20 Kasım'da ülkesine gönderdiği telgrafta; Sırp Dışişleri Bakanıyla görüşüğünü ve Sırp Bakanın kendisine Dedeagaç üzerinden Bulgaristan'a çıkış sağlanması için Yunanistan'ın destek vermesi gerektiğini, böylelikle Balkan ülkelerinin Türkiye'ye ortak bir cephe sağlayabileceğini belirtmiştir.⁸⁷⁵

Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı konusu, Lozan Konferansı'nın başlamasından önce Yunan basınında yer almıştır; Yunan basını Türk askerinin İzmir'e girdikten sonra Trakya'ya da gireceğini okuyucularıyla paylaşırken Bulgaristan tehlikesine de dikkat çekmeyi ihmal etmemiştir. Bu çerçevede 8 Eylül 1922 tarihli Patris Gazetesi Gayos Grakos imzalı bir haberde Mustafa Kemal Paşa'nın Trakya'ya adım atmasını *"Bu durum Bulgaristan'ın Ege için önceden beri bildiğimiz aç gözlülüğünü tetikleyecektir."* diye değerlendirilmiştir.⁸⁷⁶

Bulgaristan'ın Ege Denizi'nde bir çıkış istemesini Ethnos Gazetesi, Yunan Bulgar ilişkilerine de atıfta bulunarak sert bir dille eleştirmiştir. Bu çerçevede Ethnos Bulgaristan'a şöyle bir eleştiri getirmiştir: *"Saf Bulgarlar! Büyük Yunanistan'ın öldüğünü ve helvasının verildiğini sandılar. Onlar da Dedeagaç'tan pay almak için Lozan'a geldiler. Yunanistan Bulgarlara yenilmedi ve Bulgarların Yunanistan'dan toprak isteme hakkı yok. Yunanistan Ege'de Bulgarlara ekonomik bir çıkış vermekle yeterince cömert oldu. Yunanistan Dünya Savaşından kazandıklarından hiçbir şey kaybetmek istemiyor. Sofya yetkilileri boşu boşuna zaman harcamasınlar. Bulgarlar Ege denizinin mavisini ilk defa Balkan Savaşlarında gördüler fakat Lozan'da göremeyecekler."*⁸⁷⁷

3.4. Doğu Trakya'nın Askerden Arındırılması

Arazi ve Askerlik Komisyonunun 22 Kasım tarihli oturumunda İsmet Paşa'nın Doğu Trakya'nın sınırına ilişkin olarak 1913 sınırını istemesi çerçevesinde Edirne'yi İstanbul'a bağlayan demiryolunun da Türkiye'ye geçmesi gerektiğini söylemesi ve Türkiye'nin

⁸⁷⁴ Ethnos 12/25 Kasım 1922.

⁸⁷⁵ Georgantzis, *Diplomatika Eggrafa*, 316.

⁸⁷⁶ Patris 25 Ağustos/ 7 Eylül 1922.

⁸⁷⁷ Ethnos 14 Kasım/27 Kasım 1922.

komşularıyla iyi ilişkiler kurması bakımından, sınırın, Edirne'den ve demiryolundan uzak geçmesi gerektiğini savunması burada bir tarafsız bölge kurulmasına yönelik düşüncelerdi. Aynı oturumda söz alan Sırp Temsilci ise tarafsızlandırma yerine askerden arındırılmış bölge fikrini müzakere masasına taşımıştır. Nintch bu görüşünü İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül tarihli Notasına dayandırmış ve bu Nota uyarınca, Doğu Trakya'nın Kuzey ve Batı sınırları boyunca askerden arındırılmış bir bölge kurulmasının gerektiğini belirtmiştir. Aynı oturumda Curzon'un bir sorusu üzerine Nintch askerden arındırma konusunda yalnız bir ilke bakımından teklif sunduğunu, ayrıntıların uzmanlarca saptanması gerektiğini belirtmiştir. Nintch'in dile getirdiği askerden arındırma konusuna Romanya Temsilcisi Duca da değinmiş ve Meriç'in sağ kıyısının güvenliğinin sağlanması için Türk egemenliğinin Meriç'in öte yanına genişletilmesi gerekmediğini, Karadeniz'den Ege Denizi'ne giden ve sınırı uzmanlarca saptanacak bir bölgenin askerden arındırılmasıyla sağlanacağını belirtmiştir.⁸⁷⁸ Sırp Temsilci her ne kadar açıklama yapsa da bu açıklamada müphem noktalar vardı.⁸⁷⁹

Bu noktada, askersizleştirme ve tarafsızlaştırma kavramlarına açıklık getirmek faydalı olacaktır. "Aslında her iki durumda da bu çerçevede bulunan devletin egemenliği sınırlandırılmış olmaktadır. Fakat, askersizleştirme, tek taraflı bir yükümlülüğü ortaya çıkarmaktadır. Askersizleştirmenin tarafsızlaştırmadan asıl farkı, birincisinin o toprak parçasını savaşın etkilerinden korumamasıdır. Askersizleştirme sadece barış zamanı için konulmuştur ve savaş durumunda devletin bu alanları da kullanarak ülkesini savunabileceği genel olarak kabul edilmektedir. Bunun daha iyi anlaşılması için Boğazlar bölgesinin askersizleştirilmesi konusundaki 9. Maddesi örnek olarak verilebilir. Buna göre, "savaş çıktığı zaman, Türkiye ya da Yunanistan savaşan devlet haklarını kullanarak, yukarıda öngörülen askerden arındırma durumunda değişiklik yapacak olurlarsa, barışla birlikte, işbu Sözleşmede öngörülen rejimi yeniden yürürlüğe koymakla yükümlü olacaklardır." Boğazlar bölgesinin askersizleştirme yerine, tarafsızlaştırılmış olması halinde bu bölgede savaşma imkânı Türkiye ve Yunanistan'dan alınmış olacaktı. Çünkü, tarafsızlaştırılmış alanlar üzerinde savaş zamanında savaşmak hukuka uygun değildir."⁸⁸⁰

Konferansın gündemine bu şekilde giren, Doğu Trakya'nın kuzeyinin ve batısının askerden arındırılması konusunda, İsmet Paşa önce bu teklifin iyice açıklığa kavuşturulmasını, hangi devletin ülkesi üzerinde böyle bir tarafsız bölgenin yaratılmak istendiğinin açıkça belirtilmesini istemiştir.⁸⁸¹

⁸⁷⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 25, 26.

⁸⁷⁹ Bilsel, *Lozan*, Cilt 2, 195.

⁸⁸⁰ Özersay, *Lozan Konferansı Sırasında*, 121.

⁸⁸¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 31.

Nintch'in askerden arındırma konusunu bir ilke olarak konferansın gündemine taşıması; bu meselenin devletlerin temsilcileri arasında daha önce konuşulduğunu kanıtlamıştır. Askersizleştirmeyi asıl Boğazlar için düşünen devletler, Trakya sınırları konusunu bu düşüncenin alt yapısının hazırlanma yeri olarak görmüşlerdir.⁸⁸²

22 Kasım günü öğleden sonraki oturumda, Curzon askerden arındırma konusunun askerlik uzmanlarından kurulu bir Komitede incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Nintch'in ilk olarak Konferansın gündemine getirdiği askerden arındırma, Doğu Trakya'nın Kuzey ve Batı sınırlarını kapsıyordu. Curzon 22 Kasım öğleden sonraki oturumda Doğu Trakya'nın kuzey sınırının askerden arındırılıp arındırılmaması gerektiği konusunda bir fikri olmadığını fakat Batı sınırının mutlaka askerden arındırılması gerektiğini belirtmiştir. Curzon bu noktada belirlediği bölgeyi de vurgulamıştır. Curzon'un belirlediği bölge şöyleydi: *"Edirne'nin kuzeyinde, Bulgar sınırı üzerinde bir noktadan başlayarak, 20-30km genişliğinde, Meriç'in iki kıyısını kaplayacak ve Doğu Trakya ile Batı Trakya arasında bütün Meriç boyunca uzanacak, Dedeağaç'la Enos yakınında denize varacak bir bölge."*⁸⁸³. Curzon bu sınırı bir teklif olarak öne sürmüş, teklifine şöyle bir bakıldığında bile Türkiye'nin askeri güvenliğinin ne kadar iyi sağlandığının görüleceğini belirtmiştir. Çünkü Curzon'a göre bir yandan Edirne'nin öte yandan da Dedeağaç'ın askerden arındırılmasıyla, Meriç'in sağ kıyısındaki istihkâmların Edirne için meydana getirmekte olduğu tehdit ortadan kalkacaktı. Curzon her ne kadar bu teklifi yapmış olsa da bu konunun askerlik uzmanlarınca incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁸⁴

1. Konferans'ın 23 Kasım günlü oturumunda, Doğu Trakya sınırları üzerinde askerden arındırılmış bir ya da birkaç bölge kurulmasına ilişkin olarak bir alt komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. 23 Kasım'a kadar komisyonda konuşulanlara göre askerlikten arındırılması muhtemel bölgeler şu iki başlıkta ele alınıyordu: Doğu Trakya'nın kuzey sınırı üzerinde, Karadeniz'den sınırın kuzey-batı açısına kadar uzanan bir bölge ve Doğu Trakya sınırının Meriç'e bitişik kısmı boyunca, askerden arındırılmış bir bölge.⁸⁸⁵

Kurulması öngörülen Alt komisyon Doğu Trakya sınırının iki yanında askerden arındırılmış bir bölgenin hangi şartlarda kurulabileceğini inceleyecekti.

24 Kasım tarihli oturuma General Weygand'ın başkanlığında toplanan Alt-komisyon hazırlanan Doğu Trakya sınırının her iki yanında, askerden arındırılmış bir bölgenin hangi şartlar altında kurulabileceğini içeren bir raporun⁸⁸⁶ okunmasıyla başlamıştır. Alt komisyon

⁸⁸² Bilsel, *Lozan*, Cilt 2, 195.

⁸⁸³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 34.

⁸⁸⁴ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 34.

⁸⁸⁵ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 47.

⁸⁸⁶ Bilsel, *Lozan*, Cilt 2, 195,196.

alışmalarında Türkiye’yi Muhtar Bey, Albay Tefvik Bey, Yunanistan’ı Caclamanos, General Mazarakis temsil etmiştir. Bu rapor incelendiğinde askerden arındırılan bölgede savunma ya da saldırı amacıyla hiçbir örgütün bulunmayacağı, sadece i düzeni ve sınırlarda denetimi sağlamak için gerekli kolluk kuvvetlerinin olacağı belirtilmiştir. Bu erevede Türk lkesi üzerindeki askerden arındırılmış bölgede, toplam olarak 5.000 kişilik kuvvet; Bulgar lkesi üzerindeki askerden arındırılmış bölgede, toplam olarak 2.500 kişilik kuvvet ve Yunan lkesi üzerindeki askerden arındırılmış bölgede, toplam olarak 2.500 kişilik kuvvet yer alacaktı Türk tarafı askerden arındırılmış bölge kavramını kabul etmiştir ancak bu tanımın Türkiye için yeterli garantiler kapsamadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Türk heyeti Edirne müstahkem mevkiinin kaldırılmasına ilişkin olarak kendisine kabul ettirilmek istenilen ykme karşılık, Yunanlarla Bulgarlara eş değerde hiçbir ykm ykletilmediğine dikkat çekmiştir. Bu nedenle Türk heyeti askerden arındırılmış bölgenin tarafsız ilan edilmesini, bu bölgenin dokunulmazlığının imzacı Devletlerin hem birlikte hem de tek başlarına yüklenecekleri garantileri altına konulmasını istemiştir. Bu raporda askerden arındırılmış bölgenin alanı yaklaşık 30km’lik bir genişliği içermektedir. Raporda son üç oturumda konuşulanların etkisinin sürdüğü görülmüştür. Bu erevede Türk Heyeti askerden arındırılmış bölgenin alanı saptanırken Türkiye’nin hak iddia ettiği sınırlardan vazgeçtiği anlamı taşımaması gerektiğini belirtmiştir. Raporda Türk heyetinin Batı Trakya’ya ilişkin görüşünün değişmediği görülmüştür. Bu erevede Türk heyeti Yunan Temsilcisinin bu görüşmelere katılmış olmasının, Batı Trakya’nın Yunanistan’a verildiği anlamına gelmemesi gerektiğini belirtmiştir. Alt komisyon çalışmalarına Bulgar temsilci de katılmıştır ve Neuilly Antlaşması, her ne kadar, Bulgaristan’a, ülkesinin bir kısmını askerden arındırma sorumluluğu vermese de, Bulgar Temsilci, bu karara barış ğruna katıldığını bildirmiştir.⁸⁸⁷

Yukarıda belirtilen raporun incelenmesinden sonra ana komisyonun 24 Kasım günkü oturumunda görüşmeler bu rapor üzerinden yapılmıştır.

İsmet Paşa ilk sözü almış ve Alt-komisyonunda görüş bildiren Türk temsilcileriyle paralel bir görüş bildirmiş ve Avrupa’daki Türk sınırı boyunca 30km eninde bir toprak şeridinin askerden arındırılması, Türkiye için hayati bir önemi olan bir toprak parçasını savunma olanaklarından vazgeçmek anlamına geleceğini belirtmiştir. İsmet Paşa bu durumda Edirne’nin bir savunma kalesi olma zelliliğini yitireceğini ve Türkiye’nin Meriç’in savunma gücünden de yoksun kalacağını belirtmiştir. Bu nedenle İsmet Paşa askerden arındırılacak, diğer bir deyişle savunma olanaklarından yoksun bırakılacak bölgenin dokunulmazlığı, bu Antlaşmayı imzalayacak Devletlerce resmen garanti altına alınmalıdır görüşünü savunmuştur. İsmet Paşa böyle bir

⁸⁸⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 80-83.

garantinin verilmemesi durumunda Türkiye'nin güçsüz kalacağını ve komşularının bu durumdan faydalanacağını belirtmiştir. İsmet Paşa sıraladığı nedenlerle, bu bölgenin güvenliği garanti altına alınmazsa Türkiye'nin askerden arındırmaya razı olmayacağını belirtmiştir. İsmet Paşa'nın askerden arındırmaya ilişkin itiraz ettiği diğer bir nokta da bu bölgenin askerlik-dışı tutulmasına yönelik garantiydi. İsmet Paşa, ülkesinin herhangi bir parçasında yabancıların denetimde bulunmalarını Türkiye'nin kabul edemeyeceğini belirtmiştir. İsmet Paşa Türkiye'nin üzerine alacağı bütün sorumluluğu dürüstlikle yerine getireceğini bunun tersinin olması durumunda yani Türk ordusunun tarafsız bölgeye girmeye kalkışması durumunda bunun hemen öğrenileceğini, Edirne'de birkaç gün içinde gizlice istihkâmların yapılamayacağını, bu nedenle askerden arındırmanın bir denetim gerektirmediğini belirtmiştir. İsmet Paşa İmzacı Devletleri, askerden arındırılmış bölgenin tarafsızlığını ve dokunulmazlığını savunmaya sürükleyebilecek tek durumun, her iki taraf ordularından birinin, öteki Devlete saldırmak amacıyla, tarafsız bölgeye girmiş olması, ya da bu bölgede, hem saldırı hem de savunma amacıyla, büyük ölçüde askeri tedbirler alınması ve uygulanmasının olabileceğini belirtmiştir. İsmet Paşa askerden arındırma konusu çerçevesinde Doğu Trakya'nın sınırları olarak, yine ilk oturumda belirttiği 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşmasında belirtilen sınırları istediğini, Türk Hükümetinin, askerden arındırmayı kabul etmekle birlikte, bu sınırı istemesinin hiçbir saldırgan amaç gütmeyeceğine, bu isteğin etnik ve ekonomik düşüncelere dayandığının kabul edileceğine inandığını belirtmiştir. İsmet Paşa tarafsız kılınacak ve askerden arındırılacak toprak parçası üzerinde Türk egemenliğine hiçbir aykırılıkta bulunulmayacağını öngören kesin ve resmi hükümler kabul edilmelidir görüşünü savunmuştur.⁸⁸⁸

İsmet Paşa'dan sonra söz alan Venizelos askerden arındırılacak bölgenin imzacı devletlerin garantisi olması noktasında İsmet Paşa'ya katıldığını, bu garanti olmazsa askerden arındırmanın gerçek bir değeri olmayacağını belirtmiştir. Fakat Venizelos İsmet Paşa'nın denetim konusunda dile getirdiği görüşlerine katılmadığını belirtmiştir. Venizelos'a göre bu denetim sürekli olmalıydı. Venizelos bu görüşünü şu cümleyle açıklamıştır: “ *Türk Temsilci Heyetinin teklifi kabul edilecek olursa, bu bölge içinde bir olay patlak verdiği zaman, bunun, önce, bildirilmesi gerekecek, sonra da, soruşturma yapılmasına girişilecektir; bu da bir sürenin geçmesine yol açacaktır. Oysa, bir ordu, yirmi dört saatte bu bölgeyi geçip komşu Devletin sınırına dayanabilir, hatta bu sınırı da aşabilir. Askerlikten arındırma hükümlerinin çiğnenmesini mümkün olduğu kadar önleyebilmek üzere, sürekli bir denetimin kesin olarak zorunlu bulunduğu kabul edilmek gerekir. Olayları, sürekli bir denetim önleyebilir; Türk Temsilci*

⁸⁸⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 65-68.

Heyetinin teklif ettiği sistem, ancak, bir oldu bittinin meydana geldiğini görüp geçmekten başka bir şeye yaramayacaktır.”⁸⁸⁹

24 Kasım günkü ana komisyon oturumunda Venizelos’tan sonra Bulgar Temsilci Stamboulisky görüş bildirmiştir. Stamboulisky İsmet Paşa’nın görüşlerini değerlendirmeksizin kendi ülkesinin Alt-komisyonadaki görüşünü tekrar etmiştir. Stamboulisky’den sonra sözü tekrar İsmet Paşa almış Venizelos’un yukarıda bahsettiği beklenmez olayların ortaya çıkabileceği görüşüne, bu çeşit olayların bir askeri saldırı niteliğinde olamayacağını, az-çok büyük sayıda askeri birliklerin yığılmasının hemen dikkati çekeceği karşı iddiasıyla yanıt vermiştir. İsmet Paşa bir denetim kurulmasının kesin olarak gereksiz olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.⁸⁹⁰

24 Kasım tarihli oturumda Curzon Türk-Bulgar Türk-Yunan sınırları üzerinde kurulan askerden arındırılmış bölgelerin Türkiye’ye ağır fedakârlıklar yüklediği görüşüne katılmamıştır. Curzon İsmet Paşa’nın askerden arındırılacak bölgede garanti istemesini çok ciddi bir konu olarak değerlendirmiştir. Curzon bu değerlendirmesini şu sözleriyle açıklamıştır: “*İmzacı Devletler, Türk Temsilci Heyetinin öngördüğü tarafsızlığı kabul edecek olurlarsa, bu tarafsızlığa karşı girişilecek herhangi bir saldırıyı bir savaş eylemi saymayı, hem tek başlarına hem de topluca, yükümlenmiş bulunacaklardır.*”⁸⁹¹ Curzon bu söylediklerinin İsmet Paşa’nın, Devletlerden kabul etmelerini istediği sorumluluğun ne kadar büyük olduğunu ispata yeteceğini de belirtmiştir. Denetim konusunda Curzon da Venizelos’u desteklemiş denetimsiz kalacak bir askerden arındırmayı düşünemediğini belirtmiştir. Curzon askerden arındırılmış bölgelerin garanti altına alınmasını isteyen İsmet Paşa’nın denetimi kabul etmemesinin Alt-komisyon raporuna da aykırı olduğunu şu sözleriyle açıklamıştır: “*... bu rapora göre, bölgenin denetimi, Ekonomik Komisyona bağlı subaylarca yapılacaktır; raporu imzalayanların hepsi bu denetimi kabul etmiştir: Yalnız Türk Temsilci Heyeti, ancak bölgeye ilişkin olarak Devletlerce garanti verilmesi şartıyla denetimi kabul edeceğini belirten, bir çekince koymuştur. Böyle olunca, Türk temsilcilerinin, raporu imza ettikleri sırada, denetim konusunda biraz önce İsmet Paşa’nın öne sürmüştüğü görüşte bulunmadıkları da açıkça ortaya çıkmaktadır.*”⁸⁹²

Curzon denetim konusunda ağırlığını koymuş ve ne olursa olsun, askerden arındırılmış bir bölgeye ilişkin olarak, orada ne olup bittiğini öğrenme hakkının ellerinden alınmasını kabul edemeyeceğini vurgulamıştır.⁸⁹³

⁸⁸⁹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 66.

⁸⁹⁰ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 67.

⁸⁹¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 67.

⁸⁹² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 68.

⁸⁹³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 68.

Venizelist Patris gazetesi 28 Kasım tarihinde yaptığı bir yorumda, Meriç'e kadar Trakya sınırının belirlenmesinin ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı konularının artık tamamlanmış konular olduğunu, bu konuların tamamlanmasında İtilaf Devletleri'nin birleşik cephe oluşturmalarının etkisi olduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁴

Ethnos gazetesi 30 Kasım tarihli sayısında Trakya konusunu bir bütün olarak değerlendirmiş ve okuyucusuna Lozan Konferansı'nda Doğu Trakya sınırında Karadeniz'den Ege'ye uzanan 30km uzunluğunda bir alanda silahsızlandırılmış bir bölgenin kurulacağı yönünde karar alındığını bildirmiştir. Ethnos gazetesi haberinin devamında bundan sonraki konunun Boğazlar olacağını okuyucusuyla paylaşırken konuyu 1922 Türk-Yunan savaşına getirmiştir. Bu savaşa devam etmenin sorumluluğunu İtilaf Devletleri'ne yükleyen Ethnos gazetesi *“Büyük Güçler isteselerdi küçük fakat saygın Yunanistan'ı yaratabilirlerdi ama bilerek Yunan halkını kandırdılar.”* Diyerek Büyük Güçleri *“mezar kazıcıları”* olarak nitelendirmiştir. Ethnos gazetesi şimdi Yunan halkının bu mezar kazıcılarını bir yere bırakmaları gerektiğini belirtmiştir. Ethnos gazetesi asıl Trakya konusunda söylemek istediğini haberin sonuna saklamış ve haberi şöyle bitirmiştir. *“Biz bu duruma geldik fakat böyle gitmemeliyiz. Artık halk gücü eline alsın. Kaderimizi kabul mü edelim? Küçük Asya'yı bıraktığımız gibi Doğu Trakya'yı da mı bırakalım? Türklere ve Bulgarlara ortak sınır mı verelim? Böyle yaparsak yarın öbür gün Batı Trakya'yı, Makedonya'yı ve Selanik'i de tehlikeye atarız.”*⁸⁹⁵

Lozan Konferansı'nın 22-25 Kasım tarihli oturumları Trakya sınırı ve bu konudan doğan sorunların görüşülmesiyle geçmiştir. Bundan sonraki süreçte Trakya konusu Aralık ayında yapılacak Boğazlar ve özellikle nüfus mübadelesi konularıyla ilişkili hale gelmiştir. Bu konu öncesinde Yunan basını incelendiğinde Yunanistan'ın o dönemde kendi içinde neler yaşadığına ve Lozan Konferansı'ndan ne beklediğine dair ipuçları basında yer almıştır. Bu çerçevede 26 Kasım 1922 tarihli Skrip gazetesi *“görevler”* başlığını verdiği haberinde Yunanistan'ın artık ulusal sorunlarına eğilmesi gerektiğini, askerini yeniden organize etmesi gerektiğini ve İtilaf Devletleri ile ilişkilerini geliştirmeleri gerektiğini yazmıştır. Skrip gazetesi Yunanistan'ın Lozan'a geliş sürecinde can ve para kaybettiğini, Yunan halkının savaştığını ve bu savaşta birçok kurban verdiğini, Yunan halkının açlık ve fakirlik çektiğini bu nedenle Yunan halkının Lozan'dan en iyi kazanımlarla çıkması gerektiğini belirtmiştir. Skrip gazetesi Lozan'ı Yunanistan'ın geleceği için bir umut ışığı olarak değerlendirmiştir.⁸⁹⁶ Yine 26 Kasım tarihli sayısında Skrip gazetesi Yunanistan'ın sivil bir hükümete olan özlemini dile getirmiştir. Skrip

⁸⁹⁴ Patris 15/28 Kasım 1922.

⁸⁹⁵ Ethnos 17/30 Kasım 1922.

⁸⁹⁶ Skrip 13/26 Kasım 1922.

gazetesi şimdi kurulacak olan darbe hükümetinden tüm sorunları çözmesinin beklenilemeyeceğini vurgulamış, bunun yanı sıra antivenizelist özelliğini ön plana çıkararak Yunan ulusunu ne şimdi ne de gelecekte temsil etmesi gereken kişinin Venizelos dışında bir kişi olması gerektiğini de eklemiştir.⁸⁹⁷

Skrip gazetesi 30 Kasım tarihli sayısında Lozan Konferansı'nı Yunanistan için en kritik an olarak değerlendirmiştir. Yunanistan'ın Lozan'da geleceği için granit gibi sağlam bir temel oluşturması gerektiğini vurgulamıştır. Skrip Gazetesi Lozan'ı bir savaş meydanına benzetmiştir. Skrip gazetesi Yunanistan'ın bu savaş meydanındaki düşmanları olarak sadece Türkler ve Bulgarları değil İtilaf Devletlerinin çatışan çıkarlarını da düşman ilan etmiştir. Dolayısıyla Yunanistan'ın Lozan'da birçok düşmanla savaş verdiğini belirtmiştir. Bu nedenle Skrip gazetesi Lozan Konferansı'nı gerçek bir savaşa benzetmiştir.⁸⁹⁸

Trakya sınırları konusu ilk beş oturumda yukarıda belirtildiği şekliyle ele alınmıştır. Doğu Trakya konusunun Boğazlar Rejimi ile de ilgisi bulunmaktadır. Burada sadece konunun bu yönü ele alınacaktır. Boğazların güçlendirilmesi Doğu Trakya'nın, İstanbul'un, Marmara Denizi'nin ve bütün Türkiye'nin savunulması anlamına geliyordu.

Trakya'nın sınırlarına ilişkin görüşmeler yapılırken, sınırların askerden arındırılması konusu gündeme gelmişti. Ancak bu konuda bir kararın alınması, Boğazlar'ın askerlikten arındırılması görüşmelerine ertelenmişti.

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde Boğazlar sorunu ilk olarak 4 Aralık günkü oturumunda ele alınmıştır. Bu konuyla ilgili en başta gelen ülke Türkiye olduğu için, ilk sözü İsmet Paşa almış ve Misak-ı Milli'nin bu konudaki maddesini Konferans'a sunmuştur. Misak-ı Milli'nin bu konudaki maddesi şöyledir: *“Halifeliğin bulunduğu yer, Sultanlığın başkenti ve Osmanlı Hükümeti'nin Merkezi olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü saldırıdan korunmuş olmalıdır. Bu ilke saklı kalmak şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaretine ve uluslararası ulaşımına açık tutulmasına ilişkin olarak bizimle bütün öteki Devletlerin oybirliğiyle verecekleri karar geçerli olacaktır.”*⁸⁹⁹

Lozan'da Boğazlar konusunda yapılan görüşmeler esasen üç tez etrafında toplanmaktaydı. İtilaf Devletleri adına özellikle İngiltere tarafından savunulan ilk teze göre, Boğazlar askerden ve silahtan arındırılmalı, geçişler bir boğazlar komisyonu tarafından düzenlenmeli ve geçiş tamamiyle serbest olmalıydı. Sovyetler Birliği'nin başını çektiği ikinci tez Boğazların savaş gemilerine ve savaş uçaklarına kapalı tutulmasını ve bu bölgede kesin bir Türk egemenliği

⁸⁹⁷ Patris 13/26 Kasım 1922.

⁸⁹⁸ Skrip 17/30 Kasım 1922.

⁸⁹⁹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 133.

olmasını istiyordu. Üçüncü tez, Türkiye tarafından öne sürülüyordu ve sınırlandırılmış bir geçiş serbestliği ile bölgede Türk egemenliğinin tam olarak kurulması gerektiğini savunuyordu.⁹⁰⁰

Skrip gazetesi 4 Aralık tarihli sayısında Lozan Konferansı'ndaki ortamı da dikkate alarak Lozan'ı demir parmaklıklı bir kafese ve Türk Heyeti'ni de bu kafesin içinde sıkışan sinirli, nefes alamayan ve bu parmaklıkları kırmak isteyen heyet olarak göstermiştir. Skrip gazetesi Türkleri bu sıkışmışlıktan kurtaracak unsurun ise Ruslar olduğunu belirtmiştir.⁹⁰¹

4 Aralık 1922 tarihli sayısında Rizopastis gazetesi Lozan'da görüşülmekte olan konulardan en önemli iki meselenin Boğazlar ve Musul konusu olduğunu okuyucusuyla paylaşmıştır. Rizopastis bu iki meseleyi daha iyi tasvir edebilmek için bir masanın üzerine Boğazlar yazılı yaş pastayı koymuş İsmet Paşa ve Çiçerin'i karşılıklı oturtmuş, İsmet Paşa'nın yanına şarap şişesi koyarak bu şişenin üzerine Musul yazmıştır.⁹⁰²

Konferans'ın 6 Aralık oturumunda Curzon ticaret gemileri ve savaş gemilerinin Boğazlardan geçişiyle Boğazların kıyılarının askerden arındırılması çerçevesinde Çanakkale ve Karadeniz Boğazının Avrupa ve Asya kıyıları üzerinde belirli bir alanın askerden arındırılması gerektiğini dile getirmiştir. Hatırlanacağı üzere Doğu Trakya sınırında birtakım bölgelerin askerden arındırılması konusu gündeme geldiğinde, İsmet Paşa, bu bölgelerin herhangi bir saldırıya karşı korunmuş olmaları için garanti verilip verilemeyeceğini, verilecekse bunun nasıl bir garanti olabileceğini sormuştu. Curzon 6 Aralık oturumunda bu konuyu Türk hukukçularla birlikte inceleyebileceğini belirtmiştir.⁹⁰³

8 Aralık oturumuna gelindiğinde İsmet Paşa Boğazların savunulmasının, aynı zamanda, Türkiye'nin başkentinin, Marmara Denizi'nin ve Doğu Trakya'nın savunulması anlamına geldiğini, bu nedenle Türkiye'den Boğazlar'ı koruma hakkının elinden alınmasının, Türkiye'nin önemli bölgelerini, birdenbire patlayabilecek bir saldırıya karşı savunma olanaklarından yoksun bırakacağını belirtmiştir. İsmet Paşa Boğazların askerden arındırılmasının sadece İstanbul'un ve Marmara'nın değil dünya barışının da aleyhine olacağını açıklamıştır. İsmet Paşa bu açıklamalarıyla Boğazların askerden arındırılmasının yaratacağı tehlikelere dikkat çekmiştir. İsmet Paşa Boğazlar'daki güvenliğin, ancak, tahkimat yaparak ve savunma araçlarıyla sağlanabileceğini belirtmiştir. 8 Aralık oturumunda İsmet Paşa, Boğazlar'ın, İstanbul'un ve Marmara Denizi'nin güvenliğini, denizden ya da karadan gelecek

⁹⁰⁰ Kudret Özersay, "Boğazlar Sözleşmesi," Ed. Çağrı Erhan *Yaşayan Lozan*, Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, 435.

⁹⁰¹ Skrip 21 Kasım/4 Aralık 1922.

⁹⁰² Rizopastis 27 Kasım/10 Aralık 1922.

⁹⁰³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I*, 144-146.

bir baskına karşı koruyacak Garantiler verilmesini istemiştir.⁹⁰⁴ İsmet Paşa “Boğazlar” teriminin kapsamından Marmara Denizi’nin çıkarılmasını istemiştir. Çünkü, bu denizin kıyılarında alınan savunma düzenlerinin, geçiş serbestliği üzerinde hiçbir etki yapmazken, Anadolu’nun ve Trakya’nın savunulması bakımından zorunlu olduğunu dile getirmiştir. İsmet Paşa’nın eleştirisinin bir yönü de askerden arındırılmış bölgelerin sınırlarının çok geniş tutulduğuna yönelik olmuştur. İsmet Paşa bu eleştirileri yaparken yeterli garantiler almak şartıyla, askerden arındırılmış bölgeler ilkesini, genel olarak kabul etmiştir.⁹⁰⁵

8 Aralık öğleden sonraki oturumda Curzon Marmara Denizi’ni Boğazlar terimi dışında bırakılmasının imkânsız olduğunu dile getirmiştir. Curzon bunun nedenini Marmara Denizi’nin coğrafya bakımından, Boğazlar’ın bir devamı olmasıyla açıklamaya çalışmıştır.⁹⁰⁶

Boğazlar rejimi konusuna ilişkin 18, 19, 20 Aralık 1922 oturumları Türkiye ve İtilaf Devletlerinin Boğazlar rejimi planlarının tartışılmasıyla geçmiştir.

İki buçuk ay süren Lozan Barış Konferansı görüşmelerinin birinci dönemi sonunda Türkiye’ye sunulan taslak antlaşmada Boğazlar’ın durumu şöyleydi: *“Boğazlar bütün ülkelerin gemilerine açık bulundurulacaktı. Herhangi bir savaş tehdidi halinde, Türkiye askerden arındırma hükümlerini kaldırabilecek ve her türlü tedbirleri almakta serbest olacaktı. Bunun yanı sıra Fransa, İtalya, İngiltere ve Japonya da Milletler Cemiyeti’nin karar vereceği bütün araçlarla Boğazlara yönelik tehdidi menedeceklerdir. Böylece askerlikten doğan emniyetsizliğe mümkün olduğu kadar çare bulunmuş oluyordu. Boğazların askeri bölgelerinde, Türk donanması demir atabilecek ve Türk silahlı kuvvetleri, transit olarak bu bölgelerden geçebilecektir. Askerden arındırılmış bölgelerde, bulundurulacak jandarma kuvvetinin miktarı sınırlanmamış olduğuna göre bir baskına karşı, asgari bir emniyet elde ediliyordu. Türkiye İstanbul ve civarında, barışta on iki bin kişilik bir kuvvet bulundurabilecekti. Askerden arındırılmış bölgeler, çok daraltılmış olarak şöyle tespit edilmişti: Karadeniz boğazının iki kıyısında, içeri doğru, onbeşer km’lik bir saha, Çanakkale Boğazında: Rumeli yakasında, Tekirdağ’ın güneyinde, Kumbağı-Kavak-Saros körfezinde Bakla burnundan geçen bir hattın güneyinde Marmara kıyısı ve Gelibolu yarımadası, Anadolu yakasında, Karabiga, Bozcaada karşısında eski İstanbul burnu ile Boğazın Anadolu kıyısı arasındaki 20 km’lik bir saha. Bunun yanı sıra Doğu Trakya’da, askerden arındırılmış bölgeler dışında bulundurulacak Türk kuvvetleri miktarı için, İtilaf Devletlerince konmuş olan 20.000 mevcudu da kaldırılmıştı.”*⁹⁰⁷

⁹⁰⁴ Meray, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I, 166.

⁹⁰⁵ Meray, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I, 164.

⁹⁰⁶ Meray, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap I, 174.

⁹⁰⁷ Bıyıklıoğlu, Trakya’da Milli Mücadele, 513,514.

Ethnos gazetesi 12 Aralık tarihinde askerden arındırma konusuna olumlu yaklaşarak şöyle değerlendirmiştir: Venizelos'un çabaları sayesinde Meriç sınırımızın en hassas noktasında barışa kavuşacağız. İtilaf Devletleri her ne kadar Türkiye'nin Avrupa'ya dönüşünü sağladılarsa da gelecekte Balkanlar'daki barışı koruyacak önlemleri almayı da ihmal etmediler. İtilaf Devletleri Yunan Bulgar sınırında askerden arındırılmış bir bölge kurarak Türkiye'yi Avrupa'dan izole edecekler.⁹⁰⁸

3.5. Nüfus Mübadelesi Görüşmelerinde Bir Çıkmaz: Batı Trakya Sınırı Sorunu

Türkiye ile Yunanistan arasında, her ne kadar fikir aşamasında kalsa da, I. Dünya Savaşı öncesinde bir nüfus mübadelesi⁹⁰⁹ denemesine girişilmiştir. O dönemdeki nüfus mübadelesi girişimi Osmanlı İmparatorluğu'nun Atina Sefiri Galip Kemali Bey Venizelos arasında yapılmıştır.⁹¹⁰

İzmir'in alınmasıyla 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması arasında geçen yaklaşık 1 ay içinde, Doğu Trakya, İstanbul ve Anadolu'dan Rumların üçte ikisi Türkiye'yi terk etmişti.⁹¹¹ Buna benzer şekilde, Yunanistan'daki 800.000 civarında oldukları tahmin edilen Müslümanların da sayısı yarıya inmişti.⁹¹² Dolayısıyla Lozan Barış Konferansı Görüşmeleri öncesinde Türkiye ve Yunanistan arasında önemli bir nüfus hareketi yaşanmıştı.⁹¹³

Türk tarafı için mübadele demek İstanbul Rumları da dahil olmak üzere Türkiye'deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların yer değiştirmesi demektir.⁹¹⁴ Yunan tarafı için ise mübadele demek İstanbul Rumlarının yerinde kalması demektir. Yunan tarafı İstanbul Rumlarının yerinde kalmasını isteyince Türk tarafı da Batı Trakya Türklerini yerinde bırakmak istemiştir.⁹¹⁵ Yunanistan Dışişleri Bakanı Politis, Ekim 1922'de Venizelos'la iletişime

⁹⁰⁸ Ethnos 29 Kasım/12 Aralık 1922.

⁹⁰⁹ Lozan Barış Konferansı Görüşmelerine konu olan nüfus mübadelesinin ilk örnekleri için bkz. Selahattin Önder, *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1990. Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasındaki ilk nüfus mübadelesi girişimleri için bkz. Aytek Soner Alpan, "Mübadele Fikrinin Doğuşu, Hayata Geçiş ve Kaçırılmakta Olan Bir Fırsat Üzerine", *Toplumsal Tarih*, (2023):24-31. Mehmet Yılmaz, "Balkan Savaşı'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2001):13-38.

⁹¹⁰ Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, 27-29.

⁹¹¹ Bestami Bilgiç, *Doğu Karadeniz Rumları: İsyan ve Göç (1919-1923)*, Ankara: TTK, 2011, 137.

⁹¹² Michael Barutciski, "Lozan'a Yeniden Bir Bakış: Uluslararası Hukuk ve Siyasette Nüfus Mübadeleleri", *Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Der .Renée Hirshon, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, 2005, 40.

⁹¹³ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, 16.

⁹¹⁴ Funda Keskin, "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi", *Yaşayan Lozan*, Ed. Çağrı Erhan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, 765.

⁹¹⁵ Onur Yıldırım, *Diplomasi ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, , 2016, 59.

geçerek⁹¹⁶ Yunanistan'ın bir göçmen dalgasını daha kaldıramayacak durumda olduğunu, Küçük Asya trajedisinden sonra Yunanistan'a gelen nüfusun zaten ciddi ekonomik, sosyal ve barınma sorunlarına yol açtığını, İstanbul Rumlarının Yunanistan'a gelmesi halinde burada açlık ve yoksullukla karşılaşacaklarını belirtmiştir.⁹¹⁷

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde Türkler'in yeni yurtlarının siyasal sınırları saptanmalı⁹¹⁸ ve ulusların homojenleştirilmesi çerçevesinde nüfus sorunu, yeni anlayışlara ve ortaya çıkan topoğrafyaya uygun olarak ele alınmalıydı.⁹¹⁹

1 Aralık 1922'de konferansın gündeminde yalnızca savaş tutsakları konusu varken Curzon mübadele konusunu da Ana Komisyonun gündemine taşımıştır.⁹²⁰ Curzon'a göre nüfus mübadelesi konusu, taşıdığı insancıl yönler nedeniyle görüşmelerine bir an önce başlanması gereken bir konuydu.⁹²¹ Çünkü her şeyden önce halkın geçim yolları ve bir sonraki yılın ürünü söz konusuydu.⁹²² Mübadele konusunun Lozan masasına gelmesinin bir nedeni daha vardı; Altılar Davası. Yunanistan'da Kasım ayı sonunda, 6 kişinin infazıyla sonuçlanan yargılamalardan sonra Curzon Venizelos'la görüşerek tepkisini ortaya koymuştur. Curzon Yunanistan'daki Altılar Davası'nın etkisini aza indirmek hatta bu konuyu unutturmak için de Konferans'ın gündemine mübadele konusunu taşımıştır.⁹²³

Mübadele konusunu müzakere masasına getiren Curzon bu konuda sözü daha önce çalışmalar yapmış ve rapor hazırlamış Nansen'e⁹²⁴ vermiştir. Nansen'e göre, sınırlara yığılmış göçmenlerin sayısı 900.000 civarında olup bunların 300.000'i Doğu Trakya ve Anadolu'dandır. Nansen göçmen sorununa hemen bir çözüm bulunmazsa, ekonomik sonuçların her iki ülke için felaket olacağına dikkat çekmiştir. Bu felaket ancak azınlıkların çabuk ve etkili mübadelesiyle çözümlenebilirdi. Mübadeleyle Türkiye'den giden Rumların bıraktıkları bakımlı toprakları

⁹¹⁶ Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Athens: Centre For Asia Minor Studies, 1992, 84.

⁹¹⁷ Politis'in mübadele konusunda, Ekim ayında Venizelos'la iletişime geçme sürecinin daha iyi anlaşılması için Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak olan mübadelenin ön hazırlık çalışmalarını yapan, Milletler Cemiyeti (MC) temsilcisi Dr. Fridjof Nansen'in 27 Eylül 1922'den 20 Ekim 1922'ye kadar İstanbul ve Atina'da yürüttüğü temasların bilinmesi gerekmektedir. Bunun için bkz. Yıldırım, *Diplomasi ve Göç*. Aktar, "Türk Yunan Nüfus Mübadelesi'nin.

⁹¹⁸ Kemal Arı, "Lozan Barış Görüşmeleri ve Nüfus Mübadelesi", *İlk ve Son Barış 100. Yılında Lozan*, Ed.Bülent Özukan, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2022, 145.

⁹¹⁹ Arı, *Büyük Mübadele*, 15.

⁹²⁰ Yıldırım, *Diplomasi ve Göç*, 59.

⁹²¹ Keskin Türk ve Rum, 768.

⁹²² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap II*, 118.

⁹²³ Tağmat, *Lozan Konferansı'nda*, 126-127.

⁹²⁴ Fridtjof Nansen, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda "savaş dışı tutukluların iadesinin düzenlenmesi" konusunda ve Rusya'da 1917'de Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan mülteciler sorununu çözmek üzere MC bünyesinde kurulan Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne atanan Norveçli kutup kaşifidir. Nansen bir çok kaynakta Türk-Yunan nüfus mübadelesi fikrinin yaratıcısı olarak görülür. Yıldırım, *Diplomasi ve Göç*, 59. Nansen hk. Daha fazla bilgi için bkz. Claudena M. Skran, *Refugees in Inter War-Europe, The Emergence of Regime*, Oxford, Clarendon Press, 1995.

işletmek için gereken nüfus sağlanabilecekti. Yunanistan'dan Müslümanların ayrılması ise o sırada Yunanistan'ın çeşitli şehirleriyle kasabalarına sığınmış göçmenlere kendi gereksinimlerini kendi başlarına sağlama olanağı verecekti. Her iki ülke için, gelecek yaz tarım ürünlerinin elde edilmesi hayati bir önem taşıyordu. Türkiye için verimli Trakya topraklarının, 1923'te her zamanki ürünü vermesi ne kadar önemliyse Yunanistan için de, çiftçi göçmenlerin gelecek yazdan önce kendi ürünleriyle kendilerini besleyebilmeleri önemliydi. Dolayısıyla nüfus mübadelesi işinin, hiç olmazsa bir kısmı Şubat sonundan önce, üç ay içinde sonuçlandırılmalıydı; çünkü bu tarihten sonra, tarım mevsimine yetişmek olanaksızdı. Doğu Trakya başta olmak üzere, Anadolu'da boşalmış köyler çoktu; giden Rumların bıraktıkları araç gereç de kullanılabilir; dolayısıyla Yunanistan'dan gelecekler, hemen bu köylere yerleştirilmeliydi.⁹²⁵

9 Aralık tarihli Ethnos Gazetesi Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde ele alınan nüfus mübadelesi konusunu konferansın yakıcı konularından olarak değerlendirmiştir. Nansen'in raporunu da değerlendiren gazete Nansen'in konuşmasını tam metin olarak verirken bu raporun pratik bir çözüm önerdiğini belirtmiştir.⁹²⁶

Nansen'in raporunun bir diğer boyutu da İstanbul Rumları konusunu konferansın gündemine taşıması olmuştur. Nansen'in raporunda teklif ettiği ilkeleri kabul eden Venizelos için asıl önemli olan İstanbul'daki Rum nüfusun mübadele dışı kalmasıydı. Venizelos İstanbul Rumlarının yerlerinden ayrılmasına kesinlikle karşıydı.⁹²⁷ Çünkü İstanbul'daki Rum nüfus mübadele kapsamına alınırsa, Rum mübadillerin sayısı öyle çok artacaktı ki bu durumda Yunanistan ABD'den kendisine uyguladığı göçmen kotasında artış yapmasını talep etmek zorunda kalacaktı. Venizelos'un İstanbul Rumlarını yerinde bırakmak istemesinin diğer bir nedeni de Yunan irredantizminin (Megali İdea) yaratıcısı olarak Venizelos, uzun zamandan beri Yunan kamuoyunu "İyonya" (Batı Türkiye) Yunanistan'ın olacak ülküsüyle beslemişti. Şimdi İstanbul Rumlarının mübadelesini Yunan halkına kabul ettirmek çok zor olacaktı, bunun anlamı Megali İdea'dan ve hatta Fener Rum Ortodoks Patrikliği'nin bulunduğu yerden vazgeçilmesi anlamına gelecekti.⁹²⁸

Venizelos'un Türk-Yunan nüfus mübadelesine ve İstanbul'daki Rumların durumuna gösterdiği hassasiyet birdenbire Lozan'da çıkmış değildi. Venizelos Başkumandan Muharebesi sonunda Trakya'daki Rum nüfus için duyduğu kaygıyı, Lozan'da yapılacak Türk-Yunan nüfus

⁹²⁵ Arı, *Büyük Mübadele*, 16,17.

⁹²⁶ Ethnos 26 Kasım/9 Aralık 1922.

⁹²⁷ Alexandris, *The Greek Minority*, 85.

⁹²⁸ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye Dünya Savaşından 1971'e*, İstanbul: Belge Yayınları, 6. Baskı, 1992, 36.

mübadelesi görüşmeleri için de taşımıştır. 1 Kasım tarihli Ethnos Gazetesi'nden öğrenilen bilgiye göre; Venizelos bu çerçevede Lozan öncesi Londra'da temaslarda bulunmuş ve Başbakan Bonar Law, Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile görüşmüştür. Venizelos İngiltere Hükümeti'nin dikkatini, Lozan'da görüşülecek Anadolu'daki azınlıkların korunması konusuna çekmiştir. Bu amaçla Venizelos İngiltere hükümetinden nüfus mübadelesinin gönüllülük esasına göre yapılmasını istemiştir.⁹²⁹

Venizelos'un İstanbul'daki Rum nüfusun mübadele dışı kalması görüşüne Yunan basını da ses vermiştir. Türklerin son Türk-Yunan savaşından zaferle çıktığını ve Trakya'nın Yunanistan için kaybedildiği gerçeğini görmek istemeyen Patris Gazetesi 17 Aralık tarihli sayısında *"İstanbul'un şimdiki sakinleri (Türkler) bu toprakların Bizans İmparatorluğu'na ait olduğunu unutmuş görünüyorlar."* diyerek okuyucusuna bu geçmişi hatırlatma gereği duymuştur. Patris Gazetesi İstanbul'dan 350.000 Rum'un ayrılmasını trajik bir olay olarak yorumlamıştır. Çünkü bu nüfus Yunanistan'la Küçük Asya arasında bir köprü görevi görüyordu. Patris Gazetesi İstanbul'daki kutsal mekânların, Yunan ulusunun hatıralarının önemine değinerek burada belli sayıda bir Rum nüfusun bırakılması gerektiğini vurgulamıştır.⁹³⁰

Curzon'un resmi gündemde olmamasına rağmen mübadele konusunu konferansın gündemine taşınması İsmet Paşa'yı rahatsız etmiştir. İsmet Paşa'yı rahatsız eden nokta mübadele konusunun kendisi değil bu konunun "savaş tutsakları" konusunun görüşüleceği oturuma taşınmasıydı.⁹³¹ Burada şu noktanın özellikle belirtilmesi gerekir; nüfus mübadelesi konusunda Türk tezlerini dinleyen Curzon, Konferans'a daha da hâkim olabilmek için bir konuyu daha gündeme getirmiştir: Kapitülasyonlar. Kapitülasyonlar konusu 2 Aralık 1922'de müzakere edilmeye başlanmıştır. Kapitülasyonlar konusu konferansın sonuna kadar gündemi meşgul etmiştir.⁹³²

İsmet Paşa'nın mübadele konusunun gündeme getirilişinin zamanlamasından rahatsız olması Ethnos Gazetesi'ne yansımıştır. Ethnos aynı zamanda müzakerelerin ilerlememesinden Türk tarafını sorumlu tutmuştur. Bu çerçevede Ethnos okuyucusuna şöyle seslenmiştir: *"Müzakereler Kemalistlerin her konuda ısrar etmelerinden dolayı ilerlemiyor. Türkler müzakerelerden duyduğu memnuniyetsizliği her fırsatta dile getiriyorlar. Özellikle İsmet Paşa nüfus mübadelesi konusunda hayal kırıklığına uğradığını belirtiyor."*⁹³³

Mübadele konusu bu şekilde konferansın gündemine girdikten sonra Venizelos, bir Türk ve bir Yunan üye ile Konferansın seçeceği bir başkandan oluşacak sınırlı bir Alt komisyon

⁹²⁹ Ethnos 19 Ekim/1 Kasım 1922.

⁹³⁰ Patris 4/17 Aralık 1922.

⁹³¹ Önder, *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki*, 84.

⁹³² Demirci, *Belgelerle Lozan*, 145.

⁹³³ Ethnos 20 Kasım/3 Aralık 1922.

kurulmasını teklif etmiş, Venizelos'un bu önerisi bütün temsil heyetleri tarafından kabul edilmiştir.⁹³⁴ Söz konusu Alt-komisyonu ABD Başkanı Child başkanlık etmiştir. Curzon mübadele konusuyla ilgilenecek Alt komisyonun görevinin yalnızca sorunu incelemek değil, tarafların imzasına sunabilecek bir sözleşme tasarısı hazırlamak olduğunu da belirtmiştir.⁹³⁵ Konunun bir alt komisyonda incelenmesini İsmet Paşa da kabul ederken bazı çekincelerini dile getirmiştir. İsmet Paşa her şeyden önce Doğu Trakya'nın bu konunun görüşüldüğü günden ancak bir gün önce, 30 Kasım'da Türk makamlarına teslim edildiğini dolayısıyla henüz Rumların bıraktığı köylerde kaç kişi barındırılabilceğinin belli olmadığını belirtmiştir. Çekincelerini sıralayan İsmet Paşa, Anadolu'da birçok insanın barınmadan yoksun olduğunu, Rumların Yunanistan'daki Müslümanların bıraktığı evlerde barınabileceğini ama gelecek olan Türklerin bu evsiz barksız kütleye katılacağını belirtmiştir. İsmet Paşa Rumların Trakya'dan ayrılırken Türklere ait mal, ürün ve hayvanların da büyük bir kısmını götürdüğünü vurgulamış Yunan topraklarından gelecek olan binlerce Türk göçmenin, Anadolu'daki evsiz sayısını ne ölçüde artıracığını şimdiden kestirmenin güç olduğunu söyleyerek bir belirsizliğe işaret etmiştir. İsmet Paşa tüm bunları anlatmakla böyle bir programın uygulanabilirliğinin derinlemesine incelenmesini istemiştir.⁹³⁶

İsmet Paşa'nın çekincelerinden biri de mübadele edilecek insanların sayısına ilişkin ellerinde veri olmadığına dairdi. İsmet Paşa'nın endişelerini gidermek isteyen Curzon Anadolu'da 1914'te 1.600.000 Osmanlı uyruğu Rum olduğunu, 1914-1918 döneminde bu sayının 300-400 bin kadar azaldığını, 1922 Eylül ve Ekim aylarında İzmir'den 500.000 Rum'un ayrıldığını, dolayısıyla 1.600.000 sayısından geriye 500.000 kadar Rum kaldığını belirtmiştir. Bu Rumların çoğunluğunun da 16-50 yaş arası erkeklerden meydana geldiğini belirtmiştir.⁹³⁷

Curzon Batı Trakya'nın Türk nüfusu hakkında da bilgi vermiş ve 1912 rakamlarına göre bu nüfusun 124.000 kişi olarak hesaplandığını belirtmiştir. "Ancak gerek Batı Trakya Müslümanları gerekse Yunan hükümeti bu nüfusun yerinde kalmasını istemektedir"⁹³⁸ demiştir. Dolayısıyla daha konferansın ilk oturumunda Batı Trakya Müslümanlarının yerlerinde kalacağı belli olmuştu ancak daha görüşülmesi gereken çok ayrıntı vardı.

Curzon Yunanistan'daki Müslümanların genel sayısı konusunda da Konferansa bilgi vermiştir. Curzon'a göre Yunanistan'daki Yunan uyruğu Müslümanların sayısı, Girit ve Adalar dahil, Trakya hariç 360.000 kişiydi. Batı Trakya'yla birlikte bu sayı 450-480.000 kadar olmaktadır.

⁹³⁴ Keskin, "Türk ve Rum Nüfus" 768.

⁹³⁵ Keskin, "Türk ve Rum Nüfus" 770.

⁹³⁶ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 124,125.

⁹³⁷ Keskin, "Türk ve Rum Nüfus" 770.

⁹³⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 127.

Curzon Doğu Trakya'daki 300.000 Rum'un ise Yunanistan'a kaçtığını, aynı sayıda Türkün buraya yerleştirilebileceğini belirtmiştir.⁹³⁹

Curzon'un ileri sürdüğü nüfus sayısına ilişkin olarak İsmet Paşa 1914'te Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde, İstanbul'la birlikte, 1.600.000 Rum'un hiçbir zaman bulunmadığını söyleyebilecek durumda olduğunu dile getirmiştir. Buna karşılık, İsmet Paşa Yunan topraklarında oturan Türklere ilişkin rakamın gerçekte olduğundan çok daha küçük gösterildiğini savunmuştur.⁹⁴⁰

İsmet Paşa'nın çekincelerine yanıt veren Venizelos nüfus mübadelesi sonunda Anadolu'daki evsizlerin sayısının artacağı görüşünü reddetmiştir. Yunan tarafına göre, Yunanistan'a bir milyon göçmen gelmişti. İzmir yangını nedeniyle İzmir'de konut olmasa da Doğu Trakya'da ve Anadolu'da 800.000 kişiyi barındırabilecek sayıda konut vardı.⁹⁴¹

Yukarıdaki tartışmalardan sonra konu, Venizelos ve İsmet Paşa'nın önerisiyle, bir bağımsız, bir Türk ve bir Yunan üyenin yer alacağı, Dr. Nansen'in de danışmanlık yapacağı bir komisyona gönderilmiştir. ABD Delegesi Child'in başkanlık ettiği alt komisyon, 2 Aralık 1922'de çalışmalarına başlamıştır.⁹⁴²

Mübadele konusu 1 Aralık 1922 oturumundan sonra 12 Aralık 1922 oturumunda ele alınmıştır. Lozan'da 12 Aralık tarihine gelene kadar bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır; 4 Aralık'ta Curzon, Türk-Rus ilişkilerinin geleceğinde bir dönüm noktası teşkil edecek olan Boğazlar konusunu Konferans'ın gündemine getirmiştir. 12 Aralık'a gelene kadar Boğazlar konusunda önemli oturumlar gerçekleşmiştir. Bu arada bir yandan da İktisat ve Mali Komisyon oturumlarında Osmanlı Borçları, Yunanistan'dan talep edilen tamirat bedeli konusu görüşülüyordu. Aynı zamanda Kapitülasyonlar gündemdeydi. Embros Gazetesi tüm bu yaşananların Konferansı "bulanık" hale getirdiğini belirtirken Türklerin Boğazlar konusunda Rusların desteğini alarak Konferans'ta uzlaşmaz tavırlar sergilediğini belirtmiştir. Embros bu görüşünü " Lozan müzakerelerinde durum oldukça bulanık" başlıklı haberinde kapitülasyonlar konusunu Lozan müzakerelerini tehlikeye atacak en önemli konu olarak gösterirken, diğer konunun ise Osmanlı Borçları meselesi olduğunu belirtmiştir. Söz konusu gazete Boğazlar meselesinin de dikenli konulardan olduğunu, tüm bunların göz önüne alındığında korkuların giderek arttığını belirtmiştir. Embros Türklerin Boğazlar konusunda Rus desteğini aldıkları için

⁹³⁹ Keskin, "Türk ve Rum Nüfus", 770.

⁹⁴⁰ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II* 129.

⁹⁴¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 118-122.

⁹⁴² Arı, *Büyük Mübadele*, 17.

Konferansa kendi şartlarını koyduklarını, Türklerin kendilerini İstanbul'un ve Trakya'nın efendisi sandıklarını, bu nedenle Lozan'da uzlaşmaz tavırlar sergilediklerini belirtmiştir.⁹⁴³

Nüfus Mübadelesi Alt komisyonu öncelikli olarak Türkiye ile Yunanistan arasında sivil rehinerin ve savaş tutsaklarının geri verilmesi konusuyla ilgilenmiştir. Bu konuyu olumlu bir sonuca bağlayan Alt-komisyon sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesine ilişkin bir sözleşme tasarısı hazırlamak için çalışmıştır.

Nüfus Mübadelesi Alt komisyonu yüzbinlerce kişinin yer değiştirmesini sağlamak, iki tarafın mallarını tasfiye etmek, göçmenlerin uyrukluğunu saptamak, gidecekleri ülkeye yerleşmelerini sağlamak gibi çok nazik konuları uzun görüşmeler çerçevesinde incelemiştir. Bu konulardan birisi de Batı Trakya'nın sınırlarını saptamak olmuştur.⁹⁴⁴ Çalışmanın bu noktasına kadar getirilen konulardan da görüleceği üzere her konu kendi içinde Trakya meselesini de barındırmıştır.

Batı Trakya meselesinin bir boyutu da sınırlarıdır. Daha 1919'un başlarında Trakya-Paşaeli Cemiyeti Trakya'nın sınırlarını Struma Nehri'ne kadar belirlemiştir. Bölgenin batı sınırlarının tespiti çok önemliydi; 22 Kasım tarihli ilk oturumda İsmet Paşa Batı Trakya'da plebisit istediği zaman Curzon İsmet Paşa'ya "Türkiye'ye göre Batı Trakya'nın sınırları neresidir" diye sormuştu. O zaman İsmet Paşa bu soruyu uzmanlarına danıştıktan sonra yanıtlayabileceğini söylemişti. İşte şimdi bu soru yanıtını bulmaya başlamıştı. Batı Trakya sınırlarının tespiti çok önemliydi çünkü Yunanların ve İngilizlerin teklif ettikleri Mesta Karasu ile Türklerin istediği Struma Karasu Nehri arasında 250 bin Müslüman vardı. Bu Müslümanlar buradaki emlakın %80'inden fazlasına sahipti. Türk tarafı bu halkın mübadeleye tabi tutulmamasını istiyordu. Yunanistan'ı destekleyen İngiltere bu iki nehir arasındaki nüfusun Batı Trakya'dan addedilemeyeceğini söylüyordu. Buna gerekçe olarak gösterilen noktalardan biri; Türkiye'nin Batı Trakya için halk oylamasına gidilmesini talep ederken yalnız Mesta Karasu'ya kadar olan nüfustan bahsetmesidir. Buraya kadar olan nüfus için istenilen halk oylaması, Neuilly Anlaşması'yla İtilaf Devletleri'ne bırakılan parçanın o kadar olmasından ileri geliyordu.⁹⁴⁵

Bu oturumda İtilaf Devletleri'nin nüfus mübadelesi konusunda hazırladıkları ön tasarı incelenmiştir. İtilaf Devletleri Mübadele metninin birinci maddesi ile Türkiye'de yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesini öngörmüşlerdir. Mübadeleye ilişkin İtilaf Devletlerinin tasarısının ikinci maddesinde kimlerin

⁹⁴³ Embros 22 Kasım/5 Aralık 1922

⁹⁴⁴ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 382.

⁹⁴⁵ Çelik, *Mudanya'dan Lozan'a*, 184.

mübadeleye tabi tutulmayacağı incelenmiştir. Buna göre: İstanbul’da oturan Rumlar; Batı Trakya’da oturan Müslümanlar mübadele dışı kalacaklardı. Mübadele dışı kalacak nüfusun sınırları da aynı metinde yer almaktaydı. Buna göre İstanbul’da oturan bütün Rumlar İstanbul’un Rum ahalisi sayılacaklardı. Batı Trakya’da oturan Müslümanlar için ise sınır şöyle çizilmişti: “1913 tarihli Bükreş Antlaşmasının koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş (etablis) bulunan Müslümanlar, Batı Trakya’nın Müslüman ahalisi sayılacaklardır.”⁹⁴⁶

Batı Trakya sınırları konusunda Rıza Nur Bey, Batı Trakya’nın, Bükreş Antlaşması’nda öngörüldüğü üzere Mesta çizgisiyle değil, fakat Struma çizgisiyle sınırlandırılmasını talep etmiştir. Rıza Nur Bey’in bu teklifiyle Batı Trakya’nın batı sınırının saptanması konusu açılmıştır. Rıza Nur Bey’in görüşüne yanıt veren Yunan Heyetinden General Mazarakis, bu konuda, Osmanlı İmparatorluğunun yönetim bölümlerine göre, Mesta ve Struma arasında bulunan bölgeye Trakya değil, fakat Doğu Makedonya denildiğini belirtmiştir. General Mazarakis’le paralel bir görüş bildiren Fransız Temsilci M. De Lacroix da 1907’de Makedonya’ya gönderilen Müttefiklerarası Jandarma kuvvetinin, Mesta ve Struma arasında bulunan kentleri işgal etmiş olduğunu hatırlatarak; bu ülkenin Trakya’nın değil, Makedonya’nın bir parçası olduğunu belirtmiştir. Fransız temsilciden sonra İngiltere’nin görüşünü belirten M. Ryan, Batı Trakya’nın Neuilly Antlaşmasıyla tanımlanmış olduğunu belirtmiştir. İtilaf Devletlerinin görüşlerini reddeden Türk Temsilci Rıza Nur Bey, göz önünde tutulması gereken unsurun yönetim bölümleri değil, fakat coğrafya bölümlerinin olması gerektiğini, Neuilly Antlaşmasının saptadığı “Müttefiklerarası Batı Trakya” ile coğrafya bakımından Batı Trakya’nın aynı şey olmadığını dile getirmiştir. Rıza Nur Bey’in tezini çürütmek isteyen M. Ryan, delil olarak Türkiye’nin Batı Trakya için halk oylamasına gidilmesini isterken sadece Mesta Karasu’ya kadar olan bölgeden bahsettiğini belirtmiştir. M. Ryan’ın bahsettiği bölge Müttefiklerarası Batı Trakya’dır. Ryan bir bölgeye ilişkin sorunlar değişince, bu bölgenin coğrafya bakımından sınırlarını da değiştirmenin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Ryan bu duruma örnek olarak Batı Trakya’nın mübadele dışı bırakılmasını Türk Temsilci Heyeti istediği zaman, ülke sorununun henüz tam olarak çözülmemiş olduğunu öne sürmüş bulunduğu için, Batı Trakya, mübadele dışında bırakılmıştır. Böyle olunca, söz konusu olan yer, aynı yerdir demiştir. Bu konuda M. Ryan’a yanıt veren Rıza Nur Bey, plebisit sorunu söz konusu olduğu zaman, yalnız Müttefiklerarası Trakya’yı göz önünde tutmuş olduğunu doğrulamıştır. Sözlerine devam eden Rıza Nur Bey, bir ülkenin gerçek sınırlarını değiştirmek için bu nedenin yeterli olmayacağını düşünerek bu konudaki tartışmanın (bu

⁹⁴⁶ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II, 315.*

yüzden 2nci maddenin son parçasının ertelenmesini istemiştir) ertelenmesini istemiştir. Batı Trakya Müslümanları için sınır çizen oturum başkanı Montagna, aynı şekilde İstanbul Rumları için de bir sınır belirlemiştir. Buna göre, 1912 kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Şehremanetine bağlı bölgelere yerleşmiş (etablis) bütün Rumların, İstanbul’da oturan Rumlar, İstanbul’un Rum ahalisi sayılmasını teklif etmiştir.⁹⁴⁷

Elefteros Tipos Gazetesi 21 Ocak’ta Rıza Nur’un talebini “Türkler Batı Trakya ile ilgili iddialarını yineledi” başlıklı haberinde yorumlamıştır. Bu çerçevede Elefteros Tipos “Türkler ülkenin kaderini belirlemek için sadece plebisit istemiyorlar, sadece Batı Trakya’nın tamamını değil, Doğu Makedonya’nın Mesta ve Struma arasındaki kısmının da bağımsız olmasını talep ediyorlar.”⁹⁴⁸ diyerek Türk tarafını Yunanistan’dan toprak koparmaya çalışan taraf olarak göstermiştir.

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi konusunda çalışan Alt-komisyon 16 Ocak tarihinde Batı Trakya sınırının belirlenmesinin yanı sıra mübadele sonrasında Türkiye’de kalacak Rumların malları ve Yunanistan’da kalacak Türklerin malları konusunu, kesinleşmiş hapis cezası olan göçmenlere ne olacağı konusunu görüşmüştür. Nüfus Mübadelesi Alt komisyonu 17 Ocak’ta iki oturum, 18 ve 19 Ocak’ta birer oturum yapmıştır. Bu oturumlarda mübadelenin yukarıda belirtilen boyutları ve diğer yönleri görüşülmüştür.

19 Ocak tarihli Alt-komisyon oturumunda öncelikle “etabli” kavramına açıklık getirilmiştir. M. Montagna, 30 Ekim 1918 tarihinden sonra İstanbul’da yerleşmiş bulunan bütün Rumların mübadele kapsamına alınmalarının doğru olmayacağını belirtmiştir. Montagna bu görüşünü desteklemek için o tarihten bugüne geçen beş yıl içinde birçok Rumun İstanbul’da yeni bir hayat kurduklarını bu nedenle 30 Ekim 1918 yerine 1920 tarihinin konmasını Rıza Nur Bey’den istemiştir. Rıza Nur Bey bu isteği yerine getiremeyeceğini belirtmiştir. Tarafların bu görüşlerinden sonra 2. maddenin 2. paragrafı olarak, aşağıdaki metnin kabulü kararlaştırılmıştır:

*“1912 kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (etablis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul’da oturan Rumlar (İstanbul’un Rum ahalisi) sayılacaktır.”*⁹⁴⁹ Bu karardan anlaşılacağı üzere Türkiye Rumların etabli olması konusunda Mondros Mütarekesi’nden önceki durumu kabul etmiştir.

19 Ocak tarihli oturumda etabli konusunun netliğe kavuşturulmasından sonra, Rıza Nur Bey Batı Trakya sınırları konusuna dönmüştür. Rıza Nur, Batı Trakya’nın siyasal sınırının oturmuş

⁹⁴⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II* 316.

⁹⁴⁸ Elefteros Tipos 8 Ocak/ 21 Ocak 1923.

⁹⁴⁹ Meray, *Meray, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 346.

bir sınır olmadığını, sürekli olarak değişiklikler geçirmiş bulunduğunu belirtmiştir. Nur'a göre bu konuda göz önünde tutulması gereken veriler, söz konusu bölgenin, coğrafya bakımından sınırlarıdır. Nur görüşünü tarih sayfalarından destekleyerek Eski Çağlardan bu yana, Roma yönetimi zamanında, Batı Trakya'nın, batıda Mesta ile değil, fakat Vardar ile sınırlandırıldığını belirtmiştir. Rıza Nur Türkiye'nin Batı Trakya'nın sınırını böylesine geniş tutmak istemediğini; fakat, sınır olarak, Struma'nın alınmasını istediğini belirtmiştir. Rıza Nur Encyclopedia Britannica'nın bile, bu bölgenin sınırı olarak, bunu gösterdiğini vurgulamıştır.⁹⁵⁰

Nüfus Mübadelesi Alt komisyonunda Fransa'yı temsil eden De Lacroix, "Trakya" terimine bir sınır koymuş ve bunun siyasal bir terim olarak ancak Balkan Savaşlarına son veren antlaşmaların yapıldığı 1913'den bu yana kullanılmakta olduğunu belirtmiştir. De Lacroix böylece İtilaf Devletleri'nin Trakya'nın batı sınırı olarak, 1913 antlaşmalarında belirtilen sınırdan başka bir sınır tanımadıklarını da belirtmiş oluyordu. Batı Trakya'nın sınırı olarak Struma'nın alınması konusu, beraberinde burada yaşayan Müslüman halkın da müzakerelere konu olmasını getirmiştir. Rıza Nur İstanbul'da kalmasına izin verilecek Rumların sayısı ile Müttefiklerarası Trakya'daki Müslümanların sayısını eşitlemek için Struma vadisi Müslümanlarının mübadele dışı bırakılmasını teklif etmiştir. Nur bu konuda şöyle konuşmuştur: *"Öte yandan, İstanbul'da kalmasına izin verilecek Rumların sayısına eşit sayıda Müslüman göstermek gerekir; İstanbul Rumlarının sayısı 130.000'dir. Buna karşılık, Müttefiklerarası Trakya'daki Müslümanların sayısı ancak 30.000'dir. Bu iki sayının, hemen hemen eşit kılınması, adalet gereğidir; Struma vadisi Müslümanları, dengeyi sağlayacaklardır."*⁹⁵¹

Nur Struma vadisi Müslümanlarından gelen mektupların içeriğinin onların yurtlarını bırakmak istemediklerini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Nur, oradaki iyi toprakların neredeyse tamamının onların elinde olduğunu, bu noktanın dikkate alınırsa, Struma Vadisi Müslümanlarının yerlerinde kalmak istemelerinin nedeninin daha iyi anlaşılacağını vurgulamıştır. Rıza Nur, bu bölgedeki Müslümanların yurtdışı edilmelerinin ağır ekonomik sonuçları olacağını da belirtmiştir. Çünkü Nur'a Struma vadisinde oturan Müslüman halkın çoğunluğu bütün yetiştiriciliğiyle uğraşmaktaydı ve bu ince işi bir başka halkın sürdürmesi olanaksızdı. Rıza Nur buradaki Müslümanların yurt dışı edilmesi halinde hem Yunanistan hem de dünya en ince ve en çok aranan bir bütün türünün yok olmasıyla karşı karşıya kalacaktır demiştir.⁹⁵²

⁹⁵⁰ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 346.

⁹⁵¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 346, 347.

⁹⁵² *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar – Belgeler Birinci Takım Cilt I, Kitap II*, 347.

Mesta ile Struma arasındaki bölgede, verimli toprakları işleyen Müslüman bir nüfusun varlığını De Lacroix da kabul etmiştir. Bu çerçevede De Lacroix 3. maddeye aşağıdaki fıkranın eklenmesini teklif etmiştir: “Mesta ile Struma arasındaki bölge de kural-dışı tutulacaktır.”⁹⁵³ Fransız temsilci bu fıkrayı eklemekle Mesta ile Karasu arasında yaşayan Müslüman nüfusu mübadele dışı bırakıyordu. Rıza Nur, Batı Trakya’nın sınırlarını değiştirmeksizin, iki nehir arasındaki bölgede yaşayan nüfusu mübadele dışında bırakmayı öngören bu teklife katıldığını belirtmiştir. De Lacroix her ne kadar Struma vadisi Müslümanlarını yerinde bırakmak istese de Nüfus Mübadelesi Alt komisyon başkanı Montagna, Yunanistan’ı bu sürecin dışında bırakmak istememiş ve bu konunun Yunan Temsilci Heyetince de incelenmesini istemiştir. Struma Vadisi Müslümanlarının mübadele dışı bırakılıp bırakılmaması konusunda Yunan Temsilci Caclamanos aslında zorunlu nüfus mübadelesi fikrinden nefret ettiğini fakat çok tehlikeli salgın hastalıklarla mücadele eden Yunanistan için ülkesine gelen göçmenlere yer bulma sorununun olduğunu bu nedenle Struma Vadisi’ndeki Müslümanları mübadele dışı bırakmayı Yunanistan’ın kabul edemeyeceğini vurgulamıştır. Caclamanos, Türk Temsilcisi Heyetinin isteği kabul edilirse yani Mesta ile Struma arasındaki halk mübadele dışı kalırsa, Türkiye’den göç edecek 1.350.000 Ruma karşı, Yunanistan’dan yalnız 250.000 Müslümanın göç edeceğini belirtmiştir. Rıza Nur, eşitliği, göç edeceklerin sayıları arasında değil, fakat kalanların sayıları arasında sağlamak gerektiğini söylemiştir; böylece İstanbul’da pek çok Rum kalmaktaydı. Konuyu Türkiye’nin lehine çevirmeye çalışan Yarbey Heywood, Doğu Makedonya’nın varlıklı ve çalışkan Müslüman halklarını kazanmasının Türkiye’nin çıkarına olacağını öne sürmüştür. Rıza Nur Türkiye’nin çıkarının değil, fakat bu halkların isteğinin söz konusu olduğunu söylemiştir. Caclamanos Yunanistan’ın göçmenlere yer bulmak için bu yola başvurduğunu belirtmiştir. M. Ryan, nüfus mübadelesine birtakım kural-dışılıklar tanınmasının bir sayı dengesi sorunundan esinlenmediğini hatırlatmak istediğini söylemiştir; salt siyasal bir nedenle, Batı Trakya, mübadele dışı bırakılmıştır. Gerçekten, önceleri bir ülkeye ilişkin olarak, bir plebisite başvurulması söz konusu idi; başlangıçta, bu konuda kural-dışılık kabulü, plebisitin karşılığı olarak düşünülmemişti; mübadele dışı bırakılan Batı Trakya, demek ki, bir plebisit uygulanmak istenen aynı bölgedir; başka bir deyimle, batıda Mesta ile sınırlanan Batı Trakya söz konusudur. Her ne kadar Caclamanos Struma Vadisi Müslümanlarını mübadeleye dahil etmek istede de ve İtilaf Devletleri durumu Türkiye’nin lehineymiş gibi göstermeye çalışsalar da Rıza Nur Bey görüşünden vazgeçmediğini belirtmiştir.⁹⁵⁴

⁹⁵³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 347.

⁹⁵⁴ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 347-352.

Rıza Nur'un Struma vadisindeki Müslümanları mübadele dışında bırakmak istemesi, Batı Trakya'nın sınırlarına ilişkin tarihten örnekler vermesi tüm temsilcilerin itirazlarına neden olmuştur. Bu çerçevede Yunan temsilcisi Caclamanos İsmet Paşa'nın bile, Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonundaki görüşmeler sırasında, Batı Trakya'nın sınırlarının, Müttefiklerarası Trakya'nın sınırlarıyla aynı olduğunu kabul ettiğini belirtmiştir. Caclamanos'un iddiasına yanıt veren Rıza Nur, İsmet Paşa'nın, Mesta nehrini, yalnız, Müttefiklerin elindeki Batı Trakya'nın sınırı olarak kabul ettiğini, yoksa (asıl) Batı Trakya'nın sınırı olarak kabul etmediğini vurgulamıştır. Rıza Nur'un açıklamaları hiçbir tarafı ikna etmemiş, bu çerçevede Ryan, "Batı Trakya" teriminin, Lozan Konferansı için, tek bir anlamı olduğunu bunun da antlaşmalarla belirlenen sınır olduğunu dile getirmiştir.⁹⁵⁵

Sonuç olarak 19 Ocak 1923 oturumunda Rıza Nur'un kabul ettirmek istediği Batı Trakya sınırı hem İtilaf Devletleri'nin hem de Yunanistan'ın olumsuz görüşüyle karşılaşmıştır.

Mübadele tasarısına ilişkin maddelerin görüşülmesine devam edildiği 24 Ocak 1923 Alt-komisyon toplantısında oturum başkanı Montagna Rıza Nur'a 2. maddeye ilişkin bulunan, Yunanistan'da mübadele dışında bırakılacak bölgeye sınır olarak Struma'yı almak konusunda, şimdiye kadar hep direnmiş olan Türk Temsilci Heyetinden, bu isteğinden vazgeçmesini rica etmiştir. Rıza Nur, Bükreş Antlaşmasıyla konulmuş bulunan Mesta sınırını kabul ettiğini söylemiş. Ancak, bu önemli ödüne karşılık olarak, Yunan Temsilci Heyetinden, Mesta ile Struma arasındaki bölge halkının mübadele edilecek son kabile olmasına rıza göstermesini istemiştir. Caclamanos, yüzbinlerce göçmeni yerleştirmek ve mübadele uygulanacak bölgelerin en varlıklı olan Doğu Makedonya'yı boşaltılmış bulma ihtiyacını duyacak Karma Komisyona, böyle bir karar kabul ettirme sorumluluğunu üzerine alamayacağını söylemiştir. Mesta ile Struma arasındaki Müslümanların durumuna artık bir karar verilmesi gerekiyordu. Bu karar geciktikçe Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak mübadelenin yol ve yöntemlerine karar verecek olan Karma Komisyonun da çalışmaları gecikiyordu. Sonuçta Rıza Nur'un da uzlaştırıcı bir tavır takınmasıyla Montagna, Alt Komisyon adına şu bildiride bulunmuştur:

*"Alt-komisyon, her iki tarafın açıkladığı kanıtları dinledikten sonra, Mesta ile Struma arasında yerleşmiş bulunan ve mübadele kapsamına girecek olan halkların, bu mübadelenin son kafilesi olmasını, Karma Komisyona önemle tavsiye eder."*⁹⁵⁶

Böylece Mesta ile Struma arasındaki Müslümanlar konusu çözüme kavuşmuştur. Montagna tüm heyetlere uzlaştırıcı çalışmaları için teşekkür etmiştir.

⁹⁵⁵ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II, 348.*

⁹⁵⁶ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II, 372.*

24 Ocak 1923'te Alt Komisyon Nüfus mübadelesine ilişkin 19 maddeden oluşan bir Sözleşme Tasarısı hazırlamıştır. Böylece mübadelenin bu çalışmanın konusunu ilgilendiren maddeleri öncelikle Ana komisyonda genel bir çerçeve içinde tanımlanmış Alt komisyonda ise tarafların görüşleri doğrultusunda şekillendirilmiştir.

Sözleşme Tasarısının Maddeleri Şöyledir:

Madde 1

“Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir.

Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a yeniden dönerek orada yerleşemeyecektir.

Madde 2

Birinci Maddede öngörülen mübadele:

a. İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum ahalisini);

Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır.

1912 kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (etablis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacaklardır.

1913 tarihli Bükreş Antlaşmasının koymuş olduğu sınır çizgisinin Doğusundaki bölgeye yerleşmiş (etablis) bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisi) sayılacaklardır.”⁹⁵⁷

Ülke ve Askerlik Sorunları Ana Komisyonu, 27 Ocak'ta toplanarak, Montagna'nın sözlü bir raporunu dinledikten sonra, nüfus (halkların) mübadelesi Alt komisyonunca hazırlanmış olan Anlaşma ile Sözleşmeyi uygun bulmuştur.⁹⁵⁸

Mübadele görüşmeleri sonucunda Türk Heyeti, Batı Trakya'yı mübadele dışı bırakarak, Batı sınırını güven altına almak istemiştir. İsmet Paşa'nın Batı Trakya'yı güven altına almak istediği konferansın ilk beş oturumunda Trakya sınırlarına ilişkin olarak yaptığı konuşmanın satır aralarında gizlidir. Hatırlanacağı üzere İsmet Paşa Batı Trakya'da plebisit isterken, Yunan işgali sırasında yapılan zulümlere de değinmiş ve bu zulümlerin Batı Trakya'da ilerleyen dönemlerde

⁹⁵⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 375.

⁹⁵⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım Cilt 1, Kitap II*, 381.

yaşanabileceğinden endişeli olduğunu belirtmişti. Batı Trakya'nın güven altına alınmak istendiğinin diğer bir işareti de İsmet Paşa'nın plebisit istediği oturumlarda Türkiye'nin bu bölgeyi egemenlik altına almak istemediğini, fakat yapılacak plebisit sonucunda tarafsız bir yönetimin kurulması olasılığında, bölgenin komşu devletlerin güvenliğine hizmet edeceğini belirtmesi olmuştur. İsmet Paşa'nın satır aralarına gizlediği konuşmalarından Türkiye'nin hem Batı sınırının güvenliğinden endişe ettiği, hem de Batı Trakya'yı savunma açısından ön plana çıkardığı görülmektedir. Türk tarafı Yunanistan'ın gerçekleştireceği olası bir kara saldırısının bu bölgeden geleceğinin bilinciyle hareket etmiştir. Bu güvenlik endişesi Türk heyetini Batı Trakya sınırlarını olabildiğince geniş tutmaya itmiştir. Bu çerçevede Rıza Nur, Batı Trakya sınırının Mesta Nehri'nin batısına geçerek Struma Nehri'nden başlatılmasını, böylece Struma Vadisi Türklerinin/Müslümanlarının da mübadele dışı bırakılmasını konferanstan istemiş ancak bu konuda başarı sağlayamamıştır.⁹⁵⁹

30 Ocak 1923 tarihinde üzerinde anlaşmaya varılan iki metinden biri olan⁹⁶⁰ Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol'ü İsmet İnönü ve Dr. Rıza Nur, Türk tarafı adına; Venizelos ve Caclamanos Yunan tarafı adına imzalamışlardır. Mübadele anlaşmasıyla milyonlarca insan, yaşadığı topraklardan koparılmışlardır.⁹⁶¹

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde mübadele konusu Yunan basınında Eylül 1922'nin sonlarından itibaren yer almaya başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Trakya'nın da tahliye edildiği dönemdir. Bu dönemdeki haberler daha çok Nansen'in Yunanistan'daki temasları ve Trakya'dan tahliye edilen nüfusun nasıl taşınacağı ve bu nüfusun Yunanistan'a nasıl yerleştirileceği ile ilgilidir.

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde mübadele konusu gündeme geldiğinde Yunan basını öncelikle mübadelenin kabul edilemez olduğunu savunurken Konferans'ta bu yönde kararların alınması netleştikçe Yunan basınının yaklaşımı da değişmiştir. Yunan basını Anadolu'daki Rumlar'ın mübadeleye tabi olmasını kabul ederken İstanbul Rumları'nın da mübadeleye dahil olmasını eleştirmiştir. Örneğin Patris Gazetesi Rumlar'ın olmadığı bir İstanbul'un ekonomik anlamda var olamayacağını çünkü İstanbul Rumlarının bu şehrin ticari ve gemicilik unsurunu oluşturduğunu belirtmiştir.⁹⁶²

⁹⁵⁹ Kamil Kısa, "Lozan'dan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüleri", *Hukuk Fakültesi Dergisi*, (2) 2018, 312-313.

⁹⁶⁰ Diğer metin Sivil Rehinelerin Geri Verilmesi ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesidir.

⁹⁶¹ Özsüer, "Lozan'a Giden Süreçte", 151.

⁹⁶² Patris 17/30 Aralık 1922.

İstanbul Rumlarının yerlerinden edilmesini Elefteros Tipos Gazetesi “ Bizim de Makedonya’da, Girit’te, Batı Trakya’da haklarında karar vermemiz gereken bir Türk nüfus var” diyerek Lozan’da İstanbul Rumları hakkında alınmaya çalışan karara karşılık bir tehdit savurmuştur.⁹⁶³

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde Venizelos öncelikle gönüllü mübadeleyi savunmuş sonrasında hem Türkiye’nin hem de İtilaf Devletleri’nin itirazıyla karşılaşınca zorunlu nüfus mübadelesini kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu konuda Venizelos’un yanında yer alan Ethnos Gazetesi “Venizelos Türklerin zorlayıcı nedenleri yüzünden Lozan’da zorunlu nüfus mübadelesini önermek zorunda kaldı” yorumunu yapmıştır.⁹⁶⁴

Embros Gazetesi Venizelos’un zorunlu nüfus mübadelesini üzüntüyle kabul ettiğini⁹⁶⁵ okuyucularıyla paylaşırken; Skrip Gazetesi Venizelos’un zorunlu mübadeleyi kabul etmesini Türkiye’nin göçmenleri tekrar ülkesine asla almayacağı nedeniyle⁹⁶⁶ açıklamıştır.

12 Aralık’tan 14 Aralık’a kadar süren müzakerelerde Türk ve Yunan tarafı mübadele konusundaki temel farklılıklarını çözümleme olanağı bulmuşlardır. Türk Heyeti bazı şartlar altında İstanbul’daki Rumları mübadele dışı bırakmaya razı olmuştur. Bu durum Yunan basınında sevinçle karşılanmıştır. Ethnos Gazetesi bu durumu yüzyıllardır İstanbul’da yaşayan Rumların köklerinden edilemeyeceği şeklinde yorumlamıştır.⁹⁶⁷ Patris Gazetesi aynı durumu Türklerin iyi niyetinden değil Rumlara ihtiyacı olduğu için İstanbul’da Rum nüfus bıraktıklarını belirtmiştir.⁹⁶⁸

Nüfus mübadelesi konusu görüşülürken bu konuyla bağlantılı olarak Patrikhane sorunu da ele alınmıştır. Mübadelenin bir parçası olarak ortaya çıkan Patrikhane konusu konferansın komisyonlarını en çok uğraştıran konu olmuştur.

Başta Yunanistan olmak üzere, İtilaf Devletleri özellikle İngiltere, Romanya ve Sırbistan temsilcileri de Ortodoks halklar arasında Ekümenik Patrikhane’nin kaderine karşı yoğun bir ilginin var olduğunu belirterek, Patrikhane’nin İstanbul’da kalması konusunda yoğun bir çaba harcamışlardır.⁹⁶⁹

Türk tarafının Patrikhane’nin İstanbul’dan çıkarılmasına yönelik isteği gündeme geldiğinde Yunan basını, tüm gücüyle Patrikhane’nin İstanbul’da kalması gerektiğini belirtirken bu

⁹⁶³ Elefteros Tipos 16/29 Aralık 1922.

⁹⁶⁴ Ethnos 27 Aralık 1922 /9 Ocak 1923.

⁹⁶⁵ Embros 26 Aralık 1922/ 8 Ocak 1923.

⁹⁶⁶ Skrip 26 Aralık 1922 / 8 Ocak 1923.

⁹⁶⁷ Ethnos 26 Aralık 1922 /8 Ocak 1923.

⁹⁶⁸ Patris 25 Aralık 1922 / 7 Ocak 1923.

⁹⁶⁹ Aleksis Aleksandris, “Lozan Konferansı ve İstanbul Rum Patrikhanesi’nin Ekümenik Boyutu: 10 Ocak 1923 Tarihli Tutanağın Önemi”, *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane, Der. Cengiz Aktar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2013, 77.*

konuyu Trakya konusuyla da ilişkilendirmiştir. Örneğin 7 Aralık tarihli Ethnos gazetesi “Biz Trakya’dan Patrikhane’nin İstanbul’da kalması şartıyla çekildik”⁹⁷⁰ demiştir. Dolayısıyla burada yine vurgulamak gerekir ki Lozan Konferansı’nda her konunun içinden Trakya’yı ilgilendirecek bir parça çıkmıştır.

3.6. Tamirat Bedeli Meselesi

Lozan Barış Konferansı’nın ilk döneminde, Trakya sınırları konusundaki son oturum 25 Kasım 1922’de yapılmıştır. Konferans 27 Kasım 1922’de Üçüncü Komisyon çalışmaları çerçevesinde mali sorunları görüşmeye başlamıştır. Bu çalışmanın mali konularla olan bağı Karaağaç meselesidir. Karaağaç konferansın ikinci döneminde, İkinci Komite çalışmalarında Yunan tarafının Türk topraklarında yaptığı yakıp yıkmaların bedeli olarak Türkiye’ye verilecektir.

İtilaf Devletleri’nin bu konuya bakış açıları değerlendirilecek olursa; aslında Türkiye’nin Yunanistan’dan olası bir tamirat bedeli talebine karşı İtilaf Devletlerinin karşı çıkacakları konferans öncesinde belli olmuştu; konferans öncesinde İtilaf Devletleri İngiltere öncülüğünde Türkiye’ye karşı taviz verilmeyecek konular hakkında bir hazırlık yapmışlardı. Bu çerçevede Curzon İtalya ve Fransa’ya 11 maddelik bir muhtıra sunmuştu. Bu muhtıranın 9. Maddesinde tamirat bedeli konusu yer almıştır. Bu maddeye göre İtilaf Devletleri kendilerinin belirlediği yüklü bir tamirat bedeli talep ederken, Türkiye’nin Yunanistan’dan isteyebileceği bir tamirat bedeline kesinlikle izin vermeyeceklerdi.⁹⁷¹

Yukarıda da belirtildiği gibi mali konulara ilişkin görüşmeler 27 Kasım’da başlamıştır. İsmet Paşa 27 Kasım’da ilk olarak Üçüncü Komisyon’un şu sorunlarla uğraşmasını önermiştir:

- a) *“Osmanlı borçlarının bölüştürülmesi: İsmet Paşa, Osmanlı toprakları üzerinde 16 bağımsız ülkenin kurulduğunu, alınmış olan borçların bir kısmının yeni kurulan ülkelere harcandığını bu nedenle borçların buna göre bölüştürülmesi gerektiği talebinde bulunmuştur.*
- b) *Yunanistan’ın tamirat bedeli vermesi: yani işgal yıllarında Yunanların Türkiye’de yaptıkları yakıp yıkmaların Yunan Hükümetine tazmin ettirilmesi”.*⁹⁷²

28 Kasım 1922 tarihli oturumda İsmet Paşa görüşlerini daha açık ve tamamlayıcı bir şekilde dile getirmiştir. İsmet Paşa TBMM’nin kendisine düşecek borç payından sorumlu olmadığını

⁹⁷⁰ Ethnos 24 Kasım /7 Aralık 1922.

⁹⁷¹ Şerif Demir, “Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye Yunanistan Arasındaki Tazminat Meselesi”, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları*, (93), 2017, 563.

⁹⁷² Hatice Bahar Aşçı, “Lozan Barış Antlaşması’nda Osmanlı Borçları Meselesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt:5, Sayı:6, 2016,1653.

nedenleriyle açıklamıştır. Venizelos Türkiye’den ayrılan illerin, Osmanlı Devleti’nin borçlarından hiçbir çıkar sağlamadıklarını bu nedenle Osmanlı borçlarından pay almaması gerektiğini ileri sürerek İsmet Paşa’nın eski Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılmış devletlere borç paylaşımı yapmasını reddetmiştir. Venizelos Sevres Antlaşmasının Yunanistan’a sağladığı çok büyük çıkarlar nedeniyle Yunanistan’ın Osmanlı Devlet borcundan bir pay üstlendiğini fakat Sevres Antlaşmasının Yunanistan’a sağladığı çıkarların ortadan kalkmasıyla Yunanistan’ın elinde Batı Trakya’nın yalnız bir parçasının kaldığını bu nedenle de Yunanistan’ın Osmanlı Devlet Borcundan pay üstlenemeyeceğini dile getirmiştir.⁹⁷³

Türkiye ve Yunanistan mali konulara yaklaşımlarını bu şekilde ortaya koyduktan sonra konu Türkiye ve İtilaf Devletleri arasında görüşülmeye başlanmış ve Alt komisyon çalışmalarına dahil edilmiştir. Konferansta tamirat bedeli Alt-komisyon çalışmalarına gelinceye kadar Trakya sınırları konusu ele alınmış, Adalar konusu görüşülmüş ve bu konularda bir uzlaşma sağlanamadan tamirat bedeli konusu görüşülmeye başlanmıştır. Bu noktada Skrip Gazetesi 30 Kasım tarihli sayısında Lozan Konferansı’nın gidişatını kritik olarak değerlendirmiş ve Yunanistan’ın Lozan’da savaş vererek kendisine tamirat bedeli konusunda sağlam bir temel oluşturması gerektiğini belirtmiştir. Artık İtilaf Devletlerine olan güvenin de azaldığı görülen Skrip Gazetesi’nde Yunanistan’ın düşmanları olarak sadece Türkler değil İtilaf Devletleri de gösterilmiştir.⁹⁷⁴

13 Ocak 1923 tarihine gelindiğinde İtilaf Devletleri Temsilci Heyetleri, Türkiye ile Yunanistan’ın, askeri giderlerle, uyruklarına savaş yüzünden verilmiş zararların ödenmesinden, karşılıklı olarak vazgeçmelerini teklif etmişlerdir. Türkiye askeri giderlerin ödenmesinden vazgeçmeye hazır olduğunu ancak savaş yüzünden verilmiş zararların Yunanistan’ca giderilmesini isteme konusunda uyruklarının hakkını saklı tuttuğunu belirtmiştir.⁹⁷⁵

Osmanlı devlet borcuna ilişkin görüşmeler kısaca yukarıda anlatıldığı şekilde gelişirken bu çalışmanın konusu çerçevesinde Türkiye ile Yunanistan arasındaki askeri işgal giderleri, daha doğrusu tamirat bedeli sorunu daha ayrıntılı ele alınacaktır.

İktisat ve Maliye Sorunları Komisyonu’nun 28 Kasım 1922 günkü toplantısında İsmet Paşa tamirat bedeline ilişkin açıklamada bulunmuştur. İsmet Paşa bu konudaki görüşünü Osmanlı İmparatorluğuyla İtilaf Devletleri arasında savaşa son veren Mondros Mütarekesi’ne dayandırmıştır. İsmet Paşa Mondros Mütarekesi’nden sonra Osmanlı İmparatorluğu’na barış

⁹⁷³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II, İkinci Komisyonun Tutanakları ile Raporları (Yabancılar Uygulanacak Rejim)*, 11.

⁹⁷⁴ Skrip 17/30 Kasım 1922.

⁹⁷⁵ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II*, 141.

teklif etmek yerine, İtilaf Devletlerinin, iradelerini zorla kabul ettirmek için ateşkes antlaşmasına aykırı olarak yaptıkları işgallerin giderlerinin Türkiye'ye ödetilemeyeceğini belirtmiştir. İsmet Paşa Yunan ordusunun sistematik biçimde Türkiye'yi yakıp yıktığına ve ülkeyi ekonomik bakımdan çökerttiğine⁹⁷⁶ değinmiştir. İsmet Paşa komisyonda yaptığı konuşmada Yunan ordusunun Mondros Ateşkesi'nden hemen sonra Küçük Asya'da İzmir'in işgalinden, bu ordunun kesin bozguna uğratılışına kadar, yaptıkları yakıp yıkmaların tümüyle ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. İsmet Paşa Yunan ordusunun Küçük Asya'da yaptığı tahribatı tarafsız kaynakların tanıklıklarıyla anlatmış ve ortaya ağır bir bilanço koymuştur⁹⁷⁷

Venizelos Yunan askerinin yaptığı yakıp yıkmaları askeri zorunluluklar gerekçesiyle açıklamıştır. Venizelos Yunan ordusunun yaptığı tahribatı haklı göstermek için Yunan ordusunun, geri çekilişi sırasında, başıbozuk olarak nitelediği Türklerin saldırısına uğradığını belirtmiştir. Venizelos, Yunan ordusunun, Türk topraklarını işgal ettiği sürece aşırılıklar işlemediğini aşırılıkların disiplinin gevşediği geri çekilme zamanında işlendiğini belirtmiştir. Venizelos Yunan ordusunun, İzmir'e, kendi isteğiyle değil, İtilaf Devletleri'nin çağrısı üzerine ve İtilaf Devletleri'nin çıkarları için çıktığını dile getirmiştir. Bunun yanı sıra Venizelos Türkiye'nin Dünya Savaşına girmesinin öncesinde ve sonrasında Yunanistan'ı nasıl zarara uğrattığını anlatarak tamirat bedeli istemesi gereken ülkenin aslında Yunanistan olması gerektiğini belirtmiştir. Venizelos ayrıca son olaylar üzerine Yunanistan'a sığınan mültecilerin de ülkeye büyük yük olduğunu dile getirmiştir. Venizelos Konferansın Trakya sınırlarının görüşüldüğü ilk oturumda dile getirdiği Dünya Savaşı öncesi olayları, tamirat bedeli konusunun görüşüldüğü komisyona da taşımıştı. Venizelos sıraladığı tüm bu nedenlerle, Türkiye'nin tamirat bedeline ilişkin isteminin dikkate alınmamasını Konferanstan istemiştir. Fakat eğer Türkiye'nin tamirat bedeline ilişkin istemi dikkate alınırsa aynı şekilde Yunan karşı istemlerinin de göz önünde tutulacağını belirtmiştir. Venizelos, Konferansın Türkiye'nin Yunanistan'dan bir miktar tamirat bedeli alacağına hüküm getirse bile Yunanistan'ın bunu karşılamaya gücünün yetmeyeceğini, çünkü Yunanistan'ın 1916 Eylül'ünden bu yana savaşta bulunduğunu, gelir kaynaklarının tükendiğini ve şu anda ise sığınmaya gelmiş bir milyon göçmeni barındırmak ve beslemek gibi korkunç bir sorunla karşı karşıya kaldığını belirtmiştir.⁹⁷⁸ Venizelos konferansın sorunu bu şekilde ele almasını istemiştir.

İsmet Paşa'nın Yunanistan'dan tamirat bedeli istemesine karşılık Venizelos'un da Türkiye'den tamirat bedeli istemesini Embros Gazetesi "zekice" olarak nitelemiştir.⁹⁷⁹

⁹⁷⁶ Demir, "Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye, 563.

⁹⁷⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II*, 7.

⁹⁷⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II*, 11-13.

⁹⁷⁹ Embros 15 Kasım/28 Kasım 1922.

Tamirat bedeline ilişkin olarak Patris Gazetesi Türk tarafının istediği tamirat bedelini Almanya'ya dayatılan Versay Antlaşması'na benzetmiştir. Patris 1919 yılında yapılan Versay Antlaşması görüşmelerinde bile Almanya'dan bu kadar tamirat bedeli istenmediğini, bu bedelin bir hayal olduğunu belirtmiştir. Söz konusu gazete haberin devamında Türkiye'nin istediği tamirat bedeline karşılık Venizelos'un da Türkiye'den karşı bedel istemesini Venizelos'un bu konuda oynadığı olumlu rol olarak değerlendirmiştir. Patris Gazetesi Yunanistan'ın tamirat bedeli ödeyecek maddi gücünün olmamasına dayanarak Venizelos'un açıklamalarını gerçekçi bulmuştur.⁹⁸⁰

İsmet Paşa ve Venizelos'un taleplerinin dinlenmesinin ardından, 11 Aralık 1922 günkü oturumda İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetleri 8 Aralık 1922'de hazırladıkları bir teklifi sunmuşlardır. Bu teklife göre “Yunanistan ile Türkiye, askeri giderlere ve kendi uyruklarına verilmiş zararlara ilişkin her türlü ödemede bulunmaktan karşılıklı olarak vazgeçeceklerdi.”⁹⁸¹

Yukarıda belirtilen teklif ne konferansın ilk döneminde ne de ikinci döneminde kabul görmeyecektir. Tamirat bedeli konusunda çözüme ulaşamadıkça Yunan basınında da tedirginliğin dozu giderek artmıştır. 17 Aralık tarihli Estia Gazetesi Lozan'da artık sorunların çözüme kavuşması gerektiğini, Yunanistan'ın çözümsüzlüğe tahammülü kalmadığını “Yoksulluk artık en kritik noktaya geldi.”⁹⁸² cümlesiyle açıklamıştır.

İlk dönem Lozan Barış Konferansında, taraflar son olarak 20 ve 25 Ocak'ta Konferansa memorandum sunarak hangi tarafın daha fazla tamirat bedeli ödemesi gerektiğini kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu konunun çözümü ikinci dönem konferansa kalmıştır.

⁹⁸⁰ Patris 27 Kasım/10 Aralık 1922.

⁹⁸¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II*, 207.

⁹⁸² Estia 4/17 Aralık 1922.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KONFERANS'IN KESİNTİ DÖNEMİ VE YUNANİSTAN

20 Kasım 1922'de çalışmalarına başlayan Lozan Konferansı 9 hafta çalıştıktan sonra, 27 Ocak 1923'te çalışmalarını birçok konuyu yarıda bırakarak tamamlamıştır.

İtilaf Devletleri, 31 Ocak 1923'te Türk tarafına bir taslak antlaşma sunmuşlardır. Söz konusu taslak antlaşma Türk tarafının kabul edebileceği içerikte bir antlaşma değildi. Türkiye'nin bağımsızlığına zarar veren maddeler bulunuyordu.⁹⁸³ 4 Şubat 1923'te de İsmet Paşa kendi karşı taslağını vermiştir. İsmet Paşa'nın taslağında sadece o güne kadar komisyonlarda her iki tarafın uzlaştıkları maddeler vardı.⁹⁸⁴ İsmet Paşa'nın amacı barışı kendi sunduğu taslak üzerine inşa etmektir. İsmet Paşa öteki koşullarda daha sonra görüşülmesini teklif etmiştir. İsmet Paşa'nın bu önerisini Curzon kabul etmemiştir.⁹⁸⁵

4.1. Görüşmelerin Çıkmaza Girmesi ve Konferans'ın Kesintiye Uğraması

Aralık 1922'nin ortalarına gelindiğinde aslında Konferans'ta bir kesintiye gidileceği de belli olmuştu.⁹⁸⁶ İsmet Paşa 18 Aralık'ta Ankara'ya gönderdiği telgrafta, Türk yönetiminin ve ordunun hazırlıklı olmasını önererek “dört bir yandan bunalımlarla çevrili bulunuyoruz” demiştir. İsmet Paşa 20 Aralık'ta gönderdiği telgrafta da Boğazlar Sorunu ve İtilaf Devletlerinin askerden arındırılmış kesimleri kendi denetimleri altında tutmak istemeleri nedeniyle konferansın kesintiye uğrayabileceğini Ankara'ya bildirmiştir.⁹⁸⁷

Lozan Barış Konferansı Görüşmeleri 9 hafta çalıştıktan sonra Trakya sınırı, adli kapitülasyonlar, iktisadi ve mali konular ve Musul Sorununun çözümünü yarıda bırakarak 27 Ocak 1923'te çalışmalarını tamamlamıştır. Görüşmeleri kesintiye uğratan nedenlerin en önemlisi kapitülasyonlar olmuştur. Kapitülasyonların da mali hükümlerinden daha çok adli hükümleri konferansı kesintiye uğratmıştır. Şöyle ki; İtilaf Devletleri kapitülasyonların mali hükümlerinin kaldırılmasına birtakım koşullarda evet deseler de adli kapitülasyonların kaldırılmaması için büyük çaba sarfetmişlerdir. Türkiye ise kapitülasyonları özgürlüğünün ve bağımsızlığının önünde büyük bir engel olarak görmüş ve bu konuda geri adım atmak istememiştir. Kapitülasyonlar konusunda Türkiye'yi geri adım attırmak için Poincare Mustafa Kemal Paşa'ya 28 Ocak'ta bir mektup göndererek Türkiye'nin küçük tavizlere razı olmasını

⁹⁸³ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 140.

⁹⁸⁴ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 287.

⁹⁸⁵ Kinross, *Atatürk Bir Milleti*, 423-424.

⁹⁸⁶ Coşkun, *1922-1923 Diplomat İnönü*, 203.

⁹⁸⁷ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika.II*, 323.

istemiştir. Mustafa Kemal Paşa Poincare'ye verdiği yanıtta; Türkiye'nin yeterince fedakârlık yaptığını, tüm fedakârlığın Türkiye'den beklenmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁹⁸⁸ 27 Ocak'ta, resmi görüşmelerin sona erdiği gün, Bompard, İsmet Paşa'yı ziyaret ederek, ona konferansın başarısız olduğunu ve İtilaf Devletlerinin Türklere gayri resmi olarak 29 Ocak'ta, resmen de konferansın son ortak oturumunun gerçekleşeceği 31 Ocak'ta bir antlaşma taslağı sunacağını bildirmiştir. Burada şu noktanın belirtilmesi gerekir ki taslak antlaşmanın hazırlanmasında Musul sorununun konferanstan sonraya bırakılması etkili olmuştur; konferansın Musul sorunu nedeniyle yarıda kalma tehlikesi ortadan kalkınca Curzon hemen sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Curzon'un girişimiyle⁹⁸⁹ her üç komisyon kendi aralarında toplanarak Türk heyetine bir barış antlaşması taslağı hazırlamışlardır.⁹⁹⁰ Hazırlanan antlaşma taslağı Türkler tarafından reddedilirse konferans askıya alınacak; ama eğer Türk heyeti danışmak amacıyla Ankara'ya dönerse, bu adım bir erteleme olarak algılanacak ve müzakerelere bir iki ay içinde devam edilebilecekti.⁹⁹¹

28 Ocak 1923 tarihli Patris Gazetesi Türkiye'ye sunulacak barış tasarısını bir samimiyet testi olarak değerlendirmiş, Türkiye'nin bu testle sınanacağını vurgulamıştır.⁹⁹²

Konferans'ın kesilmesini, 28 Ocak 1923 tarihli Makedonia Gazetesi, Türklerin bu barış tasarısını imzalamasını Yunanistan açısından değerlendirmiş söz konusu tasarının imzalanması durumunda Yunanistan'ın rahatlayacağını ve kendi yoluna bakabileceğini belirtmiştir.⁹⁹³

28 Ocak 1923 tarihli Skrip Gazetesi barış tasarısının imzalanmasını Yakın Doğu'nun geleceği olarak değerlendirmiş ve bu geleceğe karar verecek kişinin de İsmet Paşa olduğunu belirtmiştir.⁹⁹⁴ Skrip Gazetesi bu yorumuyla, Lozan'da Türk tarafı açısından ipin ucundan tutan kişinin İsmet Paşa olduğunu vurgulamıştır.

28 Ocak 1923 tarihli Amaltia Gazetesi taslak antlaşmayı diğer gazetelere göre daha marjinal değerlendirmiş, bu antlaşmanın Türkiye için yaşam ve ölüm arasında bir seçim yapmak olduğunu belirtmiştir. İzmir'de yayınlanan Amaltia Gazetesi'ne göre; İtilaf Devletleri'nin sunduğu barış tasarısı cömertçeydi ve Türkiye bu tasarıyı kabul ederse ileride Avrupa'nın da desteğiyle barışa ve refaha kavuşabilecekti. Türkiye barışı imzalamayı reddederse dünyada tıpkı eski Osmanlı İmparatorluğu gibi bitik ve tecrit edilmiş yaşayacaktı.⁹⁹⁵

⁹⁸⁸Öymen, *Çöküşten Zafere*, 290-298.

⁹⁸⁹Demirci, *Belgelerle Lozan*, 138,139.

⁹⁹⁰Aydemir, *Tek Adam*, 118.

⁹⁹¹Demirci, *Belgelerle Lozan*, 138,139.

⁹⁹²Patris 15/28 Ocak 1923.

⁹⁹³Makedonia 15/28 Ocak 1923.

⁹⁹⁴Skrip 15/28 Ocak 1923.

⁹⁹⁵Amaltia 15/28 Ocak 1923.

Türk tarafına verilen taslak antlaşma karşısında İsmet Paşa ikilemde kalmıştır. Barışın olup olmayacağı sorumluluğu adeta İsmet Paşa'ya yüklenmiştir. Fransız ve İtalyan temsilciler İsmet Paşa'yı ziyaret ederek söz konusu taslak antlaşmayı incelemesini hatta gerekirse kendisine 8-10 günlük süre verilebileceğini belirtmişlerdir.⁹⁹⁶

Ankara'da ne olursa olsun savaştan kaçınılması ve Lozan'da barışın sağlanması için genel bir görüş birliğine varılmıştı. 29 Ocak 1923 tarihinden itibaren Meclis'in gizli oturumlarında, Musul konusunda Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Çakmak ve Kazım Karabekir savaşa gerek olmadığı noktasında birleşmişlerdi. Ankara'nın bu kararlarını gizli istihbarat servisiyle öğrenen İngiltere, Türklerin ne pahasına olursa olsun barış istediğini biliyordu. Aslında ne İngiltere ne Fransa ne İtalya ne de Türkiye savaş istiyordu. İngiltere'nin yeni Başbakanı Bonar Law, hükümet üyeleri, parlamento ve İngiliz kamuoyu da savaş istemiyordu. İngiltere Ankara'nın savaş istemediğini biliyordu ama Türkiye İngiltere'nin savaş istemediğini bilmiyordu.⁹⁹⁷

Lozan Barış Konferansı Görüşmelerinin son oturumu böyle bir ortamda, 31 Ocak 1923 Çarşamba günü toplanmıştır. Curzon tüm alt antlaşmalarıyla birlikte, üzerinde anlaşmaya varılan tüm konuları içeren, 150 sayfa 160 madde ve 9 bağlı projeden oluşan bir antlaşma taslağını Türk Heyeti'ne vermek üzere hazırlamıştı. Curzon bu oturuma, “*Herkesi bu antlaşmayı imzaya davet ediyoruz!*”⁹⁹⁸ diye başlamış ve antlaşmayı tanıtan uzun bir konuşma⁹⁹⁹ yapmıştır. Curzon konuşmasında çalışmaların çok fazla uzadığını, konferansa sunulan antlaşma tasarısının artık son tasarı olduğunu belirtmiş ve bu tasarının imzalanmaması halinde savaşa tutuşulacağı izlenimi yaratmıştır. Curzon konuşmasının sonunda “*Biz burada ömrümüzün sonuna kadar pazarlık etmek için bulunmuyoruz. Bir şeye karar verip bitirmek için bulunuyoruz. Bir şark çarşısında halı alıp satmıyoruz. Milletlerin yazgısı, insanların hayatı ile meşgul oluyoruz.*”¹⁰⁰⁰ demiştir. Curzon her ne kadar nazik konuşmaya çalışmışsa da satır aralarına tehditler de sıdırmıştır. Fakat bu tehditler İsmet Paşa'yı kararından döndüremeyecekti.¹⁰⁰¹

Konferansın kesintiye uğraması konusunda Yunan basınının yaklaşımı sert olmuştur. Örneğin 1 Şubat 1923 tarihli Etnos Gazetesi, konferansın gidişatının tüm sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemiş ve Türklerin bu barış tasarısını kabul etmemeleri halinde Lozan Müzakerelerinin öleceğini dile getirmiştir.¹⁰⁰²

⁹⁹⁶ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 140.

⁹⁹⁷ Coşkun, *1922-1923 Diplomat*, 226.

⁹⁹⁸ Karacan, *Lozan*, 234.

⁹⁹⁹ Karacan, *Lozan*, 225-228.

¹⁰⁰⁰ Karacan, *Lozan*, 228.

¹⁰⁰¹ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 283.

¹⁰⁰² Etnos 18 Ocak/1 Şubat 1923.

1 Şubat 1923 tarihli Skrip Gazetesi İtilaf Devletleri'nin Türk tarafına verdiği taslak antlaşmayı yorumlamış ve taslak antlaşmada Yunanistan'ın Türkiye karşısında dezavantajlı olduğunu belirtmiştir. Skrip Gazetesi Yunanistan'ın Sevr Antlaşması'nda daha avantajlı bir konumda olduğunu, buna rağmen Yunanistan'ın barış yanlısı olduğunu kanıtlamak için İtilaf Devletleri'nin sunduğu barış tasarısının şartlarını kabul edeceğini belirtmiştir.¹⁰⁰³

2 Şubat 1923 tarihli Embros Gazetesi taslak antlaşmaya daha geniş bir çerçeveden yaklaşmış; Türklere sunulan barış tasarısının sadece Ankara'yı değil tüm dünyayı ilgilendirdiğini vurgulamıştır.¹⁰⁰⁴

31 Ocak 1922 tarihine gelene kadar, Trakya sınırları konusunu ele alan Birinci Komisyon toplamda 23 oturum yapmış, bu oturumların beşinde Trakya, dördünde azınlıklar ve geri kalan oturumlarda da çeşitli sorunlar ele alınmıştır. Bunun dışında Alt-komisyonlarda altmıştan çok oturum yapılmıştır. 31 Ocak tarihinde Curzon'un yaptığı bir değerlendirme Trakya sınırları konusunda, Konferans'ta o zamana gelinceye kadar neler yapıldığını özetler niteliktedir. Curzon'un değerlendirmesi şöyleydi: “ ...önce Trakya sorunu ile uğraştık. Bu konuda, bütün Doğu Trakya üzerinde, Türkiye'nin tam egemenliğinin yeniden kurulmasını tanıdık ve -hem Bulgaristan hem de Yunanistan doğrultusunda, sınırın her iki yanında askerlikten arındırılmış bölgeler yaratarak Türk sınırlarının güvenliğini sağladık. Bundan başka, Türkiye, askerlikten arındırılmış bölgelerinde büyük sayıda jandarma kuvvetleri ve İstanbul'daki garnizonu da hesaba katarsak, Doğu Trakya'da 20.000 kişilik bir askeri kuvvet bulunduracaktır; böylece, Türkiye, dıştan bir saldırıya karşı da korunmuş olmaktadır. Batıda, Meriç'in sağ kıyısında bulunan toprağın tümüyle kendisine verilmesini son anda isteyen Türkiye'nin bu isteğini karşılamak, bizler için mümkün olmamıştır; fakat, özellikle Edirne'de Meriç köprüsünü ve bunun ötesindeki küçük toprak parçasını Türkiye'ye bıraktık; böylece, Edirne'ye, Meriç'in sağ kıyısında bir istasyon sağlanmış olmakta ve şehir ana demiryoluna bağlanmış bulunmaktadır. Şimdiye kadar hiç anlayamadığım bir şey de, Türkler, yalnız Türk ülkesinden geçecek bir demiryolu ile İstanbul'a doğrudan doğruya bir ulaşım sağlamaya bu kadar önem verdiklerine göre, Edirne'yi Babaeski'den ayıran kısa mesafede kendilerinin neden bir demiryolu yapmadıklarıdır; böyle bir demiryolu yapsalardı, istediklerini de elde etmiş olurlardı. Batı Trakya'ya gelince, İtilaf Devletleri, Neuilly Andlaşmasıyla konulan şartları değiştirmekten, ya da burada bir plebisite başvurulmasına yanaşmaktan kesinlikle önleyen nedenleri, ilk toplantılarımızda birçok kez belirttiğim için, yeniden söylemeyi gerekli görmemekteyim.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰³ Skrip 18 Ocak/1 Şubat 1923.

¹⁰⁰⁴ Embros 17 Ocak/2 Şubat 1923.

¹⁰⁰⁵ Meray, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım, Cilt III, Üçüncü Komisyonun Tutanakları İle Raporları (İktisat ve Maliye Sorunları), 36.

Türk tarafına sunulan taslak antlaşma incelendiğinde bu çalışmanın konusunu ilgilendiren maddelerin şunlar olduğu görülmektedir:

*“Karaağaç Yunanistan’da kalıyordu. Türk, Yunan, Bulgar sınırlarının iki taraflarında askerden arındırılacak bölge Akdeniz’den Karadeniz’e kadar uzanıyordu. Türk ve Yunan ahalisinin mübadelesi mecburi olacaktı. Yunan tarafının yaptığı tahribatın tamirine yetecek bir tutarı Türk tarafı talep edecekti.”*¹⁰⁰⁶ Taslak Antlaşmaya bakıldığında, anlam ve öz bakımından Türkiye’nin bağımsızlığını zedeleyen koşullar bulunduğu görülmüştür. ¹⁰⁰⁷

2 Şubat 1923 tarihinde İtilaf Devletleri temsilcileri kendi aralarında bir toplantı yaparak antlaşmanın hangi noktalarında değişiklik yaparlarsa İsmet Paşa’yı memnun edebileceklerini saptamaya çalışmışlardır. Bu çerçevede Türkiye’de uygulanacak adli rejim konusunda yeni bir formül hazırlamışlardır. Curzon, Türkiye’den istenen 12 milyon sterlin tutarındaki savaş tazminatından vazgeçilmesini önermiştir. Curzon Türk heyetine 2 Şubat’ta teklif edilen antlaşmayı imzaya davet etmiştir. İsmet Paşa ise antlaşmanın incelenmesi için bir hafta süre istemiştir. İtilaf Devletleri ise Pazar gününe kadar vakit vermişlerdir. Curzon Cuma günü gitmeye karar vermişken, hareketini iki gün ertelemiştir.¹⁰⁰⁸

4 Şubat 1923 Pazar günü Lord Curzon İsmet Paşa’ya şöyle söylemiştir: *“İsmet Paşa, unutma ki, mümkün olandan fazlasını verdim. Ve bütün bunları sulh uğruna verdim. Sulh sizin elinizdedir. Eğer şu önümüzdeki iki saat içinde sulh yapmazsak ondan sonra artık sulh olmayacaktır. Belki de harp olacaktır İsmet Paşa, harp!”* Diplomasi dilinde bunun anlamı ultimatomdu. Ama İsmet Paşa bu baskılara boyun eğmemiş,¹⁰⁰⁹ Türk Heyetinin bulunmadığı komisyonda hazırlanan antlaşmayı imzalamamak için¹⁰¹⁰ direnmiştir. İsmet Paşa Lord Curzon’a şunu söylemiştir: *“Türkiye’ye gittiğim zaman bana konferans niçin kesildi diye soracaklardır. Onlara, Lord Curzon barış istemediği için kesildi, harp yeniden başlayacak... Sırf sulh yapmamak için nerede bir bahane bulduysa onların hepsinin üzerinde ısrar ederek konferansı sonuçsuz bıraktı, diyeceğim.”*¹⁰¹¹

Curzon bu sözlerden çok rahatsız olmuştur. İngilizler kesin bir durum karşısında bırakılırlarsa Türklerin İtilaf Devletleri’nin önerilerini kabul etmeye mecbur olacaklarını düşünmüşlerdi. Türklerin dayanma gücünü ölçmek istemişlerdi. Oysa Türkiye savaşa hazırды. Lozan’da sonuç

¹⁰⁰⁶ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*, 512,513,514.

¹⁰⁰⁷ Öner Pehlivanoglu, *Sevr, Lozan, Avrupa Birliği*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2005, 104.

¹⁰⁰⁸ Şimşir, *Lozan Günlüğü*, 408.

¹⁰⁰⁹ Öymen, *Çöküşten Zafere*, 380,381.

¹⁰¹⁰ Aydemir, *Tek Adam*, 118.

¹⁰¹¹ Öymen, *Çöküşten Zafere*, 380,381.

alınamaması olasılığına karşı Mareşal Fevzi Çakmak, 29 Aralık 1922 tarihinde kolordulara harekâta hazır olmaları için bir genelge bile göndermişti.¹⁰¹²

Aynı gün Lord Curzon'un kaldığı Beau-Rivage Otelinde İsmet Paşa İtilaf Devletleri'nin vermiş olduğu barış tasarısına karşılık kendisi de 4 Şubat'ta, genellikle uzlaşılabilir ve uzlaşılmaayan noktaları içeren¹⁰¹³ kendi karşı taslağını vermiştir. Taslak ekleriyle birlikte 7 sayfadır.¹⁰¹⁴ İsmet Paşa'nın karşı taslağında sadece o güne kadar komisyonlarda her iki tarafın ortaklaşa anlaşılabilir kabul ettikleri maddeler mevcuttu. Diğer maddeler tamamen dışarıda bırakılmıştı.¹⁰¹⁵ İsmet Paşa koşulların yüzde seksenini kabul etmiştir. İsmet Paşa şöyle bir öneri getirmişti: Barış şimdilik bu temeller üzerinde imzalandı; bazı adli ve ekonomik konularda “önemsiz görüş ayrılıkları” bulunduğunu gösteren öteki koşullarda sonradan görüşülsün. Curzon İsmet Paşa'nın bu önerisini reddetmiştir. Akşamüstü İsmet Paşa'yı Beau Rivage Otelindeki odasında bir toplantıya çağırıştır. Curzon antlaşmanın “derhal ve olduğu gibi imzalanması gerektiğini” bildirmiştir.¹⁰¹⁶

Burada şu noktanın vurgulanması gerekir; Türkiye'nin Yunanistan'dan istediği tamirat bedeli konusu kesin bir sonuca kavuşmamıştı ve Konferans bu sorun yüzünden uzayıp gidecekti. İsmet Paşa Konferans'ın bu sorun nedeniyle daha fazla uzamasını engellemek için şöyle bir maddeyi İtilaf Devletlerine teklif etmiştir: *“Yakılıp yıkılmış bölgelerde onarımlara ilişkin olarak Türk Hükümetinin Yunan Hükümetine karşı Lozan Konferansı'na sunduğu istemler, Türk ve Yunan hükümetleri arasında ileride yapılacak bir anlaşmaya konu olacaktır. Anlaşmazlık çıkarsa sorun hakemlik yoluyla çözüme bağlanacaktır.”*¹⁰¹⁷ Bu teklif üzerine Türk tarafı ve İtilaf Devletleri Temsilcileri arasında özel bir toplantı yapılmış anlaşma sağlanamayınca Konferans'a ara verilmiştir.

Curzon 4 Şubat 1923'te yapılan son toplantıya Türk tarafının antlaşmayı imzalayacağı umuduyla diğer heyetlerin yanı sıra Amerikalı gözlemcileri de davet etmiştir. Bu son toplantı Amerikan gözlemci Grew'un kalemine şöyle yansımıştır:

“Saat 20.00'de üst kattaki odanın kapısı açıldı. Bir anda İsmet göründü. Silindir şapkasını çıkarttı. Lobideki kalabalığı selamlayarak ve gülümseyerek oteli terk etti. Konferans başarısızlığa uğramıştı, antlaşma olmayacaktı. Child, Bristol ve ben soluğu Curzon'un odasında aldık. Bir anda Curzon öfkeli bir boğa gibi odaya daldı. Yumruklarını sallayarak

¹⁰¹² Öymen, *Çöküşten Zafere*, 380,381.

¹⁰¹³ Budak, 99 Soruda Lozan, 81.

¹⁰¹⁴ Coşkun, 1922-1923 Diplomat, 227.

¹⁰¹⁵ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, 287.

¹⁰¹⁶ Kinross, *Atatürk Bir Millet*, 423,424.

¹⁰¹⁷ Murat Baskıcı, “Lozan Barış Antlaşmasının Ekonomik ve Mali Hükümleri”, *Yaşayan Lozan*, Ed. Çağrı Erhan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, 366,367.

aşağı, yukarı dolaşmaya koyuldu. Bağırmaya başladı: Tam burada dört ölümcül saat boyunca oturup durduk ve İsmet söylediğimiz her şeye hep aynı sıradan bayatlıklarla cevap verdi. Bağımsızlık ve hükümrancılık... Bu sırada İsmet Paşa uzmanlarıyla birlikte başka bir odaya çekiliyor ve döndüğünde antlaşmayı imzalamayı reddediyor; eğilerek selam veriyor ve odayı terk ediyordu. Her şey bitmişti. Curzon korku uyandıran bir ruh hali içindeydi...”¹⁰¹⁸ Amerikan gözlemci Grew İsmet Paşa’nın maruz kaldığı baskıların ölçüsünü anlatmak için şöyle diyordu: “Bir defasında sabahın ikisine kadar yedi saat süren bir toplantıda İsmet’e o kadar baskı yaptılar ki, New York’un Harlem semtindeki bir polis karakolundaki sorgulama latif bir akşam yemeği gibi kalırdı.”¹⁰¹⁹

İtilaf Devletlerinin hazırladığı barış tasarısıyla Türk tarafının hazırladığı barış tasarısı Yunan basınında yankılanmıştır. 5 Şubat 1923 tarihli Embros Gazetesi, İtilaf Devletlerinin hazırladığı barış tasarısıyla Türklerin hazırladığı barış tasarısı arasında büyük bir uçurum olduğunu ve köprü kurmanın imkânsız olduğunu dile getirmiştir.¹⁰²⁰

5 Şubat 1923 tarihli Patris Gazetesi İtilaf Devletlerinin barış projesini, yani kendi çıkarlarını Kemal’e kabul ettiremediklerini belirtirken Lozan’da bir barışa ulaşılamamasından İtilaf Devletlerinden çok Yunanistan’ın zarar gördüğünü vurgulamıştır. Bu çerçevede Patris Gazetesi İtilaf Devletlerinin durumuyla Yunanistan’ın durumunu kıyaslamıştır. Patris İtilaf Devletlerinin acele etmesi için bir nedenlerinin olmadığını, onların ne silah altında erlerinin ne de ekonomik zorluklarının olduğunu belirtmiştir. Söz konusu gazete Yunanistan’ın kaynaklarını tükettiğini ve artık dayanabilme gücünün sınırlarına ulaştığını vurgulamıştır.¹⁰²¹

İsmet Paşa tüm ısrarlara ve tehditlere rağmen antlaşmayı kabul etmemiştir.¹⁰²² Türk Heyeti odayı terk etmiş ve toplantı 7.45’te sona ermiştir. Konferans dağılmıştır. İsmet Paşa anılarında “dokuz ay süren mücadele sırasında en kötü hissettiğim an, konferansın askıya alındığı 4 Şubat günüdür” demiştir.¹⁰²³

İsmet Paşa otele döndüğünde, ne olduğunu öğrenmek isteyen gazetecilere Paşa, “Hiçbir şey!” “Esareti kabul etmedik” demiştir.¹⁰²⁴ ABD’li bir gazetecinin “şimdi ne yapacaksınız, savaş başlayacak mı?” sorusuna İsmet Paşa; “Mudanya Mütarekesi, konferansın devamı süresince uyulacağını söyler. Bana şimdilik kimse konferansın bittiğini söylemedi. Konferansın kesintiye

¹⁰¹⁸ John Grew, *Atatürk ve İnönü*, Çev. Muzaffer Aşkın, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2000, 48-52.

¹⁰¹⁹ Grew, *Atatürk ve İnönü*, 48-52.

¹⁰²⁰ Embros 22 Ocak/5 Şubat 1923.

¹⁰²¹ Patris 22 Ocak/5 Şubat 1923

¹⁰²² Kinross, *Atatürk Bir Millet*, 424.

¹⁰²³ İnönü, *Hatıralar*, 363.

¹⁰²⁴ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 149.

uğradığını bildirmek büyük bir sorumluluktur” diyerek yanıt vermiştir.¹⁰²⁵ Türklerin baskılara boyun eğmeyeceğini gören İtilaf Devletleri ipleri kopartmamaya özen göstermişlerdir. Konferansın yeniden toplanması için kapıyı açık bırakmışlardır.¹⁰²⁶

Lozan Barış Konferansı Görüşmeleri, 4 Şubat Pazar günü, saat dokuz buçukta Lord Curzon’un gitmesi ile fiilen kesilmiştir. Böylece Konferans adli rejim, ekonomik kapitülasyonlar ve Türk-Yunan savaş tamirâtı konularında kesintiye uğramıştır. Karacan’dan alıntılanırsa “*Lozan Konferansı sonuçsuz kalmış, fakat dağılmamıştı. Görüşmeler son bulmuş, fakat bitmemişti. Barış olmamıştı, fakat savaş da olmayacaktı.*”¹⁰²⁷

Lozan Konferansı yukarıda belirtilen şekilde kesintiye uğrarken Venizelos ve Plastiras ilk açıklamalarını yaparak kesinti hakkında Yunan kamuoyunu bilgilendirmişlerdir. Venizelos Patris gazetesine yaptığı açıklamada Lozan’daki temel sorunların çözüme kavuşturulacağına inandığını dile getirmiştir. Venizelos ilk dönemde bir antlaşmaya varılamamasından duyduğu üzüntüyü belirtmiş ancak yine de barış rüzgârının Yunanistan’dan yana estiğini belirtmiştir. Venizelos konferansın ilk döneminde Yunanistan’la ilgili temel sorunların çözüme kavuşturulduğunu, sadece savaş tamirâtı konusunda görüşmelerin askıda kaldığını belirtmiştir. Venizelos Türklerin savaş tamirâtı konusunda ısrar etmeleri durumunda Yunanistan’ın tazminat ödeyemeyeceğini vurgulamış bu sorumluluğu kendisi aktif politika hayatından çekildiği için İhtilal Hükümetine bıraktığını belirtmiştir.¹⁰²⁸

Venizelos kesinti dönemine ilişkin ülkesini bilgilendirirken yurtdışında da temaslarını sürdürmüştür. Bu çerçevede Venizelos, 16 Şubat’ta İtilaf Devletleri temsilcileriyle bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmenin temel konusu Türkiye’ye ait Avrupa topraklarının sınırlandırılması olmuştur. Bu çerçevede Venizelos Çatalca hattından Gelibolu yarımadasını da içeren bölgenin Yunanistan’a devredilmesinin gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰²⁹ Venizelos’un bu görüşmelerinden onun Trakya konusu için hala çabaladığı, eline geçen fırsatları değerlendirdiği görülmüştür.

Lozan Barış Konferansı’nın ne kadar süreyle kesintiye uğradığının belirsiz oluşu Yunan halkını endişelendiren bir durumdu. Çünkü içerde ulusal bölünmenin etkisi derinden hissediliyordu, bunun yanı sıra göçmenler ülkeye ağır ekonomik ve sosyal sorunlar getirmişti, fiyat artışları Yunan halkını bıktırmıştı. Patris gazetesi Türkiye ile Yunanistan arasında bir karşılaştırma yapmış ve kesinti döneminin her gününün Yunanistan için zarar anlamına geldiğini fakat zafer kazanmış Türkiye için süreç uzasa bile bu durumun sadece Türkiye’nin çıkarına hizmet

¹⁰²⁵ Hür, *Her Açıdan*, 74.

¹⁰²⁶ Öymen, *Çöküşten Zafere*, 382.

¹⁰²⁷ Karacan, *Lozan*, 249.

¹⁰²⁸ Patris 25 Ocak/8 Şubat 1923.

¹⁰²⁹ Tağmat, *Lozan Konferansı’nda*, 200,201.

edeceğini belirtmiştir. Patris yenilen Yunanistan'ın barışa duyduğu acil ihtiyacı da vurgulamıştır. Patris barışı İtilaf Devletleri'nin sağlamak zorunda olduğunu belirtmiştir.¹⁰³⁰

Yukarıda belirtilen durumu bilen Venizelos müzakerelerin tamamıyla sona ermediğini, Türkiye ile İtilaf Devletleri arasındaki temel görüş ayrılıklarının yumuşatıldığına inandığını belirtmiştir.¹⁰³¹ Venizelos böylece Yunan halkının ruhuna bir nebze de olsa su serpmeyi amaçlamıştır.

Konferansın kesintiye uğradığı dönemde bir açıklama da Plastiras'tan gelmiştir. Hatırlanacağı üzere Plastiras 30 Ocak'ta, Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesinin imzalandığı dönemde, Lozan'a gitmişti. Plastiras konferansın kesintiye uğramasından Türk tarafını sorumlu tutmuş, Türk tarafının tutarsızlığı nedeniyle konferansın kesintiye uğradığını belirtmiştir. Plastiras bu kesintinin Yunanistan'a savaş getirmeyeceğine inandığını da belirtmiştir.¹⁰³²

4.2. Askeri Yenilginin Artçısı: Yunanistan'da Göçmen Sorunu ve Bu Soruna Çözüm Arayışı Çerçevesinde Kredi Diplomasisi

Bu çalışmanın kapsadığı dönem açısından Yunanistan'da göçmen sorunu, Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönemden daha önce, 9 Eylül 1922'de Türk ordusunun İzmir'i almasıyla birlikte başlamıştı. Bu dönemde Anadolu'dan Yunanistan'a binlerce Rum kendiliğinden gitmişlerdi.

Yunanistan için göçmen sorunu Konferansa ara verilen dönemde artmakla birlikte Konferans sırasında da dile getirilen bir sorun olmuştu; Plastiras 28 Ocak'ta Patris Gazetesi'ne verdiği bir demeçte Yunanistan'a zaten gelmiş olan ve gelecek olan göçmenler için medeni dünyaya seslenme gereği duymuştu. Plastiras bu demecini özellikle dünyanın Hristiyan halklarına sesleniyorum! diye başlatarak Türkleri barbar olarak göstermiş ve barbarların elinden kaçan ve özgür Yunanistan'a gelen göçmenlerin halinden anlamamanızı istiyorum demiştir. Plastiras söz konusu demecinde Yunanistan'ın göçmen sorunuyla tek başına mücadele edebilirse bundan onur ve gurur duyacağını fakat ülkenin başkenti göçmen seliyle dolu ve hepsi hastalıklara, tüm tehlikelere açık durumdayken Yunanistan'ın bunu tek başına başaramayacağını belirtmiştir. Plastiras Patris Gazetesi'ne verdiği demecinin devamında kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan göçmenlerin bu kışın ortasında aç ve çıplak kaldığını ve ağır hastalıklara yakalandıklarını belirtmiştir. Bu nedenle Avrupa ve Amerika'dan gelecek olan yardımın Yunanistan için son derece önemli olduğunu vurgulamıştır. Plastiras Yunanistan'ın yaşadığı bu sorunun Küçük

¹⁰³⁰ Patris 1/14 Şubat 1923.

¹⁰³¹ Patris 4 Mart 1923.

¹⁰³² Ethnos 20 Ocak/3 Şubat 1923.

Asya Felaketi'nden kaynaklandığını belirtirken bu felakete İtilaf Devletleri'nin neden olduğunu da vurgulamıştır. Plastiras'ın bu şekilde konuşmasının ardında İtilaf Devletleri'ni Yunanistan'a yardım etmek zorunda olduklarını hatırlatması niyeti olduğu söylenebilir. Plastiras Avrupa ve Amerika'nın Yunanistan'a yardım etmemesi durumunda ülkede bir trajedinin yaşanacağını dile getirmiştir. Plastiras demecini yine Hıristiyanlığa vurgu yaparak bitirmiş onların yapacağı yardıma Helenizmin minnettar kalacağını belirtmiştir.¹⁰³³

Lozan Barış Konferansı'nda, 30 Ocak 1923'te Türk ve Rum halkların mübadelesine dair sözleşmenin imzalanmasıyla birlikte Yunanistan daha ağırlayacağı göçmenler olacağının farkındaydı. Bu durum Yunanistan'ın zaten bozuk olan ekonomisine yeni bir yük anlamına gelmekteydi. 1912'den beri aralıksız savaşmakta olan Yunanistan'da ekonomi o kadar çıkmazdaydı ki en temel ihtiyaçlar bile karşılanamayacak durumdaydı. Zaten ekonomik sorunlarla mücadele eden Yunan halkı, Anadolu'dan gelen ve gelecek olan göçmenleri bir iç tehlike olarak görmeye başlamışlardı.¹⁰³⁴

Göçmenlerin Yunanistan'a ayak basar basmaz neden oldukları ilk sorun, salgın hastalıklar olmuştur. Elefteros Tipos Gazetesi'nden salgın hastalıklarla baş edebilmek için Yunan Hükümetinin bir aşı kampanyası başlattığı öğrenilmiştir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler Cemiyeti Yunanistan'ı ziyaret etmiş ve halkın aşılması için ülkede aşı merkezleri kurulmuştur.¹⁰³⁵

Göçmenler için en büyük sorun beslenme idi. Bu sorunu ilk aşamada Amerikan Kızılhaçı karşılamaya çalışmıştır. Ancak bu yaklaşım soruna kısa süreli bir çözüm olmuştur. Yunan Hükümeti dış borçlanmaya gitme gereği duymuştur. Bunun için öncelikle Milletler Cemiyeti'ne başvurarak bu cemiyetin desteğini almak istemiştir. Yunanistan göçmen sorununa çözüm bulmak için öncelikle dış borç alma yoluna gitmiştir. Yunanistan bunun yanı sıra iç borçlanmaya da gitmiştir. Bu çerçevede başkanlığını sanayici Harilaos'un yaptığı bir mülteci fonu, 22 Aralık 1922'de oluşturulmuştur.¹⁰³⁶

Yunan Hükümeti'nin yanı sıra Lozan'daki Yunan heyeti de göçmen sorununun farkındaydı. Bu farkındalık Yunan heyetini kredi bulma çabası içine sokmuştur. Bu çerçevede Venizelos kredi bulması için Lozan'da Yunan heyetinde yer alan Mihalakopoulos'u görevlendirmiştir. Mihalakopoulos Aralık 1922'de kredi başvurusunda bulunmak için Milletler Cemiyeti ile temasa geçmiştir. Yunanistan'ın göçmen sorununa çözüm bulmak için belirlediği kredi miktarı

¹⁰³³ Patris 15/28 Ocak 1923.

¹⁰³⁴ Rigos *Ta Krisima Xronia*, 68,69.

¹⁰³⁵ Elefteros Tipos, 17/ 30 Ocak 1922.

¹⁰³⁶ Rigos, *Ta Krisima Hronia*, 68,69.

10 milyon sterlindi. Şubat 1923'e gelindiğinde Milletler Cemiyeti Yunanistan'ın kredi talebine sıcak bakmakla birlikte Yunanistan'ın istediğinden daha az bir miktar belirlemişti.¹⁰³⁷

Patris Gazetesi 22 Ocak'ta göçmenler için alınacak kredi için Yunan halkına umut aşılamış bu kredinin Nansen'in de desteğiyle Yunanistan'a sağlanacağını bildirmiştir. Patris Gazetesi bu kredinin Yunanistan'a büyük bir güç vereceğini belirtmiştir.¹⁰³⁸

Nisan 1923'te Mihalakopoulos Paris'te ve Cenevre'de Yunanistan'a kredi sağlama temalarında bulunmuştur. Mihalakopoulos'un çabalarına, Türk-Yunan nüfus mübadelesinin mimarı olan Nansen de hazırladığı bir raporla destek vermiştir. Nansen söz konusu raporunda göçmenlerin özellikle gıda konusundaki sıkıntısına dikkat çekmiştir.¹⁰³⁹

Yunanistan bu krediye o kadar ihtiyaç duymaktaydı ki Venizelos İkinci Dönem Lozan Barış Konferansı görüşmelerine katılımını birkaç gün erteleyerek kredi konusu için Cenevre'de temaslarda bulunmuştur. Tam bir Venizelos yanlısı olan Estia gazetesi Venizelos'un göçmenlere kredi sağlama çabasını, onun geçmiş konferanslardaki başarısıyla ilişkilendirerek bu konuda da başarı sağlayacağından emin olunması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁴⁰

Estia Gazetesi'nin 23 Nisan tarihli sayısında yer alan bir haberde, Yunanistan'ın Lozan Barış Konferansı Görüşmelerine ara verilen dönemde ağırlaşarak yaşadığı göçmen sorununu ve bu soruna kredi bulma ihtiyacını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Estia Gazetesi öncelikle Yunanistan'daki göçmen sorununa Amerikan Kızılhaçı'nın el attığını fakat bu çözümün geçici olduğunu okuyucusuna aktarmıştır. Göçmenlere kredi sağlanması konusunda Milletler Cemiyeti'nin de yeterli olamayacağını, bu uluslararası kuruluşun kaynaklarının sınırlı olduğunu sadece dünyaya Yunanistan'ın bu krediye ne kadar ihtiyacı olduğunu duyurabileceğini belirtmiştir. Estia Gazetesi Yunanistan'ın ihtiyacı olan krediyi Avrupa'nın garanti etmesi gerektiğini vurgulayarak sorunun asıl çözümünün bu şekilde gerçekleşeceğini vurgulamıştır. Estia Gazetesi Avrupa'nın bu konuda Yunanistan'ı yalnız bırakmasının sonucunun Doğu'nun daha fazla kaos içinde kalması olacağını belirtmiştir. Aynı gazete göçmenlere kredi sağlandıktan sonra Yunanistan'ın bu insanları kalıcı olarak ülkeye entegre etmesi gerektiğini, onlara yetenekleriyle orantılı şekilde iş vermesi gerektiğini ve göçmenleri bir yükten ziyade Yunanistan'ın gelecekteki ekonomisini güçlendiren bir unsur olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁷ Tağmat, *Lozan Konferansı'nda*, 218.

¹⁰³⁸ Patris 9/22 Ocak 1923.

¹⁰³⁹ Tağmat, *Lozan Konferansı'nda*, 220.

¹⁰⁴⁰ Estia 23 Nisan 1923.

¹⁰⁴¹ Estia 23 Nisan 1923.

Ethnos Gazetesi 15 Şubat tarihli sayısında göçmenleri zararlı bir unsur olarak değil tam tersine Yunanların kardeşleri olarak tanımlamıştır. Yunanistan'ın gelecek olan göçmenleri bağrına basmasını, Yunan halkının ekmeğini ve yuvasını onlarla paylaşması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁴²

Yunanistan'ın göçmen sorununa yönelik aradığı borç sorunu Aralık 1922'den itibaren ülkenin gündemini meşgul etmiş ve Temmuz 1923'te olumlu sonuçlanarak göçmenler için 10 milyon sterlin yardım Yunan ulusal bankasına aktarılmıştır.¹⁰⁴³

Lozan Barış Konferansı görüşmelerine ara verilen dönemde göçmen sorunu TBMM Hükümeti'ni mübadele hazırlığı yönüyle ilgilendirmiştir. Lozan Konferansı'nda “nüfus mübadelesi” konusuna yönelik, Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923'te imzalanan “Yunan-Türk Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol” ile Anadolu'da yaşayan Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslüman ahalinin mübadelesi kararlaştırılmıştı. Bu sözleşmenin uygulanması için Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti, uzun bir kanun taslağı çalışmasını TBMM'ye göndermiştir. Mübadiller için gerekli hazırlıkların yapılması çerçevesinde Ankara'da bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon, Türkiye'de mübadele edilecek olan Rum azınlığın miktarı, nerelerde bulundukları, bunların menkul ve gayrimenkul mallarının değeri, ikamet yerleri ile Rumların terk ettikleri yerlere ne kadar ve ne gibi Türk muhacirin iskân edilebileceğinin araştırılmasına başlamıştır. Bu konularla ilgilenmek üzere ayrı ayrı komisyonların oluşturulmasına karar verilmiştir.¹⁰⁴⁴

4.3. Siyasi ve Sosyal Yaşamda Yaşanan Yenilikler

1923 yılının başlamasıyla birlikte, İhtilal Komitesi de siyasi bir karakter kazanmaya başlamıştır. Plastiras'ın hırslı siyasi danışmanı George Papandreu 6 Ocak 1923'te İçişleri Bakanlığı'nı devralarak siyaset sahnesinin arka planından ön sıralara gelmiştir.¹⁰⁴⁵

Patris Gazetesi'nden öğrenilen bilgiye göre, Papandreu yemin töreninin ardından İçişleri Bakanlığına giderek Mavromihalis'ten görevini devralmıştır. Gazetecilerin yeni içişleri bakanına programını sorması üzerine Papandreu “ benden öncekilerin misyonunu devam ettirmek olacaktır diye yanıt vermiştir. Papandreu programını üç kelimedede özetlemiştir: Ademi Merkeziyetçilik, Öz Yönetim, Güç¹⁰⁴⁶

Papandreu göreve geldiğinde her ne kadar yukarıdaki açıklamaları yapmış olsa da sonrasında demeçleri ihtilal yanlısı olmaya başlamıştır. Papandreu Ethnos Gazetesi'ne verdiği bir

¹⁰⁴² Ethnos 2/15 Şubat 1923.

¹⁰⁴³ Gouti, *Elefteriou Venizelou*, 36.

¹⁰⁴⁴ Yüksel, *Mehmet Asım (Us)*'ın, 69.

¹⁰⁴⁵ Rigos, *Ta Krisima Hronia*, 72.

¹⁰⁴⁶ Patris 10 Ocak/23 Ocak 1923.

demecinde İhtilalin amacının Kral Konstantinos'un neden olduğu felaketi yok etmek olduğunu belirtmiştir. Papandreou İhtilalin Yunanistan'ı diplomatik anlamda en iyi şekilde temsil ettiğini, Yunan ordusunu yeniden inşaa ederek bir mucizeyi gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Papandreou yine aynı gazeteye verdiği demeçte İhtilali yücelten cümleler kullanmış, İhtilalin ülkedeki konumunu güçlendirmek için onun özünde bir halk ihtilali olduğunu, Yunan halkının ortak iradesine dayandığını vurgulamıştır.¹⁰⁴⁷

Kral yanlısı Esperini Gazetesi George Papandreou'nun İçişleri Bakanı olmasını Venizelizmin ayak sesi olarak nitelemiştir. Venizelos'un İhtilal Hükümeti'nin arkasına sinsi bir şekilde sığınarak geleceğini belirtmiştir. Esperini bu durumu eski particiliğin öldüğünü günümüzdeki Venizelizmle eski Venizelizmin aynı şey olmadığını vurgulamıştır. Çünkü Esperini Gazetesi'ne göre o dönemde Yunanistan'da o kadar çok Venizelos karşıtı Yunan vardır ki kurulacak Venizelos yanlısı bir partinin içi boş olacaktı.¹⁰⁴⁸

Yeni içişleri bakanının yaptığı ilk işlerden biri de kendi deyimiyle “yeniden bir ulusal doğuş dönemi yaratmak” için geniş çaplı bir yurt gezisine çıkmak olmuştur. Bu gezinin amacı ihtilalin zihniyet devamını sağlayacak olan seçimlere yapılan bir yatırımdı.¹⁰⁴⁹

Papandreou'nun yaptığı yurtiçi gezisine benzer bir geziyi de Mustafa Kemal Paşa yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Konferans görüşmelerinin kesintiye doğru yol aldığı dönemde, 14 Ocak 1923'te, başlayan ve bir ay süren yurtiçi gezisinin başlıca iki amacı vardı; birincisi 30 Ağustos Zaferi'nden bu yana sadece eğitim görmekte olan Türk ordusunun ne duruma gelmiş olduğunu yerinde görmek, ikincisi de bu fırsattan yararlanarak, halk ile yakından temas etmek ve bazı girişimlere hazırlık olmak üzere, fikir alışverişinde bulunmak idi. Mustafa Kemal Paşa Batı dünyasının 3,4 yıllık değil 300-400 yıllık hesaplar gördüğünü biliyor, barış görüşmelerinin uzamasını normal sayıyor, sabırla hedefe ulaşabileceğine inanıyordu. Fakat halk ve kimi mebuslar aynı sabrı gösteremiyor kuşku ve gerginlik içinde yaşıyorlardı. Lozan Barış Konferansı Görüşmelerinin devam ettiği dönemde saltanat ve hilafetin birbirinden ayrılması gibi köklü bir takım devrimci adımlar atılmıştı. Millî Mücadele'nin savaş dönemi bitmiş, devrimler döneminin eşiğine gelinmişti. Artık Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmaktan alıkoyan engelleri ortadan kaldıracak süreç başlıyordu. Çok önemli olduğu kadar pek de hassas olan bu dönem için gerekli ortamı hazırlamak, toplumu aydınlatmak, etkin çevrelerin görüşlerini öğrenmek için Mustafa Kemal Paşa gezisine başlamıştır.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁷ Ethnos 6 Şubat /19 Şubat 1923.

¹⁰⁴⁸ Esperini 9 Ocak/ 22 Ocak 1923

¹⁰⁴⁹ Rigos, *Ta Krisima Hronia*, 72.

¹⁰⁵⁰ Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara: TTK, 2018, 9,10.

Papandreu'nun İçişleri Bakanı olduğu gün Yunanistan'da genel af çıkmıştır. Ethnos Gazetesi 22 Şubat 1923 tarihli sayısında İhtilalin iç barışı yeniden sağlamak için tüm Yunan halkını tek ve aynı fikirde buluşturmak için, yeni bir kalıcı barış yaratmak için tüm siyasi suçları kapsayan genel bir af ilan ettiğini ve bunun Yunanistan için bir Rönesans / yeniden doğuş anlamına geldiğini vurgulamıştır. Ethnos Gazetesi İhtilalin bu hareketini bir jest olarak nitelendirmiş, ulusal bölünmeye atıfta bulunarak kardeşler arasındaki bu iğrenç bölünmenin sona ermesinin zamanının geldiğini belirtmiştir. Ethnos bundan böyle, siyasi görüşü ne olursa olsun tüm vatandaşların, ülkeyi kurtarmak amacıyla kutsal bir şekilde, kırılmaz, birleştirici bir bağa sahip olmaları gerektiğini, Yunanistan'da bir uçtan bir uca barış, sevgi, birlik ve kardeşlik görmek istediğini vurgulamıştır. Ethnos genel afla ilgili haberini “geçmişin ülkemizi etkilemesine ve parçalamasına son verin. Yeni yolların açılmasına izin verin” diye bitirmiştir.¹⁰⁵¹ Ethnos Gazetesi bu yazıyı her ne kadar genel af konusu için ele almış olsa da yapılan yorumun Venizelist geleceğe bir yatırım olduğu görülmektedir.

Lozan Barış Konferansı görüşmeleri başlamadan önce Küçük Asya Felaketi'nin yaşanmasıyla ve Trakya'nın kaybıyla sarsılan Yunanistan'da seçimler konusu “şimdi birlik olma zamanı” sloganıyla pek dile getirilmemiştir. Lozan Barış Konferansı görüşmeleri devam ederken de seçimler konusu gündeme gelmiştir. Plastiras Aralık ayında Patris Gazetesi'ne verdiği bir demeçte seçimlerin ilk fırsatta yapılmasını istediğini belirtmiştir. Plastiras bu seçimlerin yapılmasını en çok demokrasi için istediğini, ülkede halkın görüşünün egemen olması gerektiğini ancak Lozan'da bir yığın sorun çözüme kavuşmayı beklerken bu seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılamayacağını dile getirmiştir.¹⁰⁵²

İlk dönem Lozan Barış Konferansı'nda birçok sorunun çözüme kavuşması nedeniyle seçimler konusu konferansa ara verilen dönemde, Yunanistan'da daha sık dile getirilmeye başlanmıştır. Öyle ki Yunan basınının gündemini en çok seçimler konusu meşgul etmiştir. Ethnos Gazetesi 3 Şubat tarihli sayısında Yunanistan'da bir seçimin yapılacağını hissettirmiş ve “Yunan halkı seçimler için bu kadar acele etmesin Küçük Asya'dan gelecek olan göçmenlerin de oy kullanması için beklesinler” yorumunu yaparak seçimlere göçmen unsurunu da dahil etmek istemiştir.¹⁰⁵³

İçişleri Bakanı Papandreou Ethnos Gazetesi'ne seçimler konusunda yorum yapmış bu çerçevede barış imzalanır imzalanmaz halkın iradesini beyan etmek üzere sandık başına çağrılacağını belirtmiştir. Papandreou halkın gerçek fikrini, özgür bir seçim ortamında

¹⁰⁵¹ Ethnos 9/22 Şubat 1923.

¹⁰⁵² Patris 2 /15 Aralık 1922.

¹⁰⁵³ Ethnos 20 Ocak/3 Şubat 1923.

sunacağını da belirtmiştir. Papandreou bir gazetecinin “Yunanistan’ın geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz sorusuna yanıtında İhtilal Komitesi’nin “kurtuluş” ve “yeniden doğuş” sloganlarına atıfta bulunarak kendisinin de bu sloganlara inandığını belirtmiştir. Papandreou yapılacak seçimleri yeni bir dönemin habercisi olarak görmüş Yunanistan’ın bu seçimlerde iç huzuru bulacağını belirtmiştir.¹⁰⁵⁴

Venizelist Estia Gazetesi “Aşk olsun” başlığıyla Kasım seçimlerini kazananların Yunanistan’ı felakete sürüklediklerini yazarak Yunan halkına geçmiş hatırlatmayı geleceğe duyulan bir sorumluluk olarak gördüğünü vurgulamıştır. Bu hatırlatmadan sonra Estia gazetesi bir gün halkın sandıklara çağrılacağını ve Yunan halkının iki siyasi dünya arasında seçim yapacağını vurgulamıştır. Estia Gazetesi Yunan halkını kime oy vermesi konusunda yönlendirmek için haberin sonuna şu çarpıcı cümleyi eklemiştir: “Yunan halkı oy vereceği siyasi partinin geçmişte ne yaptığını en küçük ayrıntısına kadar hatırlamazsa aşk olsun!”¹⁰⁵⁵

Yine Estia Gazetesi 19 Şubat’ta Venizelos’un temsil ettiği Liberalizmi ön plana çıkaran “Suçlu Plastiras!” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Estia liberallerin yönetimi devraldıkları günden itibaren İhtilal Hükümetinin yanında olduklarını çünkü ihtilalin görevinin ülkeyi yıkımdan kurtarmak olduğunu bildiklerini belirtmiştir. Estia liberallere bir seçim yatırımı yapmak için İhtilal Hükümetine “liberaller gelecekte ihtilal hükümetinin yapmak istediklerini yapacak tek organdır” diye seslenmiştir. Estia Gazetesi “Liberaller bu seçimleri büyük bir sabırsızlıkla bekliyorlar ancak İhtilal Komitesi’nin görevini tamamlaması gerektiğini de biliyorlar” diyerek seçimlerin ne zaman yapılması gerektiği konusunda okuyucusuna fikir vermiştir. Estia Gazetesi seçimler konusuna bir de karşı taraftan bakmış Kralcılarının bu konudaki programını iki kelimedede özetlemiştir: “Suçlu Plastiras!” Estia Gazetesi okuyucusuna bu iki kelimeyi anlatmak için haberi şöyle ilerletmiştir: “Pazardan lahana alan bir insan lahananın pahalılığı karşısında hayrete düştüğünde şunu fısıldar: “Suçlu Plastiras!” hiçbir şey bu cümle kadar vatana ihanet suçu barındırmaz. Bu cümle yıkıcı Kasım seçimlerinden arta kalanlardır. O zamandan günümüze gelen nefrettir. Plastiras’ın, dolayısıyla İhtilal Komitesi’nin konumunu daha da güçlendirmek isteyen Estia Gazetesi Kral yanlılarını Yunanistan’ı İtilaf Devletlerinden ayırmakla ve Anadolu’da yapılan savaşın kaybedilmesine neden olmakla eleştirmiştir. Estia Gazetesi İhtilali Yunanistan’ı yıkıma sürükleyenlerin dağınıklığını toparlayan bir unsur olarak görmüş, İhtilalin olmaması durumunda Yunanistan’ın felaket üstüne felaket yaşayacağını belirtmiştir.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁴ Ethnos 23 Ocak/ 6 Şubat 1923.

¹⁰⁵⁵ Estia 4 Mart 1923.

¹⁰⁵⁶ Estia 4 Mart 1923.

Estia Gazetesi bu haberiyle Lozan Barış Konferansı görüşmelerinden sonra ülkede Venizelizmin hâkim olacağını bildirmiştir. Bu çerçevede şu noktayı da vurgulamak yerinde olacaktır, hatırlanacağı üzere Venizelos Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde ülkesini temsil edeceği zaman siyaset sahnesinden tamamen çekildiğini belirtmişti. Oysa Yunan basınında seçimlerle ilgili haberler okunduğunda Venizelos'un tekrar siyaset sahnesine döneceği hissedilmektedir. Bu çerçevede Patris gazetesi 13 Şubat tarihli bir haberinde Lozan'da Venizelos'un yenilmiş Yunanistan'a karşı görevlerini yerine getirdiğini, Yunanistan'ın haklarını Lozan'da savunduğunu, bir anlamda Yunanistan'ı 1 Kasım'ın kolerah siyasetinden kurtardığını belirtmiştir.¹⁰⁵⁷

Yunanistan'da seçim tartışmalarına benzer bir gelişme de Türk tarafında yaşanmıştır. Mustafa Kemal Paşa 14 Ocak 1923'te başlayan ve bir ay süren yurtiçi gezisinde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC)'ni bir siyasal partiye dönüştürme fikrini halkla paylaşmayı uygun görmüştür. Bu çerçevede kurmak istediği partinin amaçlarını halka anlatmış ve adının Halk Partisi olacağını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir'den başlayarak İzmit, Bursa, İzmir ve Balıkesir'de halka uzun söyleşiler yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa bir belirsizlik ortamında bulunan halkı Lozan Konferansı, Ulusal Egemenlik ve halifelik makamı ve kurmak istediği siyasal parti ile ilgili halkı bilgilendirmiştir. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa halka Lozan Konferansı ile ilgili umut aşılamış, olumlu sonuç alınacağına ilişkin mesajlar vererek halkı kaygılanmaktan kurtarmıştır. Bu gezide Mustafa Kemal Paşa'yı uğraştıran en önemli sorun Ulusal egemenlik ve halifelik makamının durumu olmuştur. Çünkü 1 Kasım 1922'de kişisel egemenliğin kaldırılması sonucunda padişah yerine halifeliği koymak isteyen birtakım hocalar türemişti. Mustafa Kemal Paşa bunların önüne geçmek istiyordu.¹⁰⁵⁸

Lozan Barış Konferansı görüşmelerine ara verilen dönemde Yunanistan'da yaşanan bir gelişme de "takvim değişikliği" olmuştur. Devrim Hükümetinin başkanı Plastiras 16 Şubat'ı 1 Mart olarak kabul eden bir karar almıştır. Böylece Yunanistan tüm Avrupa'da geçerli olan Gregoryen takvimini kabul etmiştir.¹⁰⁵⁹ Takvim değişikliği günlük yaşam pratiklerinde de alışkanlıkların değişmesine neden olacaktı Patris Gazetesi bu durumu maaşların, kiraların ödenmesi nasıl olacak diye sorarak dile getirmiştir.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁷ Patris 1/ 13 Şubat 1923.

¹⁰⁵⁸ *Nutuk-Söylev*, 937-939

¹⁰⁵⁹ Rigos, *Ta Krisima Xronia*, 75.

¹⁰⁶⁰ Patris 19 Ocak/ 2 Şubat 1923.

Takvim değişikliği açıkça belirtilmese de hükümetin devrimci karakterine de hitap ediyordu. Çünkü takvim değişikliği Batı Avrupa'nın geri kalanıyla özdeşleşmek; eski zamanı ve ona eşlik eden tüm fikirleri terk etmek anlamına geliyordu.¹⁰⁶¹

Yunanistan'da takvim değişikliğiyle ilgili en çarpıcı haberi Patris Gazetesi vermiştir. Patris 1 Mart'ta takvim değişikliğini Yunanistan'ın batılılaşma yolunda attığı büyük bir adım olarak nitelemiş ve bu çerçevede Yunanistan'ın medeniyet ailesi olan Avrupa'ya katılmak istediğini en net şekilde gösterdiğini vurgulamıştır. Patris Yunanistan'ın bu değişiklikle tüm dünyanın ritmini batının belirlediğini kabul ettiğini belirtmiştir. Patris aynı tarihli haberinde takvim değişikliğinin psikolojik boyutuna da değinmiş Yunan halkının bu değişimle kökleri derinlere inen alışkanlıklarını da değiştirmesi gerekeceğini ve buna alışmanın zaman alacağını belirtmiştir. Patris Gazetesi takvim değişikliğini medeniyet kelimesiyle de özdeşleştirmiş bu değişikliği Yunanistan'ın medeniyete ulaşmasında bir araç olduğunu şu çarpıcı cümleyle anlatmıştır: *“Toplumumuzun psikolojisi her ne kadar bu değişikliğe açık değilse de başarmak için acele etmeliyiz. Kimse bizi beklemesin. 400 yıldır canavarca boyunduruk altında bulunmaktan medeniyete ulaşmakta geciktik. Bu nedenle kendimize karşı sorumluluklarımız var. Şu işe bakın ki düne kadar düzensiz-kuralsız olarak tanımladığımız ve kendimizden aşağı gördüğümüz kimi toplumlar bizi birkaç on yıl geride bıraktılar. Sırlar, Bulgarlar, Romanlar ve hatta Türkler. Takvim değişikliği boğulma halinde olan Yunanistan'ın ruhuna da bir ferahlık getirecektir.”*¹⁰⁶²

4.4. Meriç Ordusu'nun Hazırlanma Süreci

Meriç Ordusu Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönemde de Yunan basını meşgul etmiştir. Hatırlanacağı üzere Venizelos Lozan'da müzakereleri yürütürken bu orduyu kendine güvenli bir dayanak olarak görmüştü. Meriç ordusu tıpkı Lozan'da Venizelos'a güven verdiği gibi ara dönemde de İhtilal Komitesi'nin Yunan kamuoyunu konferans tekrar başlayana ve sonuçlanıncaya kadar etkileme aracı olmuştur.

Konferans'ın kesintiye giden sürecinde asıl aktörler Türkiye ve İngiltere idi. İsmet Paşa'nın İtilaf Devletleri'nin sunduğu barış tasarısını kabul etmemesi Curzon'u oldukça kızdırmıştı. Bu durumu göz önüne alan Pangalos için de bir umut ışığı doğmuştu. Sonuçta Türk-İngiliz ilişkileri kopma noktasına gelmişti ve bu durum Doğu Trakya'nın tekrar Yunanistan tarafından alınmasını sağlayabilirdi. Trakya Ordusunu yeniden düzenleyen General Pangalos o kadar

¹⁰⁶¹ Gouti Eleftheriou Venizelou, 32,33.

¹⁰⁶² Patris 1 Mart 1923.

umutlanmıştı ki bu umudu onun söylemlerine de yansiyordu; Pangalos askerlerine “Birkaç gün sonra Trakya’nın geri kalanını ve İstanbul’u alacağız diyordu.”¹⁰⁶³

Tıpkı Pangalos gibi Venizelos da umutlanmıştı. Venizelos Şubat ayının başında, Konferans’ın kesintiye uğramasına az bir süre kala Lozan’dan Atina’ya telgraf göndermiştir ve Meriç ordusunun donanımlı olması durumunda Türklerin inatçı tavırlarından vazgeçeceklerini belirtmiştir.¹⁰⁶⁴

Ethnos Gazetesi 2 Şubat tarihli sayısında öncelikle Lozan Barış Konferansı’nın kesintiye doğru gittiği dönemi kaos olarak nitelendirmiştir. Ethnos bu yaşanan kaostan herkesi dehşete düşürdüğünü, tek teselli noktasının ise Meriç Ordusu olduğunu vurgulamıştır. Ethnos Türklerin başlatacağı olası bir savaşta Meriç ordusunun harekete geçeceğini bu hareketin başlaması için İngiltere’nin bir talimat vermesinin yeterli olacağını belirtmiştir.¹⁰⁶⁵

Meriç Ordusu İçişleri Bakanı Papandreou’nun Ethnos Gazetesi’ne verdiği demeçte de yer almıştır. Papandreou Krala gönderme yaparak Küçük Asya’da beceriksiz liderler tarafından yönetilen ordunun yenildiğini ve moralinin bozulduğunu fakat şimdi cesur bir liderin komutasında, Meriç sınırında, Yunanistan’ın onurunu mükemmel bir şekilde koruduğunu dile getirmiştir. Papandreou savaş çığırtkanlığı yapmaktan uzak durmaya özen göstererek Meriç ordusunun savaş yapmak için değil onurlu bir barışı Yunanistan’a sağlamak için var olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶⁶

Ethnos Gazetesi muhabirinin Yunanistan Dışişleri Bakanı Aleksandros’a “Yunanistan’ın hararetli askeri hazırlıklarını nasıl açıklarsınız?” sorusuna Aleksandros “Yunanistan’ın böylesi bir hazırlık içinde olduğunu inkâr etmiyoruz” diye yanıt vermiştir. Aleksandros bu hazırlığın nedenini ise “Unutmayın ki bir ateşkes içindeyiz ve biz sesimizi duyurduğumuz ve çalıştığımız sürece müzakereler barışla sonuçlanır”¹⁰⁶⁷ demiştir. Bu cümlesiyle Yunan Bakan Meriç Ordusunu Lozan’ın barışla sonuçlanması için bir katalizör görevi gördüğünü belirtmek istemiştir.

Aleksandros gazetecinin “Sayın Bakan Trakya’da Yunan askeri toplanıyor acaba barış tehlikede mi?” sorusuna “Meriç ordusunu Mudanya Mütarekesi’nin ihlal edilmesine karşı kurduk.” Yanıtını vermiştir. Aleksandros Meriç Ordusunun Lozan Konferansı’yla ilgisini ise şöyle açıklamıştır: “Türkiye Lozan’da Yunanistan’dan istediklerini alamadığı takdirde müzakereleri kesecek ve Yunanistan’a karşı askeri güç kullanacak. Yunanistan bu nedenle

¹⁰⁶³ Tağmat, *Lozan Konferansı’nda*, 203.

¹⁰⁶⁴ Tağmat, “Lozan Barış Konferansı’na Yunanistan Tarafından” 156.

¹⁰⁶⁵ Ethnos 19 Ocak/2 Şubat 1923.

¹⁰⁶⁶ Ethnos 23 Ocak/ 6 Şubat 1923.

¹⁰⁶⁷ Ethnos 26 Ocak/ 9 Şubat 1923.

Trakya’da ordusunu hazır tutuyor.”¹⁰⁶⁸ Yunanistan Dışışleri Bakanı, bu açıklamasıyla Türkiye’yi Yunanistan’a saldıracak taraf olarak göstermeye çalışmıştır.

TBMM Hükümeti’nin İtilaf Devletleri’nin sunduğu barış tasarısını kabul etmeyerek onlara bir nota gönderdiği günde Atinaiki Gazetesi “Ankara uzun tartışmalardan sonra İtilaf Devletleri’nin önerdiği barışın faydalı olmadığına karar verdi. Peki Yunanistan şimdi 200bin askerden oluşan ordusuyla ne yapacak?” sorusunu sorarak Meriç Ordusunu ön plana çıkarmıştır. Bunun yanı sıra Atinaiki Gazetesi savaş çanlarını çalmıştır. Atinaiki Gazetesi Meriç Ordusunun gücünden öyle emindir ki Yunanistan’ın Küçük Asya’da İtilaf Devletleri yüzünden yenildiğini, İtilaf Devletlerinin barışa ulaşma istekleri nedeniyle Yunanistan’ın Doğu Trakya’yı kaybettiğini şimdi hazır Türkler antlaşmayı reddetmişken savaşılması gerektiğini belirtmiştir. Haberin devamında Atinaiki Gazetesi barışa giden iki yol sunmuştur: “Ya savaş ya diplomasi” Atinaiki İtilaf Devletlerinden herhangi bir yardım umulmaması gerektiğini, zamanın altın değerinde olduğunu ve onu kaybetmemek gerektiğini de yazmıştır.¹⁰⁶⁹

Patris Gazetesi 24 Mart tarihli sayısında Meriç Ordusunun önemini Venizelos, Megali İdea ve 1 Kasım seçimleriyle harmanlayarak çarpıcı bir şekilde okuyucusuna aktarmıştır. Bu çarpıcı haberin olduğu gibi okunmasında fayda vardır: “*Venizelos şimdi eskiden olduğu gibi 3 kıta 5 denizde Yunanistan’ı temsil etmiyor. O Yunanistan artık tarihe ait. 1 Kasım o Yunanistan’ı tarih yaptı. Geçen Ağustos’taki yenilgi onu trajik bir geçmişe bakmaya ve eski Yunanlılığı hatırlamaya mahkûm etti. Küçük Asya’daki Yunanlılıktan ve İstanbul’dan geriye bir umudumuz kaldı: İhtilal Hükümeti’nin sıfırdan yarattığı Meriç Ordusu.*”¹⁰⁷⁰

Her ne kadar Yunan basını Meriç Ordusunu övse de ve Pangalos adı konulmamış bir savaşı başlatmak istese de bu düşüncelerin gerçekleşmesi mümkün değildi. Çünkü her şeyden önce Meriç Ordusu İhtilal Komitesi’nin baskısıyla oluşturulmuş ve kabiliyeti olmayan bir orduydı. Bunun ötesinde Pangalos’un kendisini destekleyeceğini düşündüğü İngiliz ordusunun durumu da pek parlak değildi. Pangalos her ne kadar Meriç Ordusunu harekete geçirerek savaşın ayak seslerini duyurmaya çalışsa da buna ne kendi ordusunun gücü yetiyordu ne de İtilaf Devletlerinden destek görüyordu.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁸ Ethnos 26 Ocak / 9 Şubat 1923.

¹⁰⁶⁹ Atinaiki 9 Mart 1923.

¹⁰⁷⁰ Patris, 24 Mart 1923.

¹⁰⁷¹ Tağmat, *Lozan Konferansı’nda*, 204,205.

BEŞİNCİ BÖLÜM

LOZAN'A DÖNÜŞ: TRAKYA ve TAMİRAT BEDELİ MESELESİ

Lozan Barış Konferansı'nın ikinci dönemi başlamadan önce Türkiye'de önemli bir gelişme yaşanmıştır; 1 Nisan 1923'te TBMM kendi kendini feshederek 2 ay içinde genel seçimlerin yapılmasına karar vermiştir. Bu kararın arkasında içeride Mustafa Kemal Paşa'nın etkisini artırmak, İsmet Paşa'ya Lozan'da daha serbest davranabilmek fırsatını vermek ve Lozan'da imzalanacak antlaşmayı çoğunluğunu Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen milletvekillerinin oluşturacağı yeni meclise sunmak amacı olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁷²

İkinci dönem Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'yi temsil edecek heyet 17 Nisan'da Ankara'dan¹⁰⁷³ 18 Nisan'da da İstanbul Sirkeci Garı'ndan Şark Ekspresi ile hareket etmişlerdir. İsmet Paşa'nın yanında eşi Mevhibe hanım çarşafsız olarak yer almıştır.¹⁰⁷⁴

İngiltere ikinci dönem Lozan Barış Konferansı'na İstanbul'daki Yüksek Komiseri Horace Rumbold'u göndermiştir. İkinci dönem konferansta Fransa'yı, Milli Mücadele sırasında TBMM Hükümeti ile görüşen ve Mudanya Konferansı'nda Fransa'yı temsil etmiş olan General Pelle, İtalyan kurulunun başına da Montagna getirilmiştir.¹⁰⁷⁵ Rusya ikinci dönem konferansa Vorovski adında bir diplomat göndermiştir. Vorovski, konferansın ikinci ayının başında bir gece, kaldığı Cecile Oteli'nde siyasal bir cinayete kurban gitmiştir.¹⁰⁷⁶ İkinci dönem Lozan Konferansı'na giden Türk heyeti ilk dönem konferansa göre neredeyse yarı yarıya inmişti. İsmet Paşa ilk dönem konferansta kendisine eşlik eden uzmanlarla yeni uzmanlar arasında seçmeler yapmıştır. İkinci dönem konferansta ihtiyacı olacağı uzmanları belirlemiştir.¹⁰⁷⁷

İsmet Paşa ilk dönem konferansta Avrupa diplomasisi alanında deneyim kazanmış olarak ikinci dönem konferansa gitmiştir. Ankara'ya barış getirmekte kararlı olan İsmet Paşa, İtilaf Devletleri arasında baş göstermeye başlamış olan bölünmeden yararlanmaya hazırlanıyordu.¹⁰⁷⁸

Fransa ise ikinci dönem konferansa Chester Projesi'nin gölgesinde katılmıştır. Chester Anlaşması kapsamında, 1914'te Fransızlara verilen Samsun-Sivas demiryoluna ait anlaşmanın, sözleşmesi tamamlanmadan Amerikalılara verilmesi Fransızları çok rahatsız etmişti. İkinci dönem konferansta, yabancılara verilen ayrıcalıklar konusu konuşulurken, Chester Anlaşması

¹⁰⁷² Sonyel, *Gizli Belgelerle*, 123.

¹⁰⁷³ Akyol, *Bilinmeyen Lozan*, 276.

¹⁰⁷⁴ Coşkun, *Diplomat İnönü*, 326.

¹⁰⁷⁵ Coşkun, *Diplomat İnönü*, 331.

¹⁰⁷⁶ Karacan, *Lozan*, 269.

¹⁰⁷⁷ İnönü, *Hatıralar*, 380.

¹⁰⁷⁸ Sonyel, *Gizli Belgelerle*, 159.

da masa üzerine gelecekti ve birçok yeni güçlülere sebep olacaktı.¹⁰⁷⁹ Kısacası Fransa Chester Anlaşması konusunda kendilerine haksızlık yapıldığı düşüncesiyle ikinci dönem konferansa geliyordu.¹⁰⁸⁰ Türkiye ile Fransa arasında Chester Anlaşmasının yanı sıra, Suriye sınırına yapılan Türk-Fransız yığınağı da iki ülke arasında soğuk rüzgârların esmesine neden olacaktı.¹⁰⁸¹

İkinci dönem konferansa ABD cephesinden bakıldığında Chester Projesi'nin etkisi görülecektir. Bu çerçevede Amerika'nın asıl amacı Musul petrollerini işletebilmektir. Bu nedenle ABD ikinci dönem konferansa daha aktif katılabilecekti.¹⁰⁸²

İkinci dönem Lozan'a gelirken Türk tarafının en birinci amacı İstanbul'un ve Trakya'nın kurtarılmasıydı. Bunların yanı sıra TBMM Hükümeti'nin ısrar ettiği iki konu daha vardı; birincisi adli kapitülasyonların kaldırılması, ikincisi Yunanistan'dan istenen tamirat bedeli.¹⁰⁸³

Venizelos'un temsil ettiği Yunanistan'ın aklında ise tamirat bedeli sorunu vardı. Türk tarafına tamirat bedeli ödemek istemeyen Venizelos, konferansa tehdit edici bir tavırla geri dönüyordu.¹⁰⁸⁴

İkinci dönem Lozan Konferansı, 23 Nisan 1923 Pazartesi günü saat 17.00'da, Birinci Lozan Konferansı'nın toplandığı aynı yerde, Ouchy'de, Şato Otelinde açılmıştır. İkinci konferans birincisinin devamı olduğu için tören yapılmamıştır.¹⁰⁸⁵ İlk dönem Lozan'da "komisyon" diye geçen oturumlar ikinci dönemde adını "komite"ye bırakmıştır.¹⁰⁸⁶ İkinci dönem konferansta alt komisyon oluşturulmayacak, komiteler antlaşma projesi üzerinde madde madde çalışacaktı.¹⁰⁸⁷ Konferans böylelikle kararlarını daha çabuk alabilecek ve verimli olabilecekti.¹⁰⁸⁸

23 Nisan'da Rumbold'un başkanlığında başlayan konferansta,¹⁰⁸⁹ üç komite kurulmasına karar verilmiştir. Birinci komite henüz çözümlenmemiş kimi ülke sorunlarına ve yabancılara karşı uygulanacak adli rejim konusuna bakacaktı. Bu komitenin başkanlığını Rumbold üstlenmiştir. İkinci Komite maliye ve sağlık sorunlarıyla ilgilenecekti. Bu komitenin başkanlığını Pelle

¹⁰⁷⁹ Karacan, *Lozan*, 272.

¹⁰⁸⁰ Sonyel, *Gizli Belgelerle*, 342.

¹⁰⁸¹ Ebru Gür, *Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006, 185.

¹⁰⁸² Gür, *Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları*, 187.

¹⁰⁸³ Akyol, *Bilinmeyen Lozan*, 259.

¹⁰⁸⁴ Sonyel, *Gizli Belgelerle*, 85.

¹⁰⁸⁵ Karacan, *Lozan*, 269.

¹⁰⁸⁶ Gür, *Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları*, 188.

¹⁰⁸⁷ Karacan, *Lozan*, 270.

¹⁰⁸⁸ Tağmat, *Lozan Konferansı'nda*, 226.

¹⁰⁸⁹ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 195,196.

üstlenmiştir. Üçüncü komite ekonomik sorunlarla ilgilenecekti. Bu komitenin başkanlığını Montagna üstlenmiştir.¹⁰⁹⁰

İkinci dönem Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde de ilk dönemdeki gibi Konferans'ı açış konuşmaları yapılmıştır. İlk konuşmayı Rumbold yapmıştır. Rumbold konuşmasında artık barışa ulaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Fransız delege Pelle ve İtalyan delege Montagna da Rumbold ile aynı yönde görüş bildirmişlerdir.¹⁰⁹¹ Böylece ikinci dönem Lozan Konferansı 24 Nisan 1923'te çalışmalarına başlamıştır.

Lozan Barış Konferansı'nda ikinci dönem çalışmaları taslak antlaşmanın madde madde görüşülmesiyle geçecekti. 8 Mart 1922'de TBMM Hükümeti, İtilaf Devletlerinin 31 Ocak tarihli antlaşma projesine karşılık tekliflerini bildirdiği zaman, antlaşmanın, üzerlerinde anlaşılmış ve anlaşılmamış mesele ve maddelerinin genel durumu şöyleydi:

*“Türk karşı projesi 28 siyasi maddenin 14'üne, 25 mali maddenin 23'üne –iki ek ile birinci ekin açıklama notası bunların içindeydi- sağlık işlerine ait 5 maddenin 3'üne, 9 genel maddenin 7'sine ilişkin değişiklikler ve karşılık teklifler ileri sürmüştür. İktisadi bölümün 45 maddesi, olduğu gibi, antlaşmanın yapılmasından sonra görüşülmek üzere ileriye bırakılmıştır. Demek ki asıl antlaşmanın 160 maddesinden 92'si yeniden görüşülmeye ihtiyaç gösteriyor, diğer taraftan ayrıca 3 madde teklif ediliyordu. Boğazlar ve Trakya sınırları sözleşmeleri, bu son antlaşmaya ilave edilen önemli bir madde dışında, Türk karşı projesinde olduğu gibi bırakılmıştı.”*¹⁰⁹²

İkinci dönem Lozan Konferansı'nda Türk tarafını zorlayacak konulardan biri de adli kapitülasyonlar olmuştur. İtilaf Devletleri Türkiye'de adli idarenin iyileştirilmesi için en azından 5 yıl süreyle Türkiye'de hukukçulardan oluşan bir heyetin bulunmasını istiyorlardı. Böylece İtilaf Devletleri kendi uyruğuna tabi olan kişilerin hukuk işlemlerini yine kendileri yürütmek istiyorlardı.¹⁰⁹³ Lozan Barış Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönemde Curzon'un Lordlar Kamarası'nda yaptığı konuşma da bunu doğrulamıştır. Aslında Curzon'a göre kapitülasyonlar kaldırılmıştı. Fakat Türk mahkemelerinde ve emniyet hizmetlerinde yabancıların temel hukukunu koruyan bir sistemin kabul edilmesi gerekiyordu.¹⁰⁹⁴ İsmet Paşa ikinci dönem konferansta kapitülasyonların tamamının kaldırılmasını isteyecek ve bunun için büyük bir mücadele verecekken İtilaf Devletleri kapitülasyonların kaldırılmasını bile Barış Antlaşmasının imzalanmasına bağlayacaklardı. Çünkü İtilaf Devletlerinin kapitülasyonlar

¹⁰⁹⁰ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 160.

¹⁰⁹¹ Karacan, *Lozan*, 270-273.

¹⁰⁹² Karacan, *Lozan*, 397.

¹⁰⁹³ İnönü, *Hatıralar*, 400-401.

¹⁰⁹⁴ Budak, 99 *Soruda Lozan*, 67.

konusundaki anlayışlarına göre kapitülasyonların kökü çok eskiye dayanıyordu bu nedenle kapitülasyonlar ancak yeni bir anlaşma ile sona erdirilebilirdi. Kısacası İtilaf Devletleri kapitülasyonları başka bir isim altında sürdürmeye devam etmek istiyorlardı. İkinci dönem Lozan Konferansı'nda yoğun müzakere sürecine sahne olacak konulardan biri de “genel af” konusu olacaktır. İtilaf Devletleri genel af beyannamesi ile savaş sırasında Türkiye’den çıkmış olan kimselerin, özellikle azınlıkların tekrar yerlerine dönüp yaşamalarını istemişlerdir. Türk tarafının bu konuya bir itirazı olmamakla birlikte ilan edilecek affın hıyaneti teşvik etmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Türk tarafı bu çerçevede ülkeye zarar veren kimseleri geri almak istememiştir. Bu konudaki tartışmalar konferansın son gününe kadar sürmüştür.¹⁰⁹⁵

İkinci Dönem Lozan Konferansı'nda, Birinci Komite, çalışmalarına 24 Nisan 1923 tarihinde başlamıştır. Rumbold görüşmelere taslak antlaşmadaki birinci maddenin geçilip ikinci maddeyle başlanmasını teklif etmiştir. Rumbold'un geçtiği birinci madde barışın habercisiydi; söz konusu maddede Lozan Antlaşmasının yürürlüğe konması tarihinden itibaren bu antlaşmayı imzalayan devletler ve tebaaları arasında barışın kesinlikle yerleşeceği belirtilmiştir.¹⁰⁹⁶ Bu birinci maddenin sağlanması için konferansın 24 Temmuz 1923 tarihine kadar çalışması gerekmiştir.

5.1. Doğu Trakya Sınırı Konusunda Yeni Bir Yaklaşım: Thalweg Çizgisi (Hattı)

Trakya konusunda konferansa ara verilen dönem içerisinde bir gelişme yaşanmıştır: 8 Mart 1922'de İsmet Paşa İtilaf Devletlerine bir mektup göndermiştir. İsmet Paşa söz konusu mektubunda öncelikle konferansın kesinti döneminde yaşananları özetlemiş ve İtilaf Devletlerinin Türk tarafına sunduğu Antlaşma tasarısında ve buna ekli Sözleşmeler tasarılarında TBMM Hükümetinin yapılmasını teklif ettiği değişiklikleri sıralamıştır. Söz konusu mektubunda İsmet Paşa Doğu Trakya sınırının, Meriç'in sol kıyısı değil de, Meriç'in başlıca akım yolunun Thalweg çizgisi olması gerektiğini belirtmiştir. İsmet Paşa bu isteğin sınırların saptanmasında genellikle geçerli sayılan ilkelere uygun olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹⁷

Bu noktada “Thalweg” teriminin daha iyi anlaşılması için nehirlerin sınır olarak kabul edilmeleri durumunda ne şekilde yöntemler benimsendiğine bakmakta fayda vardır. Bu çerçevede nehirlerin iki kıyısından birisi seçilebileceği gibi, nehrin tam ortasından geçen varsayımsal bir çizgi de sınır olarak kabul edilebilir. Bunların dışında uygulamada başvuru

¹⁰⁹⁵ İnönü, *Hatıralar*, 405.

¹⁰⁹⁶ Karacan, *Lozan*, 278

¹⁰⁹⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım, Cilt IV, (1 Şubat- 22 Nisan 1923 Görüşmelerine İlişkin Belgeler)*, 23.

bir diğer yöntem, İsmet Paşa'nın da mektubunda belirttiği Thalweg çizgisi yöntemidir.¹⁰⁹⁸ Nehirlerde sınır uluslararası hukuk kurallarına göre, dört türlü tespit edilmektedir; bunlardan biri de Thalweg sınırıdır. Thalweg, ırmağın yatağının, en derin yerinin ortasından geçen çizgidir. Bu çizgi, orta çizgisinden daha sabittir. Bu sebeple 1913 Osmanlı-Bulgar anlaşması bunu kabul etmiştir.¹⁰⁹⁹

24 Nisan 1923 tarihinde oturumlarına başlayan Birinci Komite ilk konu başlığı olarak Meriç sınırını seçmiştir. Bu konu İsmet Paşa'nın 8 Mart 1922 tarihinde sunduğu Türk karşı teklifinin 2nci maddesinde yer almaktaydı. Oturuma katılan temsilciler, batı sınırının Meriç olması gereği üzerinde anlaştıklarından, sınırın tam olarak Meriç'in neresinden geçeceğini belirleme tartışmasına başlamışlardır. Bu toplantıda ilk sözü İngiltere Temsilcisi Rumbold almış ve İsmet Paşa'nın "Meriç'in sol kıyısına kadar" cümlesi yerine "Meriç'in başlıca akım yolunun Thalweg çizgisi" olması gerektiği yönündeki görüşünü diğer temsilcilere hatırlatmıştır.¹¹⁰⁰

Rumbold yukarıda belirtilen hatırlatmayı yaptıktan sonra Thalweg Sınırının sakıncalarını anlatan bir konuşma yapmıştır.¹¹⁰¹ Rumbold Meriç Nehri yatağının sık sık değişmesi nedeniyle Thalweg'in tespitinin çok zor olacağını, bunun sürekli değişen bir sınır anlamına geldiğini belirtmiştir. Rumbold sınırın Thalweg'e göre tanımlanması halinde, değişmelere bağımlı kalan bir sınırın elde edileceğini, bunun sonucu olarak da, uygulamada, özellikle balık avcılığı konusunda güçlükler yaşanacağını belirtmiştir. Thalweg'in yaratacağı başka bir güçlüğü daha örnekleyen Rumbold Thalweg çizgisinin kimi yerlerde sağ kıyıdaki demiryolunun iki ya da üç metre ötesinde bulunabileceğini bu nedenlerle, İtilaf Devletlerinin tasarılarındaki ilk metni olduğu gibi tutmak istediklerini belirtmiştir.¹¹⁰²

24 Nisan tarihli oturumda İtilaf Devletlerinin iddialarına yanıt veren İsmet Paşa, akım yolunun sınır olarak kabul edildiği tüm nehirlerde Thalweg'e başvurulduğunu, Thalweg'in yer değiştirmesi durumunda kıyıların da yer değiştirdiğini bu nedenle her iki tanımın da aynı üstünlük ve aynı sakıncalarının olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede 31 Ocak 1922 tarihli taslak antlaşmadaki tanımın olumsuz yönüne değinen İsmet Paşa bu tanımın, Meriç kıyısındaki Türk köylerinin nehir sularından yararlanma olanağından yoksun kalmaları sonucunu doğurduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa Thalweg'i teklif etmekle, özellikle, Meriç nehrinin her iki ülke tarafından ortaklaşa kullanılması gerekeceğini belirtmek istediğini vurgulamıştır. İsmet Paşa Thalweg'in her noktada nereden geçtiğini saptamanın da gerekli olmayabileceğini sözlerine

¹⁰⁹⁸ Özersay, Lozan Barış Antlaşmasının Siyasal Hükümleri, 125.

¹⁰⁹⁹ Bilisel, Lozan Cilt 2, 204.

¹¹⁰⁰ Meray, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I, Konferansın İkinci Dönemine İlişkin Tutanaklar İle Belgeler, (23 Nisan- 24 Temmuz 1923), 3.

¹¹⁰¹ Bilisel, Lozan, Cilt 2, 205.

¹¹⁰² Meray, Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I, 3,4. Karacan, Lozan, 279.

eklemiştir.¹¹⁰³ İsmet Paşa aslında Thalweg hattının teorik olarak daha ayırıcı bir hat oluşturduğunu belirtmiştir.¹¹⁰⁴

İtilaf Devletlerinin görüşlerine katılan Yunan Temsilci Caclamanoş; Önceki görüşmelerde Meriç'in sol sahilinin kabul edildiğini, o zaman Türk tarafının itirazda bulunmadığını bu nedenle tespit edilen kararlarda kalınması gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁰⁵

Thalweg sınırı, avantajları ve dezavantajlarının yanı sıra daha önce tarafların sunduğu notaların özüne zarar verip vermediği bakımından da ele alınmıştır. Rumbold, sınırı, Meriç'in sol kıyısı olarak saptamakla, Konferansın, değişmez bir sınır çizmek istediğini, fakat İsmet Paşa'nın şimdiki isteminin esaslı bir değişikliğe yol açacağını; bu nedenle Türk tarafının isteminin kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Rumbold bu düşüncesini dile getirirken daha önce verilmiş notalara da değinmiş 4 Şubat notasında belirtilmemiş ve üzerinde daha önce anlaşmaya varılmış toprak sorunlarına ilişkin hükümlerde İtilaf Devletlerinin esaslı bir değişiklik yapmaya yönelmiş herhangi bir teklifi tartışma konusu yapmak istemediklerini belirtmiştir. İsmet Paşa her ne kadar 8 Mart tarihli mektubunda Thalweg söylemini ilk kez dile getirirse de İtilaf Devletleri söz konusu mektupta belirtilenleri tartışmaya açacaklarını fakat karar almak bakımından özgür olduklarını belirtmişlerdir.¹¹⁰⁶

Rumbold'un tersi bir görüş bildiren İsmet Paşa Türk teklifinin, Andlaşma tasarısına esaslı bir değişiklik getirmediğini, daha önceden verilmiş notaların da özüne aykırı düşmediğini belirtmiştir. İsmet Paşa kendi teklifiyle Türkiye ve Yunanistan'ın Meriç'in sularından eşit olarak yararlanacağını ve ileride, iki ülke arasında doğabilecek her türlü güçlüğü kalkacağını bunun tersi durumda çok ağır sakıncaların ortaya çıkacağını belirtmiştir.

Konuya farklı bir boyut getiren General Pelle sol sahilin bir komisyon tarafından tayin edileceğini, komisyonun tayin edeceği sınırın kesin olacağı için sahilin ara sıra değişmesinin önemi olmayacağını belirtmiştir.¹¹⁰⁷

General Pelle'den sonra söz alan Venizelos Nehir sularının iki ülke tarafından nasıl kullanılacağından daha çok sınırın nasıl olması gerektiğine önem vermiştir. Venizelos tüm tarafların aradığı şeyin sabit bir sınır bulmak olduğunu, oysa Thalweg'in sabit olmadığını belirtmiştir. Taslak antlaşmada yer alan "Meriç'in sol sahili" ibaresinin belirli bir sınır yarattığını, bu nedenle sınırın tayin noktasının bu ibare olması gerektiğini belirtmiştir.

¹¹⁰³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 5.

¹¹⁰⁴ Karacan, *Lozan*, 279. Bilsel, *Lozan Cilt 2*, 205.

¹¹⁰⁵ Karacan, *Lozan*, 279.

¹¹⁰⁶ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 4.

¹¹⁰⁷ Karacan, *Lozan*, 280.

Venizelos bu suyun Yunan tarafına 10 metre çekilmesi durumunda, bu on metre boş toprağın Türklerin olacağını belirtmiştir.¹¹⁰⁸

İsmet Paşa'ya göre ise asıl sorun nehir sularının kullanılmasıydı. Venizelos ise Türkiye'nin bu suları kullanma hakkını tanıdığını ve bu yönde özel hükümlerin öngörülebileceğini belirtmiştir. Bu yanıtı dayanan İsmet Paşa Yunanistan'ın nehrin sularını kendi yararına tekel altına almak niyeti yoksa uygulama bakımından, sınır olarak Thalweg çizgisi (Hattı)'nin kabul edildiğini belirtmiştir.¹¹⁰⁹ İsmet Paşa böyle sürekli değişen bir sınıra sınır denmeyeceğini belirtmiştir. İsmet Paşa ne toprak kaybetmek, ne de toprak kazanmak istiyordu. İsmet Paşa Türkiye ve Yunanistan arasında kavgaya yol vermeyecek tek yolun Thalweg çözümü olduğunu çünkü suların her iki tarafa ait olacağını belirtmiştir. İsmet Paşa Türkiye'nin tarımı için suya ihtiyaç olduğunu, Thalweg hattıyla her iki ülkenin de sulardan faydalanacağını belirtmiştir.¹¹¹⁰

General Pelle'ye katılan Fromageot, Thalweg'in başka bir dezavantajlı yönüne değinmiş; Thalweg'i saptamak için, her yıl birçok kez, sondalama komisyonlarının çalıştırılması gerekeceğini belirtmiştir. Fromageot bunun yanı sıra bir akarsuyun yer değiştirmesi sonucunda kurumuş toprak yüzölçümünün büyümesi sonucunda, Devletin egemenliğinin de, böylece meydana gelen toprak parçasına yayılacağını vurgulamıştır.¹¹¹¹

Meriç nehrinin tam olarak neresinin sınır kabul edileceği sorunu, 26 Haziran 1923'te yapılan toplantıda netleşmiştir. Bu toplantıda Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınır çizgisinin Meriç'in akım yolu ile saptanan kesiminin, bu nehrin başlıca kolunu izlemesi gerekeceği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Alt-komite bu görüşe katılmakla birlikte, bir nehrin ya da ırmağın kıyılarıyla değil de akım yollarıyla tanımlanan sınırlar bakımından, antlaşmada kullanılacak "akım yolu" ifadesini detaylı şekilde tanımlama gereği duymuştur.¹¹¹²

26 Haziran toplantısının bir özelliği de Karaağaç'taki halkın durumunun belirlenmesi olmuştur. Bu toplantıda Yunan tarafı Türk tarafına Karaağaç konusunda bir teklif getirmiştir: Bu teklife göre Karaağaç'taki halk nüfus mübadelesinden bağışık tutulmuştur. Bununla birlikte bu halktan göç etmek isteyenler, bu isteklerini barış antlaşmasının yürürlüğe girmesinden itibaren 6 ay içinde açıklamaları koşuluyla, nüfus mübadelesi hükümlerinden yararlanabilmelidirler. İsmet Paşa Yunan tarafının tekliflerini incelemeyi kabul ettiğini, ancak, bunun yapılan teklifi kabul ettiği anlamına gelmediğini belirtmiştir.

¹¹⁰⁸ Karacan, *Lozan*, 280.

¹¹⁰⁹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 5,6.

¹¹¹⁰ Karacan, *Lozan*, 280.

¹¹¹¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 5,6.

¹¹¹² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 174.

26 Haziran 1923'te taraflarca şekillendirilen Trakya sınırı konusu, 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzalanan uluslararası metinler çerçevesinde, Lozan Barış Antlaşması'nın Ülkeye İlişkin Hükümler başlığı altında yer almıştır. Buna göre, Karadeniz'den Ege Denizi'ne kadar Türkiye'nin sınırları şu şekilde belirlenmiştir:

“Bulgaristan'la olan sınır, Rezvaya'nın denize döküldüğü yerden, Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarının birleştikleri noktada, Meriç'e kadar olacaktır. Yunanistan'la olan sınır ise, Türk-Bulgar sınırının sona erdiği yerden Arda ve Meriç'in birleştiği yere kadar Meriç'in akım yolu; buradan Arda'nın kaynağına doğru saptanacak bir noktaya kadar Arda'nın akım yolu olacaktır. Bahse konu noktadan, Bosna Köy'ün 1km uzaklığında bulunan bir noktaya kadar, burası Türkiye'de kalacak şekilde belirlenen düz bir çizgi çizilecektir. Buradan Ege Denizi'ne kadar olan kısımda ise Meriç'in akım yolu sınırı oluşturacaktır. Aynı madde uyarınca, Çörek Köy nüfusunun çoğunluğunun Türk ya da Yunan olmasına bağlı olarak, belirlenen bir komisyon tarafından Türkiye ya da Yunanistan'a verilecektir. Antlaşmanın 5. Maddesi uyarınca Türk-Yunan sınırını arazi üzerinde çizmekle görevli bir komisyon kurulacaktır. Bu komisyon, Türkiye ve Yunanistan'dan birer temsilciye ek olarak, bu ikisinin seçeceği üçüncü bir devlet uyruklu bir başkandan oluşacaktır. Komisyon kararları, oyçokluğu ile alınacak ve taraflar bakımından bağlayıcı olacaktır.

Barış Antlaşması'nın 6. Maddesi, çizilen Trakya sınırını daha net hale getirmek ve karışıklıkları önlemek üzere, “akım yolu” ifadesini tanımlamaktadır. Buna göre akım yolu, ulaşım elverişli olmayan nehirlerde akarsuyun ya da ana kolunun ortay çizgisi, ulaşım elverişli nehirlerde ise ana gidiş-geliş yolunun ortay çizgisi anlamında kullanılmıştır. Fakat akım yolunda ya da gidiş-geliş yolunda değişiklikler olması halinde, sınır çizgisinin değişip değişmeyeceğine Sınırlandırma Komisyonu karar verecektir.

Lozan'da Trakya sınırını ilgilendiren bir diğer metin, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Trakya Sınırına İlişkin Sözleşme'dir. Bu Sözleşmenin 1. Maddesi uyarınca, *Ege Denizi'nden Karadeniz'e kadar Türkiye'yi Bulgaristan ve Yunanistan'dan ayıran sınırların her iki yanındaki topraklar, yaklaşık olarak 30km genişliğinde askerden arındırılmıştır. Askerden arındırma konusunda daha ayrıntılı kurallar 3. Maddede yer almıştır. Bölge askerden arındırılmış olmasına rağmen, 3. Madde hükümleri iç düzeni sağlamak ve sınırları gözetlemek amacıyla sınırlı sayıda jandarma, polis, gümrük memuru ve sınır bekçisine izin vermektedir. Buna göre Türkiye, Yunanistan'ın ve Bulgaristan'ın askerlikten arındırılan ülke parçaları üzerinde bulundurabilecekleri bu özel unsurların üst sınırı, sırasıyla 5.000, 2.500 ve 2.500 olarak saptanmıştır. Ayrıca, bu unsurların hava gücü bulundurma da yasaklanmıştır. Öte*

yandan, 4. Madde uyarınca tarafların bu hükümlere uyumu konusunda ortaya çıkabilecek taleplerini Milletler Cemiyeti'ne aktarmaları gerekmektedir.¹¹¹³

5.2. Karaağaç'ın Tamirat Bedeli Boyutuna Taşınması ve Yunan Dışişleri Bakanı Aleksandris'in Lozan'a Gelerek Baskı Politikası Uygulaması

Karaağaç meselesinin ikinci dönem Lozan Konferansı'nda İkinci Komite çalışmalarında Osmanlı Devlet borcunun bir parçası çerçevesinde tamirat bedeli karşılığı olarak Türkiye'ye verilmesi sürecinin anlaşılması için 31 Ocak 1922 tarihli İtilaf Devletleri Antlaşma tasarısında bu konunun nasıl yer aldığını hatırlamakta fayda vardır. Bu çerçevede söz konusu antlaşma tasarısında tamirat bedeli konusu şöyle yer almaktaydı:

*“Yunanistan ile Türkiye, 57. maddede öngörülen dönem içinde kendi uyruklarına verilmiş zararlar için, birbirlerine herhangi bir ödemede bulunmaktan, karşılıklı olarak vazgeçerler.”*¹¹¹⁴ Bu metni kabul etmeyen Türk tarafı, karşı tasarısında *“Türkiye’de Yunan ordusu ve Yunan makamlarınca verilmiş zararların onarılması, Türk Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında çözüme bağlanacaktır. Anlaşmazlık çıkarsa, Yunanistan’ın ödeyeceği paranın tutarı, hakemlik yoluyla saptanacaktır.”*¹¹¹⁵ demiştir.

Taslak Antlaşmada görüleceği üzere İtilaf Devletleri daha en baştan tamirat bedeli konusuna bir set çekmek istemişlerdir. Fakat İsmet Paşa'nın bu konunun peşini bırakmayacağı daha ilk dönem konferansın açılış konuşmasında netleşmişti. İtilaf Devletleri ve Türkiye konuya bu şekilde yaklaşırken Venizelos kendince uzlaştırıcı olarak gördüğü şöyle bir hükmü ileri sürmüştür: *“Yunanistan, Türkiye’nin, tamirat bedeli alma hakkını, ilke olarak, kabul edecek; Türkiye de Yunanistan’ın mali durumunu ve özellikle binlerce sığınanın bakımı yüzünden karşılaştığı hazine ihtiyaçlarını göz önünde tutarak zarar giderimin ödenmesinden vazgeçecektir.”*¹¹¹⁶ Ancak Venizelos’un yukarıda belirtilen isteği kabul olmamıştır.

İkinci dönem Lozan Konferansı'nda Karaağaç sorunu Birinci Komite çalışmalarında sınır düzenlemeleri çerçevesinde ele alınırken, mali ve iktisadi konuların görüşüldüğü İkinci Komite çalışmalarında Türkiye ve Yunanistan arasında tamirat bedeli konusuna dönüşmüştür.

İkinci Komite, çalışmalarına Birinci Komite ile eş zamanlı olarak 24 Nisan'da General Pelle'nin başkanlığında başlamıştır. İkinci Komitenin çalışma alanını Osmanlı Devlet Borçları (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye) oluşturmuştur. Bu çerçevede Hasan (Saka) Bey Komite'nin

¹¹¹³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler İkinci Takım Cilt II, Konferansda İmzalanan Senetler* (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923), 60-63.

¹¹¹⁴ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 278.

¹¹¹⁵ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 278.

¹¹¹⁶ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 279.

2 Mayıs 1923 günkü oturumunda masaya Karaağaç konusunu getirmiş; taslak antlaşmanın 48. maddesine göre öngörülen toprak değişiklikleri arasında, hangi andlaşmalar uyarınca yapılmış olduklarının söylenmesi güç olan değişikliklerin de olduğunu, Karaağaç'ın Yunanistan'a verilisinin bunun bir rneği olduğunu belirtmiştir. Hasan Bey Karaağaç konusunu İsmet Paşa'nın konferansın ilk döneminde ele aldığı gibi almış, bu toprak parçasının ne Türk Parlamentosunca onaylanmış, ne de Türk kamuoyunca kabul edilmiş 1915 tarihli Türk-Bulgar Andlaşması uyarınca yapılmış olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla Hasan Bey bu sözleriyle Karaağaç zerindeki Türk egemenliğinin sona ermemiş olduğunu anlatmak istemiştir. Hasan Bey Karaağaç'a ilişkin değişikliğin ancak, şimdiki Andlaşma sonucu olması gerektiğini belirtmiştir.¹¹¹⁷

Venizelos taslak antlaşmadaki 48. maddeyi Karaağaç özelinde değil Balkanlardaki bütün ülke değişikliklerini kapsayacak şekilde yorumlamıştır. Karaağaç konusunda Hasan Bey'den farklı düşünen Venizelos bu toprak parçasının Yunanistan'a şu an hazırlanmakta olan Andlaşma uyarınca değil fakat, İtilaf Devletleri'nin Batı Trakya'yı Yunanistan'a bırakmalarını öngören antlaşma uyarınca olacağını belirtmiştir.¹¹¹⁸ Venizelos bu cümlesiyle konferansın ilk döneminde Trakya sınırlarına ilişkin belirttiği görüşüne dönmüş oluyordu. Venizelos'a göre Karaağaç, Bulgaristan'dan Yunanistan'a geçmişti. Burada Venizelos İtilaf Devletleri'nin de bu konuda Yunanistan'la aynı fikirde olduğunu belirterek Konferans'ın ruhunu ilk dönem müzakerelere götürmüştür.

İtilaf Devletleri de bu konuda Venizelos ile aynı görüşü paylaşmaktaydı. General Pelle Bulgaristan'ın Batı Trakya'yı İtilaf Devletleri'ne bıraktığını dolayısıyla Karaağaç üzerinde söz söyleme hakkının, diğer bir deyişle bu bırakışın şartlarını saptamanın İtilaf Devletleri'ne ait olduğunu belirtmiştir. General Pelle bu konuda daha önce yapılmış 10 Ağustos 1920 Antlaşması ve Neuilly Antlaşması hükümleri uyarınca Yunanistan'ın mali ykm altında olmayacağını belirtmiştir. Hasan Bey ise Neuilly Andlaşmasındaki maddenin hükümleri uyarınca bile, Yunanistan'ın, Osmanlı borcundan bu toprak parçasına düşen payı üzerine almak zorunda olduğunu belirtmiştir. 2 Mayıs günkü oturumunda Yunan tarafı dayandığı argümanları sıralayarak ısrarla Yunanistan'ın Karaağaç'a ilişkin Osmanlı borçlarından pay almayacağını belirtirken Türk tarafı da kendi argümanlarına dayanarak ısrarla Karaağaç toprak parçasının, Osmanlı Devlet Borcundan kendisine düşen payı alması gerektiğini belirtmiştir.¹¹¹⁹

¹¹¹⁷ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 225.

¹¹¹⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 225.

¹¹¹⁹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 226-227.

İkinci dönem konferansta, İkinci Komite çalışmaları çerçevesinde 2 Mayıs'ta ele alınan Karaağaç meselesinden sonra Komite 18 Mayıs'a gelene kadar imtiyazlar, adli beyannameler, savaş öncesi Osmanlı borçlarının faizleri gibi konuları görüşmüştür. Konferans bu konuları görüşürken kendini ihmal edilmiş olarak düşünen Yunan tarafı İtilaf Devletlerini eleştirmeye başlamıştır. Örneğin 5 Mayıs tarihli Elefteros Tipos Gazetesi "İtilaf Devletleri bizi Lozan'a davet ettiklerinde Türk-Yunan anlaşmazlıklarını çözeceklerine dair bize söz vermişlerdi." Diyerek İtilaf Devletleri'ne verdikleri bir sözü hatırlatmıştır. Söz konusu gazete İtilaf Devletleri'nin sözlerini tutmadıklarını, kendi çıkarlarının peşine düştüklerini ve Türkiye'nin önünde sürekli geri çekilerek Yunanistan'ı geri plana attıklarını belirtmiştir. Elefteros Tipos Gazetesi Türk Yunan anlaşmazlıkları derken özellikle tamirat bedeli konusunu ön plana çıkarmış ve Yunanistan için hayati önemi olan bu konunun askıda kalmasından Yunanistan'ın son derece rahatsız olduğunu dile getirmiştir.¹¹²⁰

Türkiye ile Yunanistan arasındaki tamirat bedeli meselesi barış için ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Konu ilk dönem konferanstan beri askıdaydı ve Venizelos Türk tarafına herhangi bir ödeme yapmaktansa askeri bir çözümü tercih eden ülkesinin baskısı altındaydı. Bu baskı Yunanistan Dışişleri Bakanı Aleksandris'in Lozan'a gelmesiyle daha da artacaktı. 9 Mayıs tarihli Patris Gazetesi'nden öğrenilen bilgiye göre Yunanistan Dışişleri Bakanı Aleksandris Lozan müzakerelerinde gözlemci olmak üzere Lozan'a hareket etmiştir. Aleksandris Lozan'a gitmeden önce bir gazeteci – barış için umudunuz var mı? diye sormuştur. Aleksandris verdiği yanıtta Lozan'da barış için mücadele verildiğini belirtirken Yunan ordusuna da vurguda bulunmuştur. Bu çerçevede Aleksandris Yunanistan'ın sınırlarının bu ordu tarafından korunduğu sürece onurlu bir barış elde edileceği mesajını vermiştir. Meriç ordusunu barışın direği olarak gören Aleksandris bir basın mensubunun – Lozan'da uzun süre kalacak mısınız? sorusuna – Umuyorum ki bu seyahatim kısa süreli olacaktır yanıtını vermiştir.¹¹²¹ Aleksandris'in basın temsilcilerine verdiği yanıt incelendiğinde; arkasına Meriç ordusunun da vermiş olduğu güveni alarak, sanki aylardır süren konferansın gidişatını etkileyecek tek unsurun kendisi olduğu izlenimini vermeye çalıştığı görülmüştür.

Patris Gazetesi, Dışişleri Bakanı Aleksandris'in Lozan'a gidişini; Yunan halkının konferansın uzamasına tahammülü kalmadığı, onurlu bir barışın imzalanması için İtilaf Devletleri'ne baskı yapması konusunda Venizelos'la görüşmeye gidiyor gerekçesiyle açıklamıştır.¹¹²²

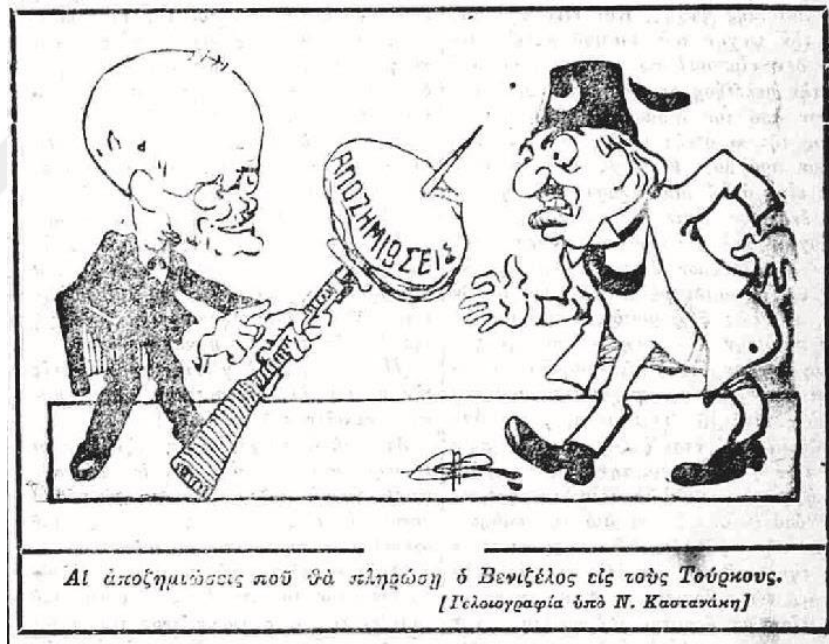
¹¹²⁰ Elefteros Tipos 5 Mayıs 1923.

¹¹²¹ Patris 9 Mayıs 1923.

¹¹²² Patris 9 Mayıs 1923.

Aleksandris 12 Mayıs'ta Lozan'a gelmiştir. Aleksandris'in Lozan'a gelmesi o kadar önemlidir ki onu havaalanında Yunan heyeti karşılamıştır. Havaalanında açıklamalarda bulunan Aleksandris müzakerelerin hızlandırılması için Lozan'a geldiğini söylemiştir. Aleksandris şimdi sanki bir kahramandır ve Lozan'da çözümlenemeyen sorunları kendisi çözecektir. Bu duygu Aleksandris'in şu sözlerine yansımıştır: "Yunanistan sorunların askıda kalmasına son verilmesi konusunda Türkiye'ye olduğu kadar İtilaf Devletleri'ne de uyarıda bulunmaya hazır."¹¹²³

Lozan'a gelen Aleksandris'in aklında tek bir konu vardır; tamirat bedeli. Patris Gazetesi'nden Gayos Grakos bu durumu, Dışişleri Bakanı Aleksandris, Türk-Yunan tamirat bedeli konusunun hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulması için bir eylem programı hazırladı açıklamasıyla okuyucusuna sunmuştur. Grakos tamirat bedeli konusunun Türk-Yunan barışının ön koşulu olduğunu, bu konuda Aleksandris ve Lozan'daki tüm Yunan heyetinin hemfikir olduğunu okuyucusuna anlatırken Aleksandris'in Lozan'a gidişinin çok önemli bir olay olduğunun bir kez daha altını çizmiştir.¹¹²⁴

Görsel 5.1. İşte Venizelos'un Türklere ödeyeceği tazminat. (Patris Gazetesi 13 Mayıs 1923)

Dışişleri Bakanı Aleksandris'in Lozan'a gelişi Venizelos'a güç vermiştir. Bu gücü bir karikatürle resmeden Patris Gazetesi'nde Venizelos silahının ucuna "tazminat bedeli" yazmıştır. Karikatürün altında işte Venizelos'un Türklere ödeyeceği tazminat yazmaktadır.¹¹²⁵

¹¹²³ Patris 13 Mayıs 1923.

¹¹²⁴ Patris 13 Mayıs 1923.

¹¹²⁵ Patris 13 Mayıs 1923.

Yunanistan Dışışleri Bakanı Aleksandris'in Lozan'a gidiş sebeplerinden biri de Venizelos'un özel yetkisini tamamlamaktır; Venizelos ülkesini Lozan'dan önceki konferanslarda hep Başbakan olarak temsil etmişti.¹¹²⁶ Lozan'da ise sadece İhtilal Komitesi'nin verdiği yetkiyle ülkesini sade bir memur olarak temsil ediyordu. Aleksandris Dışışleri Bakanı sıfatıyla bir anlamda Venizelos'un bu ünvan boşluğunu doldurmaya gidiyordu. Venizelos'un kendi inisiyatifiyle karar alamadığı konularda Aleksandris yardımcı olacaktı. Bu durumu Patris Gazetesi'nden Georgios Ventiris "Aleksandris Lozan'a Venizelos'un yetkisizliğini de kapatmak için gidiyor" başlıklı yazısında kaleme almıştır. Ventiris'in yazısında; Venizelos'un Yunanistan'ın aktif siyasi hayatında olmayışının etkisi görülmüştür. Ventiris Venizelos'un hükümetin bir üyesi olmadığı ve Yunanistan'ın aktif siyasi dünyasına ait olmadığı için başkalarının sorumlu olacağı konuda Venizelos'un sorumluluk almak istemediğini belirtmiştir. Fakat Ventiris burada Venizelist görüşünü de belirtmekten geri durmamış ve "eylem duygusu gerçek siyaset adamlarında sorumluluk duygusuyla yakından ilgilidir. Bu nedenle Aleksandris'in Lozan'da bulunması gerekli ve yerindedir" anlayışıyla okuyucu kitlesine Aleksandris'in Venizelos'un yetkisizliğini tamamlamak için gittiğini açıklamıştır.¹¹²⁷

Mayıs 1923'te, tamirat bedeli konusunda neler olacağı belirsizliğini korurken Yunan basınında ne olursa olsun Yunanistan'ın tamirat bedeli ödeyemeyeceği haberleri sıklıkla yer almıştır. Patris Gazetesi'nden Gayos Grakos 15 Mayıs tarihli yazısında öncelikle Yunan parasının değer kaybettiğinden bahsederek Yunanistan'ın çöken ekonomisini ön plana çıkarmıştır. Grakos yazısının devamında Yunanistan'ın iki Yunanistan'ı kaybettiğini; bunlardan birinin Trakya toprakları diğerinin ise Küçük Asya olduğunu vurgulamıştır. Grakos Yunanistan'ın zaten Trakya'yı kaybettiğini bir de bunun üzerine tamirat bedeli ödeyemeyeceğini belirtmiştir. Grakos yazısında Kemal'in¹¹²⁸ Trakya'nın sol yakasına el koyduğunu Yunanistan'dan daha fazla fedakârlık beklenmemesi gerektiğini de belirtmiştir.¹¹²⁹

Karaağaç konusu 2 Mayıs'ta konferansın gündeminde Osmanlı Borçları çerçevesinde ele alınmıştır. 18 Mayıs'ta Venizelos Karaağaç'ı Türk tarafına bırakabileceği niyetini İtilaf Devletleri'ne sezdirince bu konu 19 Mayıs oturumunda tamirat bedeli boyutuna daha rahat taşınmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki tamirat bedeli konusu askıda kaldıkça, barış tehlikeli bir noktaya taşınıyordu ve İtilaf Devletleri de bu durumun farkındaydılar. İtilaf Devletleri söz konusu anlaşmazlığı çözüme kavuşturmak için, 19 Mayıs 1923'te konferans dışı

¹¹²⁶ Özşür "Lozan'a Giden Süreçte, 230.

¹¹²⁷ Patris 13 Mayıs 1923.

¹¹²⁸ Yunan basını Mustafa Kemal Paşa demek yerine Kemal demeyi tercih etmiştir. Böyle bir tabirle Mustafa Kemal Paşa küçümsenmek istenmiştir.

¹¹²⁹ Patris 15 Mayıs 1923.

bir ortamda yeni bir teklif sunarak İsmet Paşa ve Venizelos'tan bu teklif çerçevesinde uzlaşmalarını istemişlerdir. İtilaf Devletleri'nin yaptığı söz konusu teklif şöyledir: *“Türkiye, Yunanistan'dan parasal bir zarar giderim ödenmesinden, uygulama bakımından, vazgeçecektir. Yunanistan da, kendi bakımından, Türkiye'ye Karaağaç kasabası ile demiryolunu garını ve bunlara bitişik toprak parçalarını bırakmaya razı olacaktır.”*¹¹³⁰

İtilaf Devletleri'nin yukarıdaki öneriyi yaptıkları dönemde kapitülasyonlar meselesi artık Türk tarafının istediği şekle konmuştu. Birinci Komite birçok sorunu gidermiş, işlerin sonuna yaklaşmıştı. İsmet Paşa ve Venizelos her ne kadar İtilaf Devletleri'nin Karaağaç'ı tamirat bedeli olarak Türkiye'ye bırakan önerisini kendi hükümetlerine bildireceklerini söyleseler de arka planda, Yunan tarafı tamirat bedeli için İtilaf Devletleri'ni sıkıştırmaya başlamıştı. Venizelos konferansı bırakıp gidecek noktaya gelmişti. Yunan tarafı Meriç boyunda yığınak yapıyordu. Artık tamirat bedeli konferansta ön plana çıkmaya başlamıştı. Bu çerçevede Venizelos'un bütün korkusu Türkiye ile İtilaf Devletleri arasındaki önemli sorunların çözülünerek tamirat bedeli işinin en sonraya kalmasıydı. Venizelos diğer tüm sorunların çözüme kavuşturularak yalnız tamirat bedeli konusunun askıda kalmasını istemiyordu. Çünkü Venizelos böylesi bir durumda Yunanistan'ın İtilaf Devletleri tarafından Türkiye karşısında yalnız bırakılabileceğinden endişeleniyordu.¹¹³¹

Tamirat bedelinin çözüme kavuşturulmasını isteyen Venizelos bu konunun müzakere sürecine dahil edilmesi için Pelle ile görüşmüştür. Venizelos için tamirat bedeli konusunu çözmede üç yol vardı. Bu üç çözüm yolu Elefteros Tipos Gazetesi'nin 24 Mayıs tarihli sayısına şöyle yansımıştır:

1. Türkiye Yunanistan'dan tamirat bedeli istemekten vazgeçsin ve bu konu Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine kalsın.
2. Türkiye ile Yunanistan bu konu için bir daha savaşsın.
3. Karaağaç tamirat bedeli olarak verilsin.¹¹³²

Venizelos tamirat bedeli konusunda, İtilaf Devletleri'ne çözüm önerileri sunarken Embros Gazetesi'nde çıkan haberde tamirat bedeli sorununun çözümünün belirsiz bir zamana bırakılamayacağı, bu sorunun çözümü için gerekli adımların atılmaması durumunda Yunan Heyetinin Lozan'dan ayrılacağı belirtilmiştir.¹¹³³

¹¹³⁰ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 279.

¹¹³¹ Karacan, *Lozan*, 382.

¹¹³² Elefteros Tipos 24 Mayıs 1923.

¹¹³³ Embros 24 Mayıs 1923.

Tamirat bedeli konusunda Lozan'da İtilaf Devletleri'ni çözüm bulmaları için sıkıştıran tek kişi Venizelos değildi. Dışişleri Bakanı Aleksandris de İtilaf Devletleri temsilcilerini ziyaret ediyordu. 24 Mayıs tarihli Embros Gazetesi'nden öğrenildiğine göre Aleksandris öncelikle diğer Yunan temsilcileriyle görüşmüş sonrasında Pelle'yi ziyaret ederek tamirat bedeli konusunun bir an önce müzakerelere dahil edilmesini istemiştir. Embros Gazetesi bu haberi yaparken okuyucu kitlesine Aleksandris'in Kıralın ve Hükümetin tam desteğine sahip olduğunu da belirtmiştir. Bu açıklama Yunan kamuoyuna güven aşılama için yapılmıştır.¹¹³⁴

Venizelos her ne kadar Maliye Komisyonlarının bir an önce toplanmasını istese de Konferansa çağıran Devletlerin temsilcileri, öncelikle iki hükümetin kendi aralarında bir uzlaşmaya varmaları gerektiğini, sonrasında komitenin resmi olarak toplanabileceğini belirtmişlerdir. İtilaf Devletleri tamirat bedeli konusuna başlarken aslında akıllarında bu konuda anlaşmazlığa düşmüş Türkiye ve Yunanistan'ın maddi durumları nedeniyle ödeme yapamayacakları, bu nedenle, tamirat bedelinin silinip geçilmesi gerektiği vardı.¹¹³⁵

Yukarıda anlatılanlardan çıkarılan sonuç şudur ki; tamirat bedeli konusunda İtilaf Devletleri de arada kalmışlardı. İtilaf Devletleri bir taraftan Türkiye'ye karşı Yunanistan'ın tamirat bedeli ödemesi prensibini kabul etmişlerdi, diğer taraftan Yunanistan'ın kesin reddi karşısında konuya nasıl şekil vereceklerini bilemiyorlardı.

İtilaf Devletleri'nin tamirat bedeli konusunda ikilemde kaldıkları bu dönemde Yunan basını da bu sorunun bir türlü çözüme ulaşamamasından İtilaf Devletleri'ni sorumlu tutmaktaydı. 21 Mayıs tarihli Patris Gazetesi İtilaf Devletleri'nin Türklerin akıllarının başlarına gelmesini sağlamaktansa Yunanistan'a ılımlı olmayı tavsiye ettiklerini belirtmiştir. Patris Gazetesi; barışı imkânsız hale getiren ve uzlaşmazlığın sınırlarını zorlayan tarafın aslında Türkiye olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu gazete İtilaf Devletleri'nin ılımlı çalışma yönündeki görüşlerine katıldığını hatta ılımlı çalışma olmadan müzakerelerin çıkmaza gireceğini kabul ederken İtilaf Devletleri'nin izledikleri yanlış politikaları Yunanistan'ın protesto ettiğini belirtmiştir. Söz konusu gazete Yunanistan'ın konferans çalışmalarında ölçülü davrandığını fakat İtilaf Devletleri'nin kendi sorumluluklarını hatırlamadıklarını vurgulamıştır. Patris İtilaf Devletlerini bu şekilde eleştirdikten sonra şu iki noktayı vurgulamıştır:

1. Yunanistan tamirat bedelini ödemek zorunda değil,

¹¹³⁴ Embros 24 Mayıs 1923.

¹¹³⁵ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 279,280.

2. Yunanistan kendisini kaçınılmaz bir ekonomik çöküşe mahkûm edecek bekleyişi kabul edemez. Bu sorunun askıda kalması demek Yunanistan'ın ekonomik çöküşe mahkûm olması demektir.¹¹³⁶

Patris Gazetesi Yunanistan'ın yumuşak karnı olan iki noktayı bu şekilde belirttikten sonra İtilaf Devletleri'ne "İtilaf Devletleri bu iki noktayı bilerek hareket etmelidirler. Türkiye'ye sonsuza kadar oynayamayacağını ve pazarlık yapamayacağını göstermelidirler" diye seslenmiştir.¹¹³⁷

Tamirat bedeli konusunda İsmet Paşa üçlü bir baskı altındaydı; Yunanistan, İtilaf Devletleri ve TBMM. Rauf Bey 23 Mayıs'ta çektiği telgrafta "*Karaağaç'a mukabil ta'mirat bedelinden sarf-ı nazar edemeyiz.*"¹¹³⁸ demiştir. Bunun yanı sıra Rauf Bey, bu konunun bir başka boyutunu da gündeme getirmiştir. Bu çerçevede Rauf Bey, tamirat bedeli konusunda İtilaf Devletleri Yunanistan'ı korursa, Türkiye de İtilaf Devletlerine tazminat ödemeyecektir görüşünü İsmet Paşa'ya bildirmiştir. Bundan sonrasını Demirci şöyle anlatır: "*İsmet Paşa Ankara'ya gönderdiği yanıtta, Karaağaç önerisinin kabul edilmesini talep etmiş ve hükümetin çizdiği çerçevede barışın sağlanmayacağına olan inancını da ifade etmiştir. İsmet Paşa'nın telgrafından sonra Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu toplantısında, Türkiye'nin hangi şartlarda tamirat bedeli konusunda fedakârlıkta bulunacağı görüşülmüştür. Bu çerçevede kamu borçları faizleri, işgal altındaki bölgelerin erken boşaltılması, adli rejim ve müttefik şirketlerin ödemeleri gibi konuların da tamirat bedeli konusuyla birlikte gündeme getirilmesine ve ancak bu konuların Türkiye'nin lehine halledileceği konusunda güvence verilmesi koşuluyla tazminatlar konusunda bir fedakârlıkta bulunulabileceğine karar verilmiştir.*"¹¹³⁹

Türk tarafında Karaağaç konusunda yukarıda belirtilen gelişmeler yaşanırken Venizelos 24 Mayıs'ta, tamirat bedelinin askıda kalması durumunda Lozan'ı terkedeceğini belirtmiştir. Rumbold Venizelos'un bu yaklaşımının Yunanistan için kötü sonuçlar doğuracağını belirtmiştir.¹¹⁴⁰

Tamirat bedeli konusunda hem Türk hem de Yunan tarafının kararlı olduğunu gören İtilaf Devletleri, Türkiye'nin Yunanistan'dan tamirat bedeli istememesi için kendilerinin fedakârlık yaptıklarını düşündükleri bir konuyu öne sürmüşlerdir; İtilaf Devletleri'nin kendi uyruklarına verilen zarardan dolayı Türkiye'den istedikleri tazminat. Bu tazminat bedeli 31 Ocak Antlaşma tasarısında 15 milyon altın Osmanlı lirası olarak gösterilmişti. Şimdi İtilaf Devletleri

¹¹³⁶ Patris 21 Mayıs 1923.

¹¹³⁷ Patris 21 Mayıs 1923.

¹¹³⁸ Bilal Şimşir, "*Lozan Telgrafları II Şubat- Ağustos 1923*", Ankara: TTK, 1994, 338.

¹¹³⁹ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 207-208.

¹¹⁴⁰ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 207-208.

Temsilcileri İsmet Paşa'ya bunu karşılamaya yeter anlayışıyla biz kendi tazminat isteğimizden vazgeçtik siz de Yunanistan'dan tamirat bedeli istemekten vazgeçin anlayışıyla yaklaşmışlardır.¹¹⁴¹

İtilaf Devletleri aslında Yunan tarafının Türk topraklarına verdikleri zararın büyüklüğünün farkındaydılar. Bu çerçevede Rumbold, Yunan ordusunun çekilişi sırasında Türk topraklarına ne kadar büyük zarar verdiğini kabul etmiştir. Bu kabul edişi ise İngiltere'nin, Anadolu'daki yıkıntıları ve insani kayıpları görerek, İtilaf Devletlerinin, Antlaşmada Türkiye'ye geniş ödünlerde bulunmaya razı olduklarını, özellikle, işgal giderlerinin ödenmesine ilişkin istemlerinden vazgeçtiklerini söyleyerek belirtmişlerdir. İsmet Paşa'nın konferansın en başından beri dile getirdiği; Küçük Asya'da işlenmiş yakıp yıkmalar konusunu Rumbold biraz olsun hafifletmek için kendisinin bulunduğu Somme cephesinden örnek vermiştir. Rumbold burada yalnız köylerin ve ağaçların değil, mermilerle toz haline sokulan ve gazla zehirlenen toprağın bile işe yaramaz hale getirildiğini anlatmıştır. Rumbold Yunan ordusunun yakıp yakmasına rağmen tarım ülkesi olan Türkiye'nin çalışkan köylü nüfusu sayesinde eski haline döneceğine ve kalkınacağına inandığını belirtmiştir.¹¹⁴² Rumbold'un tamirat bedeli konusunu böylesine ayrıntılı incelemesinin ve Türk tarafını ikna etmeye çalışmasının bir nedeni vardı; bu sorunu daha uzun süre askıda bırakmamak. Çünkü bu konu uzadıkça barışın sağlanması da gecikiyordu.

İsmet Paşa, sorunların çoğunun neredeyse çözüme bağlanmış bulunduğunu ancak önemli dört beş sorunun askıda kalmış olduğunu, Türk-Yunan tamirat bedeli sorununun barışı geciktirdiğini kabul etmediğini belirtmiştir. Bu noktada İsmet Paşa'nın gönlünü almak isteyen General Pelle Türkiye'nin barışı geciktiren taraf olmadığını, görüşmelerin uzamasıyla kamuoyunun heyecanlandığını belirtmiştir. Yunan basınında sıklıkla dile getirilen savaş söylemi General Pelle'nin sözlerine de yansımış, Pelle bu konu nedeniyle Yunanistan'da savaşa yeniden başlamak ve Trakya'ya yeniden girmek yolunda bir hareketin başladığını belirtmiştir. Pelle Yunan tarafının Trakya'ya yeniden girmek yolundaki hareketinin bütün Balkan ülkelerini heyecanlandığını belirtmiştir. Türkiye'ye gizliden bir ultimatom verir gibi olan Pelle konferansın tamirat bedeli konusunu geciktirmesi halinde böyle beklenmedik davranışları önlemenin zor olacağını belirtmiştir. Pelle Türkiye ile Yunanistan arasında yeni bir savaşın çıkması durumunda bunun nerelere kadar yayılacağını kimsenin bilemeyeceğini, bu durumun belki de, genel bir savaşın başlangıcı olabileceğini belirtmiştir. Pelle bunları söyledikten sonra İsmet Paşa'dan uzlaşma yanlısı davranmasını istemiştir. Montagna, İsmet Paşa'nın, Türk-

¹¹⁴¹ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 268.

¹¹⁴² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 280.

Yunan anlaşmazlığını, askıda kalmış öteki sorunlara bağlamak istediğini oysa Türkiye ile Yunanistan arasındaki tamirat bedeli sorununun tehdit edici bir niteliği olduğunu; askıda kalmış öteki sorunların ise böylesine bir aşırılığı olmadığını belirtmiştir.¹¹⁴³

Tamirat bedeli konusu Konferans'taki diğer konuların da ilerlemesine engel oluyordu. Bu noktada İtilaf Devletleri tamirat bedeli konusunu özel görüşmeler masasına çekme yöntemini bulmuşlardır. Bu çerçevede 26 Mayıs'ta bir görüşme gerçekleşmiştir. Söz konusu toplantıya General Pelle başkanlık yapmıştır. Toplantıda İtilaf Devletleri şöyle bir teklif ileri sürmüşlerdir: *“Türkiye, Yunanistan'dan parasal bir zarar giderim ödenmesinden, uygulama bakımından, vazgeçecektir. Yunanistan da, kendi bakımından, Türkiye'ye, Karaağaç Kasabası ile demiryolu garını ve bunlara bitişik toprak parçalarını bırakmaya razı olacaktır”*¹¹⁴⁴ İsmet Paşa 26 Mayıs toplantısında görüşülen Karaağaç önerisini kabul etmiştir.

26 Mayıs toplantısında öncelikle Rumbold söz almıştır. Rumbold'un ilk yakındığı nokta İsmet Paşa'nın ve Venizelos'un bu konuda konferansta serbest hareket edememeleri olmuştur. Rumbold 26 Mayıs toplantısında öncelikle İtilaf Devletleri'nin bu konudaki çözüm önerilerinin kabul olunmayışından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. İtilaf Devletleri'nin tamirat bedeli konusunun silinip geçileceğini düşündüklerini belirtmiştir. Rumbold tamirat bedeli sorununun uygulama yönüne değinirken konuşmasının devamında konunun moral yönüne değinmiştir. Bu çerçevede Rumbold, Yunan ordusunun çekilişi sırasında bir takım yakıp yıkmalarda bulunduğu gerçeğini kabul etmiştir. İngiltere'nin bu yakıp yıkmaları önemseydiğini, bu nedenle İtilaf Devletlerinin kendi uyrukları için tazminat istemekten vazgeçtiklerini belirtmiştir. Rumbold'dan sonra söz alan Montagna Türkiye'nin uğradığı kayıpları kabul ederken Yunanistan'ın bu zararı gerçekten ödeyemeyeceğini belirtmiştir. Montagna Türkiye ve Yunanistan'dan bu sorunu aşmalarını ve barış için kapı açmalarını istemiştir. Tamirat bedeli konusunda ABD Temsilcisi Grew de söz almış Türk ve Yunan tarafının uzun bir savaş döneminden geçtiğini, her iki ülkenin de yeniden örgütlenme bakımından geciktirilmez sorunlara çözüm bulmaları gerektiğinden söz etmiştir. Grew her iki ülkenin de savaşı göze alamayacağını bu nedenle tamirat bedeli sorununun çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtmiştir. Grewden sonra söz alan Sırp Temsilci Yovanovitch daha önceki temsilcilerin söylediklerini pekiştiren cümleler sarf ettikten sonra konuyu Karaağaç'a getirmiştir. Hatırlanacağı üzere ilk dönem konferansta ülkesini temsil eden Nintch Doğu Trakya'da sınır olarak Meriç'i kabul etmiş bu sınırı aşmanın Türkiye'nin Avrupa topraklarına ayak basacağı anlamına geldiğini belirtmişti. Şimdi aynı kaygıyı Yovanovitch ikinci dönem konferansta

¹¹⁴³ Meray Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I, 286.

¹¹⁴⁴ Demirci, Belgelerle Lozan, 209.

taşıyordu. Yovanovitch Türkiye'nin Meriç'i aşması durumunda, yeniden güvensizlik duygularının doğacağını ve Balkanlar'da barışın tehlikeye gireceğini belirtmiştir. Bulgaristan'ın avukatlığına soyunan Yovanovitch Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılmasının, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı sorununu daha da güçleştireceğini belirtmiştir.¹¹⁴⁵

Son olarak Genaral Pelle söz almış İtilaf Devletleri'nin barışı tehlikeye düşürmemek için çaba sarfettiklerini belirtmiştir. İsmet Paşa'ya bir tavsiyede bulunan Pelle İsmet Paşa'nın Karaağaç'ı tamirat bedeli olarak kabul etmesini, bunun elle tutulur maddi bir çıkar olduğunu, Edirne'nin yaşantısı için önemli bir kasabanın ele geçirilmesi demek olduğunu ve bunun Türkiye için şüphesiz büyük bir çıkar olduğunu belirtmiştir. Venizelos'a daha manidar bir çağrıda bulunan General Pelle Yunan Hükümeti'nin gösterdiği sabırsızlığın barışa zarar verdiğini bu noktada hükümetini uyarması gerektiğini belirtmiştir. Pelle bu sabırsızlıkların, barışın gerçekleştirilmesine elverişli bir anlaşmayı engellemeye kadar giderse, Yunan Hükümetinin ağır sorumluluk altında kalacağını belirtmiştir. 26 Mayıs oturumunda Türk tarafı tamirat bedeli sorununun herkese yararlı bir biçimde çözümlenebileceği noktasına gelmiştir. İsmet Paşa, Yunanistan'ın ödeme yükümünü kabul etmiş, Türkiye'nin de bu ödemeyi istemekten vazgeçeceğini belirtmiştir. İsmet Paşa diğer yandan, sınır düzeltilmesi işlemine girişilmesinin uygun olacağını da vurgulamıştır.¹¹⁴⁶

26 Mayıs toplantısından sonra Venizelos rahat bir nefes almıştır. Artık barışın imzalanmış sayılabileceğine inanan Venizelos mutlu bir şekilde otele dönerek Dışişleri Bakanı Aleksandris'i kucaklayarak tebrik etmiştir. Venizelos'un neden böyle rahatladığını Yunan tarafı Türkiye'nin yeni bir savaşı göze alamadığı gerekçesiyle açıklamıştır. Bu çerçevede tarihçi Grigorios Dafnis İsmet Paşa'nın tamirat bedeli konusunda ısrarcı olması durumunda Yunanistan'ın Mudanya Ateşkesi'ni sona erdireceğini belirtmiştir. Dafnis Yunanistan'ın bu tutumunun Türk tarafını vazgeçirdiğini belirtmiştir.¹¹⁴⁷

İsmet Paşa Türkiye'nin Yunanistan'dan tamirat bedeli istemesini bazı şartlara bağlamıştır. Bu çalışmanın konusu çerçevesinde bu şartlardan ilki antlaşmaya konulacak tamirat bedeli maddesinin tarafların onurlarını korumaya elverişli bir formül olmasıdır. Yunanistan, Türkiye'nin bir zarar giderimde bulunulmasını istemekte haklı olduğunu kabul edecektir; diğer yandan, Yunanistan'ın mali durumu göz önünde tutularak, Yunanistan'ın ödeme yükümünden kurtulmuş sayıldığı kabul edilecektir. İsmet Paşa'nın öne sürdüğü bir diğer şart Karaağaç'a ilişkindir. Barış Antlaşmasının 2. maddesinde belirtilen sınır çizgisi, Karaağaç ve dolaylarını

¹¹⁴⁵ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 282.

¹¹⁴⁶ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 283-287.

¹¹⁴⁷ Dafnis, *H Ellas Metaksi*, 51,52.

Türkiye'ye bırakacak biçimde değiştirilecektir. İsmet Paşa'nın sözünü ettiği bu madde aşağı yukarı Bosnaköy'den Çöreköy'e giden bir çizginin Kuzey Doğusu arasında bulunan parçasıydı. İtilaf Devletleri 26 Mayıs toplantısına gelirken bir belirsizlik içindeydiler ve barışın tehlikeye gireceği endişesini taşıyorlardı. Fakat anlaşmanın gerçekleştirilmesi İtilaf Devletlerinde bir rahatlama neden olmuştur.¹¹⁴⁸

26 Mayıs toplantısının ardından İsmet Paşa basın temsilcilerine demeç vererek “Karaağaç’ı aldık!” “Tazminattan vazgeçtik” demiştir. 26 Mayıs toplantısı bu toplantıdan olumlu bir sonuç beklemeyen yabancılarda İsmet Paşa'ya karşı saygı ve sevgi uyandırmıştır.¹¹⁴⁹ Tamirat bedeli çözüme kavuşmuş olsa bile konferansta hala belirsiz maddeler vardı. Mali ve iktisadi meseleler bunların arasındaydı.

26 Mayıs toplantısını Yunan tarafı İtilaf Devletleri'nin Meriç ordusundan ve Yunan hükümetinin görüşlerinden çekinmesi olarak yorumlamış, iki ülke arasında düşmanlıkların başlamaması için İtilaf Devletleri'nin İsmet Paşa'ya baskı yaptıkları bir platform olarak yorumlamışlardır. 26 Mayıs toplantısından çıkan sonuç Yunan hükümetine ve ordu komutanına telgrafla bildirilmiştir. Bu telgrafın karşılığı olarak Gonatas ve Plastiras da Venizelos'a telgraf çekmişler ve Yunanistan'a onurlu bir barış sağladığı için kendisine teşekkür etmişlerdir. Söz konusu telgrafla Gonatas ve Plastiras Venizelos'un sağladığı bu barışı eşsiz vatanseverlik ve mükemmel diplomatik erdem olarak nitelemişlerdir. İhtilal Komitesi'ne göre Venizelos sadece dış değil, aynı zamanda içte de olan bu kadar zorluğun ortasında Yunanistan'a onurlu bir barış sağlamıştı.¹¹⁵⁰

26 Mayıs toplantısından sonra Karaağaç'ın tamirat bedeli olarak Türkiye'ye verileceği kesinleşmişti. Bu konuda yorum yapan Embros Gazetesi Ankara'nın Yunanistan'dan nakit para almak yerine Meriç'te topraksal geri çekilmede bulunacağını belirtmiştir. Embros Türk tarafının aslında tamirat bedeli istemeye hakkı olmadığını, çünkü Yunanistan'ın barış uğruna zaten tüm Doğu Trakya'yı feda ettiğini belirtmiştir.¹¹⁵¹

26 Mayıs toplantısının ardından, İkinci Komite 28 Mayıs'ta bir oturum gerçekleştirmiştir. 28 Mayıs oturumu 26 Mayıs oturumundan farklı olarak resmi bir oturumdur. Bu oturumda ilk sözü alan General Pelle 26 Mayıs oturumuna atıfta bulunarak; Türk tarafının Yunanistan'dan istediği tamirat bedelinden vazgeçmesinden duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. 28 Mayıs oturumunda General Pelle Türk tarafının aldığı karardan duyduğu memnuniyeti dile getirirken İtilaf

¹¹⁴⁸ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 289-290.

¹¹⁴⁹ Karacan, *Lozan*, 391.

¹¹⁵⁰ Gonata, *Apominimonevmata*, 270

¹¹⁵¹ Embros 26 Mayıs 1923.

Devletleri'nin kendi uyrukları için istediği tazminattan vazgeçmelerinin de çok büyük bir fedakârlık olduğunu vurgulamıştır. 28 Mayıs oturumunda Pelle 26 Mayıs oturumunda tamirat bedeline ilişkin alınmış kararları bir kez daha yinelemiştir. Türkiye ile Yunanistan arasında genel çerçevesi çizilen tamirat bedeli konusu artık uzmanların incelemesine kalmıştı. Pelle'nin 28 Mayıs oturumunu sonlandırırken söyledikleri tamirat bedeli konusunun ne kadar çetin geçtiğini kanıtlarken bu anlaşmazlığın çözüme kavuşturulmasının barışın yolunu açtığını dile getirmesi de barışı tehlikeye atacak en büyük engelin ortadan kalktığını göstermiştir.¹¹⁵²

Sonuç olarak Türk-Yunan tamirat bedeli konusu 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nda Karaağaç ile İmroz ve Bozcaada adalarına ilişkin olarak imzalanan protokolde yer almıştır. Buna göre *Meriç nehri ile Türk-Yunan sınırı arasında kalan ve Türkiye'ye verilecek olan toprak parçası, en geç 15 Eylül 1923 tarihine dek verilecektir. (md 1). Öte yandan, daha önce sözü edilen sınır komisyonu kesin sınırı belirleyinceye kadar, tarafların geçici sınıra saygı gösterecekleri de hükme bağlanmıştır. (md 2) Protokol'ün 3.maddesi, Karaağaç'ta oturan Rumlara Türk-Yunan Mübadele Sözleşmesi hükümlerinden yararlanma imkânı tanımış olmakla birlikte, barışın kurulmasından altı ay sonra göç etmek zorunda bırakılabileceklerini hükme bağlamıştır.*¹¹⁵³

5.3. Meriç Ordusunun Heyecanlı Bekleyişi ve Savaş Hazırlığı

İkinci dönem Lozan Konferansı'nda Meriç ordusunun nasıl bir rol oynayacağı konferansın daha ilk başlarında Yunan basınında yer almaya başlamıştır. Patris Gazetesi'nden Yorgos Ventiris ikinci dönem konferansın bir muğlaklık içinde başladığını okuyucularına duyururken; Türklerin İtilaf Devletleri'nin önerilerini reddederek silaha sarılmaları durumunda Batılı güçlerin de kendilerini savunacaklarını ve Yunanistan'ın Trakya'ya müdahalesine izin vereceklerini belirtmiştir.¹¹⁵⁴ Bu noktada konferansın ikinci dönemine gelinmesine rağmen Yunanistan'ın Trakya'yı alma umudunun hala bitmediği görülmektedir. Bunun yanı sıra Yunan tarafı daha konferansın başında savaş çanlarını çalmaktadır.

Türk tarafının ikinci dönem konferansta savaş vereceği en önemli konulardan biri de Fransa ile yaşadığı kapitülasyonlar meselesiydi ve böylesi bir zorluğun yaşanacağı daha konferansın en başından belliydi. Patris Gazetesi olumlu yönde gitmeyen Türk-Fransız ilişkileri üzerinden Doğu Trakya'ya ilişkin Yunan talebini dile getirmiştir. Bu bağlamda söz konusu gazete Türkiye'nin Fransa'ya kapitülasyonlar konusunda zorluk çıkarmasının devam etmesi halinde

¹¹⁵² Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I*, 275.

¹¹⁵³ Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım, Cilt II*, 114-115.

¹¹⁵⁴ Patris 29 Nisan 1923.

Meriç ordusunun Fransa himayesinde Doğu Trakya'yı yeniden işgal edebileceğini dile getirmiştir.¹¹⁵⁵

Lozan Barış Konferansı'nın ikinci döneminde de Yunan toplumunda hüküm süren Milli Bölünme kavramı Yunan basınına yansımıştır. Venizelist basın 1 Kasım seçimleri sonucunda Yunanistan'ın Küçük Asya'da yenildiğini fakat İhtilalin yeniden Yunan ordusunu toparlamasıyla Lozan'da başarı sağlandığını savunmuştur. 30 Nisan tarihli Patris Gazetesi'nde Gayos Grakos imzalı bir yorumda Yunanistan'ın Küçük Asya'da yenildiği fakat bu yenilgiye o dönem Yunanistan'ı yönetenlerin neden olduğu belirtilmiştir. Grakos yorumunun devamında Meriç ordusunu ön plana çıkarmış; demir bilekli bu ordu sayesinde Yunanistan için olumlu barış şartlarının sağlanacağını belirtmiştir.¹¹⁵⁶

İkinci dönem Lozan Konferansı'nın ilk toplantıları Trakya sınırı ile ilgili olmuş; bu konu Birinci Komite çalışmalarında sınır düzenlemeleri çerçevesinde ele alınırken İkinci Komite çalışmalarında Karaağaç'ın tamirat bedeli olarak Türkiye'ye verilmesi boyutuna taşınmıştır. Yunan basını tamirat bedeli konusunun konferansın gündemine geldiği ilk andan itibaren Yunanistan'ın Türkiye'ye hiçbir şekilde tamirat bedeli ödemeyeceği yönünde yazılar kaleme almıştır. 2 Mayıs 1923'te Karaağaç konusu ilk olarak İkinci Komite'nin gündemine Osmanlı Borçlarının Osmanlı'dan ayrılan ülkelere paylaştırılması çerçevesinde ele alınmıştır. Bu dönem aynı zamanda İtilaf Devletlerinin de kapitülasyonlar konusunda kendi çıkarlarını korumak için Türkiye ile yoğun müzakerelere giriştiği bir dönemdi. Böylesi bir zaman diliminde Patris Gazetesi 5 Mayıs'ta yaptığı bir haberde İtilaf Devletleri'ni Lozan'da kendi sorunlarına öncelik vermekle eleştirmiştir. Patris Yunanistan'ın ekonomik açıdan tükendiğini, askerini silah altında tutmasının zorluklar içerdiğini belirtmiştir. Söz konusu gazete İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'ın yaşadığı bu zorlukları görmezden geldiğini vurgulamıştır. Patris Meriç ordusunun İtilaf Devletleri açısından taşıdığı önemi ön plana çıkarmış ve bu ordunun varlığı sayesinde İtilaf Devletleri'nin Lozan'da Türklerden istediklerini aldıklarını belirtmiştir. İtilaf Devletleri'ne yönelik eleştirisinin dozunu artıran Patris Gazetesi İtilaf Devletleri'nin Lozan'ı bir pazara çevirerek ahlakı ticarete değiştiklerini, kendi ticari defterlerini açtıklarını ve yalnız kendi çıkarlarıyla ilgilendiklerini, İtilaf Devletleri'nin Doğu Sorununu çözmek yerine Doğu'daki çıkarlarını en iyi şekilde ayarlamaya çalıştıklarını belirtmiştir. Patris Gazetesi tekrar Meriç ordusuna vurguda bulunarak bu ordunun İtilaf Devletleri'nin çıkarlarını koruduğunu, İtilaf Devletleri'nin kendi sorunlarına öncelik vererek Yunanistan'ı sona bırakmalarının yanlış bir davranış olduğunu belirtmiştir. Patris Gazetesi bu duruma çözüm bulma görevinin hükümete

¹¹⁵⁵ Patris 30 Nisan 1923.

¹¹⁵⁶ Patris 30 Nisan 1923.

düştüğünü vurgulayarak hükümete “İtilaf Devletleri’ne karşı tutumunuzu artık netleştirin” çağrısında bulunmuştur.¹¹⁵⁷

Tamirat bedeli konusunda Yunan tarafının İtilaf Devletleri’ne yönelttiği eleştirilerden biri de onların sadece kendi çıkarlarını düşündüğü, Türkiye ile müzakereleri kendi çıkarları yönünde yürüttüğü yönünde olmuştur. Patris Gazetesi’nden Gayos Grakos 15 Mayıs tarihli yazısında İtilaf Devletlerini kendi çıkarları kapsamında Türkiye ile müzakere yürüttükleri gerekçesiyle eleştirirken Doğu Sorununun bu şekilde çözümlenemeyeceğini, İtilaf Devletlerinin bu tutumlarından vazgeçmeleri gerektiğini belirtmiştir. İtilaf Devletlerini bu şekilde eleştiren Grakos barışın sağlanması için Meriç ordusu unsurunu öne sürmüştür. Grakos hem Yunanistan için hem de İtilaf Devletleri için barışı sağlama gücünü Meriç ordusunda bulduğunu şu çarpıcı cümlesiyle okuyucusuna anlatmıştır: “Neyse ki DOĞU MESELESİNİ İKİNCİ KEZ ÇÖZMEYE HAZIR BİR YUNAN ORDUSU VAR”.¹¹⁵⁸

15 Mayıs tarihinin Türkler ve Yunanlar için özel bir anlamı vardır; 15 Mayıs 1919’da Yunanistan İtilaf Devletleri eliyle İzmir’e çıkmıştır. Lozan Konferansı’nda tamirat bedeli konusunun görüşüldüğü Mayıs 1923 ise Yunan askerinin İzmir’e çıkışının 4. yıl dönümüdür ve Yunanistan için şimdi “kara bir yıl dönümüdür.” Zaten Patris Gazetesi de 15 Mayıs tarihli sayısında bu kara yıl dönümünü vurgulamıştır. Yunan basını her ne kadar Meriç Ordusundan bahsetse de bu kara yıl dönümünü vurgulamakla aslında Yunan tarafının askeri anlamda ne kadar yetersiz olduğunu da anlatmak istemiştir. Fakat bu Türk okuyucusunun çıkaracağı bir anlamdır çünkü 16 Mayıs tarihli sayısında Patris Gazetesi savaş çanlarını iyiden iyiye çalacaktır. Venizelos’la iletişim halinde olan İhtilal Komitesi Venizelos’a “hızlı ve tamirat bedeline gerek olmayan bir barış” istediğini belirtmiştir. Türk tarafının tamirat bedelinden vazgeçmeyişi Yunanistan’ı “silaha sarılmak” durumunda bırakmıştır. Lozan’da tamirat bedeli konusunda bir çözüme ulaşamayan Aleksandris Lozan’dan silahlara sarılmak üzere ayrılmıştır. Yunanistan savaş çanlarını bir kez daha çalmaktadır. Patris Gazetesi Venizelos’la İhtilal Komitesi arasındaki iletişimin tam olduğunu okuyucusuna anlatırken tamirat bedeli konusunun çözüme kavuşturulamaması durumunda Venizelos’un da artık neler olacağını bildiğini ve hükümetinin görüşlerini kabul ettiğini belirtmiştir. Burada Patris Gazetesi Türkiye ile Yunanistan arasında tamirat bedeli konusunda bir uzlaşmaya varılamaması durumunda Venizelos’un da artık savaşı göze aldığını okuyucusuyla paylaşırken Türk tarafına da şöyle bir uyarıda bulunmuştur: “Türkiye barışın imzalanması ile tamirat bedeli konusu arasında bir seçim yapmak zorunda” Patris Gazetesi tamirat bedelini ödemeyi kabul etmeyen Yunanistan’ın kendi

¹¹⁵⁷ Patris 5 Mayıs 1923

¹¹⁵⁸ Patris 15 Mayıs 1923 Yunan basınında vurgulanmak istenen mesajların büyük harfle yazıldığı tespit edilmiştir.

ordusuyla Türk ordusu arasında bir kıyaslama yaparak, okuyucusuna Kemal'in ordusunun durumunun zayıf olduğunu bildiğini ayrıca Yunan ordusunun isterse Anadolu'daki sahneyi nasıl değiştirebileceğini bildiğini de anlatır. Patris Meriç ordusunun gücünü okuyucusuna "Yunanistan kendi haklarının tanınmasına götürecek yolun açılması için gerekli mızrağa ve kararlılığa sahiptir" cümlesiyle açıklamıştır.¹¹⁵⁹

Görsel 5.2. Lozan'ın büyük panoraması (Patris 20 Mayıs karikatür)

Patris Gazetesi Lozan'daki İtilaf Devletlerini bir karikatürle eleştirmiştir. Patris Lozan Panoraması adını verdiği karikatürde İtilaf Devletleri Temsilcilerini uyur bir halde göstermiş Türkleri ise istedikleri gibi hareket eden taraf olarak göstermiştir.¹¹⁶⁰

İkinci dönem konferansta 21 Mayıs tarihine gelinmesine rağmen tamirat bedeli konusundaki belirsizlik devam etmekteydi. İtilaf Devletleri Türk ve Yunan tarafına Karaağaç'ın tamirat bedeli olarak Türkiye'ye verilmesini teklif etmiş, iki tarafın hükümetinden gelecek yanıt beklemekteydi. Bu dönemde İngiltere, Fransa ve İtalya büyükelçileri Yunanistan'ı ılımlı davranmaya davet etmişlerdir. Yunan tarafı ise bu konunun bir an önce askıda kalmasından kurtulmasını istemiş ve İtilaf Devletlerinin bu bekleten tutumunu eleştirmiştir.

Konferansın yukarıda belirtilen ortamında 22 Mayıs tarihli Patris Gazetesi İtilaf Devletlerinin büyükelçilerine Yunanistan'ı ılımlı davranmaya davet etmeden önce neden dışlerini Türklere göstermediklerini, barış görevini üstlenen İtilaf Devletlerinin öncelikle kendilerini sorgulamaları gerektiğini, 8 aydır konuşmaktan başka bir şey yapmadıklarını, zaman kaybetmekten ve Türkiye'yi uzlaşmaz tavırlarında cesaretlendirmekten başka bir şey yapmadıklarını belirtmiştir. Patris Gazetesi İtilaf Devletlerini bu şekilde eleştirdikten sonra, Yunanistan'ın Eylül ayından beri bir milyon mültecinin geçimiyle baş etmek zorunda olduğunu, Trakya'daki ve Küçük Asya'daki Rumların mallarının mübadele nedeniyle Türklerin eline geçtiğini bu nedenle tamirat bedeli konusunda hak sahibi olacak tek tarafın Yunanistan olduğunu belirtmiştir. Patris tamirat bedeli alması gereken tarafın Yunanistan olduğunu

¹¹⁵⁹ Patris 16 Mayıs 1923.

¹¹⁶⁰ Patris 20 Mayıs 1923.

belirttikten sonra İtilaf Devletlerini eleştirmeye devam etmiş ve onların nasıl olur da Yunan halkının ve Yunan ordusunun maddi manevi açıdan tahammül sınırlarının tükendiğini görmezden geldiklerini vurgulamıştır. Söz konusu gazete sabrı tükenen Yunan halkının ve ordusunun artık bir sonuca varılmasını istediğini eğer İtilaf Devletleri bunu yapamıyorlarsa Türkiye ile olan hesabın kapanması konusunda Yunanistan'ı yalnız bırakmalarının daha iyi olacağını bunun başka bir orta yolunun olmadığını okuyucusuna anlatmıştır.¹¹⁶¹

23 Mayıs tarihli Elefteros Tipos gazetesi daha net bir tavır almış ve “gerekirse tamirat bedeli için savaşırız” başlığını vermiştir. Kısa ve sert cümleler içeren haberin olduğu gibi okunması bile Yunan okuyucusunda gerçekten bir savaş olma ihtimalinin ne kadar yüksek olduğu izlenimini uyandırmıştır. Söz konusu haber şöyledir: “*Yunanistan henüz Türkiye’ye tamirat bedeli ödemeyi kabul etmediği için Lozan’dan barış mı yoksa kopuş mu geleceğine ona göre karar verilecek. Bu sorun Yunanistan için olumlu sonuçlanmazsa ufukta savaş görünüyor.*”¹¹⁶²

23 Mayıs’ta Aleksandris verdiği demeçte Meriç ordusuna güvenerek savaş çanlarını çalmıştır: Aleksandris söz konusu demecinde, Türkiye’nin tamirat bedeli konusunda ısrarcı olması durumunda Yunanistan’ın müzakerelerden çekileceğini belirtmiştir. Aleksandris Türkiye’nin Küçük Asya’daki büyük savaşı kazandığını ama asıl savaşı henüz kazanmadığını hatırlaması gerektiğini vurgulayarak Yunanistan’ın ateşkes imzaladığını, barışı imzalamadığını belirtmiştir. Aleksandris’in tüm bu tehdit edici sözleri tamirat bedeli ödememek içindi. Aleksandris Yunanistan’ın neden tamirat bedeli ödememesi gerektiğini ülkesinin yaşadığı göçmen sorunuyla açıklamıştır. Aleksandris Türkiye Yunanistan’da mülteci sorununa yol açtı biz onları besliyoruz dolayısıyla Türkiye’ye tamirat bedeli ödeyemeyiz mesajını vermiştir. Aynı demecinde Yunanistan’ın işlediği savaş suçu sorumluluğunu üzerinden atmak isteyen Dışişleri Bakanı Aleksandris; Yunanistan’ın Türkiye’nin iddia ettiği gibi savaş suçlusu olmadığını, aslında Yunan ordusunun geri çekilmesinden önce Kemal’in birliklerinin bir çok Türk köyünü yok ettiğini belirtmiştir.¹¹⁶³ Aleksandris’in bu sözleri Venizelos’un konferansın daha ilk oturumunda Yunan ordusunun işlediği savaş suçuna yönelik itiraflarını hatırlatmıştır. Fakat Venizelos Yunan ordusunun hatasını/suçunu kabul ederken Aleksandris tam tersi bir görüşü savunmuştur.

Aleksandris demecinin devamında Türkiye’nin Trakya’yı savaşmadan kazandığını bunu zafer ganimeti olarak kabul etmesini belirtmiştir. Burada Aleksandris’in tamirat bedeline karşılık Trakya’yı gördüğü anlaşılmaktadır. Aleksandris söz konusu demecini “barışı sağlamak için,

¹¹⁶¹ Patris 22 Mayıs 1923

¹¹⁶² Elefteros Tipos 23 Mayıs 1923

¹¹⁶³ Embros 23 Mayıs 1923.

mümkün olan tüm fedakrlıkları yapmak için Lozan'dayım. Ben savaş istemiyorum ama Türkler isterse pişman olurlar. Tamirat bedeli konusunda ısrar edilirse Lozan'dan ayrılacağız.” diyerek demecini oldukça tehditkr bitirmiştir.¹¹⁶⁴

İkinci Komite alışmalarında 26 Mayıs'ta yapılan özel bir toplantı tamirat bedeli konusunda belirleyici olmuştu. Bu toplantıda Karaağaç'ın tamirat bedeli olarak Türkiye'ye verileceği kesinleşmişti. Embros Gazetesi bu durumu Türklerin yeni bir savaş macerasından korkmalarıyla açıklamış; tamirat bedelinin nakit olmasından vazgeçip topraksal çekilmeye razı olunduğunu belirtmiştir. Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı vererek zaten barışa katkı yaptığını savunan Embros Gazetesi, Yunanistan yeniden güçlendirdiği Meriç ordusuyla Doğu Trakya'yı alacak güçte olduğu halde almıyor diyerek Meriç ordusunun varlığının hala sürdüğünü belirtmiştir.¹¹⁶⁵

Elefteros Tipos gazetesinden öğrenildiğine göre Mayıs 1923'te Türkiye ile Yunanistan arasındaki tamirat bedeli konusunun çözüme kavuşturulmasının ardından, Yunan tarafı Meriç ordusuna yüklediği anlamı değiştirmiştir. Meriç ordusu artık Trakya'yı almak için savaşmaya soyunan bir ordu değil sadece ulusal çıkarlara hizmet eden bir ordu konumuna gelmiştir.¹¹⁶⁶

Lozan Barış Antlaşmasının imzalanacağının artık kesinleşmeye başladığı dönemde de Meriç Ordusu hakkında Yunan basınında yazılar kaleme alınmıştır. 19 Temmuz tarihli Estia Gazetesi Yunanistan'ın Meriç ordusu sayesinde Lozan'daki sorunlarını ustaca çözdüğünü belirtmiştir.¹¹⁶⁷

Yunan basını 24 Temmuz'da, antlaşmanın imzalandığı tarihte de Meriç ordusuna atıfta bulunmuştur. Örneğin 24 Temmuz tarihli Estia Gazetesi her şeye rağmen Yunanistan'ın Lozan'dan başarılı çıktığını, eski rejimin kaybettiklerini Yunanistan'ın kazandığını bu kazanımı da Venizelos ve Meriç ordusunun sağladığını vurgulamıştır.¹¹⁶⁸

25 Temmuz tarihli Patris Gazetesi Meriç ordusunun mızrakları sayesinde Yunanistan'ın en az yara ile Lozan'dan ayrıldığını belirtmiştir.¹¹⁶⁹ Bu noktada Meriç Ordusu söylemi Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir.

¹¹⁶⁴ Embros 23 Mayıs 1923.

¹¹⁶⁵ Embros 26 Mayıs 1923.

¹¹⁶⁶ Elefteros Tipos 29 Haziran 1923.

¹¹⁶⁷ Estia 19 Temmuz 1923.

¹¹⁶⁸ Estia 24 Temmuz 1923.

¹¹⁶⁹ Patris 25 Temmuz 1923.

5.4. Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanması

Lozan Barış Konferansı'nın ikinci döneminde 28 Mayıs oturumu ile birlikte Yunan tarafı için artık barışa ulaşmada herhangi bir sorun kalmamıştı. İzmir ve Trakya'nın kaybedildiği kesinleşmişti. Yunan basını 29 Mayıs'tan itibaren, artık barışa yaklaşıldığını müjdeleyen haberler vermeye başlarken Yunan kamuoyunu yine en başa; 1 Kasım seçimlerine götürmüş ve Venizelos'un Lozan'da oynadığı role değinmiştir.

Yunan basınında 29 Mayıs'tan itibaren Lozan konusundan ülkenin iç sorunlarına geçiş o kadar hızlı olmuştur ki; Yunan basınına inceleyen bir kişi; zaten Yunan tarafının Lozan'ın bitmesini sabırsızlıkla bekliyormuş izlenimini edinecektir. Bu hızlı geçişin bir sebebi de şudur; Yunan tarafı Lozan'da kendisini ilgilendiren son konu olan tamirat bedeli sorununu da çözüme kavuşturmuştur. Dolayısıyla Yunan basını antlaşmanın imza tarihinin yaklaştığı döneme kadar daha çok içerdeki sorunlara eğilecektir. Örneğin 29 Mayıs tarihli Patris Gazetesi'nden Gayos Grakos artık bir barışa yaklaşıldığını Yunan halkının durup geçmişe bir bakması gerektiğini belirtmiştir. Yunanistan'ın son 2 yıllık siyasi defterini açan Grakos okuyucularına Sevr Antlaşması'nı hatırlatmış ve 1920'de sınırları Çatalca'ya kadar uzanan bir antlaşmayı imzalayan kişinin şimdi sınırları Meriç'e kadar uzanan bir antlaşmayı imzaladığını belirtmiştir. Burada Grakos iki antlaşmayı imzalayan kişinin aynı kişi olmasına rağmen suçlunun aynı kişi olmadığını, bu durumu yaratanların 1 Kasım 1920'de bu ülkenin kaderini eline alan kişiler olduğunu belirtmiştir. 1 Kasım 1920 ortamını iğrençlik, sonsuz kötülük ve profesyonel alçaklık olarak tanımlayan Grakos, Yunanistan'ın bu durumdan kurtulmasını Sakız Adası'nda başlayan İhtilal hareketine borçlu olduğunu eğer bu hareket olmasaydı Yunanistan'ın her şeyini kaybetmiş olacağını ve bir devlet olarak varlığını sürdüremeyecek olacağını belirtmiştir. Grakos artık İzmir ve Trakya'nın öldüğünü belirttikten sonra konuyu Venizelos'un Yunanistan için yaptığı fedakârlıklara getirerek Venizelos'un 10 yıl boyunca Yunanistan'ın topraklarına toprak kattığını belirtmiştir. Grakos Venizelos'un ve İhtilal Komitesi'nin birlik olarak şimdi Lozan'da Meriç'e kadar bile olsa bir ülke kurduklarını ve bu ülkenin Yunanistan'ın yaşaması için yeterli olduğunu vurgulamıştır. Grakos Yunan halkına bunları anlatarak asıl vurgulamak istediği noktayı sona saklamıştır ve artık Yunan halkının geçmişten ders çıkarması gerektiğini, 1 Kasım'da sahip olmadığı olgunluğa şimdi sahip olması gerektiğini, ancak bu şekilde 1 Kasım felaketinin üstesinden gelinebileceğini ve Yunanistan'ın yaşayabileceğini belirterek Yunan halkından Liberal Parti'ye; dolayısıyla Venizelos'a oy vermesini istemiştir.¹¹⁷⁰

¹¹⁷⁰ Patris 29 Mayıs 1923.

Türkiye Yunanistan’la tamirat bedelinin çözüme kavuşturulmasının ardından İtalya ile olan Meis Adası ve Oniki Ada sorununu da çözüme kavuşturmuştur. Böylece Türkiye’nin Yunanistan’dan sonra İtalya ile de sorunu kalmıyordu. Türk tarafı geriye kalan anlaşmazlıkların çözümü öncesinde İtalya’yı kazanmış oluyordu.¹¹⁷¹

Türk tarafının yukarıda sıralanan kazanımlarını sağlamasının ardından İsmet Paşa İtilaf Devletleri temsilcilerine başvurarak, Lozan’da sonu gelmeyen görüşmelerle vakit geçirilemeyeceğini, antlaşma maddelerinden büyük kısmının incelenip değiştirildiğini, askıda kalan meselelerin de hızla çözümlenmesini istemiştir. İsmet Paşa’nın askıda kalan meselelerden kastı şunlardı:

- “Adli usul
- Osmanlı borçlarının faizleri
- Yabancı şirketler
- İşgal altındaki Türk topraklarının boşaltılması”¹¹⁷²

Türkiye ile Yunanistan’ın sorunlarını çözüme kavuşturmaları İtilaf Devletleri’ni rahatsız etmişti çünkü Venizelos 28 Haziran’da Rumbold’u ziyaret etmiş ve antlaşmanın imzalanmasının geciktiğini, eğer antlaşma sağlanamazsa Yunanistan’ın Türkiye ile ayrı bir barış antlaşması imzalayacağını söylemiştir.¹¹⁷³

Venizelos’un dile getirdiği Türkiye ile Yunanistan arasında ayrı bir barış antlaşması fikri Yunan basınında 9 Haziran’dan itibaren dile getirilmiştir. Elefteros Tipos Gazetesi’nden öğrenilen bilgiye göre Venizelos İtilaf Devletleri temsilcilerini ziyaret ederek, konferansın içinde bulunduğu uyuşuk durumun devam etmesi halinde Yunanistan’ın Türkiye ile savaş durumuna herhangi bir şekilde son vererek Yunanistan’ın çıkarlarının savunulması gerektiğini belirtmiştir. Venizelos konferansın uzamasından o kadar rahatsızdır ki hiç kimsenin savaşa hazırlıklı olmadığını ve zamanı geldiğinde ayrı bir barışla Lozan’ı sonuçlandırmanın daha uygun olacağını belirtmiştir.¹¹⁷⁴

Yunanistan’ın Türkiye ile ayrı bir barış antlaşması yapabileceği niyetini Venizelos dile getirmiş Dışişleri Bakanı Aleksandris’te Venizelos’un bu niyetini Elefteros Tipos Gazetesi’ne verdiği demeçle desteklemiştir.¹¹⁷⁵

¹¹⁷¹ Karacan, *Lozan*, 404.

¹¹⁷² Karacan, *Lozan*, 406.

¹¹⁷³ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 211.

¹¹⁷⁴ Elefteros Tipos 9 Haziran 1923.

¹¹⁷⁵ Elefteros Tipos 29 Haziran 1923.

Haziran 1923'te Lozan'da yukarıda anlatılanlar yaşanırken, Yunan basını Yunanistan'ın kendi içinde hangi duyguları yaşadığı konusunda ipuçları vermiştir. Haziran başında Yunanistan'ın artık Megali İdea'ya tamamen veda ettiği anlaşılmıştır. Haziran ayına gelene kadar Yunan basını Yunan kamuoyuna Meriç ordusunun her an Trakya'yı alabileceği fakat barış uğruna harekete geçmediği algısını verirken Haziran başında artık Megali İdea'ya tamamen veda ettiği görülmektedir. Trakya'yı ikinci Yunanistan olarak tanımlayan Elefteros Tipos Gazetesi artık bu topraklara nostaljik bir bakış fırlatılması gerektiğini belirtmiştir. Elefteros Tipos Yunanistan'ın artık daha gerçekçi olması gerektiğini, Lozan'da bir ülkenin kaderine yön verildiğini, Yunan halkının da kendine yeni bir yol çizmesinin eşiğinde olduğunu belirtmiştir.¹¹⁷⁶

2 Haziran tarihli Elefteros Tipos Gazetesi'nde Yunan halkının artık Lozan sonrası döneme odaklanması gerektiği telkin edilmiştir. Elefteros Tipos Yunanistan'da asıl savaşın Lozan'dan sonra başlayacağını, bugüne kadar iki kutba ayrılan halkın asıl savaşı seçimlerde vereceğini, venizelizmin ve antivenizelizmin kıyasıya savaşağını okuyucusuna duyurmuştur.¹¹⁷⁷

Görsel 5.3. Venizelos ve İsmet (Elefteros Tipos 3 Haziran 1923)

¹¹⁷⁶ Elefteros Tipos 1 Haziran 1923.

¹¹⁷⁷ Elefteros Tipos 2 Haziran 1923.

Elefteros Tipos Gazetesi Türkiye ile Yunanistan arasında barışın sağlandığını İsmet Paşa ve Venizelos'u el sıkışırken çizerek göstermiştir.¹¹⁷⁸

Lozan Barış Antlaşması her ne kadar 24 Temmuz 1923'te imzalarsa da Temmuz ayının başından 24 Temmuz'a, barış anına, ulaşmak o kadar da kolay olmamıştır. İstanbul'un işgalinin devam ediyor olması, tamirat bedelinin çözüme kavuşturulması ile rahat bir nefes alan Venizelos'un İtilaf Devletleri'ne Türkiye ile ayrı bir barış antlaşması imzalayacağı niyetini açıklaması, Türkiye ile Fransa arasındaki sorunların çözümsüzlüğünü koruması, tüm bu sorunlar barış antlaşmasının imzalandığı Temmuz ayının başında çözümsüz olarak duruyordu. Konferans ancak 6 Temmuz'da Fransa'nın Türkiye ile mevcut sorunlarını masaya yatıracağını söylemesiyle rahatlamıştır.¹¹⁷⁹

Lozan Konferansı'nda 7 Temmuz'dan 15 Temmuz'a kadar mevcut sorunlar yoğun bir şekilde görüşülmüştür. 15 Temmuz'a gelindiğinde sorunlar açık bir şekilde hala duruyordu ve bu kriz demekti. Konferans'ın seyri ancak 16 Temmuz'da 12 saat süren bir toplantı sonucunda değiştirilmiştir. Bu toplantıda artık son meseleler de tasfiye edilmiştir. Gece saat birde toplantıdan çıkan İsmet Paşa, *"artık pürüz falan hiçbir şey kalmadı. Bütün anlaşmazlıklar çözümlendi."* müjdesini vermiştir. 17 Temmuz'da barışın yapılacağı artık netlik kazanmıştı¹¹⁸⁰

4 Şubat'ta kesintiye gidilen dönemde, Türkiye'ye verilen antlaşma ile 17 Temmuz akşamı üzerinde uzlaşılan antlaşma arasında büyük bir fark vardır. Türkiye bu antlaşma bağımsızlığını batı devletlerine kabul ettirmiştir.¹¹⁸¹

İsmet Paşa komitelerin son toplantısında bir kapanış konuşması yapmıştır. İsmet Paşa'nın konuşması incelendiğinde onun Türkiye'yi medeni milletler arasında görmekten duyduğu mutluluğu sezilecektir. İsmet Paşa 9 ay süren zorlu bir süreçte; sorunların çözüme kavuşturulmasında gösterdikleri anlayıştan dolayı İtilaf Devletleri temsilcilerine teşekkür etmiştir. İsmet Paşa konuşmasında son olarak göstermiş oldukları misafirperverlikten dolayı İsviçre Cumhuriyetine, Vaud kantonuna teşekkürlerini sunmuştur.¹¹⁸²

19 Temmuz tarihli Estia Gazetesi barışın sağlanmasından dolayı İtilaf Devletleri'nin İsmet Paşa'yı tebrik ettiğini ve bu tebriğin hak edilmiş bir tebrik olduğunu belirtmiştir. Haberin devamı okunduğunda buradaki hak edilmiş tebriğin nasıl ironik bir tonda kullanıldığı görülecektir. Estia Gazetesi Türkiye'nin İtilaf Devletleri'ne karşı zafer kazandığını, Türklerin iddialarında ısrar ederek başarıya ulaştıklarını, İtilaf Devletleri'nin kendi çıkarları için Türklere

¹¹⁷⁸ Elefteros Tipos 3 Haziran 1923.

¹¹⁷⁹ Demirci, *Belgelerle Lozan*, 213-224.

¹¹⁸⁰ Karacan, *Lozan*, 500-501.

¹¹⁸¹ Karacan, *Lozan*, 518.

¹¹⁸² İnönü, *Hatıralar*, 410-411.

taviz verdiklerini belirtmiştir. Estia Gazetesi bu tavizlere rağmen İtilaf Devletleri'nin ekonomik çıkarlarının çoğunu kurtarmayı başaramadıklarını, bunun tersine Yunanistan'ın Meriç Ordusu sayesinde sorunlarını ustaca çözdüğünü belirtmiştir. Yunan kamuoyuna Yunanistan'ın aslında Lozan'dan başarılı çıktığını ispat etmek isteyen Estia Gazetesi Batı Trakya'nın Yunanistan'da kaldığını, Türkiye'nin talep ettiği adalardan hiçbirine kavuşamadığını, tamirat bedeli sorununun Yunanistan'ın ekonomik varlığını etkilemeyecek bir şekilde çözüldüğünü, Patrikhane'nin koltuğunun İstanbul'da kaldığını belirtmiştir. Estia Gazetesi böylelikle Yunan kamuoyuna Yunanistan'ın Lozan'dan kazanımlarını sıralamıştır. 1 Kasım seçimlerine de üstü kapalı bir vurguda bulunan Estia Gazetesi Yunan toplumuna bu hatasını; iç dünyasını yeniden düzenlemesi fırsatını iyi değerlendirmesini tembih etmiştir. Estia Gazetesi'nin fırsat olarak adlandırdığı şey seçimlerden başka bir şey değildi. Venizelist basın Lozan Antlaşmasının kesinleşmesinden hemen sonra adım adım seçimlere yatırım yapıyordu.¹¹⁸³

Çalışmanın bu bölümü Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasına ve bu anın Yunan basınına nasıl yansdığına incelenmesine ayrılmıştır. Bu incelemeye geçmeden önce Antlaşmanın Türkiye ve İtilaf Devletleri tarafından nasıl imzalandığına kısaca değinmekte fayda vardır.

Konferans çalışmalarını tamamladıktan sonra Türk Heyeti antlaşmaya imzaların atılacağı günü TBMM'ye bildirmiş ve TBMM Hükümeti'nden yanıt beklemiştir. Söz konusu yanıtın gecikmesi aylardır Lozan'da mücadele veren Türk heyetini sıkıntıya sokmuştur. Türk Heyetini girdiği bu bunalımdan Mustafa Kemal Paşa'nın Türk heyetine antlaşmayı imzalaması içerikli gönderdiği telgraf çıkarmıştır.¹¹⁸⁴

24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması için yapılan hazırlıkları Karacan şöyle anlatmıştır: “*Lozan Barış Antlaşmasının imza töreni için sınırlı sayıda bilet bastırılmıştır. Lozan Antlaşması'nın imzalanacağı salonda heyetler yerlerini alırken üzeri koyu renk bir kadife ile örtülmüş büyük bir masa ve bu masanın üzerinde parşömen kâğıda basılmış, kenarlarından kırmızı kurdeleler sarkan antlaşma metinleri ve protokoller konulmuştur.*”¹¹⁸⁵

Başkanın imzaya daveti üzerine, konferans genel sekreteri Massigli yerinden kalkarak İsmet Paşa'ya doğru gelmiş, kendisini selamlamış ve “Buyurunuz, *ilk önce zat-ı devletiniz imzalayacaksınız*”¹¹⁸⁶ demiştir. İsmet Paşa Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine hediye ettiği kalemle 24 Temmuz 1923'te saat tam üçü dokuz geçe imzasını atmıştır. İsmet Paşa'nın attığı bu imza ile Türk Milli Mücadelesi diplomasi alanında da tam bir başarı kazanmıştır. Yine bu

¹¹⁸³ Estia 19 Temmuz 1923.

¹¹⁸⁴ İnönü, *Hatıralar*, 414-415

¹¹⁸⁵ Karacan, *Lozan*, 530.

¹¹⁸⁶ Karacan, *Lozan*, 536.

imza ile yeni Türkiye Devleti doğmuştur.¹¹⁸⁷ İsmet Paşa'dan sonra sırasıyla İngiltere baş delegesi Rumbold sonra General Pelle ve sonra Marki Garroni sonrasında diğer temsilciler antlaşmayı imzalamışlardır.¹¹⁸⁸

İmza töreni bittikten sonra, İsviçre Konfederasyonu Başkanı Mösyö Scheurer bir konuşma yapmıştır. Başkan bu konuşmasında barışa ulaşılmışından duyduğu memnuniyeti dile getirirken İsviçre'nin böyle bir olaya katkıda bulunmaktan duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Başkan konuşmasında; barışa ulaşmak için temsilcilerin nasıl büyük fedakârlıklar yaptığını da belirtmiştir.¹¹⁸⁹

İsmet Paşa anılarında hemen hemen 9 ay süren Lozan görüşmeleri esnasında en çok sıkıldığı günün konferansın kesintiye uğradığı 4 Şubat günü olduğunu belirtir. Bundan sonra geçen zaman dilimi İsmet Paşa için ıstırap doludur. İsmet Paşa'nın konferansta en mutlu olduğu an ise bir üniversite salonunda antlaşmayı imzaladığı gündür. İsmet Paşa'nın antlaşmayı hangi titizlikle imzaladığı ve onun bu titizliğinin karşı tarafta yaptığı etkiyi bilmekte fayda vardır. İsmet Paşa anılarında antlaşmayı imzaladığı anı şöyle anlatır: “... O gün, orada, muahede metinlerini önüme getirdiler. Kâtibi Umumi Mösyö Massigli imzalanacak vesikaları birer birer önüme uzatıyordu. Ben de her birine bakıyor, sonra imza ediyordum. İmza edeceğim ilk vesikayı elime aldığım zaman, görüştüklerimize uygunluğunu kontrol için baştan aşağı okuyacaktım gibi bir gözden geçirmeye koyuldum. Benim bu hareketim, karşıda bir tesir yarattı. Gülerek, şaka havasında, bana tariz ediyorlardı:

“Dokuz ay uğraştıktan sonra galibe yine baştan başlayacağız, başımıza iş çıkaracak” diye şaka ediyorlardı.

Bu hava içinde muahadenin kendisini, bütün eklerini imzaladım.”¹¹⁹⁰

İsmet Paşa ve heyeti 6 Ağustos'ta trenle İstanbul'a hareket etmiştir. Vatandaşlar İstanbul'da Türk heyetini büyük bir sevgi ile kabul etmişlerdir. İstanbul'da o dönemde hala halife vardı ve İsmet Paşa ile görüşmek istemiştir. Fakat İsmet Paşa TBMM karşısına çıkmadan kimseyle görüşmek istememiş ve oradan Ankara'ya hareket etmiştir. İsmet Paşa'yı Ankara'da karşılayan heyette Mustafa Kemal Paşa da vardır fakat Rauf Bey yoktur.¹¹⁹¹

Lozan Barış Antlaşması'nın geçerli bir antlaşma haline gelmesi için Meclis'te de onaylanması gerekiyordu. Türk tarafının Lozan Barış Antlaşması'nı hızlıca onaylaması gerekiyordu. Çünkü İstanbul ve Boğazlar bu onaydan sonra tahliye edilecekti. Bu çerçevede 21 Ağustos 1923'te

¹¹⁸⁷ Karacan, *Lozan*, 535.

¹¹⁸⁸ Karacan, *Lozan*, 536, 537.

¹¹⁸⁹ Konuşmanın tamamı için bkz. Karacan 538-541.

¹¹⁹⁰ İnönü *Hatıralar*, 412.

¹¹⁹¹ İnönü, *Hatıralar*, 417-418.

Lozan maddelerinin kabul edilmesi için TBMM’de görüşmeler yapılmıştır. Bu çerçevede Yusuf Kemal Bey konuşmasında Karlofça Antlaşması’ndan beri Osmanlı’da yaşananları anlatmış ve Lozan Antlaşması ile yüzyıllardır Avrupalılar tarafından Türklere takılan zincirlerin koparıldığını vurgulamıştır.¹¹⁹²

TBMM’de Lozan Antlaşması üzerindeki görüşmeler 22 Ağustos 1923’de de devam etmiştir. 23 Ağustos 1923 tarihinde oylama öncesinde İsmet Paşa kürsüye gelerek, antlaşmanın bütününe özetleyen, yapabildiklerini ve yapamadıklarını anlatan uzun bir konuşma yapmıştır. İsmet Paşa’nın konuşmasının ardından oylamaya geçilmiş ve Lozan Barış Antlaşması 287 milletvekilinden 227’sinin katılımı ile 213 kabul, 14 ret oyu olarak TBMM’de kabul edilmiştir.¹¹⁹³

Antlaşmanın imzalanmasına Yunan tarafından bakılacak olursa bu antlaşmanın imzalanacağına dair haberler 10 Temmuz’dan itibaren Yunan basınında yer almaya başlamıştır. Elefteros Tipos Gazetesi “*artık barış yapılacak bu kesin*” diyordu.¹¹⁹⁴

18 Temmuz’a gelindiğinde aynı gazete antlaşmanın 24 Temmuz’da kesinlikle imzalanacağını Yunan kamuoyuna duyurmuştur. Bilindiği gibi bu dönemde konferans son oturumunu yapmış, antlaşmanın imzalanacağı kesinleşmişti.¹¹⁹⁵

Lozan Antlaşması’nın imzalanacağını kesinleştiği 23 Temmuz’da Ethnos Gazetesi “çok sıkıntı çekmiş Doğu” için sonsuza kadar sürecek bir barış döneminin başladığını belirtmiştir. Ethnos Yunanistan’ın kendi içinde barış yaşaması için Yunan halkının geçmişi unutup birleşmesi gerektiğini, Yunanistan’ın kaderinin tamamen Yunan halkının elinde olduğunu, Yunan halkının içtenlikle ve kesinlikle istemesi durumunda Yunanistan’ın kiskanılacak bir ülke haline geleceğini belirtmiştir.¹¹⁹⁶ Burada Ethnos’un seçimlere yatırım yaptığı görülmüştür.

24 Temmuz tarihli Estia Gazetesi Lozan Antlaşması’nı bir yenilgiye benzetmiş ve bu yenilgiye bir ayrıntı getirmiştir. Bu yenilginin daha çok İtilaf Devletleri’nin yenilgisi olduğunu daha az Yunanistan’ın yenilgisi olduğunu belirtmiştir. Estia Gazetesi İtilaf Devletleri’ni Mondros’un galibi Lozan’ın mağlubu olarak göstermiştir. Estia Gazetesi Türklerin Mustafa Kemal önderliğinde gerçekten sebat ederek Lozan’dan başarılı çıktığını, İtilaf Devletleri’nin ise haysiyet, prestij ve çıkarlarını feda ettiklerini belirtmiştir. Estia Gazetesi İtilaf Devletleri ile Yunanistan’ın kıyaslandığında Yunan barışının birkaç rahatlatıcı nokta sunduğunu belirtmiştir. Estia Gazetesi’nin rahatlatıcı nokta olarak gösterdiği şey eski rejimin kaybettiklerinin Lozan’da

¹¹⁹² TBMM Zabıt Ceridesi 21 Ağustos 1923, s.218-220.

¹¹⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, 23 Ağustos 1923, 264-282.

¹¹⁹⁴ Elefteros Tipos 10 Temmuz 1923.

¹¹⁹⁵ Elefteros Tipos 18 Temmuz 1923.

¹¹⁹⁶ Ethnos 23 Temmuz 1923.

bir nebze de olsa kurtarılmasıdır. Bu kurtarmayı sağlayan kişinin ise Venizelos ve Meriç Ordusu olduğunun altı çizilmiştir. Estia artık antlaşmanın imzalanmasının kesin olduğunu, Yunan halkının bundan sonra yapacağı şeyin kendi iç yaralarını sarmaya odaklanmak olduğunu, savaş kılıçlarının artık harman yerinde bir sabana dönüşmesi gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁹⁷

Lozan Antlaşmasının imzalandığı günde Ethnos Gazetesi Yunanistan'ın Sevr Antlaşması'ndaki zaferini acıyla anmaktan başka bir şey yapamadığını belirtmiştir.¹¹⁹⁸

Lozan Barış Görüşmeleri sürecinde iki kutba ayrılmış olan Yunanistan'da Venizelos'u destekleyen ve iyi ki hala Yunanistan için yaşayan adam diyen bir taraf varken Yunanistan'ı temsil etmek için hiçbir yetkisi olmayan ve ne yazık ki hala Yunanistan için yaşayan adam diyen bir taraf da vardı. Dolayısıyla Venizelos Lozan'da arkasında sadece İhtilal Komitesi'nin ve aslında hiçbir zaman savaşı göze alamayacak bir Yunan ordusunun varlığını hissetmiştir. Venizelos bu duygularla barışın imzalanmasında kendini destekleyen tarafın da katkısı olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹⁹ Aslında Venizelos Lozan Barış Antlaşmasının Sevr Antlaşması gibi olmayacağını 20 Kasım'da hatta daha öncesinde anlamıştı.

Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayan Venizelos antlaşmayı imzalamakla ilgili duygularını dile getirirken hemen ardından konuyu ülkesinde yapılacak olan seçimlere getirmiş ve Yunanistan'da demokrasinin yeniden işleyişinin sağlanması gerektiğini belirtmiştir.¹²⁰⁰

Venizelos antlaşmayı imzalamaktan duyduğu hüznü 25 Temmuz tarihli Elefteros Tipos Gazetesi'nde şöyle dile getirmiştir; "İmzalanan barışa ilişkin duygularımın ne olduğunu mu soruyorsunuz? Sevr Antlaşması'nı kesin olarak yürürlükten kaldıran Lozan Antlaşması'nı imzalarken duyduğum derin hüznü sizden nasıl saklayabilirim? Lozan Antlaşmasını sadece ülkeye bir hizmette bulunduğum hissiyle imzaladım. Yenildik ve bu yenilgi bizi aynı zamanda diplomatik bir yalnızlığa itti. Savaşın Tekrarı Biz Yunanistan'ı tam bir yıkıma sürükler. İhtilalin orduyu mucizevi bir şekilde yeniden düzenlemesi sayesinde ulusun savaş dönemini sona erdirmesine ve yeniden iç yapılanma çalışmalarına başlamasına olanak tanıyan bir barış sağladık. Eğer iç savaşa son verirsek ve anayasanın normal işleyişini yeniden tesis edersek serbest seçimler yoluyla ülkeyi yönetebilecek bir ulusal delegasyonun oluşturulmasını sağlayabiliriz."¹²⁰¹

25 Temmuz tarihli Patris Gazetesi Lozan Antlaşması'nı Yunanistan'ın tarihinde büyük bir dönüm noktası olarak nitelemiştir. Venizelos'un diplomatik becerisine vurguda bulunan Patris

¹¹⁹⁷ Estia 24 Temmuz 1923.

¹¹⁹⁸ Ethnos 24 Temmuz 1923.

¹¹⁹⁹ Ethnos 24 Temmuz 1923.

¹²⁰⁰ Ethnos 24 Temmuz 1923.

¹²⁰¹ Elefteros Tipos 25 Temmuz 1923.

Gazetesi Meriç Ordusunun mızraklarının yıkımın sonuçlarını en aza indirdiğini belirtmiştir. Estia gazetesinin tersine Yunanistan'ın kazanımlarından bahsetmeyen Patris, Lozan Antlaşması'nın imzalandığı anı bir cenazenin kaldırılışına benzetmiştir. Cenazesi kaldırılan olgu ise Yunan ulusunun uzun nesillerinin sarsılmaz bir şekilde sadık kaldığı Yunan rüyasıydı.¹²⁰² Bu rüya açıkça belirtilmese de Megali İdeaydı.

Patris yine 25 Temmuz tarihli sayısında çok kısa fakat çarpıcı haberinde Yunanistan'ın neler kaybettiğini sıralamıştır. Patris Lozan Antlaşması'nın ne içerdiğini söylemeden önce ne içermediğini söylememiz gerekir diye başladığı haberini şöyle sürdürmüştür: “Lozan Antlaşması Sevr Antlaşması'nın içerdiği hiçbir şeyi içermiyor. Sevr Antlaşması'nın tersine Lozan Antlaşması İzmir'i, Doğu Trakya'yı ve Karaağaç'ı Türkiye'ye veriyor.”¹²⁰³

Ethnos Gazetesi Yunan tarafının her ne kadar Lozan'ı imzalasa da bu antlaşmayı Yunanistan'ın hak etmediğini belirterek okuyucusuna Sevr Antlaşması'nı hatırlatmıştır. Ethnos Gazetesi son 10 yıldır savaşan Yunanistan'ın üç yıl önce imzalanan Sevr Antlaşması gibi bir antlaşmayı hak ettiğini, bu antlaşma ile Yunanistan'ın İstanbul'un kapısına kadar dayandığını belirtmiştir. Ethnos Gazetesi Lozan Antlaşması'nı 1 Kasım seçimleriyle ilişkilendirmiş o dönemde Yunan halkının bilinçsizce yönlendirildiğini, 1 Kasım hatasının sonucunda Lozan'ın imzalandığını vurgulamıştır. Ethnos Gazetesi Küçük Asya Felaketi'nden sonra da Türk tarafının durmadığını ve Yunanistan'ın köleliğini istediğini belirtmiştir. Ethnos Küçük Asya Felaketi'nin yaşandığı dönemdeki hükümete atıfta bulunarak eğer devrim patlak vermeseydi ve Meriç ordusunu kurmasaydı Yunanistan'a köleliğin geleceğini vurgulamıştır. Ethnos Lozan Konferansı'nın ayrıntılarıyla incelendiğinde Türk tarafının sadece Yunan sorununda teslim olduğunu, İtilaf Devletleri karşısında galip geldiğini belirtmiştir. Ethnos Gazetesi Yunan tarafının Lozan'daki kazanımlarını mucize olarak değerlendirmiş ve bu mucizeyi gerçekleştiren kişinin mükemmel diplomatik manevralarıyla Venizelos olduğunu belirtmiştir. Sözü bir şekilde yapılacak olan seçimlere getirmek isteyen Ethnos Gazetesi Yunanistan'ın eski partizanlığın pençesine düştüğünde sürekli yıkım ve felaket yaşadığını belirtmiş ve Yunanların kendisine gelmesi gerektiğini, yarın verecekleri oylarla yine kendi mutluluklarını kendilerinin yaratması gerektiğini vurgulamıştır. Yunanistan'ı bir eve benzeten Ethnos Gazetesi Yunanların kullanacakları oylarla evlerini yağmacılara teslim edip etmeyeceklerine karar vereceklerini belirtmiştir.¹²⁰⁴

¹²⁰² Patris 25 Temmuz 1923.

¹²⁰³ Patris 25 Temmuz 1923.

¹²⁰⁴ Ethnos 25 Temmuz 1923.

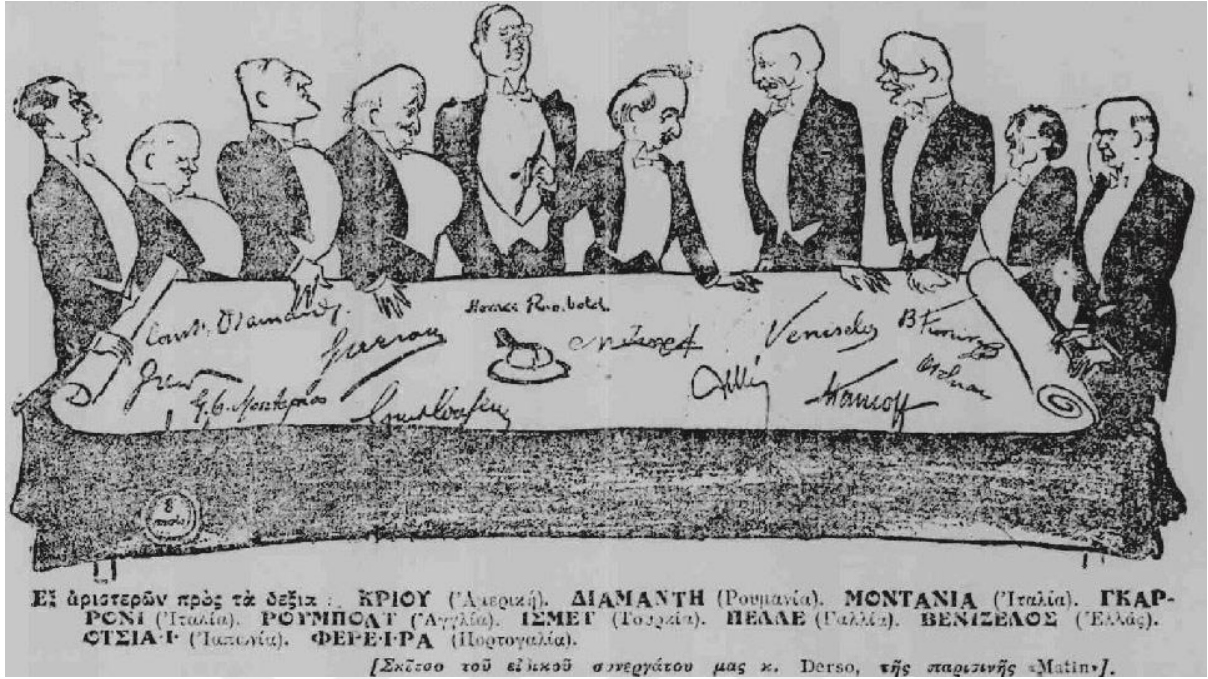
Γörse1 5.4. Eski Particilik neyi başardı? Lozan Antlaşması'nın Türkiye'si (Ethnos 25 Temmuz 1923)

Ethnos Gazetesi Lozan'da Türkiye'nin sınırlarının son halini Lozan Antlaşması'nın Türkiye'si olarak adlandırdığı harita ile göstermiştir.¹²⁰⁵

Venizelos Lozan Antlaşması'nı 24 Temmuz 1923'te imzalarken, kendisinin de dile getirdiğı acıyı/hüznü aslında konferansın gidişatından da biliyordu. Antlaşmanın imzalanmasından üç ay önce Venizelos Elefteros Tipos Gazetesi'ne yeni barış antlaşmasının Sevr gibi olmayacağını, bu antlaşmanın hem kendisine hem de Yunan halkına acı vereceğini söylemiştir. Venizelos o dönemki demecinde sadece birilerinin bu yeni antlaşmayı imzalaması gerekiyor, benden o kişi olmam istendi, itaat edeceğim, kalbimi sıkacağım ve benden isteneni yapacağım, eğer bunu yapmazsam cesaretimi kaybederim demiştir. Elefteros Tipos Gazetesi Venizelos'un belirtilen bu duygusunu 25 Temmuz tarihli sayısına taşımış ve onun bu sözlerini yine onu övmek için kullanmıştır. Bu çerçevede Elefteros Tipos Gazetesi "Büyük ve güçlü karakterler trajik anlarda ortaya çıkarlar" diyerek Venizelos'u Yunan kamuoyuna büyük bir karakter olarak tanıtmıştır.

¹²⁰⁵ Ethnos 25 Temmuz 1923.

Söz konusu gazete Venizelos'un Lozan'da büyük bir mücadele vererek ulusal mirastan kurtarılması mümkün ne varsa kurtardığını belirtmiştir.¹²⁰⁶

Görsel 5.5. Derso'nun Lozan Antlaşması'nın İmzalanmasıyla İlgili Karikatürü (Elefteros Tipos 29 Temmuz 1923)

Elefteros Tipos Gazetesi Derso'nun Lozan Antlaşması'nın imzalanma anını çizdiği görseli sayfasına taşımıştır.¹²⁰⁷

Lozan Antlaşması'nı imzalayan Venizelos Kral'ı da unutmamıştı. Barış antlaşmasının imzalanması üzerine Kral'a telgraf gönderen Venizelos krala “majesteleri” diye seslenerek Barış Antlaşması'nın imzalandığını, son 10 yılda yaşanan sıkıntıların ardından barış antlaşmasının imzalanmasını umduğunu belirtmiştir. Venizelos Yunanistan'da seçimlerin yapılması gerektiğini Kral'a da sezdirerek içerdeki bölünmüşlüğü son bulması gerektiğini ve anayasanın yeniden işlerlik kazanması gerektiğini belirtmiştir. Venizelos son olarak Yunanistan ve kraliyet için daha mutlu günlerin gelmesini umduğunu belirtmiştir. Venizelos'un telgrafına Kral da karşılık vermiş ve Yunanistan'a yaptığı hizmetler için Venizelos'a teşekkür etmiştir.¹²⁰⁸

Kral yanlısı Esperini Gazetesi Lozan Antlaşması'nı sıradan bir olaymış gibi göstererek “Doğu'nun büyük dramının perdesi dün tamamen kapandı.” başlığıyla antlaşmanın imzalandığını Yunan kamuoyuna duyurmuştur. Esperini gazetesi Lozan Antlaşması'nın dünya barışı için olan önemine değinerek insanlığın barış limanına yeniden kavuştuğunu belirtmiştir.

¹²⁰⁶ Elefteros Tipos 29 Temmuz 1923.

¹²⁰⁷ Elefteros Tipos 29 Temmuz 1923.

¹²⁰⁸ Elefteros Tipos 29 Temmuz 1923.

Antlaşmayı Yunanistan açısından değerlendiren Esperini, artık yok olmuş şanlı geçmişin önünde saygıyla durulması gerektiğini belirtmiştir. Esperini Gazetesi Antlaşmayı imzalayan Venizelos'un adını anma gereği duymamıştır. Yunanistan'ın artık önüne bakması gerektiğini vurgulayarak seçimleri işaret etmiştir.¹²⁰⁹

Elefteros Tipos Gazetesi 31 Temmuz'da Lozan'da barışın iyi ya da kötü imzalandığını ve Avrupa'nın da Türk-Yunan kâbusundan kurtulduğunu belirtmiştir.¹²¹⁰

Yukarıda anlatılanlardan çıkan sonuç şudur ki, Yunan basını Lozan Antlaşması'na hüznle yaklaşmış, antlaşmayı İtilaf Devletleri'nin Türkiye karşısındaki yenilgisi olarak nitelemiştir.

¹²⁰⁹ Esperini 25 Temmuz 1923

¹²¹⁰ Elefteros Tipos 31 Temmuz 1923

SONUÇ

Doğu Trakya Türkiye'nin Avrupa'daki son ayak izi, Yunanistan'ın Anadolu'daki Yunan varlığına baktığı bir pencere ve Türkiye'nin Avrupa'ya ayak basmasını önlediği bir sınır kapısı anlamını taşımaktadır. Doğu Trakya İtilaf Devletleri için de Boğazlar üzerindeki kontrol yeridir. Her üç taraf için de böylesine önemli olan bir yerin kaderinde Başkumandanlık Muharebesi belirleyici bir rol oynamıştır. Başkumandanlık Muharebesi ile Yunanistan Anadolu topraklarında tutunamayacağını görmüş; İtilaf Devletleri ise Türkiye ile diplomatik görüşmelerin başlatılması gerçeğini kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Başkumandanlık Muharebesi Türkiye için Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması demek olurken Yunanistan için Anadolu'daki macerasının felaketle sona ermesi demek olmuştur. Yunan tarih literatürüne Küçük Asya Felaketi olarak geçen Anadolu bozgununun Venizelist ve Antivenizelist basındaki izdüşümleri de farklı olmuştur. Venizelist basın Küçük Asya Felaketini Venizelos'un ülkeden gitmesine neden olan 1 Kasım seçimlerine bağlamış; bu seçimlerin başa getirdiği hükümeti şimdi yaşanan felaketin sorumlusu olarak göstermiştir. Burada Venizelist basın Yunanistan'ı Megali idea ülküsüyle savaşa sürükleyen asıl kişinin Venizelos olduğu gerçeğini göz ardı etmiştir. Venizelist basın Küçük Asya Felaketi sonucunda geçmiş ve fakat kapanmamış defterleri yeniden açarken Kral yanlısı basın bu yenilgiyi bir felaket olarak değil de “kaza” olarak nitelemekle yetinmiştir.

Yunan basınında Trakya konusunun en yoğun işlendiği zaman dilimi; Başkumandanlık Muharebesi ile 3 Ekim 1922'ye Mudanya görüşmelerinin başlamasına kadar geçen yaklaşık 1 aylık süre olmuştur. Bu dönemde Küçük Asya Felaketinin acısını tüm yoğunluğuyla üzerinde hisseden Yunanistan Trakya konusunu hem bir intikam alma aracı olarak hem de Türkiye topraklarındaki kalan son kalelerini savunma aracı olarak gördüğünden bu konuya sınırsız sarılmıştır. Bu bir aylık süre içerisinde Yunan basınında Trakya ile ilgili yapılan haberler incelendiğinde gazetelerin ideolojilerini Trakya konusuna yansıtmadıkları görülmektedir çünkü Yunanistan için o dönemde asıl önemli olan konu Trakya'nın kurtarılmasıdır.

Başkumandanlık Muharebesi Türk tarafına Mudanya yolunu açarken konunun diğer öznesi olan Yunan tarafını diplomatik bir yalnızlığa itmiştir. Bunun yanı sıra “şimdi Yunanistan nasıl kurtulacak?” sorusuna aranan yanıt sonucunda 10 Eylül 1922'de İhtilal gerçekleşmiştir. Yunan halkı Venizelos'u desteklesin ya da desteklemesin, ilk etapta Trakya'nın kurtarılması için İhtilali olumlu karşılamışlardır. İhtilal için söylenmesi gereken bir nokta da şudur: Her fırsatta partiler üstü olduğunu söyleyen İhtilal Komitesi'nin Lozan'da başlayacak görüşmeler için Venizelos'u seçmesi onların da bir ideolojiye sahip olduklarını açığa çıkarmıştır.

Kendisini diplomatik anlamda tecrit edilmiş bulan Yunan tarafı, bu yalnızlıktan kurtulmak için Doğu Trakya konusuna sımsıkı sarılmıştır. Bu sıkı sarılış Küçük Asya Felaketi sonrasında oluşturulan Meriç Ordusunun ön plana çıkmasına neden olmuştur. Meriç Ordusu Trakya'yı tekrar savaşılarak alacak ruhuyla Yunan basınında yer alsa da; asıl amacına ulaşamamış; Lozan'da sadece müzakere kozu olarak kalmıştır. Venizelos'un Meriç Ordusuna yaklaşımına bakıldığında söz konusu orduyu Trakya'yı alacak bir unsur olarak değil, kendisine Lozan'da güven verecek bir unsur olarak gördüğü ortaya çıkmıştır. Venizelos'un bu görüşü Yunan basınına ve ülkesine gönderdiği telgraflara da yansımıştır. Venizelos'un Meriç ordusuna belirtilen şekilde yaklaşmasının en önemli nedeninin kendisinin Doğu Trakya'nın kaybedildiğini ülkesinden çok önce kabul etmesidir.

Mudanya Mütarekesi görüşmeleri süreci daha çok Türkiye'ye kazanımlar sağlarken Yunan tarafı adeta yok sayılmıştır. Zaten Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde Yunan temsilcilerin görüşme masasında yer almamaları kendilerinin de Mudanya'dan bir kazanım beklemediklerini kanıtlamıştır. Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sürecinde Yunan basını incelendiğinde Meriç Ordusu kanalıyla Trakya'nın alınacağı yönünde haberler yapılsa da bu haberlerin Yunan kamuoyunu canlı tutmaktan başka bir amaç taşımadığı tespit edilmiştir.

Doğu Trakya'nın tahliyesi sürecinde Yunan basını karalar bağlayan yazılar kaleme alsa da burasının kaybedildiğini ülkesinden önce kabullenen Venizelos'un düşüncelerine bakıldığında onun Doğu Trakya'nın kaybedilmesini bir felaket olarak değil Yunanistan'ın sınırlarını tamamlama ve artık bu sınırlar dahilinde yaşama olgusu olarak gördüğü tespit edilmiştir.

Venizelos'un Lozan Konferansı'nda ülkesini temsil edecek olmasına Yunan basını iki yönlü yaklaşmıştır: Venizelist basın Lozan'da Yunanistan'ı sadece Venizelos'un temsil edebileceğini dile getirmiş, Kral yanlısı basın sürgünde bulunan bir adamın Yunanistan'ı temsil etmeye hakkı olmaması gerektiği yönünde Yunan kamuoyuna seslenmiştir.

Lozan Konferansı'nın başladığı Kasım ayı içerisinde görülen, Küçük Asya Felaketine neden olan kişilerin cezalandırıldığı Altılar Davası süreci bir iç hesaplaşma olmaktan çıkmış dünyanın özellikle de İngiltere'nin yoğun tepkisine neden olarak Yunanistan'ı daha da yalnızlığa itmiştir. Bu dönemde Lozan'da ilk konu başlığının Trakya meselesine verildiği hesaba katılırsa Altılar Davası süreci Venizelos'u Trakya konusunda da zora sokmuştur. Bu süreç için yapılan bir tespit de şudur: Altılar Davası konusunda ülkesinin eylemlerine karşı sessiz bir duruş sergileyen Venizelos'un kendisinin de intikam duygusuyla dolu olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

Trakya sınırları konusu, ilk dönem Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde gündemin ilk konu başlığı olarak 22-25 Kasım tarihleri arasında toplamda 5 oturumda ele alınmıştır. Konferansın

ilk görüşme konusu olarak Trakya sınırları konusuna öncelik verilmesi bir yandan bu sorunun ne kadar önemli olduğunu gösterirken diğer yandan konferansın gündemini elinde tutan Curzon'un bu konuyu Türk tarafını zor duruma düşürmek için özellikle seçtiği bir gerçektir. Söz konusu bu zor durumu hafifleten etken Mudanya Protokolü ile Doğu Trakya'nın tahliye edilmiş olması ve Türk idaresinin Doğu Trakya'da yerleşmiş olmasıdır. Ancak buna rağmen İtilaf Devletlerinin, Yunanistan'ın ve Balkan ülkelerinin Doğu Trakya'ya ilişkin daha önce yapılan antlaşmaları Türk tarafından farklı yorumlamaları ve bunun yanı sıra artık Türk tarafı için geçerliliğini yitirmiş Neuilly ve Sevres Antlaşmalarını temel almaları Trakya konusundaki pürüzlerin giderilmesinde engel oluşturan unsurlar olmuş İsmet Paşa'nın büyük bir diplomasi mücadelesi vermesine yol açmıştır.

İlk dönem Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin Mudanya Protokolü ile Edirne sınırları içine dahil ettiğini düşündüğü Karaağaç konusunun karşı tarafta aynı şekilde algılanmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla İtilaf Devletleri özellikle İngiltere'nin Yunanistan'ı destekleyici tavrı Karaağaç konusunu bir pazarlık unsuru haline getirmiştir.

İlk dönem Lozan Barış Konferansı'nda İsmet Paşa'nın Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde bahse konu olmayan Batı Trakya konusunu Konferans'ın gündemine taşıması ve Batı Trakya'da plebisit istemesi tüm fay hatlarını yerinden oynatmıştır. Plebisit sonucunda Türkiye'nin Avrupa topraklarına ayak basmasından çekinen karşı taraf İsmet Paşa'nın plebisit isteğine var gücüyle karşı çıkmıştır.

İlk dönem Lozan Konferansı'na Venizelos'un Trakya konusuyla dolu dolu olarak geldiği görülmüştür. Batı Trakya'yı her ne pahasına olursa olsun elinde tutmak isteyen Venizelos tüm gücüyle Trakya konusuna yüklenmiştir.

İlk dönem Lozan Konferansı'nda Yunan basınına bakıldığında bu konuya olan ilginin azaldığı görülmektedir. Bunun arkasında yatan neden Mudanya Mütarekesi Protokolü ile Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı tahliye etmiş olmasında aramak gerekmektedir. Trakya sınırları konusunun ele alındığı dönemde Yunan basını daha çok Balkan Devletlerinin Yunanistan'a verdiği desteği ön plana çıkaran yazılar kaleme almışlardır. Burada Yunan basını satır aralarına Yunanistan'ın Balkan ülkeleriyle bundan sonraki süreçte ilişkilerini düzenlemeleri gerektiği gerçeğini saklamıştır. Dolayısıyla Yunanistan daha Lozan Konferansı'nın başında Lozan'dan sonraki sürece hazırlık yapmaya başlamıştır denilebilir. Bu durum konferansın sürdüğü dönem boyunca Yunan halkının artık beklemekten sıkıldığı, Lozan Konferansı nedeniyle bekletilmekte olan sorunların ne zaman çözüme kavuşturulacağı, ülkede seçimlerin ne zaman yapılacağı yönünde ele alınan yazılarla da sorgulanmıştır.

İlk dönem Lozan Barış Konferansında Batı Trakya konusu bir de nüfus mübadelesi görüşmeleri çerçevesinde ele alınmış, bu çerçevede Batı Trakya'nın sınırları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak Türk tarafı kendi istediği sınırı İtilaf Devletlerinin de tam destek verdiği Yunanistan'a kabul ettirememiştir. Türkiye ve Yunanistan'ı mübadele konusunda memnun eden tek ortak payda Türkiye'nin Batı Trakya'da bir Müslüman azınlık bırakabilmesi buna karşılık Yunanistan'ın İstanbul ile bağını sağlayacak bir Rum azınlığı bırakabilmesi olmuştur.

Yunan tarafının yumuşak karnı olan mübadele konusu Yunan basınında Eylül 1922'nin sonlarından itibaren yoğun bir şekilde kendine yer bulmuştur. Ancak bu daha başka bir çalışmanın konusu olacak kadar geniş bir çalışmayı gerektirmektedir.

Bu çalışmada ortaya çıkan ilginç tespitlerden biri de Yunan basınının Patrikhane konusuyla Trakya konusunu ilişkilendirmesi olmuştur. Nüfus mübadelesi konusu görüşülürken bu konunun bir parçası olarak Patrikhane konusu da ele alınmıştır. Yunan basını Yunanistan'ın Trakya'dan çekilmeyi Patrikhane'nin İstanbul'da kalması şartıyla kabul ettiğini destekleyen yazılar kaleme almıştır. Bu noktada Yunanistan'ın Trakya'da Mustafa Kemal Paşa'ya yenildiğini gizleme amacı güttüğü, sanki Trakya'yı Türkiye'ye bağışladığı algısı yaratılmaya çalışıldığı görülmüştür.

Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönem için her şeyden önce şu noktanın belirtilmesi gerekir; Yunanistan da tıpkı diğer ülkeler gibi Konferans'ın bir kesintiyle karşılaşacağı düşüncesinde değildi. Dolayısıyla söz konusu kesinti; Yunan tarafında askıda bekleyen sorunların da çözümünü geciktirici bir rol oynamıştır.

Konferansın kesinti nedenleri içerisinde Trakya sınırı sorunu da yer almıştır. Bu nedenle Konferansın kesintiye uğramasında Türk Yunan sorunlarından biri de etkili olmuştur denilebilir.

Konferans'a ara verilen dönemde Yunanistan'da yaşanan keskin gelişmelerden biri de İhtilal Komitesi'nin artık siyasi bir karakter kazanmaya başlaması olmuştur. Bu dönemde Yunanistan'da göçmen sorunu tüm ağırlığıyla hissedilmeye başlamış ve Yunanistan'ı dış yardım isteme noktasına kadar getirmiştir. Konferans'a ara verilen dönemde Yunan basını incelendiğinde Yunanistan'ın artık bir an önce seçime gitme isteğinin gün yüzüne çıktığı görülmüştür. Son olarak Konferans'ın kesintiye uğradığı dönemde Meriç ordusunun Trakya için tekrar savaşılabileceği söylemi daha güçlü olarak ortaya çıkmıştır. Meriç ordusunu umutlandıran nedenin İtilaf Devletlerinin sunduğu barış tasarısını Türkiye'nin kabul etmeyişiinde aramak gerekmektedir.

24 Nisan 1923'te başlayan İkinci Dönem Lozan Konferansı'na bu çalışmanın konusu çerçevesinde tamirat bedeli başlığı damgasını vurmuştur. İtilaf Devletleri Türkiye'yi Yunanistan'dan tamirat bedeli istemekten vazgeçirememişler Yunanistan da ısrarla tamirat bedeli ödeyemeyeceğini dile getirmekten vazgeçmemiştir. Yunanistan'ın bu tavrında uzun yıllardır savaşıyan bir ülkenin ekonomisinin bu ödemeyi karşılayamayacağı gerçeği yatarken Lozan'daki son Türk Yunan sorununun kendi lehine sonuçlanması isteği de yer almaktadır.

Karaağaç'ın tamirat bedeli olarak Türkiye'ye verilmesinin ardından Yunanistan için zaten beklenenden uzun süren Lozan Konferansı sona ermiştir. Yunan kamuoyu Lozan Barış Antlaşması'nı İtilaf Devletlerinin Türkiye karşısındaki yenilgisi olarak yorumlarken Yunanistan açısından ise kurtarılabilecek ne varsa kurtarılan bir antlaşma olarak yorumlamıştır. Venizelist basın Lozan Antlaşması'nı imzalayan Venizelos'un diplomasi alanındaki yeteneğini-başarısını överken Kral yanlısı basın Lozan Antlaşması'nı Venizelos'a değinmeden Doğu sorununun çözümlendiği, dünya için faydalı bir olay olarak yansıtmıştır.

Trakya sorunu Lozan Konferansı'nda müzakere masasına gelene kadar çok uzun bir yol katetmiştir. Lozan Konferansı'nda bu sorunun çözüme kavuşmuş hali Türk tarafı için uğruna I. Dünya Savaşı'ndan sonra da kan döktüğü Mısak-ı Milli'nin gerçekleşmesi demek olurken Yunan tarafı için 1844 yılından beri gerçekleştirmek istediği Megali İdea hayalinin sona ermesi demek olmuştur.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

Kitap ve Kitap Bölümleri

Akın, Veysi. *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi* Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 1996.

Akın, Rıdvan. *Türkiye'nin Siyasal Gelişmeleri 1876-1923*, İstanbul: Nora Yayınları, 2022.

Akkor, Mahmut. *Mağlubiyetten Zafere İki Mütareke İngiliz Tutanaklarında Mondros ve Mudanya*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2019

Aktar, Ayhan. *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Akyol, Taha. *Bilinmeyen Lozan*, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 4. Baskı, 2019.

Aleksandris, Aleksis. "Lozan Konferansı ve İstanbul Rum Patrikhanesi'nin Ekümenik Boyutu: 10 Ocak 1923 Tarihli Tutanağın Önemi", *Tarihi, Siyasi, Dini ve Hukuki Açından Ekümenik Patrikhane*, Der. Cengiz Aktar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2013.

Arı, İnan. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara: TTK, 2018.

Arı, Kemal. *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Arı, Kemal. "Lozan Barış Görüşmeleri ve Nüfus Mübadelesi", *İlk ve Son Barış 100. Yılında Lozan*, Ed.Bülent Özukan, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2022, 144-152.

Arslan, Ali. *Trakya'da Milli Mücadele*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2014.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. (1917-1938), Ankara:1964.

Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam 1897-1976*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. Baskı, 2016.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922 Cilt II*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 31. Basım, 2014.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938, Cilt III*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Otuzuncu Basım, 2014.

Barutciski, Michael. “Lozan’a Yeniden Bir Bakış: Uluslararası Hukuk ve Siyasette Nüfus Mübadeleleri”, *Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Der .Renée Hirshon, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, 2005, 31-53.

Baskıcı, Murat. “Lozan Barış Antlaşmasının Ekonomik ve Mali Hükümleri”, *Yaşayan Lozan*, Ed. Çağrı Erhan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, 263-391.

Bekiris, Vasilis. *Apo Ton Ethniko Dihasmo Sti Mikrasiatiki Katastrofi Kai Tin Ektelesi Ton Eksi (1915-1922)*, Atina: Historia Yayınları, 2015.

Berber, Engin. *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997.

Bıyıklıoğlu, Tevfik. *Trakya’da Milli Mücadele*, Cilt 1, Ankara: TTK Basımevi, 1992.

Bilgiç, Bestami. *Doğu Karadeniz Rumları: İsyan ve Göç (1919-1923)*, Ankara: TTK, 2011.

Bilsel, M. Cemil. *Lozan*, 2. Cilt, Ahmet İhsan Matbaası, 1933.

Budak, Mustafa. “Misak-ı Milli’den Lozan’a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası”, İstanbul: Küre Yayınları, 5. Baskı, 2014.

Budak, Mustafa. *99 Soruda Lozan*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.

Cebesoy, Ali Fuat. *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan’a Lozan’dan Cumhuriyete*, Cilt: I-II, İstanbul: Temel Yayınları, Üçüncü Baskı, 2011.

Claudena, M. Skran. *Refugees in Inter War- Europa, The Emergence of Regime*, Oxford, Clarendon Press, 1995.

Clogg, Richard. *Modern Yunanistan Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Cooper, Busch Briton. *Mudros To Lausanne: Britain’s Frontier In West Asia, 1918-1923*, Albany, New York: State University of New York Press, 1976.

Coşkun, Alev. *Asker İnönü 1884-1922*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018.

Coşkun, Alev. *1922-1923 Diplomat İnönü Lozan*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019.

Criss, Bilge. *İşgal Altında İstanbul*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2000.

Çelik, Recep. *Mudanya’dan Lozan’a Batı Trakya Türkleri-Batı Trakya Nasıl Kaybedildi?*, İstanbul:Libra Kitap, 2018.

Dafnis, Grigoros. *İ Ellas Metaksi Duo Polemon 1923-1940 O Venizelismos Kiverna*, Atina: Kaktos Yayınları, 1997.

Demirci, Sevtap. *Belgelerle Lozan Taktik-Stratejik Diplomatik Mücadele 1922-1923*, İstanbul: Alfa Yayınları, 4. Baskı, 2011.

Epiheiriseis Eis Thrakin (1919-1923), Arhigeion Stratou, Athina: Ekdosis Dieftinseos Istorias Stratou, 1969.

Episima Praktika Tis Dikis Ton Eks, Atina: Atine Yayınları, 1976.

Erdem, Nilüfer. “Anadolu Bozgunu ya da Küçük Asya Felaketi”, *Yunan Algısında Türk İmgesi (Kökenleri ve Dostluk İçin Kültürel Çıkış Yolları)*, Ed. Prof. Dr. Mustafa Kaymakçı, Doç. Dr. Cihan Özgün, Doç. Dr. Nilüfer Erdem, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul: Eğitim Yayınevi, 2021, 273-296.

Erdem, Nilüfer. “Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923),” İstanbul: Derlem Yayınları, 2010.

Ertan Faik Temuçin, “Mudanya Mütarekesi’nden Lozan Barış Antlaşması’na”, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 3. Baskı, 2014.

Fromkin, David. *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 6. Baskı, 2016.

Georgantzis, Petros. *Diplomatika Engrafa Peri Thrakis, 1919-1923*, Ksanthi: Spanidi Yayınları, 2020.

Gingeras, Ryan. *Sorrowful Shores Violence, Ethnicity, and the End of the Ottoman Empire, 1912-1923*, New York: Oxford University Press, 2009.

Goloğlu, Mahmut. *Cumhuriyete Doğru Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Gonata, Stilianu. *Apomnimevmata, 1897-1957*, Atina:1958.

Gökbilgin, M. Tayyib. *Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi’nden Büyük Millet Meclisi’nin Açılmasına*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Grew, John. *Atatürk ve İnönü*, Çev. Muzaffer Aşkın, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2000.

Gülboy, Erkem Pınar. “Yunanistan’ın Bağımsızlığı ve Elen Milliyetçiliğinin Dış Etkileri,” *Türk Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler*, Dağlar Dağlar Viran Dağlar, Ed. Yeliz Okay, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014, 251-267.

Güner, Zekai. “Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)”, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.

Hatipoğlu, Murat. *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.

Hemingway, Ernest. *İşgal İstanbul'u ve İki Dünya Savaşından Mektuplar*, Çev. Ali Kayabal, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.

Howard, Harry. *Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923)*, Çev. Salih Sabit Togay, Ankara: TTK Yayınları, 2018.

Hür, Ahmet. *Her Açıdan Lozan Konferansı*, İstanbul: Puslu Yayıncılık, 3. Baskı, 2018.

Istoria Tou Ellinikou Ethnous, Atina: Atina Yayınları, 1978.

İnalcık, Halil. *Milli Mücadele Tarihi 1908-1923*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2022.

İnönü, İsmet. *Hatıralar*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Yayına Haz. Sabahattin Selek 4. Basım 2014.

İnönü, İsmet. *Defterler 1919-1973*, Der. Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Karacan, Ali Naci. *Lozan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Basım, 2017.

Karaçam, Nazif. *Ulusal Kurtuluş Savaşında Trakya Bir Mücadelenin Perde Arkası*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1984.

Keskin, Funda. "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi", *Yaşayan Lozan*, Ed. Çağrı Erhan, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, 765-800.

Kinross, Lord. *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, İstanbul: Altın Kitaplar, 30. Baskı, 2017.

Kostis, Kostas. *Ta Kakomathimena Pedia Tis Istorias I Diamorfosi Tou Neoellinikou Kratous*, Atina: Polis Yayınları, 2013.

Koubouli, Vangeli. "1922: I Korifosi Tou Ethnikou Dihasmou, I Diki kai I Ektelesi Ton Eksi", *Istoria*, 644 (2022): 44-54.

Kürkçüoğlu, Ömer. *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978.

Kürkçüoğlu, Ömer. Çağrı, Erhan, "Lozan Gelişmeleri," Ed. Çağrı Erhan, *Yaşayan Lozan*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003, 17-109.

Lausanne on its 75th Anniversary, Yay. Haz. Mehmet Özel, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 6. Baskı, 2013.

- Loğoğlu, Faruk. “Heyet Başkanı İsmet İnönü”, *Ankara ve Lozan Arasında Avrupa Yolundaki Türkiye Üzerine Bir Derleme*, Der. Max Schweizer, Ankara: Phoenix Yayınları, 2005, 60-66.
- Macmillan, Margaret. *Paris 1919- 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, Çev. Belkıs Dişbudak, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2003.
- Mango, Andrew. *Atatürk Modern Türkiye’nin Kurucusu*, Çev. Füsun Doruker, İstanbul: Remzi Kitabevi, 19. Basım, 2021.
- Mavrogordatos, Yorgos. *1915 O Ethnikos Dihasmos*, Atina: Pataki Yayınları, 14. Basım, 2020.
- Anıanos Aleksandru Mazarakis, Apominimonevmata, Ikaros.(t.y)
- Mc Carthy, Justin. *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kırımı 1821-1922*, Ankara: TTK, Çev. Fatma Sarıkaya, 2018.
- Meray, L. Seha. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyonun Tutanakları ile Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları)*, Birinci Takım Cilt I, Kitap I, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyonun Tutanakları İle Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları) İstanbul: YKY, 3. Baskı, 2001.
- Meray, L. Seha. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyonun Tutanakları ile Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları)*, Birinci Takım Cilt 1, Kitap II, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyonun Tutanakları İle Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları).
- Meray, L. Seha. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler Birinci Takım, Cilt II, İkinci Komisyonun Tutanakları ile Raporları (Yabancılar Uygulanacak Rejim)*, Birinci Takım Cilt 1, Kitap II, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyonun Tutanakları İle Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları).
- Meray, L. Seha. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım, Cilt III, Üçüncü Komisyonun Tutanakları İle Raporları (İktisat ve Maliye Sorunları)*.
- Meray, L. Seha. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler Birinci Takım, Cilt IV, (1 Şubat- 22 Nisan 1923 Görüşmelerine İlişkin Belgeler)*.
- Meray, L. Seha. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler İkinci Takım Cilt I, Kitap I, Konferansın İkinci Dönemine İlişkin Tutanaklar İle Belgeler*, (23 Nisan- 24 Temmuz 1923).
- Meray, L. Seha. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler İkinci Takım Cilt II, Konferansda İmzalanan Senetler (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923)*,

- Millas, Herkül. *Geçmişten Bugüne Yunanlılar, Dil, Din ve Kimlikleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Mütercimler, Erol. *1922 Mudanya Mütarekesi Diplomasi Savaşı*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.
- Nicholson, Harold. “Curzon: The Last Phase 1919-1925 A Study in Post War Diplomacy”, London: Constable&Co Ltd, Oxford Uni. Press, Toronto, 1934.
- Nutuk-Söylev 1919-1920*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 9. Baskı, 2012.
- Odyakmaz, Cevad. *Mondros-Sevr ve Mudanya Lozan*, İstanbul: Togan Yayıncılık, 2013.
- Oran, Baskın. “1919-1923 Lausanne Barış Antlaşması”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt I, 6. Baskı, 2002.
- Oran, Baskın. *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, 1991.
- Öymen, Onur. *Çöküşten Zafere Lozan Osmanlı’dan Cumhuriyet’e 200 Yıllık Mücadele*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. Basım, 2022.
- Özalp, Kazım. *Milli Mücadele 1919-1922*, Ankara: TTK, 1998.
- Özersay, Kudret. “Lozan Konferansı Sırasında Trakya Sınırı Konusunda Yapılan Tartışmalar”, Ed. Çağrı Erhan *Yaşayan Lozan*, Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, 109-130.
- Özersay, Kudret. “Lozan Barış Antlaşmasının Siyasal Hükümleri”, Ed. Çağrı Erhan, *Yaşayan Lozan*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003, 109-212.
- Özersay, Kudret. “Boğazlar Sözleşmesi,” Ed. Çağrı Erhan *Yaşayan Lozan*, Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, 433-499.
- Özmen, Abidin. *Trakya*, Ankara: Kanaat Yayınları, 1948.
- Özsüer, Esra. “Lozan’a Giden Süreçte Yunan Kamuoyu ve Venizelist Siyaset”, *İlk ve Son Barış 100. Yılında Lozan*, Ed. Bülent Özukan, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2022, 214-228
- Pehlivanoglu, Öner. *Sevr, Lozan, Avrupa Birliği*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2005.
- Rigos, Alkis. *Ta Krisima Hronia 1922-1935*, Atina: Papazisi Yayınları, 1995.
- Rogan, Eugene. *Osmanlı’nın Çöküşü Ortadoğu’da Büyük Savaş 1914-1920*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Sağlam, Nuri. *Batı Basınında Lozan, Türk Basınında Batı Basınından Yapılan Tercümeler (1922-1923)*, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023.

Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV, Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.

Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, Cilt II, 9. Baskı, 2000.

Serez, Mehmet. *Atatürk ve Milli Mücadelede Tekirdağ*, Tekirdağ Valiliği Yayınları, 1988.

Smith, Matthew Anderson. *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir inceleme*, Çev. İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Sonyel, Salahi. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II Büyük Millet Meclisi'nin Açılışından Lozan Anlaşmasına Kadar*, Ankara: TTK Yayınları, 3. Baskı, 2003.

Sonyel, Salahi. *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, Ankara: TTK, 2006.

Sonyel, Salahi. *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.

Sonyel, Salahi. *Kaygılı Yıllar Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşının Perde Arkası (1918-1923)*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012.

Soysal, İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, Ankara: TTK Yayınları, 2000.

Sönmezoğlu, Faruk. *Türkiye'nin Bağımsızlık Mücadelesi ve Dış Politika (1919-1923)*, İstanbul: DER Yayınları 2022.

Spiros, Angelos. *Ellinotourkikes Shesis*, Athina: Pataki Yayınları, 2015.

Şamsutdinov, A.M. *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, Çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul: Doğan Kitapçılık, I. Baskı, 1999.

Şimşir, Bilal. *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981.

Şimşir, Bilal. *Lozan Günlüğü*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2012.

Şimşir, Bilal. *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, 2016.

Şimşir, Bilal. *“Lozan Telgrafları II Şubat- Ağustos 1923*, Ankara: TTK, 1994.

Şimşir Bilal, “Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu”, *Ankara ve Lozan Arasında Avrupa Yolundaki Türkiye Üzerine Bir Derleme*”, Ed. Max Schweizer, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2005, 72-93.

- Tağmat Çağla Derya, *Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla İstanbul'da Helenizm (1839-1922)*, İstanbul: Libra Kitapçılık, 2020.
- Tağmat Çağla Derya, “Türk ve Yunan Kaynakları Çerçevesinde Megali İdea Değerlendirmeleri” *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleler Dağlar Dağlar Viran Dağlar*, Ed. Yeliz Okay, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014, 89-109.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, Ankara: TTK Yayınları, 2019.
- Toker, Hülya. *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2006.
- Tsanakaris, Vasilis. *Eis Thanaton! I Diki Kai I Ektelesi Ton Eksi Mesa Apo Ta Praktika, Ta Paralipomena Kai Ta Psila Ton Efimeridon*, Atina: Metehmio Yayınları, 2014.
- Turan, Mustafa. “*Milli Mücadele’de Siyasi Çözüm Arayışları (30 Ekim 1918-24 Temmuz 1923).*” Ankara: Siyasal Kitabevi, 2005.
- Turan, Mustafa. *Milli Mücadele Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi I, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2004.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, İkinci cilt 2nci Kısım, Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 1991.
- Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6ıncı Kısım IV Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay. Seri No: 1, 1969.
- Türkgeldi, Ali. *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, 1948.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, Ankara:T.C. Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planma, 1973.
- Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yay. Yön. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi, 2013.
- Türsan, Nurettin. *Yunan Sorunu*, Ankara, 1987.
- Umar, Bilge. *İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974.
- Ülger, Eriş. *Zafere Giden Yol*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.
- Vaka, Dimitriu. *H Megali Ellas O El. K. Venizelos Polemikos İgetis*, Atina: Ekdosis Pliris Simpepliromeni Dia Neon Stoixion, 1965.

Veremis, Thanos. *Oi Epembaseis Tou Stratou Sthn Ellhnikh Politikh 1916-1936*, Atina: Aleksandreia Yayınları, 2018.

Veremis, Thanos. *Elefterios Venizelos, O Oramatistis Tou Efiktou*, Atina: Metehmio Yayınları, 2017.

Vournas, Tasos. *Istoria Tis Neoteris Kai Sinhronis Elladas Apo Tin Elevsi Tou Venizelou Sthn Ellada 1909 Os Tin Ekriksitou Ellinoitalikou Polemou 1940*, Cilt 2, Atina: Pataki Yayınları, 10. Basım, 2013.

Walder, David. *Çanakkale Olayı*, Çev. M. Ali Kayabal, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.

Yavuz, Ünsal. *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*, Ankara: TTK Yayınları, 1999.

Yerasimos, Stefanos. *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye Dünya Savaşından 1971'e*, İstanbul: Belge Yayınları, 6. Baskı, 1992.

Yıldırım, Onur. *Diplomasi ve Göç Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2016.

Yıldız Reyhan, “Amatör Diplomat Diplomasi Kurduna Karşı”, *Bizim Lozan*, Ed. Bülent Özukan. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2016, 96-127.

Yıldız Reyhan, “Lozan’ın Aktör Ülkeleri”, *Bizim Lozan*, Ed. Bülent Özukan, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2016, 72-95.

Yüksel, Erol. Mehmet Asım Us’ın Kaleminde Gündem Lozan, İstanbul: Yeditepe Akademi, 2020.

Vournas, Tasos. *Istoria Tis Neoteris Kai Sinhronis Elladas Apo Tin Elevsi Tou Venizelou Sthn Ellada 1909 Os Tin Ekriksitou Ellinoitalikou Polemou 1940*, Cilt 2, Atina: Pataki Yayınları, 10. Basım, 2013.

Makale, Bildiri ve Ansiklopedi Maddeleri

Akdağ, Ömer. “Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey’in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 14 (1998).

Akgün, Seçil. “Mudanya Silah Bırakışmasında Yabancı Temsilciler”, *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları, Bildiriler*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993: 49-65.

Aşçı, Bahar Hatice. “Lozan Barış Antlaşması’nda Osmanlı Borçları Meselesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6 (2016): 1649-1666.

- Aytek, Soner Alpan. “Mübadele Fikrinin Doğuşu, Hayata Geçiş ve Kaçırılmakta Olan Bir Fırsat Üzerine”, *Toplumsal Tarih*, (2023):24-31.
- Bravos, Thanasis. “*Note of 23rd September and Great Britain’s Retreat On The Question of Eastern Thrace*”, Kentro Mikrasiatikon Spoudon, Athina 1999-2000: 179-208.
- Cihangir, Çiğdem Kılıçoğlu. “Yunanistan’da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, 58 (2016): 99-121.
- Çetin, Nurten. “Romanya’nın Birinci Dünya Savaşı’na Girişi ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 42 (2016.): 536-551.
- Demir, Şerif. “Lozan Barış Antlaşması ve Türkiye Yunanistan Arasındaki Tazminat Meselesi”, *Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları*, 2017.
- Dilan, Hasan Berke. “Trakya Paşaeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti Nasıl Kuruldu” “Trakya Paşaeli Gazetesi” XI. Milli Egemenlik Sempozyumu, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 88 (2000): 85-104.
- Erdaş, Nilgün. “Mudanya Mütarekesi ve Mütarekeyi İzleyen Olaylar”, *Büyük Taarruz 70 nci Yıl Armağanı*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992.
- Erhan, Çağrı. “Lozan’ın Genel Çerçevesi,” 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri, TTK, Ankara, 2003.
- Ertan, Faik Temuçin. “Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti ile TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (1990): 615-626.
- Ertan, Faik Temuçin. “Lozan Konferansı’nda Türkiye’yi Temsil Sorunu”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 53 (2013): 61-76
- Ertan, Temuçin Faik. “Lozan Konferansı ile İlgili Bir Terminolojik Değerlendirme,” 9. Uluslararası Atatürk Kongresi, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2021:2415-2440.
- Giannopolu, Nikou. “İ İstoria Tu Elliniku Tipu Ton 19o Ke Ton 20 Aiona, Mia Antifatiki Poreia,” *Istoria* 644, (2022): 22-34.
- Görgülü, İsmet. “Trakya’daki Milli Mücadelenin Türkiye Büyük Millet Meclisine Etkileri” XI. Milli Egemenlik Sempozyumu, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 88 (2000): 41-56.

Güneş, İhsan. “Milli Egemenliğe Dayalı Yeni Devletin Kurulmasında Edirne Milletvekillerinin Katkısı,” *XI. Milli Egemenlik Sempozyumu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 88 (2000): 57-65.

Inglis, Sarah. “Goodbye Anatolis: The Trial of Six and International Reaction Towards Greece”, *Haemus* 1 (2013): 199-214.

Jaschke, Gotthard. “Mustafa Kemal’in Amiral Brock’a Mektubu” *Belleten*, 36 (1972): 535-540.

Kamil İbrahim, “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 60 (2017): 91-118.

Karal, Enver Ziya. “Tevfik Bıyıklioğlu’nun “Trakya’da Milli Mücadele” Adlı Eseri Hakkında” *Belleten*, 20/77 (1956): 175-200.

Kısa, Kamil. “Lozan’dan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüleri”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (2018):307-329.

Köylü, Murat. “Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909-1922) İstiklal Harbine Etkisi”, *Toros Üniversitesi İktisadi, İdari, Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2015).

Özcan, Gencer. “Türkiye’nin Trakya Sınırlarının Oluşum Süreci”, *Güncel Tartışmalar Işığında Lozan*, İstanbul: Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, 2017, 32-54.

Özcan, Orhan. “Avustralya Basınında Başkumandan Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz”, *100. Yılında Büyük Taarruz*, Ed. Temuçin Faik Ertan, Kadri Unat, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 88 (2022): 351-403.

J. Psomiades, Harry. “Eastern Thrace and the Armistice of Mudanya”, *The Journal of Modern Hellenism*, 17-18 (2000-2001): 213-254.

Sfetas, Spridon. “Yirminci Yüzyıldaki Türk-Yunan İlişkilerinin Işığında Lozan Antlaşmasının Mirası: Yunanistan’daki Lozan Antlaşması Algılamaları”, *Taraflarının Bakışıyla Lozan Uluslararası Sempozyumu*, Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayınları, 2015.

Sonyel Salahi, Lozan’da Türk Diplomasisi (Eylül 1922-Ağustos 1923), *Belleten* 38 (1974): 41-116.

Sonyel, Salahi, “Mudanya Bırakışmasının Ellinci Yıldönümü”, *Belleten* 37 (1973): 95-111.

Tağmat, Çağla Derya. “1921 Londra Barış Konferansı’nda Yunan Heyeti ve Tezleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18 (2013): 29-54.

Tağmat Çağla Derya, “Lozan Barış Konferansı’na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos’un Dünyasında Lozan”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29 (2014): 141-173.

Turan, Şerafettin. “Trakya Kongrelerinin Özellikleri ve Türk Kurtuluş Savaşındaki Yeri”, *XI. Milli Egemenlik Sempozyumu*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları 88 (2000): 36-40.

Uzun Hakan, “Anadolu Basınının Gözüyle Başkumandan Muharebesi,” *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, Yay. Haz. Arzu Güvenç-Murat Saygın, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014, 1077-1099.

Uzun, Hakan. “Türk Heyeti’nin Lozan’a Gidişi ve Lozan Konferansı’ı Öncesinde Avrupa’daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922), *Atatürk Yolu Dergisi*, 53 (2013): 329-350.

Yaman, Ahmet Emin. “Mudanya Bırakışması ve Yankıları”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 18 (1996): 189-203.

Yavuz, Bige. “Fransız Arşiv Belgelerine Göre Mudanya Konferansı’nın Toplanmasında Fransa’nın Katkısı”, *70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları*, Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993: 111-127.

Yavuz, Bige. “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması’nın Hazırlık Aşamaları,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8 (1992): 273-308.

Yılmaz, Mehmet. “Balkan Savaşı’ndan Sonra Türkiye’den Yunanistan’a Rum Göçleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2001):13-38

Yurdusev, Esin. “İstanbul’dan Lozan’a İngiltere’nin Boğazlar Politikası 1915-1923” *Belleten* 71 (2007): 161-221.

Süreli Yayınlar

Gazeteler

Amaltia
Elefteros Tipos
Embros
Esperini
Estia
Ethnos
Hürriyet
Makedonia
Patris
Rizospastis
Scrip

Tezler

Çetin, Erol. *Bulgaristan Prensliği ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, İstanbul, 2003.

Gülcan, Oğuz. *Fransız Kaynaklarına Göre Lozan Barış Konferansı'nda Fransa*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014.

Gür, Ebru. *Lozan Konferansı'nın Türk Basınına Yansımaları*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Matzuris, Stilianos. *I Stasi Tu Elliniku Tipu Enanti Tis Politikis Tu Elefteriu Venizelu (1910-1914)*,” Doktora Tezi, Pantio Panepistimio, Komonikon Ke Politikon Epistimon, Atina, 2014.

Miser, Sinan. *Mudanya Mütarekesi Sürecinde Tarafların Politik Tutumları ve Boğazlar Bölgesindeki Askeri Hareketlilik*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Önder, Selahattin. *Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1990.

Özalper, Mehmet. *Türkiye-Bulgaristan Siyasi İlişkileri (1919-1950)*, T.C. Bitlis Eren Üniversitesi, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Bitlis, 2017.

Rençberler, Özgür. *Küçük Asya Felaketi'nin Yunan Siyasetine Etkisi (1919-1922)*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2014.

Theofanis Malkidis. *H Politiki Tis Elladas Kai Tis Tourkias Gia Ti Thraki Meta Tin Entaksi Tous Sto Nato*, Doktora Tezi, Pantion Üniversitesi, Sosyal ve Siyasi Bilimler Alanı, Atina, 1999.

Tsioumis, Konstantinos. *İ Mousoulmaniki Meionotita Tis Ditikis Thrakis Ke İ Ellinotourkikes Shesis (1923-1940)*, Doktora Tezi, Aristoteleio Üniversitesi, Selanik, 1994.

Ansiklopedi ve Sözlükler

Babinyotis, Georgiou. *Leksiko Tis Neas Ellinikis Glossas*, Atina: Kentro Leksikologias, 2002.

Gencer, Ali İhsan. “Ayastefanos,” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul, 1994.

Türkçe Sözlük, haz. Şükrü Haluk Akalın (ve başk), 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.

İnternet Kaynakları

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/bati-trakya-sorunu/> Erişim Tarihi, 14. 07. 2023.

Tağmat Çağla Derya, “Yunan Belgelerinde Doğu Trakya’nın Yunanistan Tarafından İşgali ve Cafer Tayyar,” *Atam*, (2021) 183,184. <https://doi.org/10.51824/978-975-17-4794-5.11>. Erişim 28. 08.2022.

https://en.wikipedia.org/wiki/Eleftheros_Typos erişim tarihi, 13 Ağustos 2023.

https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bba28ca1ef5/2022_CATALOG_TYPOS_.pdf Erişim: 13.08. 2023.

<https://el.wikipedia.org/wiki/Konstantinos>, Erişim : 01.03.2023.

<https://www.ismetinonu.org.tr/inonunun-1933-bulgaristan-seyahati-uzerinden-turk-bulgar-iliskileri-ve-turkiyenin-balkan-politikasi> Erişim: 16. 03. 2023.

<https://el.wikipedia.org/wiki/Ριζοσπαστης> Erişim: 09.01.2023.

[https://el.wikipedia.org/wiki/Μακεδονία_\(εφημερίδα\)](https://el.wikipedia.org/wiki/Μακεδονία_(εφημερίδα)). Erişim 09.01.2023.

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 3.1. Lozan’a Giden Yunan Heyeti (30 Kasım 1922 tarihli Patris Gazetesi.).....	109
Görsel 5.1. İşte Venizelos’un Türklere ödeyeceği tazminat. (Patris Gazetesi 13 Mayıs 1923).....	203
Görsel 5.2. Lozan’ın büyük panoraması (Patris 20 Mayıs karikatür)	215
Görsel 5.3. Venizelos ve İsmet (Elefteros Tipos 3 Haziran 1923).....	220
Görsel 5.4. Eski Particilik neyi başardı? Lozan Antlaşması’nın Türkiye’si (Ethnos 25 Temmuz 1923).....	227
Görsel 5.5. Derso’nun Lozan Antlaşması’nın İmzalanmasıyla İlgili Karikatürü (Elefteros Tipos 29 Temmuz 1923).....	228

[illegible]

ÖZGEÇMİŞ

Emine HATİP, 2005 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'ne bağlı Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalından mezun olmuştur. 2012 yılında aynı anabilim dalında araştırma görevlisi olarak göreve başlayan Hatip, 2014 yılında T.C. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalında “Kıbrıs Sorununda Avrupa Birliği'nin Rolü (1990-2004)” başlıklı çalışmasıyla yüksek lisans derecesini almıştır. İyi derecede Yunanca ve İngilizce, orta derecede Almanca ve Fransızca bilmektedir.

